313
/a

बृहन्नारदीय पुराण

Brihannāradiya Purana	: Title
	: Author
	: Editor
	: Year, Vols.
	: Publisher
313/a	: Remarks

॥ श्रीगणेशायनमः॥ श्रीसरस्वत्यैनमः॥ श्रीगुरुवेनमः॥ श्रीविष्णवेनमः॥ ॥
वंदेवृंदावनासीनमिंदिरानंदमंदिरं॥ उपेंद्रंसांद्रकारुण्यपरानंदपरात्परं॥१॥
ब्रह्मविष्णुमहेशाख्यायस्यांशालोकसाधकाः॥ तमादिदेवंचिद्रूपंविशुद्धंपरमं
भजे॥२॥ शौनकाद्यामहात्मानोऋषयोब्रह्मवादिनः॥ नैमिषाख्येमहारण्येतप
स्तेप्रमुमुक्षवः॥३॥ जितेंद्रियाजिताहाराःसंतःसत्यपराक्रमाः॥ यजंतःपरया
भक्त्याविष्णुमाद्यंजगद्गुरुं॥४॥ अनीर्ष्याःसर्वधर्मज्ञाःलोकानुग्रहतत्पराः॥
निर्ममानिरहंकाराःपरेशेरतमानसाः॥५॥ न्यस्तकामादिरहिताःशमा
दिगुणसंयुताः॥ त्वग्जिनोत्तरीयास्तेजटिलाब्रह्मचारिणः॥६॥ गृणंतं
परंब्रह्मजगच्चक्षुःसमौजसः॥ धर्मशास्त्रार्थतत्वज्ञास्तेपुनैमिषकानने॥

॥७॥ यज्ञैर्यजंतयंतिकेचित्ज्ञानैर्ज्ञानात्मकंपरे॥ केचिच्चपरयाभक्त्यानारायण
मपूजयन्॥८॥ एकदातेमहात्मानःसमाजंचक्रुरुत्तमाः॥ धर्मार्थकाममोक्षा
णामुपायंज्ञातुमिच्छवः॥९॥ षड्विंशतिसहस्राणिमुनीनामूर्ध्वरेतसां॥ तेषां
शिष्यप्रशिष्याणांसंख्यावक्तुंनशक्यते॥१०॥ मुनयोभावितात्मानोमिलिताः
स्तेमहौजसः॥ लोकानुग्रहकर्त्तारोवीतरागाविमत्सराः॥११॥ कानिक्षेत्राणि
पुण्यानिकानितीर्थानिभूतले॥ केषांवाप्राप्यतेमुक्तिर्नृणांतापार्त्तिचेतसां॥१२॥
कथंहरौमनुष्याणांभक्तिरव्यभिचारिणी॥ किंनसिध्येतचफलंकर्मणास्त्रिविधा
त्मनः॥१३॥ इत्येवंप्रष्टुमात्मानंमुद्यतान्प्रेक्ष्यशौनकः॥ प्रांजलिर्वाक्यमाहेदं
विनयावनतःसुधीः॥१४॥ शौनकउवाच॥ ॥ आस्तेसिद्धाश्रमेपुण्येसूतः

पौराणिकोत्तमः॥यज्जन्मकैर्वद्भुविधो विश्वरूपंजनार्द्दनं॥१५॥सएतदखि
लंवेत्तिव्यासशिष्यमहामुनि॥पुराणसंहितावक्ताशांतोवैरोमहर्षणि
॥१६॥युगेयुगेल्पकानधर्माननिरीक्ष्यमधुसूदनः॥वेदव्यासस्वरूपेण
वेदभागंकरोतिवै॥१७॥वेदव्यासमुनिःसाक्षात्नारायणइतिद्विजाः
॥श्रुश्रुमःसर्वशास्त्रेषुसूतस्तुव्यासशासितः॥१८॥तेनसंशासितःसू
तोवेदव्यासेनधीमता॥१९॥पुराणानिवसत्वेननान्योलोकेततःपरः
॥१९॥यःपुराणार्थविल्लोकेससर्वज्ञःससद्बुद्धिमान्॥सशांतोमोक्ष
धर्मज्ञःकर्मभक्तिकलायवित्॥२०॥वेदवेदांगशास्त्राणांसारभूतं
मुनीश्वराः॥जगद्धितार्थंतत्सर्वंपुराणेषूक्तवान्मुनिः॥२१॥ज्ञानार्ण

वोवैसूतस्तुसर्वेतत्वार्थकोविदः तस्मात्तमेवपृच्छामइत्याहयेशौनकोमु
निन् २२ ततस्तेमुनयःसर्वेशौनकंवाग्विदांवरं समालिंग्यब्रुवंतस्तेसा
धुसाध्वितिचाब्रुवन २३ अथतेमुनयोजग्मुःपुण्यसिद्धाश्रमंवनं मृग
पक्षिसरपाठसमाकीर्णंमुनिभिःपरिशोभित २४ मनोज्ञमूसहलता
फलपुष्पविभूषितं अछोदसरसांहृदमतिथ्यातिथ्यसंकुलं २५ तेतु
नारायणंदेवमनंतमपराजितं यजंतमग्निष्टोमेनददृशुरोमहर्षणिं २६
यथार्हमर्चितास्तेनसूतेनप्रथितौजसः ईक्षंतस्तदनभ्यर्थंतत्रतस्थुर्म
खालये २७ अथधरावभ्रथस्नातंसूतंपौराणिकोत्तमं पप्रच्छुस्तेसुखासी
नंनैमिषारण्यवासिनः ऋषयऊचुः वयंचातिथयःप्राप्ताःआतिथ्य
यास्तुसुव्रत स्नानदानोपचारेणपूजयास्मानयथाविधिः २८ दिवो

बृहंनारः कस्माद्विजीवंतिपीत्वचंद्रकलामृतं स्नानोमृतंभूसुरस्तु मुनेत्वन्मुखनिः
३ सृतं ३० येनेदमखिलंजातंयदाधारंमहात्मकंयस्मिन्प्रतिष्ठितंतात
यस्मिन्नवालयमेष्यति ३१ केनविष्णुःप्रसन्नःस्यात्सकथंपूज्यतेन
रैः कथंवर्णाश्रमाचारमथातिथिःपूजनंकथं ३२ सफलंस्याद्यथाकर्म
मोक्षोपायःकथंनृणां भक्त्याकिंप्राप्यतेयुष्मिस्तथाभक्तिश्चकीदृशी
३३ वदसूतपुराणज्ञसर्वमेतदसंशयं कस्यनोजायतेश्रद्धाश्रोतुंच
त्वद्वचनामृतं ३४ सूतउवाच शृणुध्वमृषयःसर्वेयदिष्टंवोवदामि
तत गीतंसनत्कुमाराय नारदेनमहात्मना ३५ पुराणनारदीयाख्यं
बृहद्वेदार्थसंमितं सर्वपापप्रशमनंदुग्रहनिवारणं ३६ दुःस्वप्ननाशनं पुरा॰ ३
धर्म्यंभुक्तिमुक्तिफलप्रदं नारायणकथोपेतंसर्वकल्याणसिद्धिदं ध

र्मार्थकाममोक्षाणांहेतुभूतंमहत्फलं अपूर्वपुण्यफलदंशृणुध्वंसुस
माहितां ३७ महापातकयुक्तोवायुक्तोवाचोपपातकैः श्रुत्वैतदार्ष
दिव्यंचपुराणंशुद्धिमाप्नुयात ३८ यदत्राध्यायपठनात्वाजिमेधफलं
लभेत अध्यायद्वयपाठेन अग्निष्टोमफलंद्विजाः ४० ज्येष्ठमासेपू
र्णिमास्यांमूलऋक्षेप्रयतोनरः स्नात्वाचयमुनायांवैमथुरायामुपोषितः
४१ अभ्यर्च्यविधिनाविष्णुंयत्फलंलभतेद्विजाः तत्फलंसमवाप्नोति
अध्यायत्रयपा ४२ तत्सवक्ष्यामिवःसम्यक्शृणुध्वंगदतोमम जा
न्मायुताज्जितैःपापैर्मुक्ताःकोटिकुलान्वितः ब्रह्मणःपदमासाद्यतत्रै
वपरिमुच्यते ४३ श्रुत्वात्रउदशाध्यायानतत्प्राप्नोतिचभक्तित संदेहो
नात्रकर्त्तव्योअन्यकतःश्रूयतेयतः ४४ श्राव्याणांपरमंश्राव्यंपवित्राण

बृहन्नारः मनुत्तमं दुःस्वप्ननाशनं पुण्यं श्रोतव्यं यत्नतस्त्वव ४५ नरोत्रश्रद्धयायुक्तः
४ श्लोकंश्लोकार्द्धमेववा पठित्वामुच्यतेघौघपातककोटिभिः ४६ स
तामेवप्रवक्तव्यंगुह्याद्गुह्यतरं मतः वाचयेत्पुरतोविष्णोःपुण्यक्षेत्रेद्विजाग्रतः
४७ ब्रह्मद्वेषरतानांचदंभाचाररतात्मनां जनानांबकवृत्तीनांनब्रूयां
दिदमुत्तमं ४८ त्यक्तकामादिदोषाणांविष्णुभक्तिरतात्मनां गुरुभक्ति
पराणांचवक्तव्यंमोक्षसाधनं ४९ सर्वदेवमयोविष्णुःस्मरतार्त्तिप्र
णाशनः सद्भक्तिवत्सलोदेवोभक्त्यातुष्यतिनान्यथा ५० अवशेना
पियन्नाम्निकीर्तितेवास्मृतेपिवाविमुक्तःपातकैःसर्वैःपरमंपदमश्नु
ते ५१ संसारघोरकांतारदावाग्निर्मधुसूदनः स्मर्त्तॄणांसर्वपापानिनाश
यत्याशुसत्तमः ५२ तदर्पघातकमिदंपुराणंश्राव्यमुत्तमं श्रवणात्पठना पुराणः
४

नाद्वापिसर्वपापविनाशकृत् ५३ यस्यात्रश्रवणेबुद्धिर्वर्त्ततेभक्तिसंयुत
सएवकृतकृत्यास्तुसर्वशास्त्रार्थकोविदः ५४ यदर्जितंतपःपुण्यंत
ज्जन्मसफलंद्विजाः यदत्रश्रवणेभक्तिरन्यथानहिवर्त्तते ५५ सत्कथा
सुप्रवर्त्तंतेसज्जनायेजगद्धिताः निद्रयाकलहेर्वापिह्यसतःपापतत्पराः
५६ पुराणेष्वर्थवादत्वंयेवदंतिनराधमाः तैरर्जितानिपुण्यानितद्व
देवभवंतिवै ५७ समस्तकर्मनिर्मूलसाधनानिनराधमपुराणान्यर्थवा
देनब्रुवन्नरकमश्नुते ५८ पुराणेषुद्विजश्रेष्ठाःसर्वधर्मप्रवक्तृषु प्रव
दंत्यर्थवादत्वमतेनरकभाजिनः ५९ अनायासेनयःपुण्यानीच्छती
हद्विजोत्तमाः श्रोतव्यानिभक्त्यातेनैवपुराणानिनसंशयः ६० पुरा
र्जितानिपापानिनाशमायांतितस्यवै पुराणश्रवणेबुद्धिर्यस्यभवति
ध्रुवं ६१ पुराणेवर्त्तमानेपिपापपराशेनयंत्रितः अनादृत्यान्यगाथासु

नारदी: सक्तबुद्धिः प्रवर्त्तते ६२ सत्संगदेवार्चनसत्कथासुपदेशेचरतोमनुष्यः
५ सयातिविष्णोःपरमंपदंयन्नदेहावसानेच्युततुल्यतेजा ६३ तस्मात्प्र
हस्तारदनामधेयंपरंपुराणंश्रृणुतद्विजेंद्राः यस्मिन्श्रुतेजंन्मजरादि
नाशोभवेच्चुनिःपापनरोच्युतःस्यात् वत्सरौषैःसमरेच्युतःस्यात् ६४
वरंवरेण्यंवरदंपुराणंनिजप्रभा—वितसर्वलोकं संकल्पितार्थप्रदमादि
देवंस्मृत्वाव्रजेन्मोक्षपदंमनुष्य ६५ ब्रह्मेशविष्णुरास्यशरीरमेतद्विश्व
सजत्यत्तिचपातियश्च तमादिदेवंपरमंपरेशमाधायचेतस्युपयातिमु
क्तिं ६६ योनामजात्यादिविकल्पहीनः परःपराणांपरमःपरस्मात्
वेदांतवेद्यःस्वरुचाप्रकाशःसमीड्यतेसर्वपुराणवेद्यैः ६७ तस्मात्समी
शंजगतांविमुक्तिमुपासनायालमिदंमुरारेः परंरहस्यंपुरुषार्थहेतुंश्रु पुराण:
त्वानरोयातिपरावरेशं ६८ वक्तव्यंधार्मिकायैतत् श्रद्दधानायपंडिताः

मुमुक्षवेचयतयेवीतरागायधीमते ६९ वक्तव्यंपुण्यदेशेचसभायांदे
वतागृहे पुण्यक्षेत्रेषुपुण्यतीर्थे देवब्राह्मणसंन्निधौ ७० उच्छिष्टदेशे
वक्तारःसंवादमिदमुत्तमं पच्यतेनरकेघोरेयावदाचंद्रतारकं ७१ म
याश्रृणोतियोमूढोदंभोभक्तिविवर्जितःसोपितद्वन्महाघोरेनरकेपच्य
तेक्षये ७२ नरोयःसत्कथामध्येजल्पत्युद्वतिषातकी सयातिनरकंघो
रंतस्मान्नैववदेत्तदा ७३ तस्माछ्रोताचवक्ताचसमाहितमनाभवेत
असमाहितचित्तस्तुनजानातिहिकिंचन ७४ नाश्रचित्तोनरोभूत्वापि
वेद्दरिकथामृतं कथंसम्प्रातचित्तस्यस्वादुभेदःप्रजायते ७५ किंसुखं
प्राप्यतेलोकेसदासंभ्रांतचेतसा ततएकमनाभूत्वापिबेद्धरिकथामृ
तं ७६ तस्मात्सर्वंपरित्यज्यकामंदुःखस्यसाधनं समाहितमनाभू
त्वाकुर्याद्धरिकथेतिचितनं ७७ येनकेनाप्युपायेनस्मृतोनारायणोव्ययः

दहनाः अपिपातकसंघस्यप्रसन्नःस्यान्नसंशय ७८ यस्यनारायणेभक्तिर्वि
६ भोविश्वेविश्वरेश्वये तस्यस्यात्सफलंजन्ममुक्तिश्चैवकरेस्थिता ७९
धर्मार्थकाममोक्षाख्यापुरुषार्थाद्विजोत्तमा हरिभक्तिपराणांवैसंपद्य
तेनसंशय ८० इतिश्रीबृहन्नारदीयेसूतशौनकसंवादोनामप्रथमो
ध्यायः १ ऋषयऊचु कथंसनत्कुमारायदेवर्षिनारदोमुनिः
प्रोक्तवानसकलान्धर्मान् कथंतौमिलितावुभौ १ कस्मिन्स्थानेस्थि
तौताततावुभौब्रह्मवादिनौ यदुक्तंनारदेस्मैतन्नोब्रूहिदयार्णव २ ॥
सूतउवाच सनकाद्यामहात्मानोब्रह्मणस्तनयाःस्मृताः निर्ममा^
निरहंकाराःसर्वेतेह्यूर्ध्वतेजसः ३ तेषांनामानिवक्ष्यामिसनकश्चस
नंदनः सनत्कुमारश्चविभुःसनातनइतिस्मृतः ४ विष्णुभक्तामहा पुरा
त्मानोब्रह्मध्यानपरायणाः सहस्रसूर्यसंकाशाःसत्यसंधामुमुक्षवः ५ ६

एकदाब्रह्मणःपुत्राःसनकाद्यामहौजसः मेरुशृंगंसमाजग्मुरीक्षितुंब्र
ह्मणःसभां ६ तत्रगंगांमहापुण्यांविष्णुपादोद्भवांनदीं निरीक्ष्यस्नातु
मुद्युक्ताःसीताख्यांप्रथितौजसः ७ एतस्मिन्नंतरेविप्रादेवर्षिनारि
दोमुनिः आजगामोच्चरन्नामहरेर्नारायणादिकं ८ नारायणा
च्युतानंतवासुदेवजनार्दन यज्ञेशयज्ञपुरुषकृष्णविष्णोनमोस्तु
ते ९ पद्मनाभकमलाकांतगंगाजनककेशव। क्षीरोदशायिनदे
वेशदामोदरनमोस्तुते १० श्रीकृष्णविष्णोनरहरेमुरारेप्रद्युसंकर्षण
वासुदेव अजानिरुद्धामलविश्वरूप चंपादिनःसर्वभयादजस्त्रं ११
इत्युच्चरन्नहरेर्नामपिपालयनसकलंजगत् आजगामस्तुवनगंगांमुनि
र्लोकैकपावनीं १२ अथायांतंसमुद्वीक्ष्यसनकाद्यामहौजसः यथ
र्हमर्हणंचक्रुर्ववंदेसोपितानृषीन १३ कृतक्रियेषुगंगातीरेमनोर

नारदी: मे आसीनेषु च सर्वेषु अस्तोषीन्नारदो हरि १४ अथ तत्र सभामध्ये
७ नारायणपरायणं सनत्कुमारः प्रोवाच नारदं मुनिपुंगवं १५ सनत्कुमा
रउवाच सर्वज्ञोऽसि महाप्राज्ञ मुने नारद मानद हरिभक्तिपरो यस्मा
त त्वत्तो नास्त्यपरोऽधिकः १६ येनेदमखिलं जातं जगत्स्थावरजंगमं
गंगापादोद्भवा यस्य स कथं ज्ञायते हरि १७ कथं च त्रिविधं कर्म सफलं
जायते मुने ज्ञानं यथा भवेन्नॄणां तपसो लक्षणं तथा १८ यथातिथेः
पूजनं च येन विष्णुः प्रसीदति एवमादीनि गुह्यानि हरितुष्टिकराणि च
१९ अनुग्राह्योऽस्मि यदि ते तत्त्वतो वक्तुमर्हसि २० श्रीनारदउवा
च नमः पराय देवाय परस्मात्परमाय च परावरनिवासाय सगुणा पुरा
यागुणाय च २१ अमायायात्मसंज्ञाय मायिने विश्वरूपिणे योगीश्व ७
राय योगाय योगगम्याय ते नमः २२ ज्ञानाय ज्ञानगम्याय सर्वज्ञानैकहे

तवे ज्ञानेश्वराय देवाय ज्ञानगम्याय ते नमः २३ ध्यानाय ध्यानगम्या
य ध्यातपापहराय ते ध्यानेश्वराय सुधिये ध्येयध्यात्रे नमो नमः २४
आदित्यचंद्राग्निविधातृदेवाः सिद्धाश्च यक्षाः सुरनागसंघाः यच्छक्तिका
स्तमजं पुराणं स्तुत्यं स्तुतीसं सततं नतोऽस्मि २५ यन्नामसंकीर्त
नपुण्यशीलास्तेन पश्यंति यमं मुनींद्रः जानंति नाद्यापि विरिंचिमुख्याः
स्तमीशमीड्यं सततं नतोऽस्मि २६ यो ब्रह्मरूपी जगतां विधाता तदेव पा
ता हरिरूपधारी कल्पांतरुद्राख्यतनुश्च विश्वं संग्रस्य शेते तमजं भजा
मि: २७ यन्नामसंकीर्तनतो गजेंद्रो ग्राहोग्रबंधान्मुमुचे स एव
परत्र विष्णोः परमं पदं यत पश्यंति संतस्तमहं प्रपद्ये २८ शिवस्वरूपी
शिवभावितानां हरिस्वरूपी हरिभावितानां संकल्पपूर्वात्मकरूपिणे
तुं वरं वरेण्यं शरणं प्रपद्ये २९ यः केशिहंता नरकांतकश्च भुजाग्रमा

बृहन्ना: त्रेणं द्धृधरगोत्रं भूभारविछेदविनोदकामं नमाम्यहं देवं वसुदेवसूनुं ३०
९ स्तम्भेवतीर्योग्रनसिंहरूपी हिरण्यवक्षस्थलं कठिनं शिलावत् विदार्य सं
रक्षितवान् स्वभक्तं प्रह्लादमीशं तं समहं भजिष्ये ३१ व्योमादिभिर्भू
षितमात्मसंज्ञं निरंजनं नित्यममूर्त्तिमंत जगद्विधातारमकर्मिणं च परं
पुराणं पुरुषं नतोस्मि ३२ ब्रह्मेंद्ररुद्रश्च मरुन्मनुष्या: गंधर्वयक्षासुर
सिद्धभेदै: सर्वत्र तिष्ठंसमनिशं यदृष्टस्तमादिमात्मानमहं नजिष्ये
३३ यतो भिन्नमिदं सर्वं येनाद्भूतं चराचरं यस्मिल्लेति लयं पश्चात्तत
यस्मिं शरणं गतः ३४ जगद्रूपेण य: स्थित्वा संगवानिति कथ्यते असं
गी परिपूर्णश्च तमस्मिं शरणं गत: ३५ हृदि स्थितोपियो देवो मायया पुरां
मोहितात्मनां अवेद्य: परम: शुद्धस्तमस्मिं शरणं गत ३६ सर्वसंग ९
निवृत्तानां ध्यानयोगरतात्मनां सर्वत्रभाति ज्ञानात्मा तमस्मिं शरणं

गत ३७ दधार मंदरं पृष्ठे क्षीरोदेमृतमंथने देवतानां हितार्थाय तं कूर्मं श
रणं गतः ३८ दंष्ट्रांकुरेण योनंतः समुद्धृत्यार्णवाद्धरां तस्थाविदं जगत्कृ
त्स्नं वाराहं तं नतोस्म्यहं ३९ प्रह्लादं द्वेष्टितं दृढं संशिलायकठिनोरसं
विदार्य हतवान्दैत्यं तं नृसिंहं नतोस्म्यहं ४० लब्ध्वा वैरोचनाद्भूमिं पश्चाद्द
त्वामेतीत्तयः आब्रह्मभवनं क्रांतं वामनं तं नमाम्यहं ४१ हैहयाद्यानप
राधेन चैकविंशति संख्यया क्षत्रियान्वयभेत्ता यो जामदग्न्यं नतोस्म्यहं
४२ आविर्भूतश्चतुर्द्धा यः कपिभिः परिवारितः हतवारितः हतवान्रा
क्षसानीकं रामं दाशरथिं भजे ४३ मूर्त्तिद्वयं समाश्रित्य भूभारमपहृत्य
च स्वकुलं हतवान् यो वै तं श्रीकृष्णमहं भजे ४४ भूम्यादिलोकत्रित
यसंहृत्यात्मानमात्मनि पश्यंति निर्मलं शुद्धं तमीशानं भजाम्यहं ४५

युगांतेयापिनोश्रद्धानजिह्वातीक्ष्णासिधारया स्तावयामसयोधर्मंतत्व
ताद्वैतंनमाम्यहं ४६ एवमादीन्यनेकानिरूपाण्यस्यमहात्मनः
तेषांनामानिसंख्यातुंशक्यंतेनाब्दकोटिभिः ४७ महिमानंतुयन्ना
म्नःपारंगंतुमनीश्वराः मनवोपिमुनीद्राश्चकथंतंक्षुल्लकोभजे ४८ य
न्नामश्रवणेनापिमहापातकिनोपिये पावनत्वंप्रपद्यंतेकथंस्तोष्यामिक्षु
द्रधीः ४९ यथाकथंचिद्यन्नाम्निकीर्तितेवाश्रुतेपिवापापिनोपिविशु
द्धास्युःशुद्धामोक्षमवाप्नुयात ५० आत्मन्यात्मानमाधाययोगिनोगतक
ल्मषाः पश्यंतियंज्ञानरूपंतमस्मिशरणंगतः ५१ सोरक्षाःसर्वत्रयद्रूपं
तिष्ठरिपूर्णात्मकंहरि तमादिदेवमजरंज्ञानरूपंभजाम्यहं ५२ सर्वस
चमयंशांतंसर्वेद्रहारमीश्वरं सहस्रशीर्षकंदेवंवंदेभावात्मकंहरिं ५३

यद्भूतंयच्चवैभाव्यंजगत्स्थावरजंगमं दशांगुलंयोत्यतिष्ठत्तमीशमजरंभ
जे ५४ अणोरणीयांसमजंमहतांचमहत्तरं गुह्याद्गुह्यतमंदेवंप्रणमामि
पुनःपुनः ५५ ध्यातःस्मृतःपूजितोवाश्रुतोवानमितोपिवास्वपदंयोददाती
शस्तंदेवंपुरुषोत्तमं ५६ इतिस्तुवंतंपरमंपरेशंहर्षांबुसंसिक्तविलोचना
स्त मुनीश्वरानारदनामधेयसंतुष्टुवुःप्रांजलयोमहांतं ५७ यइदंना
रदस्तोत्रंप्रातरुत्थायवैपठेत सर्वपापविनिर्मुक्तोविष्णुलोकेमहीयते ५८
इतिदत्त्वावरंतस्मैनारदायमुनीश्वरः व्याहरंतोहरेर्नामतुष्टुवुर्नारदंमु
नि ५९ ॥इतिश्रीबृहन्नारदीयपुराणेद्वितीयोध्याय २ श्रीनार
दउवाच नारायणोक्षरोनंतःसर्वव्यापीनिरंजनः तेनेदमखिलंव्या
प्तंजगत्स्थावरजंगमं १ आदिसर्गेमहाविष्णुःस्वप्रकाशोजगन्मयः गु

बृहन्नार॰ णेदमधिष्ठायमूर्त्तिस्त्रिभिश्चभगवान्भवान् २ सआद्यसर्गमसृजद्देवोदक्षिणांगात्प्र
१० जापतिं मध्येरुद्राख्यमीशानंजगदंतकरंमुने पालनायास्यजगतोवामां
गाद्विष्णुमव्ययं आदिसर्गेमहाविष्णुरेवंत्रिभिश्चभगवान् तमाहुर्देवमजरंके
चिच्छिवंवदंतिवै केचिच्चविष्णुमाहुर्वैधातारंब्रह्मचापरे ५ तस्यशक्तिःपराऽ
विष्णोर्जगत्कार्यपरिक्षमाः भावाभावस्वरूपासाविद्याविद्येतिगीयते ६ य
दाविश्वंमहाविष्णोर्भिन्नत्वेनप्रतीयते तदाह्यविद्यासंसिद्धाभवेद्दुःखस्यसा
धनं ७ ज्ञातृज्ञेयाद्युपाधिस्तुयदानश्यतिसत्तमाः सर्वैकभावनाबुद्धि
साविद्येत्यभिधीयते ८ एवंमायामहाविष्णोर्भिन्नाऽसंसारदायिनी अ
भेददृष्ट्यादृष्टाचसंसारक्षयकारिणी ९ विष्णुशक्तिसमुद्भूतमेतत्स पुराण॰
सर्वंचराचरं यस्माद्भिन्नमिदंसर्वंयच्चेंगंयच्चनेंगति १० उपाधिभिर्य १०

थाकाशोभिन्नत्वेनप्रतीयते अविद्योपाधियोगेनतथेदमखिलंजगत ११
यथाहरिर्जगद्व्यापीतस्यशक्तिस्तथामुने दाहशक्तिर्यथांगारेस्वाश्र
यंव्याप्यतिष्ठति १२ उमेतिकेचिदाहुस्तांशक्तिंलक्ष्मींतथापरे भार
तीत्यपरेचैनांगिरिजेत्यंबिकेतिच १३ दुर्गेतिभद्रकालीतिचंडीमाहेश्व
रीतिच कौमारीवैष्णवीचेतिवाराह्यैंद्रीतथापरे १४ ब्राह्मीतिविद्याविद्ये
तिमायेतिचतथापरे प्रकृतिश्चपराचेतिवदंतिपरमर्षयः १५ सेयंश
क्तिःपराविष्णोर्जगत्सर्गादिकारिणी व्यक्ताव्यक्तस्वरूपेणजगद्व्याप्यव्य
वस्थिता १६ प्रकृतिश्चपुमांश्चैवकालश्चेतित्रिधास्थितः सृष्टिस्थि
तिविनाशानामेकःकारणतांगतः १७ येनेदमखिलंजातंब्रह्मरूपध
रेणवै तस्मात्परतरोदेवोनित्यइत्यभिधीयते १८ रक्षांकरोतियोदे

योजगतांपरमःपुमान तस्मात्परतरंयत्तदव्ययपरमंपदं १९ अक्ष
रोनिर्गुणःशुद्धःपरिपूर्णःसनातनः यःपरःकालरूपाख्योयोगिध्येयः
परात्परः २० परमात्मापरानंदःसर्वोपाधिविवर्जितः ज्ञानैकवेद्यः
परमःसच्चिदानंदविग्रहः २१ योसौशुद्धोपिपरमः अहंकारेणसंयुतःदे
हीतिप्रोच्यतेमूढैरहोज्ञानविडंबनं २२ सदेवपरमःशुद्धःसत्वादिगु
णभेदतः मूर्तित्रयंसमापन्नःसृष्टिस्थित्यंतकारिणे २३ योसौब्रह्मा
जगत्कर्तायन्नाभिकमलोद्भवःसएवानंदरूपात्मतस्मान्नान्यःपरोमु
ने २४ अंतर्यामीजगद्व्यापीसर्वसाक्षीनिरंजनः भिन्नाभिन्नस्वरूपे
णास्थितोवैपरमेश्वरः २५ यस्यशक्तिर्महामायाजगद्विध्वंसकारि
णी विश्वोत्पत्तेर्निदानत्वात्प्रकृतिःप्रोच्यतेबुधैः २६ आदिसर्गेम

हाविष्णुर्लोकान्कर्तुंसमुद्यतः प्रकृतिःपुरुषश्चैवकालश्चेतित्रिधाभव
त् २७ पश्यंतिभाविनात्मानोपरंब्रह्माभिसंज्ञितं शुद्धंयत्परमंधाम
तद्विष्णोःपरमंपदं २८ एषशुद्धोक्षरोनंतःकालरूपीमहेश्वरः
गुणरूपीगुणाधारोजगतामादिकृद्विभुः २९ प्रकृतिःक्षोभमायाताप
पुरुषाख्येजगद्गुरौ महान्प्रादुरभूद्बुद्धिस्ततोहंसमवर्त्ततः ३० अ
हंकाराच्चसूक्ष्माणितन्मात्राणींद्रियाणिच तन्मात्रेभ्योहिजातानिभू
तानिजगतःकृते ३१ आकाशवाय्वग्निजलंभूमयोब्रह्मवात्मज य
थाक्रमंकारणतामेकैकस्योपयांतिवै ३२ ततोब्रह्माजगद्धातातामै
मसान्सृजत्प्रभुः तिर्यग्योनिगतान्जंतून्पशुपक्षिमृगादिकान्
३३ तमप्यसाधकंमत्वादेवसर्गंसमातनोत ततोवैमानुषंसर्गंक

बृहन: ययामासस्वजः ३४ ततोदक्षादिकान्पुत्रान्मानसान्सृष्टिसाधका
१२ न् एभिःसृष्टैरिदंव्याप्तंसदेवासुरमानुषं ३५ भूर्भुवश्चतथास्वश्चम
हश्चैवजनस्तपा तमश्चसत्यमित्येवंलोकाःसंक्षेपरिस्थिता ३६ अत
लंवितलंचैवसुतलंचतलातलं महातलंचविप्रेंद्रततोधश्चरसा
तलं ३७ पातालंचैवसप्तैतिपातालानिक्रमाद्बुधः एतेसर्वेषुलोके
षुलोकनाथांश्चसृष्टवान् ३८ लाचलाननदीश्चासौतत्रलोकनिवा
सिनां वर्णनादीनिसर्वाणियथायोग्यमकारयत् ३९ भूतलेमध्य
गोमेरुःसर्वदेवसमाश्रितः लोकलोकश्चभूम्यंततन्मध्येसप्तसाग
राः ४० द्वीपाश्चसप्तविप्रेंद्राःद्वीपेद्वीपेकुलाचलाः नद्यश्चैवमहान पुरु:
स्तत्रननाश्चामरसन्निभाः ४१ जंबूप्लक्षाभिधानोचशाल्मलश्चकु १२

शस्तथा क्रौंचःशाकःपुष्करश्चैतेसर्वेभूमयः ४२ एतेद्वीपाःसमुद्रै
स्तुसप्तभिरावृताः लवणेक्षुसुरासर्पिर्दधिक्षीरजलैःसमं एतेद्वी
पःसमुद्राश्चपूर्वस्माद्वैपरःपरः ज्ञेयोद्विगुणविस्तारोलोकालोकश्चप
र्वतात् ४४ क्षारोदधेरुत्तरंयत्हिमाद्रेश्चैवदक्षिणं ज्ञेयंतद्भारतं
वर्षसर्वकर्मफलप्रदं ४५ अत्रकर्माणिकुर्वंतित्रिविधान्यब्जनंदन
तत्फलंभुज्यतेब्रह्मन्भोगभूमिष्वनुक्रमात् ४६ भारतेतुकृतंक
र्मशुभंवाशुभमेवच अफलक्षयणंविप्राभुज्यतेन्यत्रजंतुभिः ४७
अद्यापिदेवाइच्छंतिजन्मभारतभूतले संचितंसुमहापुण्यमक्षय्य
ममलंशुभं ४८ कदावयंहिलप्स्यामोजन्मभारतभूतले कदा
पुण्येनमहताप्राप्स्यामःपरमंपदं ४९ दानैर्वाविविधैर्यज्ञैस्तैयानि

नारदी: वीक्षितु गायितं पूजयित्वा करायामोयद्वैपरपंतिस्मरयः ५० सन्मावा-
१३ कर्माणि वीयितानेवाप्यथवा हरि जगदीशं कारायामोवि स्यानं दृमयेत्
नुं ५१ योभारतभुवंप्राप्यविष्णुप्रजायरोभवेत् नतस्यसदृशो चास्तिय
प्यावेरवितेजसः ५२ हरिकीर्तनशीलोवातद्भक्तानां प्रियोपिवा शुश्रु
षुर्वापिमहतां सवंद्योस्माभिरुत्तमः ५३ हरिपूजारतोवापि हरिहरिपूजो
द्यतोपिवा हरिध्यानपरोवापि सवंद्योस्माभिरुत्तमः ५४ नारायणेति
कृष्णेतिवासुदेवेतिचाब्रुवन् अहिंसादिपरः शांतः सवंद्योस्माभिरुत्तमः
५५ शिवेतिनीलकंठेतिशंकरेतिचवाब्रुवन् सर्वभूतहितोनित्यं
सवंद्योस्माभिरुत्तमः ५६ ब्राह्मणानांहितकरः श्रद्धावान्वर्णधर्मेषु
वेदवादरतोनित्यंसवंद्यो: ५७ गुरुभक्तः शिवध्यानीस्वाश्रमाचारत- पुरा: १३

त्परः अनसूयः सदाशांतः सवंद्यो ५८ अजेदद्दशादेवेशेनारायणशि
वात्मके सवंद्यो ब्रह्मणादिभिरस्माभिः किमुतोत्तमः ५९ गोषुक्षांतो ब्र-
ह्मचारीपरनिंदाविवर्जितः अपरिग्रहशीलश्च सवंद्यो ६० स्तेयादि
दोषविमुखः कृतज्ञः सत्यवाक्शुचिः परोपकारनिरतः सवंद्यो: ६१ वेदा
र्थश्रवणबुधिः पुराणश्रवणेतथा सत्संगेपि च यस्यास्ति सवंद्यो ६२ एव
मादिन्यनेकानि कर्माणि श्रद्धयान्वितः करोति भारते वर्षे सवंद्यो: ६३
एतेष्वन्यतमेवापि आत्मानं तारयेन्नरः सएववंद्युत्तमिम्ह कोन्यस्तस्माद
चेतः ६४ संप्राप्यभारतेजन्मसर्वकर्मपराङ्मुखः पीयूषकलशंमु-
क्त्वा विषभांडं समाश्रितः ६५ श्रुत्योदितस्वधर्मैस्तुनात्मानं तारयेन्नरः
सएवात्मविघाती स्यात्पातकीनामनुत्तमः ६६ कर्मभूमिंसमासाद्य

बृहन्नार: नधर्मानकुरुतेनरः सएवसर्वदादुःखः कोन्यस्तस्मादचेतनः ६७ सुकर्म
१४ फलंदहित्वादुःकर्माणि करोतियः कामधेनुमतिक्रम्य अर्कक्षीरंसमा-
जीति ६८ एवंभारीतभूभागंप्रवीक्ष्यंसंतिदिवौकसः सनत्कुमारब्र
ह्माद्याः स्वभोगक्षयभीरव ६९ तस्मात्पुण्यतमोज्ञेयः सर्वकर्मफलै
त्वप्रद्याः जारतास्तोमहाभागोदेवानामपिदुर्लभः ७० अस्मिन्पुण्य
भूभागेयस्तुसत्कर्मस्तद्यतः नतस्यसदृशः कश्चित्त्रिषुलोकेषुविद्यते
७१ अस्मिन्जातानरोयस्तुस्वकर्मक्षपणोद्यतः नरस्यपरिछिन्नो
हरिरेवनसंशयः ७२ परलोकफलप्रेप्सुः कुर्यात्कर्माण्यतंद्रितः हरे
र्निवेदयेत्तानितत्फलंचक्षयनवेत् ७३ विराजीवेत्कर्मफलेष्वपिकिं
चित्तकारयेत अर्पयेत्सुकृतंकर्मप्रीयतामितिमेहरिः ७४ आब्रह्म पुरा:
१४

भवनाल्लोकाः पुनरुत्पत्तिदायकाः तत्रागच्छुः परंधाम निष्कामीप्राप्यतेपुने
७५ वेदोदितानिकर्माणि कुर्यादीश्वरतुष्टये यथाश्रमंत्यक्तकामः प्रा-
प्नोतिपरमंपदं ७६ निःकामीवासकामीवाकुर्यात्कर्मयथाविधि स्वाश्र-
माचारभ्रष्टस्तुपतितः प्रोच्यतेबुधैः ७७ सदाचारपरोविप्रोवर्द्धतेब्रह्मते
जसा तस्यविष्णुश्चतुष्टःस्याद्धेतेरिहामुत्रचपुण्यजाक ७८ भारतेजन्मसं
प्राप्यनात्मानंतारयेन्नरः पच्यतेनरकेघोरेयावच्चंद्रदिवाकरौ ७९ वा
सुदेवपरोधर्मोवासुदेवपरंतपः वासुदेवपरंज्ञानंतस्मादन्यंनविद्यते ८०
वासुदेवात्मकंसर्वंजगत्स्थावरजंगमं आब्रह्मस्तंबपर्यंतंतस्मादन्यंना-
विद्यते ८१ सएवधातात्रिपुरांतकश्चसएवदेवासुरयज्ञसिद्धाः स
एवब्रह्माण्डमिदंततोन्यंनकिंचिदस्तिव्यतिरिक्तरूपं ८२ यस्मात्परं

नारदी: नापरमस्तिकिंचित्तयस्मादणीपातसतथामहीयान् व्याप्तंहितेनेदमिदं
१५ विचित्रंतंदेवमीषणेमसुखाप्य ६३ इतिश्रीबृहन्नारदीय तृतीयो
ध्यायः ३ श्रीनारदउवाच अथापूर्वाःसर्वधर्मामनोरथफलप्र
दाः श्रधयासाध्यतेधर्मश्रधयातुष्यतेहरिः १ भक्तिर्भक्त्यैवकर्त्तव्या
तथाकर्माणिभक्तितः कर्माणिश्रधाहीनानिनसिध्यंतिद्विजोत्तमः।।
२ यथालोकोहिजंतूनांचेष्टाकारणतांगतः तथैवसर्वसिद्धीनांभक्तिः
परकारणं ३ यथासमस्तलोकानांजीवनंसलिलंस्मृतं तथासमस्तसि
द्धीनांजीवनंभक्तिरिष्यते ४ यथाभूमिसमाश्रित्यसर्वेजीवंतिजंतवः
तथाभक्तिसमाश्रित्यसर्वकर्माणिसाधयेत् ५ श्रद्धावानलभंतेधर्मान् पुरा:
श्रद्धावानर्थमाप्नुयात श्रद्धयासाध्यतेकामैः श्रद्धावानमोक्षमाप्नुयात ६ १५

नदानैर्नतपोभिर्वायज्ञैर्वाबहुदक्षिणैः भक्तिहीनैर्मुनिश्रेष्ठतुष्यतेजगा
वानप्रभुः ७ मेरुमात्रसुवर्णानीकोटिकोटिसहस्रशः दत्त्वामप्यर्थनाश्ना
यपतेभक्तिविवर्जितं ८ अभक्त्यायस्तपस्तप्तंकेवलंकायशोषणं अज
स्त्रयद्धुतंहव्यंजस्मनिसस्तहव्यवत ९ यत्किंचित्कुरुतेकर्मश्रद्धयाप्यणु
मात्रकं तन्महजायतेपुसांअनंतप्रीतिदायकं १० अश्वमेधसहस्रंवा
कर्मवेदोदितंतेतं तत्सर्वंनिष्फलंब्रह्मन्यतोभक्तिविवर्जितं ११ हरि
भक्तिपरानृणांकामधेनुपरास्मृता तस्यांसत्यांपिबत्यज्ञासंसारगर
लंघ्यहो १२ असारभूतेसंसारेसारमेतदतेजात्मज भगवद्भक्तसंगश्च
हरिभक्तिस्तितिक्षमा १३ अस्तयोपेतमनसोजाभक्तिहीनादिकर्मयत्
अवैहिनिःफलंसर्वंतेषांहररेयातोहरिः १४ परश्वेवोहितहगांनांहे

बृहन्नाः आचाररहितात्मानं म॒ ऊर्ध्वलोकमितेषां दूरतरो हरिः १५ गच्छतां च स्वध
१६ र्मनिवर्त्ततां वै मत्सराचतान् धर्मघ्न निन्दामनसां तेषां दूः १६ वेदप्रणि
हितो धर्मो वेदो नारायणः परः तत्राश्रद्धापरा ये तु तेषां दूः १७ यस्य ध
र्मविहीनस्य दिनान्यायांति यांति च स लोहकारभस्त्रेव श्वसन्नपि न जी
वति १८ धर्मार्थकाममोक्षाख्याः पुरुषार्थाः सनातनाः श्रद्धावतां
हि सिध्यंति नान्यथा ब्रह्मनंदन १९ स्वाचारमनतिक्रम्य हरिभक्तिपरो
हि यः स याति विष्णुभवनं यद्वै पश्यंति सूरयः २० कुर्वन्वेदोदितान्ध
र्मान्मुनीन्द्राः स्वाश्रमोचितान् हरिध्यानपरो यस्तु स याति परमं पदं
२१ आचारप्रभवो धर्मो धर्मस्य प्रभुरच्युतः यस्त्वाचारपरिभ्रष्टः सां पुराः
गवेदांतगोपि वा २२ स एव पतितो ज्ञेयो यस्त्वाचारबहिःकृतः पुण्य १६

क्षेत्राभिगमनं पुण्यतीर्थनिषेवणं यज्ञो वा विविधो ब्रह्मन्न त्यक्ताचारं न र
क्षति २३ आचारात्प्राप्यते स्वर्ग आचारात्प्राप्यते सुखं आचारात्प्रा
प्यते धर्मो ह्याचारात्किं न साध्यते २४ आचाराणां तु सर्वेषां योगानां चैव
सत्तम हरिभक्तिरपि सद्यो निदानं भक्तिरिष्यते २५ भक्त्या ह्यव्रजपते विष्णु
र्वांछितार्थफलप्रदः तस्मात्समस्तलोकानां भक्तिर्मातेति गीयते २६
जीवंति जंतवः सर्वे यथा मातरमाश्रिताः तथा भक्तिं समाश्रित्य सर्वे जी
वंति जंतवः २७ स्वाश्रमाचारयुक्तस्य हरिभक्तिर्यदा भवेत् न तस्य त्रि
षु लोकेषु सदृशोऽस्त्यजनंदन २८ भक्त्या सिध्यंति कर्माणि कर्मभिस्तुष्य
ते हरिः तस्मिंस्तुष्टे भवेज्ज्ञानं ज्ञानान्मोक्षो ह्यवाप्यते २९ भक्तिस्तु भ

नारदीः गवद्भक्तसंगेनपरिजायते तत्संगःप्राप्यतेपुंभिः सुकृतैःपूर्वसंचितैः
१७ ३० कामादिदोहनिर्मुक्तास्तेसंतोलोकशिक्षकाः तत्संगःपरमोब्रह्मनन
लभ्येताकृतात्मभिः ३१ यदिसिध्यतविसेयंपुण्यंजन्मांतरार्जितं
पूर्वार्जितानिपुण्यानिसमायांतियस्यवै सत्संगतिर्भवेत्तस्यनान्यथाऽ
घटतेहिसा ३२ रविःस्वरश्मिजालेनदिवाहंतिबहिःस्तमः संत
स्तत्किमवीच्योघैःस्वांतध्वांतंहिसर्वदा ३३ दुर्लभाःपुरुषालोकेभग
वद्भक्तिमानसाः तेषांसंगोभवेद्यस्यतस्यशांतिर्हिशाश्वती ३४ ॥
सनत्कुमारउवाच किंलक्षणाभागवतास्तेचकिंकर्मकुर्वते तेषांलो पुराः
कोभवेद्यादृक्तत्सर्वंब्रूहितत्वतः ३५ भक्तास्त्वंहिमहेशस्यदेवस्यचक्रि १७

णः एतान्निगदितुंशक्तस्त्वपरेधिकः ३६ श्रीनारदउवाच शृणुब्र
ह्मन्परंगुह्यंमार्कंडेयस्यधीमतः यदुवाचजगन्नाथोयोगनिद्राविमोचि
तः ३७ योसौविष्णुःपरंज्योतिर्देवदेवःसनातनः जगद्बीजंजगत्कर्ताशिव
ब्रह्मस्वरूपवान् ३८ युगांतेरौद्ररूपेणब्रह्मांडंग्रासबृंहितः जगत्येकार्णवी
भूतेनष्टेस्थावरजंगमे ३९ भगवानेकएवात्माशेतेवटदलेहरिः सूक्ष्मा
त्सूक्ष्मतरोदेवाब्रह्मांडग्रासबृंहितः ४० वटछदिशयानेभूतसर्वशा
क्तिसमन्वितः तस्मिन्कालेमहाभागोनारायणपरायणः ४१ आसी
न्मुनिर्महाभागोमर्कंडुरितिविश्रुतः शालिग्रामेमहाक्षेत्रेसोतप्यततमः
दल्पः ४२ युगानामयुतंब्रह्मन्गृणन्ब्रह्मसनातनं निराहारःसमा

बृहन्ना: १८

युक्तोसमसंधो जितेंद्रियः आत्मेवत्सर्वभूतानि पश्यन्विगतनिस्पृहः ४२
४३ सर्वभूतहितोदांतस्तत्वायसुमहात्मयः तत्वयःशंकिताःसर्वेदे
वाइंद्रादयस्तदा परेशंशरणंजग्मुर्नारायणमनामयं ४४ क्षीराब्धे
रुत्तरंतीरंसंप्राप्यत्रिदिवौकसः ऊचुर्देवदेवेशंपद्मनाभंजगद्गुरुं ४
५ देवाऊचुः नारायणाक्षरानंतशरणागतपालक रक्षंदुतय
सात्रस्तान्पाहिनःशरणागतान् ४६ जयदेवाधिदेवायनमोशंख
गदाभृते नमोलोकस्वरूपायनमोब्रह्मांडहेतवे ४७ नमस्तेदेवदेवेश
नमस्तेलोकपावन नमस्तेलोकनाथायनमस्तेलोकसाक्षिणे ४८ न
मस्तेध्यानगम्यायनमस्तेध्यानहेतवे केशिहंत्रेनमस्तुभ्यंमधुहंत्रेपरा

पुरा: १८

त्मने ४९ नमोभूम्यादिरूपायनमश्चैतन्यरूपिणे नमोज्येष्ठायशुद्धाय
निर्गुणायगुणात्मने ५० अरूपायसरूपायबहुरूपायतेनमः नमोब्र
ह्मण्यदेवायगोब्राह्मणहितायच जगद्धितायकृष्णायगोविंदायनमोन
मः ५१ नमोहिरण्यगर्भायनमोब्रह्मादिरूपिणे नमःसूर्यादिरूपाय
हव्यकव्यभुजेनमः ५२ नमोनित्यायपूर्णायसदानंदैकरूपिणे नमः
स्मृतार्तिनाशायभूयोभूयोनमोनमः ५३ इतिदेवस्तुतिंश्रुत्वाभग
वान्कमलापतिः प्रत्यक्षतामगात्तेषांशंखचक्रगदाधरः ५४ विक
चां--जपत्राक्षंसूर्यकोटिसमप्रभं सर्वालंकारसंयुक्तंश्रीवत्सांकि
तवक्षसं ५५ दृष्ट्वागतंदेवदेवंदेचरणोरेहरेः मेघगंभीरनि
नदपरिभूतक्षितिस्वनः ५७ उवाचभावगंभीरंदयोदेवान्सुरेश्व

नारदीः रान॒ श्रीभगवानुवाच जानेवोमानसंदुःखमृकंडतपसोद्भवं पुत्री
१९ भ्यान्नबाधते नूनं मकंडुः सत्कृतोयतः ५९ संपद्भिः संयुतावापिविप
द्भिर्बाधितसत्कृताः सर्वेषाम्संनबाधंतेस्वश्रेपिदृपनेनसः ५९ सत
तंबाध्यमानोपिविविधाररव्यैररातिभिः ॥ अविधायमनोरक्षामन्या
नूद्वेष्टिहिदुर्बुधी ६० तापत्रयाभिधानेनबाध्यमानोरिणानरः
उत्संपीड्यितुंशक्तः कथंभवतिसत्तमाः ६१ कर्मणामनसावाचाबा
धंतेयः सदानरान् निसंकामांद्दिभिर्युक्तो मृत्युधीः प्रोच्यतेबुधैः ६२
योलोकहितकृत्ऽसर्गतासूयाविमत्सरः निःशंकः प्रोच्यतेसद्भिरि
हामुत्रचसत्तमाः ६३ संशंकः सर्वदादुःखी निःशंकः सर्वदासुखी पुरा॰ १९
गछध्वममरासर्वेयुष्माकंहाबाधजेमुनि ६४ करोम्यहंसहाररक्षांवि

रमधुयप्यासुखं इतिदत्त्ववरंतेषामतसीकुसुमप्रभः पश्यतामेवदे
वानांपुरतोऽलद्वहरिः ६५ ततःमात्मानः सुरगुणाययुर्नाकंयथाग
तं मकंडोपितुष्टात्माहरिःप्रसन्नतामगात ६६ अरूपंपरमब्रह्म
स्वप्रकाशंनिरंजनं मकंडुर्दृष्टवान्पूर्वंपरमेणसमाधिना ६७ अ
तसीपुष्पसंकाशंपीतवाससमच्युतं दिव्यदुग्धधरंदृष्ट्वामकंडुर्वि
स्मितोऽभवत् ६८ धात्रुन्मील्यनयनेचापश्यद्धरिमग्रतःप्रसन्नवद
नंशान्तसर्वाधाररमाधृतं ६९ रोमांचविग्रहोविप्रः सानंदाश्रुवि
लोचनः ननामदंडवद्भूमौदेवदेवस्यचक्रिणः ७० धारयंश्चरणौ
तस्यमकंडुर्हर्षिताञ्जलिः शिरस्यञ्जलिमाधायस्तोतुंसमुपक्रमो
७१ मकंडुरुवाच नमः परेशायपरात्मरूपिणेपरात्परस्मात्परातराय

वृहना: कुमारधाराप्रभवस्य रातुकर्त्रे नमः परेभ्यः परपारणाय ७२ योनामजा
२० त्यादिविकल्पहीनः शब्दादिदोषव्यतिरेकरूपः बहुस्वरूपोऽपि निरंजनो
यः तमीशमीड्यंपरमेनजामि ७३ वेद्यंतवेद्यंपुरुषंपुराणंहिरण्यगर्भादि
जगत्स्वरूपं अनूपमंमत्ककलत्रसंस्तमजामि सर्वेश्वरमीशमीड्यं
७४ यद्भूपतियंवीतिसमस्तदोषाद्यानेकनिष्ठाविगतस्पृहाश्च निवृत्त
तर्षाः परमंपवित्रंनतोस्मिसंसारविनाशहेतुं ७५ स्मृतार्तिनाशकं
विष्णुंशरणागतपालकं सेव्यंतंद्विजगद्धामपरेशंकरुणाकरं ७६
श्रुत्वास्तुतिमहाविष्णुरितितस्यमहात्मनः उवाचपरमंतुष्टिंशंखं
चक्रगदाधरः ७७ अथालिंग्यमुनिंदेवश्चतुर्भिर्दीबाहुभिः उवा पुराः
चपरमप्रीतोसावद्येतिवरंतदा ७८ प्रीतोस्मितपसाविप्रस्तोत्रेणा २०

नेनचानघ मनसायदभिप्रेतंवरंयसुव्रत ७९ मृकण्डुरुवाचः
द्विवदेवजगन्नाथकृतार्थोस्मिनसंशयः त्वद्दर्शनमपुण्यानांयतोपूर्वत
रंस्मृतं ८० ब्रह्माद्यायंनपश्यंतिदेवंजनार्दनं तत्स्वरूपंपश्यब्रह्मकि
मस्मादधिकंवरं ८१ सूरयोयंनपश्यंतियंनपश्यंतियोगिनः तत्स
रूपंपरंधामकिमस्मादधि ८२ यंनपश्यंतिधर्मिष्ठायंनपश्यंतिदी
क्षिताः तत्स्वरूपमनाद्यंतंकिमस्मादधिकंवरं ८३ वह्निनोयंनपश्यंति
वीतरागाविमत्सराः सत्त्वंपरमंवस्तुपश्येयंकिमतःपरं ८४ परोपकार
निरतायंनपश्यंतिनिष्ठुराः तत्स्वरूपंपरंधामकिमस्मादधिकंवरं ८५
एतेनैवकृतार्थोस्मिजनार्दनजगद्गुरो त्वद्दर्शनमपुण्यानांस्वप्नेपिहिनल
भ्यते ८६ यन्नामस्मृतिमात्रेणमहापातकिनोपिये तत्स्वहंपरमंयो

नारदी
२१
तिनं दृष्ट्वा किमुताच्युत ८७ श्रीभगवानुवाच सत्यमुक्तं त्वया ब्रह्मन् प्रीतो
स्मि तव पंडित मद्दर्शनं हि विफलं न कदाचिद्भविष्यति ८८ विप्रमुख्या कें
अरं वीतिवदंति विबुधाः सदा तदेव पालयिष्यामि मद्भक्तो नानृतं वदेत्
८९ तस्माच्छृणुष्व विप्रेंद्र दास्यामि तव पुत्रकं समस्तगुणसंयुक्तो दीर्घ
जीवी स्वरूपवान् ९० मम जन्मकुलेयस्य तत्कुलं मोक्षगामि वै मयि तु
ष्टे मुनिश्रेष्ठ किमसाध्यं वदस्व मे ९१ मयि नक्तिपरो यस्तु मपाजीमक्
यपरः मज्ञानी स्वकुलं सर्वं नयस्यच्युतरूपतां ९२ मनदर्पे कुर्म कुर्वा
णोमस्ममाणपरो नरः मन्मनाः स्वकुलं सर्वं नयत्यच्युतरूपतां ९३ त
स्मात्प्रीतोस्मि ते विप्रस्तोत्रेणानेन सांप्रतं आनंदयं पुत्रभावेन गामि पुराः
मि नसंशयः ९४ इत्युक्त्वा स्वकंठेरंध्यस्यमकं कौमस्तके हरिः स्पृष्ट्वा २१

गानि च यर्वाणि तत्रैवांतर्दधे तदा ९५ मकसुयमप्रीतां आत्मानं पु
ण्यरूपिणं मन्यमानो हरिं नत्वा स्वाश्रमं पुनराययौ ९६ इति श्रीबृह
न्नारदीये चतुर्थोध्यायः सूत उवाच मुनिर्मृकंडुवर्योविप्रोः परिचर्या
परः सदा मार्कंडेयं नाम सुतमवाप हरिसन्निभं १ मार्कंडेयो महाभागो द
यावान् धर्मवत्सलः आत्मज्ञः सत्यसंधश्च मार्तंड सदृशप्रभः २ वश्यी
ज्ञातपनानाज्ञानी सर्वतत्त्वार्थकोविदः तपश्चचार परमं मच्युत प्रीतिकार
णं ३ आराधितो जगन्नाथो मार्कंडेयेन धीमता पुराणसंहितां कर्तुं दत्त
चानवरमच्युत ४ मार्कंडेयो मुनिस्तस्मात् नारायण इति स्मृतः विरंजी
वी महाभक्तो देवदेवस्य चक्रिण ५ जगत्येकेर्णवीभूते स्वप्रकाशं जना
र्दनः तस्यदर्शयितु विप्रास्तेन संहृतवान् मुनि ६ मृकंडुतनयो धिमा

नुविष्णुभक्तिसमन्वितः तस्मिन्जलेमहाघोरेस्थितवान्शीर्णपत्रवत्
७ मार्कंडेयस्थितस्तावत्यावच्छेत्तेऽरिस्वयं तस्यप्रमाणवक्ष्यामिका
लस्यवदतःशृणु ८ दशभिःपंचभिश्चैवनिमेषैःपरिकीर्तिता काष्ठा
तत्त्रिंशताज्ञेयाकलापद्मजनार्दन ९ तत्त्रिंशतास्क्षणोज्ञेयःतैःषड्भि
र्घटिकास्मृता तद्द्वयेनमुहूर्तस्यात्दिनंतत्त्रिंशताभवेत् १० त्रिंशद्दिनै
र्भवेन्मासःपक्षाद्वितयसंयुतः ऋतुर्मासद्वयेनस्यात्तत्त्रयेणायनंस्मृ
तं ११ तद्द्वयेनभवेद्वर्षःसदेवानांदिनंभवेत् उत्तरंदिवसंप्राहुःरात्रि
वैदक्षिणायनं १२ मानुष्येनैवमासेनपितॄणांदिनमुच्यते तस्मात्सूर्ये
दुसंयोगेकृतसंकल्पमुत्तमाः १३ दिव्यैरब्दसहस्रैर्द्वादशभिर्दैवतंयुतंयुगं दै
वयुगसहस्रेद्वेब्राह्मःकल्पःस्मनोनृणां १४ एकसप्ततिसंख्याकैर्दिव्यैर्मन्वंतर

रंयुगैः चतुर्दशभिरेभिस्तुब्रह्मणोदिवसंभवेत् १५ यावत्प्रमाणंदिव
संतावद्रात्रिःप्रकीर्तिताः नाशमायातिविप्रेंद्रास्तस्मिन्कालेजगत्त्रये १६
मानुषेनतुसंख्येनतत्प्रमाणंभवेच्छृणु चतुर्युगसहस्राणिब्रह्मणोदिवसं
मुने १७ तद्वन्मासोवत्सरश्चज्ञेयस्तस्यापिवेधसः परार्द्धद्वयकालस्तुत
त्तत्वेनभवेद्द्विजाः १८ विष्णोरहःसविज्ञेयःस्तावद्रात्रिःप्रकीर्तिताः मर्कं
डुस्तनयस्तावन्स्थितःसंजीर्णपत्रवत् १९ तस्मिन्घोरेजलप्रायेविष्णु
शक्त्युपबृंहतः आत्मानंपरमंध्यायन्स्थितवान्हरिसन्निधौ २० अ
थकालेसमायातेयोगनिद्राविमोचितः रूपवान्ब्रह्मरूपेणजगदेतच्च
राचरं २१ संहृतंसजलंविष्णुस्सृष्टंविश्वंमर्कंडजः विस्मितःपरमःप्रीतो
ववंदेचरणौहरेः २२ शिरस्यंजलिमादायमार्कंडेयोमहामतिः तुष्टाववाग्भिरि

नारदीः त्राहिमुरुवैरिजनार्दनं २३ मार्कंडेयउवाच सहस्रशीर्षंतदेवंनारायण
२३ मनामयं वासुदेवमनाधारंप्रणतोस्मिजनार्दनं २४ आधारंसर्वलोकानां
अनादिनिधनंप्रभुः अप्रमेयंसर्वदांशांतंप्रणतोस्मिजनार्दनं २५ अप्रमे
यमजंनित्यंसदानंदैकविग्रहं अप्रतर्क्यमनिर्देश्यंप्रणतोस्मिजनार्दनं २
६ अक्षरंपरमंनित्यंविश्वाख्यंविश्वसंभवं सर्वतत्वमयंशांतंप्रणतोस्मिज
नार्दनं २७ पुराणंपुरुषंसिद्धंसर्वज्ञानैकभाजनं परात्परतरंरूपंप्रणतोस्मि
जनार्दनं २८ परंज्योतिःपरंधामपवित्रंपरमंपदं सर्वैकरूपंपरमंप्रणतोस्मि
जनार्दनं २९ सगुणंनिर्गुणंशांतंमायातीतंसमायिनं अरूपंबहुरूपंतंप्र
णतोस्मिजनार्दनं ३० परेशपरमानंद शरणागतवत्सल त्राहिमांकरु
णासिंधोमनोतीत नमोस्तुते ३१ एवंस्तुवंतंविप्रेंद्रंमार्कंडेयंजगद्गुरुः पुराः २३

उवाचपरयाप्रीत्याशंखचक्रगदाधरः ३२ श्रीभगवानुवाच लोकेभा
गवतायेचभगवद्भक्तमानसाः तेषांतुष्टोनसंदेहोरक्षाम्येतांसर्वदा ३३
मार्कंडेयउवाच किंलक्षणाःभागवताःजायंतेयेनकर्मणा एतदिच्छाम्य
हंश्रोतुंकौतूहलंपरोमतः ३४ अहमेवद्विजश्रेष्ठनित्यंप्रच्छन्नविग्रहः
भगवद्भक्तरूपेणलोकान्रक्षामिसर्वदा ३५ श्रीभगवानुवाच लक्षणं
भागवतानांशृणुष्वमुनिसत्तम वक्ष्येषांप्रभावंतुशक्यतेनाब्दकोटिभिः
३६ येहिताःसर्वजंतूनांगतासूयाविमत्सराः वशिनोनिस्पृहाःशांतास्ते
वैभागवतोत्तमाः ३७ कर्मणामनसावाचापरपीडांनकुर्वतेअपरिग्रहशी
लाश्चतेवैभागवतोत्तमाः ३८ सत्कथाश्रवणेयेषांवर्ततेसात्विकीमती तद्भक्ता
सरित्सुभक्ताश्चतेवैभागवतानराः ३९ मातापित्रोश्चशुश्रूषांकुर्वतेयेये

हरि॰ना॰ नरोत्तमाः गंगांविश्वेश्वरधियाते वै भागवतानराः ४० येचेश्वरार्चनरताये
२५ चतत्साहसकानराः पूजांदृष्ट्वानुमोदंतेते वै भागवतोत्तमाः ४१ वर्णिनांचय
तीनांचमस्करिचर्यापराश्चये विमुक्तेपरनिंदाश्चते वै भागवतास्मृताः ४२ सर्वेषां
हितवाक्यानियेवदंतिनरोत्तमाः येगोब्राह्मणशुश्रूषांवर्तिसततंनराः ४३
तीर्थयात्रापरायेचते वै भागवतानराः अन्येषामुदयंदृष्ट्वाआनंदंयांतिमानवा
हरिनामपरायेचतेत्तमाः॥४४॥आरामारोपणरतास्तडाकपरिरक्षकाः
कासारकूपकर्त्तारस्ते वै भागवतानराः ४५ येवैतडाककर्त्तारोदेवसद्मानि
कुर्वंते गायत्रीनिरतायेचते वै भागवतानराः ४६ येभिनंदंतिनामानिहरेःश्रु
त्वातिहर्षिताः रोमांचितशरीराश्चते वै भागवतानराः ४७ तुलसीकाननंदृ पुरा॰
ष्ट्वा येनमस्कुर्वतेनराः तत्काष्टांकितवर्णायेते वै भागवतानराः ४८ तुल २५

शीगंधमाघ्रायसंतोषंकुर्वतेकुये तन्मूलमृत्तिकांपुंड्रंते वै भागवतानराः
४९ स्वाश्रमाचारनिरतास्तथैवातिथिपूजकाः येचवेदार्थवक्तारस्ते
वै भागवतानराः ५० धर्मशास्त्रप्रवक्तारः सत्यवाक्यरताश्चये सतांशुश्रू
षकायेचते वै भागवतानराः ५१ व्याकुर्वंतिपुराणानितानिशृण्वंति
येसदा तद्वक्तरिभक्तायेते वै भागवतानराः ५२ शिवप्रियाःशिवास
क्ताःशिवपादार्चनेरताः त्रिपुंड्रधारिणोयेचते वै भागवतानराः ५३
व्याहरंतिकुनामानियेशंभोःपरमात्मनः रुद्राक्षालंकृतायेचते वै भा
गवतानराः ५४ येयजंतिमहादेवंक्रतुभिर्बहुदक्षिणैः हरिवापरया
भक्त्याते वै भागवतनराः ५५ शिवेचपरमेशानेविष्णौचपरमात्मनि सम
बुद्ध्याप्रवर्त्तंतेते वै भागवतानराः ५६ विहितानिचशास्त्राणिधरापेप्रवदं

नारदी: तिये सर्वत्रगुणभाजोयेतेवैभागवतनराः ५७ पानीयदाननिरतायेन्नदा
२५ नरतास्तथा एकादशीव्रतपरातेवैभागवतानराः ५८ गोदाननिरताये
चकन्यादाननरताश्चये मदर्थंकर्मकर्त्तारस्तेवैभागवतानराः ५९ मन्ना
नसाश्चमद्भक्तानामद्भक्तजनसेवकाः मत्कथाश्रवणासक्तास्तेवैभागवता
नराः ६० बहुनात्रकिमुक्तेनसंक्षेपात्तेब्रवीम्यहं सद्गुणायत्रवर्त्तंतेतेत
वैभागवतानराः ६१ एतेभागवताविप्रकेचदत्रप्रकीर्तिताः ममापिग
दितुंशक्यानाब्दकोटिशतैरपि ६२ तस्मात्त्वमपिविप्र--शान्तोभवसर्व
दा सर्वभूतहितोदान्तोमैत्रोधर्मपरायणः ६३ पुनर्युगांतपर्यंतंधर्मा
न्सम्यक्समाचर मत्स्मूर्त्तिध्याननिरतःपरंनिर्वाणमाप्नुहि ६४ ए पुरां:
वंमर्कंडुपुत्रस्यभक्तस्यकरुणा-धिः इतिदत्त्वावरंदेवस्तत्रैवांतरधीयत २५

६५ मार्कंडेयोमहाभागोहरिभक्तिरतःसदा चचारप रमान्धर्मानदया
न्वितविधानमरवान ६६ शालिग्रामेमहाक्षेत्रेततापपरमंतपः ध्याने
कपितयायस्तुपरंनिर्वाणमाप्तवान ६७ तस्माजंतुषुसर्वेषुहितंकृद्धर
रिपूजकः इक्षितमनसायद्यकृत्स्नदाप्नोत्यसंशयः ६८ नारदउवाच
सनत्कुमारयत्प्रोक्तंत्वत्सर्वंगदितंमय भगवद्भक्तिमाहात्म्यंकिमन्य
च्छ्रोतुमिच्छसि ६९ इतिश्रीबृहन्नारदीयपंचमोऽध्यायः ५ ॥
सूतउवाच भगवद्भक्तिमाहात्म्यंश्रुत्वाप्रीतोमुनीश्वरः सनत्कुमा
रः प्रपेछनारदंमुनिसत्तमं १ सनत्कुमारउवाच क्षेत्राणामुत्त
मक्षेत्रंतीर्थानांचपरंतथोत्तमं परयादयाख्यातथ्यंब्रूहिदेवर्षिसत्त
म २ नारदउवाच शृणुवक्ष्याम्यहंपरंगुह्यंसर्वसंपत्करधरं दुस्वप्न

बृहन्नाः
२६

नाशनधर्म्मंसर्वपापहरंशुभं ३ आगंचमुनिविनिंसदुःखाग्रहनिवारणं
सर्वरोगप्रशमानमायुर्वर्द्धनकारणं ४ क्षेत्राणामुत्तमंक्षेत्रंतीर्थानांचतथो
त्तमं गंगायमुनयोर्मध्येगंवदंतिपरमर्षयः ५ सितासितोदकंतीर्थंब्रह्माद्याः
सर्वदेवताः मुनयोमनवश्चैवसेवंतेपुण्यकांक्षिणः ६ गंगापुण्यनदीज्ञेया
यतोविष्णुपदोद्भवा इविज्ञायमुनाब्रह्मननतयोर्योगमनुत्तमं ७ स्मृतार्त्तिना
शिनीगंगानदीनांप्रवराशुभा सर्वपापक्षयकरीसर्वोपद्रवनाशिनी ८
यानिक्षेत्राणिपुण्यानिसमुद्रान्तमहीतले तेषांपुण्यतमंज्ञेयंप्रयागाख्यं
महामुने ९ इयाजवेधायज्ञैःस्वायिताम्हमचकतं तथाचमुनयःसर्वे
चक्रुश्चविविधान्मखान् १० सर्वतीर्थाभिषेकाणियानिपुण्यानितानि पुराः
वै गंगाबिंदभिषेकस्यकलांनार्हतिषोडशीं ११ गंगागंगेतियोब्रूयात्योज २६

जनानांशतैरपि मुच्यतेसर्वपापेभ्यःकिंपुनर्गंगासमीपगाः १२ विष्णुपादो
द्भवादेवीविश्वेश्वरसमीपगा संसेव्यामुनिभिर्देवैःकाश्यांवैमोक्षकांक्षि
भिः १३ यस्मैवतनजाद्देतुध्रीयतेयेनसत्तमाः तत्रैवनेत्रंशिरशिविष्टं
दुरयतेत्वर १४ यज्ञोऽभूत्तंमहापुण्यंदुर्लभंत्रिदिवेकसं सारूप्यदा
यकंविष्णोःकिमस्मात्कथ्यतेपरं १५ यत्रस्नातीःपापिनोपिसर्वपाप
विमोचिताः महद्विमानमारूढाःप्रयांतिपरमंपदं १६ यत्रस्नातामहा
त्मानःपित्र्मान्कुलानित्रु सहस्राणिसमुद्धृत्यविष्णुलोकेव्रजंतिते
१७ सस्नातःसर्वतीर्थेषुगंगांस्मरतिसर्वदा पुण्यक्षेत्रेषुसर्वेषुस्थि
तवानात्रसंशयः १८ यत्रस्नातंनरंदृष्ट्वापापोपिस्वर्गभूमिभाक् यद
गंस्पर्शमात्रेणदेवानामधिपोभवेत १९ तुलसीमूलसंभूतातुद्विजः

नारदी: पादोद्भवात्तथा गंगोद्भवा च मल्लोकात्तनयस्यकृतरूपतां २० गंगा च तु
लक्ष्मीश्चैव हरिभक्तिश्चंचला अतस्तद्दुर्लभा नृणां भक्तिर्धर्मप्रवर्त्तकी २१
२७ सद्धर्मवक्तुः यद्संभवा मत्तं गंगोद्भवा चैतत्तथा तुल्यस्याः मल्लोकोद्भवा चैव त
था च भक्तिरेषा न यस्याः स्वपदं हरेर्यतः २२ कदा यास्याम्यहं गंगां कदा या
स्यामि तामहं अनुतापी तु यो नित्यं स विष्णुपदमश्नुते २३ गंगाया महि
मा ब्रह्मणेन वक्तुं वर्षशतैरपि न शक्यते विष्णुनापि किमन्यैर्वक्तृभाषिते २४
अहो माया जगत्सर्वं मोहयत्यात्मसंततं यतस्ते नरकं यान्ति गंगा नाम्नि
स्थिते सति २५ संसारदुःखविच्छेदि गंगा नाम प्रकीर्तितं तथा तुल
स्या भक्तिश्च हरिकीर्तिप्रवर्त्तकी २६ सकृदुच्चरते यस्तु गंगा गंगेति मान पुरा:
वः सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते २७ योजनत्रितयं यस्तु गं २७

गायामीति गच्छति सर्वपापविनिर्मुक्तः सूर्यलोकाधिपो भवेत् २८ से
यं गंगा महापुण्या नदीरन्याः प्रविश्य वै मेरवद्विषु च मासेषु पावयत्यवै
खिलं जगत् २९ गोदावरी भीमरथी कृष्णा रेवा सरस्वती तुंगभद्रा
च कावेरी कालिंदी बाहुदा तथा ३० वेत्रवती ताम्रपर्णी सरयूश्चाधिजो
त्तमाः एवमादिषु तीर्थेषु गंगा च सततं स्थिता ३१ यथा सर्वगतो वि
ष्णुर्यथा विष्णुपदं द्विजाः तथैवं व्यापिनी गंगा सर्वपापप्रणाशनी ३२
अहो गंगा जगद्धात्री स्नानपानादिभिर्जगत् पुनाति पावयत्येषा न
कथं सेव्यते नृभिः ३३ तीर्थानामुत्तमं तीर्थं क्षेत्राणां क्षेत्रमुत्तमं वारा
णसीति विख्यातं सर्वदेवनिषेवितं ३४ तत्रापि वरणासौधयोः संविद्यते
बहुश्रुतं इदं स्तुतिमतां पुंसां काशीयात्रां श्रुता सकृत ३५ येस्मारिष्यं

बृ.ना: २९ तिसस्थानमविमुक्तंसदाद्विजाः निर्धूतसर्वपापोस्तिमविश्यंतिगणो
पनाः ३६ योजनानांशतस्थोपित्र्अविमुक्तंस्मरेद्धरि बहुपातकपूर्णो
पिनसपापैर्योप्रबध्यते: ३७ ममप्रियस्यक्षेत्रस्ययोविमुक्तस्यसंस्मरेत
प्राणप्रियाणसमयेहरगोध्यपवानपि ३८ सपापनूलमुक्त्वास
र्वपापोगानसमश्नुते काशीस्मरणपुण्येनस्वर्गाद्भ्रष्टोद्विजायते ३९ ह
थीव्यामेकरोटस्मृत्वापरत्नभोगाननेकशः ।। प्राप्याविमुक्तंतत्रख्यातनि
र्वाणपदमाप्नुवते ४० बहुनात्रकिमुक्तेनवाणास्यागुणानवति नामा
पिगुणतांकाचुपाश्वत्रुर्वर्गोनरहरतः ४१ गंगायमुनयोर्योगेज्ञेयस्तस्या
यमनुत्तमीयस्यदर्शनमात्रेणनरायातिपरांगतिं ४२ मकरस्थेरवोगं पुराः २९
गायत्रकुर्जावगाहित पुनातिस्नानपानाद्यैर्नयतींद्रपुरंजगत ४३

योगंगायमुनतेभिन्नंद्रंकरोलोकशंकरः लगप्यपीकृपंतस्यामहिमायरि
कीर्त्यते ४४ हरिरूपधरंलिंगंलिंगरूपधरोहरिः ईषदप्यंतरंनास्तियोह
न्त्सापमश्नुते ४५ अनादिनिधनेदेवेहरिशंकरसंज्ञिते अज्ञान
सागरेमग्नाभेदंकुर्वंतिपापिन ४६ योदेवोजगतामीशःकारणानांच
कारणंयुगांतेजगदस्मेननरुद्ररूपधरोहरिः ४७ रुद्रोवैविष्णुरूपेणपाल
यसखिलंजगत ब्रह्मरूपेणस्ताश्रृजति तदस्मेतत्रयंहरं ४८ हरिशं
करयोर्मध्येब्रह्मणश्चापियोनरः भेदकृन्नरकंभुंक्तेयावदाचंद्रतारक
४९ हरिहरंविधानारंयपश्यत्सैवारूपिणं सयातिपरमादंनंशास्त्रा
णामेषनिश्चयः ५० योसावनादिःसर्वज्ञोजगतासदिरुद्विजः विसंसं
निहितस्तत्रलिंगरूपीजनार्दनः ५१ काशीविश्वेश्वरालिंगंज्योतिर्लिंगत

नारदीः दुच्यते ततदृष्ट्वा परमंज्योतिराप्नोतिमनुजोत्तमः ५२ काश्यांप्रदक्षिण
२९ णायेन कृतात्रैलोक्यपावनी सद्योदीपासाक्षिप्रोक्ताह्नेनानेतद्विजोत्तम
५३ शुभदारुपाषाणलेख्यायामूर्त्तिरुत्तमा शिवस्यवाच्युतस्यापित
त्रसंनिहितोहरिः ५४ तुलसीकाननंयत्रयत्रपद्मवनानिच पुराणप
ठनंयत्रतत्रसंनिहितोहरि ५५ पुराणसंहितावक्ताहरिरित्यभिधीय
ते तद्भक्तिकुर्वतांनृणांगंगास्नानंदिनेदिने ५६ पुराणश्रवणेभक्ति
गंगास्नानोपमास्मृता तद्वक्तरियाभक्तिःसाप्रयागोपमास्मृता ५७
पुराणधर्मकथनैर्यःसमुद्धरतेजगत् संसारसागरेमग्नंसहरिर्नात्र
संशयः ५८ नास्तिवर्णानांब्राह्मणाःश्रेष्ठंस्त्तागंगासमंतीर्थंनास्तिमातृ पुराः
समोगुरुः नास्तिविष्णोःसमंदेवंनास्तितत्वंगुरोःपरं ५९ वर्णानांब्रा २९

ह्मणाःश्रेष्ठास्तारकाणांयथाशशी यथापयोधिःसिंधूनांतथागंगाप
रास्मृता ६० नास्तिशांतितमोबंधुर्नास्तिसत्यात्परंतपः नास्तिमोक्षा
त्परोलाभोनास्तिगंगासमानदी ६१ गंगायाःपरमंनामपापारण्यदवा
नलं भवव्याधिहरागंगातस्मात्सेव्याप्रयत्नतः ६२ गायत्रीजाह्नवीचो
भेसर्वपापहरेस्मृते एतयोर्भक्तिहीनोयस्तंविद्यात्पतितंद्विजाः ६३ गा
यत्रीछंदसांमातालोकस्यजाह्नवी तुभेसर्वपापानांनावाकारणतांगते
६४ यस्यप्रसन्नागायत्रीतस्यगंगाप्रसीदति विष्णुशक्तियुतेतेतुसर्व
कामार्थसिद्धदे ६५ धर्मार्थकाममोक्षाणांफलरूपेनिरंजने सर्वलो
कानुग्रहार्थंप्रवर्त्तीत्तेमहोत्तमे ६६ अतीवदुर्लभंप्राणिनांगायत्रीजाह्न
व्या तथैवतुलसीभक्तिःहरिभक्तिश्चसात्विकी ६७ अहोगंगामहाभा

बृहन्नाः गास्मृतापापप्रणाशनी हरिलोकप्रदा दृष्टा पीता सारूप्यदायिनी ६८
३० यत्रस्नाता नरा यान्ति विष्णोः परमनुत्तमं स्नाता पीता च परमा वरमोक्षप्रदा
यिनी ६९ नारायणो जगद्धाता वासुदेवः सनातनः गंगा नाम पराणां
तु वांछितार्थफलप्रद ७० गंगाजलकणेनापि यः सिक्तो मनुजोत्तमः स
सर्वपापनिर्मुक्तः प्रयाति परमं पदं ७१ यद्बिंदुसेवनादेव सगरान्वयसंभ
वाः विसृज्य राक्षसंभावं संप्राप्ताः परमं पदं ७२ इति श्रीबृहन्नारदी
येषष्ठोध्यायः ६ ऋषय ऊचुः किं सो राक्षसभावेन मोचितः सगरा
न्वये सगरः कतमो राजा कुत्र जातो मुनिपुंगव १ भगीरथस्तत्कुलजो गं
गामाहृतवान्किल सूत तत्सर्वमस्माकं विस्ताराद्वक्तुमर्हसि २ सूत पुराः
उवाच शृणुध्वमृषयः सर्वे नारदेन प्रभाषितं सामकसनत्कुमारा ३०

यंगंगामाहात्म्यमुत्तमं ३ सर्वेयूयंमहाभागाः कृतार्था नात्र संशयः य
यतः प्रभावं गंगाया भक्तितः श्रोतुमुद्यताः ४ महात्मनश्च वंशेयस्यां गं
गायाश्चकृतात्मनं दुर्लभं प्राहुरत्यंतं मुनयो ब्रह्मवादिनः ५ शृणुध्व
मृषयश्चित्रं सगरान्वयमुत्तमं गंगाजलाभिषेकेण गतं विष्णुपदं य
था ६ आसीद्रविकुले जातो बाहुर्नाम वृकात्मजः बुभुजे पृथिवीं
सर्वां धर्मतो धर्मतत्परः ७ ब्राह्मणाः क्षत्रिया विश्याः शूद्राश्चान्येच
जंतवः पालिताः स्वस्वधर्मस्थैव तस्माद्बाहुर्विशांपतिः ८ इहाजसा
श्वमेधैश्च सद्दीपेषु सप्तसु तर्पिता वै सुरान्सवान्गोपहेमाद
दृक्षिः सदा ९ अरंतनीतिशास्त्रेण यथोक्तपरिपोषिनः मेने कृतार्थ
नायमात्मानमन्यातपनिवारणः १० चंद्रनानिमनोन्मानिवलिंपनूज

नारदीः नासद्रा विप्रूषणान्मुपकुर्वन्नतद्गृहेसुखिनोजनाः ११ अनेहपच्याद॰
३१ थिवीफलपुष्पसमन्वित तवर्षहर्षिदेवेंद्रःकालेकालेमुनीश्वराः १२
मनोरघुर्नापराधेप्रजाधर्मेणपालिताः एकदातस्यराज्ञोवैसर्वसंपद्विना॰
शाशैन्नत अहंकारोमहानजज्ञेसासूलोभहेतुकः १३ अहंराजास्म
स्नानीलोकानांशाशकोबली महाकारिकोत्रचयोमत्तःपूज्योस्तिकःपरः
१४ अहंविचक्षणःश्रीमानूजिताःसर्वमहारयः पातासमस्तद्वीपानां
रक्षितागुणवानहं १५ वेदवेदांगतत्त्वज्ञोनीतिशास्त्रार्थकेविदः मजे
योयहतैश्वर्येमितःकोमोधिकोभुवि १६ एवंतस्यमहीपस्यह्यहंका
रोविमोहजः नाशहेतुःसमस्तानांसंपदामनवन्मुने १७ अहंकार पुरां:
स्थितोयत्रतत्रकामादयोध्रुवं एषुस्थितेषुसनरोविनाशंयात्यसंशयः ३१

१८ योवनंधनसंपत्तिःप्रभुत्वमविवेकिता एकैकमप्यनर्थायकिमुयत्रच
तुष्टयः १९ तस्मान्नृपावमहतीजानालोकविरोधिनी स्वदेहनाशनीपापा
सर्वसंपद्विनाशनी २० असूयाविष्टःमनसियदिसपक्षवर्त्तेत तृणाग्नि
वायुसंयोगविमजानीध्वमुत्तमाः २१ असूयोपेतमनसांदुराचारवतां॰
धा परुषाक्षिरतानांचसुखंनेहपरत्रच २२ असूयाविष्टमनसांसदानि
ष्ठुरभाषिणां प्रियावातनयावापिबांधवाअप्यरातयः २३ योसूयांकुरु
तेनित्यंसमीक्ष्यचपरश्रियं सेवस्वच्छेदायकुरुतेनात्रसंशयः २४ यस्य
श्रेयोविनाशायकुर्याघत्नंनरोयदि सर्वेषांश्रेयसंदृष्टासकुर्यान्मिमत्सरंनर
२५ मित्रापत्यगृहक्षेत्रधनधान्यपश्वपि हातिमिच्छन्नरःकुर्यात्सूसू
योसततंद्विजा २६ अयतस्यस्थिरापत्यपादसूयाविष्टचेतसः हेहयास्त

बृहन्ना॰ लज्जं वाश्चलं बिनोः शतयो नवन् २७ यस्यानुकूलः पद्मेशः सौभाग्यं तस्य व
३२ र्द्धते स एव विमुखो यस्य सौभाग्यं तस्य हीयते २८ तावत्पुत्राश्च पौत्राश्च ध-
नधान्यगृहादयः यावदीक्षते लक्ष्मीशः कृपापांगेन सत्तमाः २९ अ
पि मूर्खं वधिवधिरजडाश्चराविवेकिनः श्लाघ्याः भवंति विप्रेंद्राः क्षिप्रेत माध
वेनयो ३० सौभाग्यं तस्य हीयेत तस्यासूयादयो गुणाः भवंति नात्र संदेहो
जंतुद्वेषाविशेषतः ३१ सततं यस्य कस्यापि यो द्वेषं कुरुते नरः तस्य सर्व-
णि नश्यंति श्रेयांसि मुनिसत्तमाः ३२ असूया वर्त्तते यस्मिन् तस्य विष्णुपरा
ङ्मुखः असूया तस्य सर्वाणि विनश्यंति ततो ध्रुवं ३३ विवेकं हंत्यहंकार
अविवेकाच्च जीवितं आपदः संभवन्त्येव अहंकारं त्यजेत्ततः ३४ अहं पुरां॰
कारो भवेद्यस्य तस्य नश्यंति वै गतः असूयाद्या अहंकारमनुगच्छंति ये ३२

द्विजाः ३५ असूयाविष्टमनसस्तस्य रापरैः सह आयोधनं घोरमासी
न्मासे-क निरंतरं ३६ ह्निह्ययैस्तालजंघैश्च रिपुभिश्च पराजितः तैरेव
रिपुभिस्तस्य भार्यापि विवुधोत्तमाः ३७ हृता गरो महाघोरो गर्भस्तस्या
या नाहृभिः सबाहुः सहितो दुःखी अंतर्वत्न्या च भार्यया ३८ वनाद्वनां
तरं गच्छन्नौर्वाश्रमपदं ययौ निद्राक्षुतापितो बाहुः पादचर्यातिदुःखि
तः ३९ स्वकर्म विलपंस्तत्र सुकृत्यामस्थिपिनश्वरन् सुकृतामया तया
युक्तो गर्भिण्या भार्यया नृपः ४० अवाप परमां तुष्टिं तत्र दृष्ट्वा महत्सरः
असूययोपेतमनसस्तं भावं निरीक्ष्य च ४१ सरोगता विहंगास्ते लीना
श्चित्रमिदं महत् अहो कष्टं महो नूनं पापकर्मा समागतः ४२ विरुध्य
माशु स्वावासमिलचुक्तो विहंगमाः असूयोपेतमनसं तं दृष्ट्वा चुक्रुशु

नारदीः खगाः ४३ अहोसूर्यांकष्टतरांधिग्जगद्द्वेषहेतुकं सोवगाह्यसरोनृ
३३ पः स्नात्वापपौचजलंबहु ४४ वृक्षमूलंसमाश्रित्यसभार्यःप्रजहौश्रमं
तस्मिन्बाहौवनंयातेतेनैवपरिरक्षिताः ४५ दुर्गुणाविगुणाण्यास्य
धिग्धिगित्यवदन्जनाः योवाकोवागुणीमर्त्यःसर्वैश्लाघ्योहिनेतरोद्विजाः
४६ सर्वस्वपमायुक्तोप्यगुणीनिंदितोजनैः अपकीर्त्तिसमोमृत्युर्न्नास्ति
लोकेषुनविद्यते ४७ यदाबाहुर्वनंयातस्तदातद्राष्ट्रजाजनाः प्रहृ
ष्टिंपरमांयातादवदग्धाविगण्यतप ४८ निंदितोबहुशोबाहुर्मृतव
काननेस्थितः निःफलकर्मयस्यासौलोकेविबुधसत्तमाः ४९ ना
स्त्यकीर्त्तिसमोमृत्युर्न्नास्तिक्रोधसमोरिपुर्न्नास्तिनिंदासमंपापंनास्तिदेह पुरां
समासवं ५० नास्त्यसूयासमाकीर्त्तिर्न्नास्तिकामसमोनलः नास्तिरागस ३३

मःपाशोनास्तिसंगसमंविषं ५१ एवंविलप्यबहुधाबाहुरसंतदुःखितः
जीर्णगोमनसस्तापात्तद्वृद्धभावमुपागतः ५२ गतेबहुतिथेकालेऔर्व
आश्रमसमीपगः सबाहुर्व्याधिनिर्मुक्तोममारमुनिसत्तमाः ५३ तस्यभा
र्याविदुःखार्त्तागर्भिणीविजनेवने चिरंविलप्यबहुधासहगंतुंमनोदधे
५४ आनीयसाततस्त्वेधान्चितांकृत्वातिदुःखिता आरोप्यपतिमारोढु
स्वयंसमुपचक्रमे ५५ एतस्मिन्नंतरेधीमानौर्वस्तेजोनिधिर्मुनिः एतद्वृ
त्तात्वान्सर्वंपरमेणसमाधिना ५६ भूतंचवर्त्तमानंचभाविचापिमुनी
श्वराः गतास्त्यामहात्मानःपश्यंतिज्ञानचक्षुषा ५७ तपोराशिस्तेजसां
राशिरौर्वःपुण्यतमोमुनिः प्राप्तवानतत्रसासाध्वीयत्रबाहुप्रियास्थि
ताः ५८ चितामारोढुमुद्युक्तांतांदृष्ट्वामुनिसत्तमः प्रोवाचधर्ममूला

बृहन्ना: निवाक्यानिविबुधर्षभाः ५९ कुबेरउवाच   राजवर्यप्रियेसाध्विमाकुरु
३४ ष्वातिसाहसं तवोदरेचक्रवर्तीशत्रुहंतावतिष्ठति ६० बालापत्याश्वगा
र्भिण्योघरेसुकृतवस्तथा रजस्वलाराजसुतेनारोहन्तिचिताशुभे ६१ ब्र
ह्महत्यादिपापानांप्रोक्तानिष्कृतिरुत्तमैः दंभस्यनिंदकस्यापिभ्रूणघ्नेना
स्तिनिष्कृति ६२ नास्तिकस्यकृतघ्नस्यधर्मोपेक्षाकरस्यच विश्वासघा
तकस्यापिनिष्कृतिर्नास्तिसुव्रते ६३ तस्मादेतन्महापापंकर्तुंनार्हसि
शोभने यदेतद्दुःखमुत्पन्नंतत्सर्वंशांतिमेष्यति ६४ इत्युक्तामुनिना
साध्वीविश्वासस्यतदनुग्रहं विललापातिदुःखार्त्तासमुद्रचरणेपते ६५
और्वोपितांपुनःप्राहसर्वशास्त्रार्थकोविदः मारोदीराजतनयेश्रियम पुराः
ग्र्यांगमिष्यसि ६६ मामुचाशुमहाबुधेपितेरहतितघतः तस्माच्छोकं ३४

परित्यज्यकुरुकालोचितांक्रियां ६७ पंडितेवापिमूर्खेवादरिद्रेवाश्रियान्विते
दुर्वृत्तेवायतेवापिमृत्योःसर्वत्रतुल्यता ६८ नगरेवावनेवापिसमुद्रपर्वते
पिवा यत्कृतंजंतुनायेनतद्भोक्तव्यंनसंशयः ६९ अप्रार्थितानिदुःखानि
यथैवायांतिदेहिनां सुखान्यपितथामन्येदैन्यमत्रातिरिच्यते ७० यत्पतुरा
तनंकर्मकृतदैवेहभुज्यते कारणंदैवमेवात्रनान्यत्सोपाधिकाजना ७१ गर्भे
बाल्येयौवनेवायोवनेचापिवार्द्धके मृत्योर्वशंप्रयातव्यंजंतुभिःकमलाने
ने ७२ हंतिपातिवगोत्यंदोजंतूनकर्मवशेस्थितान् प्रमादंरोपवंसन्नोहेतु
मात्रेषुजंतुषु ७३ तस्मादेतन्महादुःखपरित्यज्यसुखीभव कुरुपत्युश्वक
र्माणिविवेकेसुस्थिराभव ७४ एतच्छरीरदुःखानांव्याधीनामयुतैर्युतं
सुखाभासंबद्धकर्मपाशेनयंत्रितं ७५ किमत्रचित्रंयत्संतःपरा

र्वफलकांक्षिणः नहि द्रुमाः स्वभोग्यार्थं फलंति जगतीतले ७६ योन्यदुः-
खानि विज्ञाय साधुवाक्यैः प्रबोधयेत् स एव विष्णुः सचराचरो यतः परहिते रतः
७७ अन्यदुःखेन यो दुःखी यो न्यहर्षेण हर्षितः स एव जगतामीशो नररू-
पधरो हरिः ७८ सद्भिः श्रुतानि शास्त्राणि नरदुःखविमुक्तये सर्वेषां दुः-
खनाशाय इति संतो वदंति हि ७९ यत्र संतः प्रवर्त्तंते तत्र दुःखं न बाधते
वर्त्तते यत्र मार्तंडः कथं तत्र तमो भवेत् ८० इत्येवं वादिनी साधुस्वपत्न
चापराः क्रियाः चकार तत्सरस्तीरे मुनिनोदितमार्गतः ८१ तस्मिन्नमु
नौ शापवृंदे सैसरलादेवराडिवाज्वलद्विमानमारुह्य प्रपेदे परमं पदं ८२
महापातकयुक्तो वा युक्तो वा चोपपातकैः परं पदं प्रयात्येव महद्भिरव
लोकितः ८३ केवलं वापि तद्भस्म तद्धूमं वापि सत्तमाः यदि पश्यति

पुण्यात्मा याति परमं पदं ८४ यस्याः स्नानक्रिया सा तु गता चाश्रमपदं मुनेः
चकारानुदिनं तस्य शुश्रूषामादरात्परं ८५ इति श्रीबृहन्नारदीयसप्त-
मोध्यायः ७ सूत उवाच सा तस्यानुदिनं चक्रे शुश्रूषां भक्तिसंयुता
कृत्लेपनादिभिः सम्यक् साध्वी सद्भावसंयुता १ गते तु कतिपये काले गरे-
ण सहितं सुतं लेभे पुण्यतमे काले शुश्रूषागानकल्मषा २ अहो स-
त्संगतिर्लोके किं पापं न विनाशयेत् न ददाति सुखं किं वै नराणां मुनिस-
त्तमाः ३ गंगा नान्येन कलंपापं यच्चानन्दकारितं परैः तत्सर्वं नाशयत्याशु
परिचयमिहात्मनां ४ जडोपि याति पूज्यत्वं सत्संगाज्जगतीतले कलामा-
त्रेपि यश्चंद्रः शंभुना रश्मीकृतो यथा ५ सत्संगति परामद्धि ददाति हि नृणां
सदा इहामुत्र च विप्रेंद्रः संतः पूज्यतमास्ततः ६ अहो महद्गुणा नूनं तुं-

बृहन्नाः कः समर्थो मुनीश्वरः गर्भस्थितो गरेण हतः सप्तस्वपि समाययुः ७ गरेण
३६ सहितपुत्रं दृष्ट्वा तेजोनिधिर्मुनिः जातकर्म चकारासौ नाम्ना च सगरं तथा
८ पुपोष सगरबाले मधुक्षीरादिभिर्मुनिः तपःप्रभावसंपन्नो ह्यौर्वोसौ
तेजसां निधिः ९ कुर्यात चौलादिकर्माणि सागरस्य मुनीश्वरः शास्त्रा
ण्यध्यापयामास रत्न योगपानि मंत्रवित १० समर्थं सगरं दृष्ट्वा किंचिद्
द्भिन्नाशैशवं मंत्रवत्सर्वशस्त्राणि दत्तवान् मुनिसत्तमः ११ सगरे शि
क्षितस्तेन सम्यगौर्वेण सत्तमाः बभूव बलवान् धर्मी कृतज्ञो गुणवान् श्रु
चिः १२ धर्मज्ञः सोपि सगरो मुनेरमितविक्रमः समित्कुशादिकं साधु
कल्यकल्यमुपानयेत् १३ स कदाचिद्गुणनिधिः प्रणिपत्य स्वमातरं पुराः
तुवाच प्रांजलिर्भूत्वा सगरो विनयान्वितः १४ सगर उवाच मातः ३६

क्व यातो मम तातः क्व च तातस्य नाम किं सोपि कः सर्वमेतन्मे कथयाद्य कुर्मसि
१५ पित्रा विहीना ये लोके जीवंतोपि मृतोपमाः दरिद्रोपि पिता यस्य सह्या
स्ते स धनिनो परमः १६ यस्य माता पिता नास्ति सुखं तस्य न विद्यते धर्म
हीनो यथा मूर्खः परत्रामुत्र सत्तमे १७ मातापितृविहीनस्य अज्ञस्यापवि
वेकिनः अपुत्रस्य वृथा जन्म ऋणग्रस्तस्य चैव हि १८ चंद्रहीना यथा
रात्रिः पद्महीनं यथा सरः पतिहीना यथा नारी तथाहं पितृवियोजितः १
९ धर्महीनो यथा जंतुः कर्महीनो यथा गृही पशुहीनं यथा वेश्म तथा
पितृवियोजितः २० सत्यहीनं यथा वाक्यं सद्भिर्हीना यथा सभा तपो य
था दयाहीनं तथा पितृवियोजितः २१ गुणहीना यथा नारी जलहीना

नारदीः यथानदी श्रशांतिदायथासंध्यातपापिनःवियज्जितः २२ यथालघुतरो
३७ लोकेमातर्यज्ञापरोनरः तथापित्रोर्विहीनस्तु बहुदुःखान्वितः पुमान
२३ सूतउवाच इतीरितंसुतेनेषांश्रुत्वानिश्वस्यदुःखिताः आरि
तस्तथयथाहृत्तंसर्वंतस्मैमंथरद्यत् २४ तच्छ्रुत्वासगरः क्रुद्धः कोपसंरक्त
लोचनः हनिष्यामीत्यरातीन्सः प्रतिज्ञामकरोत्तदा २५ प्रदक्षिणीकृ
त्यमुनिंजननींचप्रणम्यसः प्रतस्थेवतेनैवमुनिनातदा २६ वीश्रमा
द्विनिष्क्रांतःसगरः सत्यवाक्शुचिः वसिष्ठंप्राप्तवान्शीघ्रंस्ववंशस्यपु
रोहितं प्रणम्यगुरवेतस्मैवीज्ञाप्यमहात्मने सर्वंज्ञापयामाससो पुरोः
नदृष्ट्वाचिजायते २८ ऐद्रास्त्रंवारुणंब्राह्ममाग्नेयंसागरंनृपः ।। तेनैवमु

नीनावापरवर्द्धवडेमसंधनुः २९ नतस्तेनाप्यनुज्ञातः सगरः सोमन
स्यवान् अशीर्भिरंचितसधः प्रतस्थेप्रणिपत्यतं ३० एकेनैवतुचापेनसश्र
रःपरिपंथिनः सपुत्रपौत्रानसगणानकरोत्स्वर्गवासिनः ३१ तच्चापमुक्तबाणाग्नि
संतप्तास्तेपुरातयः केचिद्विप्तसंत्रस्तास्तथाचान्येप्रदुद्रुवुः ३२ केचिद्विर्नीर्णा
केशाश्चवल्मीकोपरिसंस्थिताः तृणान्यभक्षयंनकिंचित्नग्नाश्चविविशुर्जलं
३३ शकाश्चयवनाश्चैवतथाचान्येमहीभृतः तद्गुरुंशरणंजग्मुर्वसिष्ठंप्राणर
लोलपाः ३४ जितक्षितिर्बाहुपुत्रोरिपुन्गुरुसमीपगान् चारैर्विज्ञातवान्सद्यः
प्रपेदेगुरुसंनिधिः ३५ तमागतंबाहुसुतंनिरीक्ष्यमुनिःवसिष्ठःशरणाग
तान् तान्नात्रातुंचशिष्यान्निहितंचकर्त्तेविचारयामासतदाक्षणेन ३६ चकार

नारदी॰ ३९ मुडान्शकवरोन्यवनान् सर्मर्द्दजात आन्यांश्चस्मश्रुलानं सर्वान् सुठानेवेदव
हिःकृतान्ः ३७ वशिष्टमुनिं। नतेनहतप्रायान् निरीक्ष्यसः प्रहनूप्राहस
गरः स्वंगुरुंतपसांनिधिं ३८ सगरउवाच भोभोगुरोदुराचारानेतान्र
क्षस्वविहृपा सर्वथाहंहनिष्यामिमद्राष्ट्रहरणोद्यतान् ३९ दृष्टोपियज्ञप
क्षत धर्मेवापरिपंथिनः सएवसर्वनाशाय हेतुभूतोनसंशयः ४० बाधं
ते प्रथमंमत्तादुर्जनाःसकलंजगत्तत एवबलहीनाश्चेतभजंतेसंततसाधुतां
४१ अहोमायाकृतंकर्मखलाःकमलचेतसः तावत्कुर्वंतिकार्पण्यंयाव
त्स्यात्प्रबलंबलं ४२ हासंभावंचशास्त्रूणांचारस्त्रीणांचसौहृतं साधुभावंच पुरा॰ ३९
सर्पाणांश्रेयस्कामीनविश्वसेत् ४३ प्रहासंकुरुतेपूर्वेयानरंतान् दृश्य

यन्खलाः तानेवदर्शयंत्याशु स्वसामर्थ्येविपर्यये ४४ पिशुनाजिह्वयामर्वेष
रूपंवदनयया अतीवकरुणंवाक्यंवदंत्येवतयाबाला ४५ श्रेयस्कामीततोविद्
सुनीतिशास्त्रार्थकोविदः साधुत्वंदासभावंचखलानांनैवविश्वसेत् ४६ दुर्ज
नंप्रणतिंयातिमित्रंकैतवशीलिनं जारांश्चभार्यांविश्वस्तोमृतएवनसंशयः
४७ मारस्ततस्मादेतान्वैगोरूपब्राह्मकर्मिणः हत्वैतानखिलान्रूपेनानचलसा
शान्महींभजे ४८ वशिष्ठस्तद्वचःश्रुत्वामनसःप्रीतिमोप्तवान् कराभ्यांसेतुन
स्पांगंस्मशान्विदमुवाचह ४९ वसिष्ठउवाच साधुसाधुमहाभागसत्समोह
नसंशयः तथापिमद्वचःश्रुत्वापरांशांतिलभःसुत ५० मयैतेनिहितापूर्वंच
त्वतिज्ञाविरोधिनः हतानांहननेकीर्त्तिः कासंसुत्यघतेवद ५१ पृथ्वीपतकोस
र्वैकर्मयाशोनयंत्रिताः तथापियैःघेर्निहताः किमर्थंःतान् हनिष्यसि ५२ देह

स्तुपापजनतः पूर्वमेवैनसा हतः अन्याद्येभेद्यः प्रपश्चानन्त्रो स्त्राणामेषनिर्णयः
नारदी: ५३ स्वकर्मफलभोगानां हेतुमात्रा हि जंतवः कर्माणि दैवसत्तानि दैवाधीनमि
३९ दं जगत् ५४ तस्माद्देवं हि साधुनां रक्षिता दुष्टशिक्षिता तत्तो नरैरस्वतंत्रैः किं का
र्यं साध्यते वद ५५ शरीरं पापसंभूतं पापेनैव प्रवर्त्तते पापमूलमिदं ज्ञात्वा कथं हं
सि समुद्यतः ५६ आत्मा शुद्धोऽपि देहस्थो देहीति प्रोच्यते बुधैः तस्मादिदं वपुः पापा
मूलं न संशयः ५७ पापस्य मूलवपुषं हंतुः का कीर्त्तिर्हि स्तव बाहुजा भविष्यतीति
ती निश्चलयशा न हंसी स्ततः सुत ५८ इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं विरराम स कोपतः
स्तुत्वानुकरेण सगरननंद च मुनिस्तदा ५९ अथाथर्वनिधिस्तस्य सगरस्य म
हात्मनः राज्याभिषेकं कृतवान् मुनिभिः सह सुव्रतैः ६० भार्याद्वयं च तस्यासीत् पुरा: ३९
केशिनी सुमतिस्तथा का रूपस्य विदर्भस्य तनये मुनिसत्तमा: ६१ राज्येप

तिष्ठितं दृष्ट्वा मुनिरौर्वस्तपोनिधिः वनादागमराजानं संभाष्य स्वाश्रमं ययौ ६२
कदाचित्तस्य भूपस्य भार्याभ्यां प्रार्थितो मुनिः वरं दानपसप्पीमौर्वो भार्गवमंत्रवि
त् ६३ र्वः संप्रार्थितस्तेभ्यां परमेण समाधिना केशिनी सुमतिं चैव आलोकयानहः
र्षयन्मुनिः ६४ और्व उवाच एकं वंशधरं पुत्रमन्या षष्ठं सुतानि वै मे केशिन्ये
कसुतं लेभे असमंजससंज्ञकं ६५ सुमतिः षष्टिपुत्राणां सहस्राण्यप्रजन्मुने
असमंजसनामा तु बाल एव चापि सत्तमा: ६६ असमंजसकर्माणि च कारोन्म
त्तपंडितः तं दृष्ट्वा सागराः सर्वे ह्यासन्दुर्वृत्तचेतसः ६७ तद्बालभावकर्मैतिमेने
बहुसुतोऽन्यपर अहो केऽलं नरो लोके दुर्जनानां हि संगतिः। दाकाकैस्तु अतेव हि
रयः संयोगमात्रतः ६८ अंशुमान्नाम तनयो पत्नौ वैह्यासमंजसः सत्यज्ञो गु
णवान् धर्मी पितामहहिते रतः ६९ दुर्वृत्ताः सागराः सर्वे लोकोपद्रवकारिणः

नारदी:
४०

आनुष्ठानवतांनित्यमंतरायाभवंतिते ७० कृतानियानियज्ञेषुहवींपिवन्हि
विधिवतद्द्विजैः बुभुजुस्तानिसर्वाणिनिराकृत्यदिवौकसः ७१ स्वर्गद्राकुल
ततरंभाद्याप्सरःस्त्रियः विमानिताःसागरैस्तैर्बलात्कारकचग्रहैः ७२ परिजा
तादिवृक्षाणांपुष्पाण्यादायतेखलाः स्वशरीराण्युपरस्कुर्वनमपानपराय
णाः ७३ अजहुःसाधुवृत्तानिसर्वकर्माण्यनाश्रयन्नपित्रैर्वयाधुमारश्चावलि
नोत्यंतपापिनः ७४ एतद्भूतिदुःखोत्त्रीवाइंद्राद्यस्तदा विचारंपरमंचक्रुरेतेषां
नाशहेतवे ७५ निश्चित्यविबुधाःसर्वेपातालांतरगोचरं कपिलंविष्णुसदयपुः
प्रछन्नरूपिणः ७६ ध्यायतंनिर्मलंविष्णुंपरानंदैकविग्रहं प्रणम्यदंडवद्भूमौ
उष्णुस्त्रिदशास्ततः ७७ नमस्तेयोनिधेतुभ्यंसस्करा—गादिशालितिने नरके पुरा:
प्रपरिछिन्नविष्णवेनमः ७८ मेनमःपपरेशाभक्तायलोकानुग्रहहेतवोसंसा ४०

ररएपदावाग्निज्ञानंसपन्नतेनमः ७९ महतेवीतकामायतुभ्यंभूयोनमोनमः
सागरैःदुरैर्दुःखितानस्मान्त्रायस्वशरणागतान ८० इतिस्तुतःकपिलऋषिः
सर्वशास्त्रविचक्षणः उवाचहर्षयन्देवान्यथावत्प्रजितानद्विजाः कपिल
उवाच येनाशंतरसासायांतिसंपदायुर्यशोबलैः तएवलोकानवाधंतेनात्रा
श्वर्यसुरोत्तमा ८२ यस्तुबाधितुमुद्युक्तोजनान्निरपराधिनः तंविद्यात्सर्वलो
केषुपापभोगरवंबुधाः ८३ कर्मणामनसावाचायस्त्वन्यानबाध्यतेसर तंहं
तिदैवमेवाशुनात्राकार्याविचारणा ८४ आयुःसंतानतोजोभिर्यःशीघ्रंना
शमेष्यति सबाधेतेजनंसर्वमितिसंतोवदंतिहि ८५ अहोभिरल्पैरेवाशुते
षांनाशोभविष्यतिनस्मातदुखंपरित्यजगच्छतुनाकनायकाः ८६ इत्युक्तेतु
निनातेनकपिलेनमरुत्गणा प्रणमंतंयथान्यायंगतानाकंदिवौकसः ८७ अ

नारदी त्वो नरेन्द्र सगरो वशिष्ठाद्यैर्महर्षिभिः आरेभे हयमेधाख्यं यज्ञं कर्त्तुमनुत्तमं ८८ य
४१ ज्ञियं योजितं सप्तिमपहृत्य सुरेश्वरः पाताले स्थापयामास कपिलो यत्र तिष्ठति ८९
गूढविग्रहरूपेण हृतमश्वं तु सागराः अज्ञानाद्भ्रमुर्लोकानमराहीन सम्र
विस्मिताः ९० अदृष्टसप्तयस्तत्र पातालं गंतुमिच्छवः चख्नुर्महीतलं सर्वं चे
कैकेयोजनं पृथक् ९१ मृत्तिकपर्वतांस्तांके विदध्युस्तीरे समाकिरन् एकैक
योजनोद्भूतां प्रत्येकं ते प्रभक्षयन् ९२ तन्नद्वारेण गताः सर्वे पातालं सगरात्म
जाः विवक्षतो हयं तत्र ययुः क्षीरं रसातलं ९३ तत्रापश्यन्महात्मानं कोटिसू
र्यसमप्रभं कपिलं ध्याननिरतं सप्तिं चैव तदंतिके ९४ प्रमत्ताः पापनिरता पुराः ४१
सागरा ज्ञविवेकिनः सर्वे ते सहसाभ्येत्य तं मुनिं वद्धमुद्यताः ९५ हन्यतां हृ
न्यतां वध्यतामयं गृह्यतां गृह्यतामाशु इत्यूचुस्ते परस्परं ९६ हत्वा

मेवं साधुभावेन बकध्यानपरायणः आडंबर महो लोके कुर्वंति सततं खलाः ९७
परस्वं ध्यायते येन नरी यते परजीवनं इत्युच्चरंतोऽहसुः कपिलं तं मुनीश्वरं
९८ समस्तेंद्रियसंरोधं नियम्यात्मानमात्मनि पश्यन्मुनिवरस्तेषां तत्कर्मेज्ञा
नवान्नाद्धि ९९ आसन्नमृत्यवस्ते तु विनष्टमतयो मुनिं पद्भिः संताडयामासु
बाहुंच जगृहुः परे १०० परित्यक्तसमाधिश्च तानदृष्ट्वा विस्मितोऽभवत् उवाच
भावं गंभीरं लोकोपद्रवकारिणः १ ऐश्वर्यमदमत्तानां क्षुधितानां च कामिनां
अहंकारहतानां च विवेको नैव जायते २ निधेराधारमात्रेण मही ज्वलति सर्व
दा तदैव मानवा भूमिका ज्वलंतीति किमद्भुतं ३ किमत्र चित्रं सुजनं बाधते यदि
दुर्जना महीरुहांस्तु तटे पातयंति नदीरयाः ४ यत्र श्रीयौवनं चापि सारदावा
पितिष्ठति तत्र सर्वोधतानिलं सुयंव चापि जायते ५ अहो कनकमहात्म्यात्मा

नारदी: रषंतुंकेनशक्यते नामसाम्नाद्धयोचित्तंश्चनूरोपिमदप्रदः ६ भवेयद्धिखलः
४२ स्पश्रीःसेवलोकविनाशनी यथासखाग्नेःपवनःपन्नगस्यथयाविषं ७ अ
होधनमदांधस्तुपश्यन्नपिनपश्यति यदिपश्यत्यात्महितंयपश्यतिनसंशय ८
इत्युक्त्वाकपिलःकुद्धोनेत्राद्ग्निंविसृष्टवान सवन्हिःसागरानसर्वानभस्म
सादकरोत्क्षणात ९ यन्नेत्रजानलंदृष्ट्वा पातालतलवासिनः अकलप्रलय
वंमत्वाचुकुशुःशोकलालसाः १० तदग्नितापिताःसर्वेदंदुश्वकाश्वराक्षसासा
क्षकाः सागरंविविशुःशीघ्रंसंतापोपहिदुःसह ११ अपतस्पमहीपस्यस
मागम्याध्वरंतद्वन्नारदःसगरः येननयपाहृतंन्ववेदयेत १२ एतत्समाक
र्ण्यसत्तुसगरःसर्वविस्मयः दैवेनशिक्षितनादुष्टा इत्यचातिहर्षितः १३ माता पुरा:
वाजनकोवपिभ्रातावातनयोपिवाश्वधर्मंकुरुतेनित्यंसएवरिपुरुच्यते १४ ४२

यस्तुधर्मेषुनिरतःसर्वलोकेविरोधकृत तंरिपुंपरमंविधानशास्त्राणामेषनिर्ण
यः १५ सरंगरःपुत्रनाशेपिनकदाचिच्छुशोचसः दुर्वृत्तनिधनंयस्मात्सतामु
त्साहकारयं १६ यज्ञेष्वनधिकारत्वातजपुत्राणांमहीपतिः असमंजसपुत्रं
तपोव्रजनाहपुत्रवत १७ अंसुमंतमहावीर्यंसुधियंवाग्विदांवरं सुयोजसार
विप्रोघ्नीनयनकर्मणिः १८ सगत्वातद्विलद्वारदृष्ट्वातंमुनिपुंगवं कपिलने
जसाशेषिसपूज्यवनत्रामस्यः १९ त्रतांजलिपुतोभूत्वाविनयापर्श्वसंस्थितः
अत्रेदिपूजितस्तंतंमुनिमनदुवाचहः २० अंशुमानु० हेः ज्ञात्स्यंयत्ततंब्रसन
मन्नानेस्तत्क्षमस्वमेपरोपदेशनिरताःक्षमाचराहिसाधवः २१ दुर्जनहृपिस
त्वेषुदयांकुर्वीतिसाधवः नहिसंहरतेयोत्स्नाचंद्रश्चंडालवेश्मसु २२ बाध्यमा
नोपिसुजनःसर्वेषांसुखकृद्भवेत हदानिपरमांतुष्टिंप्रक्षमाणाप्मारेःशशी

नारदी: २३ हारितम्छेदृिवोवापि ग्रामोदेनीवचंदनः सोरंतंकुरुते सर्वंतथैवसुजनो
४३ जसः २४ सुरंगंसातपस्याचारैस्तत्फुणस्तामुनीश्वराः संजातंशासितुंलोका
नूचांविदुःपुरुषोत्तम २५ नमोब्रह्ममुनेतुभ्यंनमस्तेब्रह्ममूर्तये नमोब्रह्मण्य-
ज्ञीलायब्रह्मध्यानपरायते २६ इतिस्तुतोमुनिस्तेनप्रसन्नवदनस्तदा वरये
तिवरंप्राहप्रसन्नोस्मीतिसादरं २७ एवमुक्तोमुनौतस्मिन्नंशुमानप्रणिपत्यतं
प्रापयास्मत्पितॄन्ब्राह्मंलोकमित्यभ्यभाषत २८ ततस्तस्यातिसंतुष्टोमुनि
स्तंप्राहसादरं गंगामानीयपौत्रस्तेनयिष्यतिपितॄंस्तव २९ चस्तोत्रेण
समानीतागंगापुण्यजलानदी कृतैनानूधूतपापान्नेनयिष्यतिपरंपदं ३० प्रा
पयेनंहयंपुत्रपितामहमखोचितं भवधर्मपरोनित्यंतवश्रेयोभविष्यति ३१ इ पुरां:
त्युक्तस्तंप्रणम्याशुहृदयमाहायसंचरः सगरंतंपुनःप्राप्यप्राहत्तंन्यवेदयत् ४३

३२ जयज्ञेह्यंशुमतस्तस्माद्दिलीपइतिविश्रुतिः तस्माद्भगीरथोजातोगंगामा
हृतवान्नृपः ३३ भागीरथान्वयेजातः सुदसाख्योमहाबली तस्यपुत्रोमित्र
सहःसर्वलोकेषुविश्रुतः ३४ वशिष्ठशापतःप्राप्तःसौदासोराक्षसींततुं गंगा
विंदुनिषेकेणविमुक्तःप्राप्तवान्पुनः ३५ इतिश्रीबृहन्नारदीयेसप्तमोऽध्या
यः ७ ऋषयउवाच शप्तःकथंवशिष्ठेनसौदासोनृपसत्तमः गंगाविंदु
निषेकेणकथंभूयोविमोचितः १ सर्वमेतदशेषेणसूतनोवक्तुमर्हसि शृण्व
तांवदतांचैवगंगापापविनाशनी २ सूतउवाच सौदासःसर्वधर्मज्ञःस
र्वज्ञोगुणवाननसूयकः बुभुजेपृथिवीमेतांधर्मैकपरिनिष्ठितः ३ सगरेणयथा
सर्वामहीयंसप्तसागराः रक्षितातेनविधिवत्तथाधर्माविरोधिना ४
पुत्रपौत्रसमायुक्तःसर्वैश्वर्यसमन्वितः त्रिंशदष्टसहस्राब्दंबुभुजेपृथिवीं

बृहन्नारदीः पुरा ५ सोदासस्त्वेकदा राजा मृगयाभिरतिर्वनं विवेशसबलःसम्यकंश्रा
४४ न्तंस्याप्तमंत्रिभिः ६ नेविचरन्नूराजानिषादान्मृगसंचयान आजगामन
दीरेवांबुमेतपूःपिपासितः ७ सुदाःसतन्मयस्तत्रक्लेचकर्माणएतंद्वितःक्षु
क्राचमंत्रिभिःसार्द्धंनिशांतत्रनिनायसः ८ ततःप्रातःसमुत्थायकल्यंकर्म
समाप्यचात्मनाममंत्रिभिःसार्द्धंमृगयाभिरतिर्वनं ९ वनाद्वनांतरंगच्छ
न्नेकएवमहीपतिः अकृष्टबाणःसन्क्रूरसारंसमन्वगात् १० एकदादृष्ट
सैन्योसावचगच्छन्मृगंरुरुं व्याघ्रद्वयंगुहासंस्थं दृष्टवान्सुरतेतैरतं ११ रु
रुमार्गेपविज्यव्याघ्रयोःसन्मुखंययौ पातयामासतन्त्रैकंशरेणमंत्रवित १२
पतमानाभवद्व्याघ्रीयोजनत्रिशदायत सुगंतघोरनिर्घोषाराक्षसीवीर पुराः
विग्रहा १३ पतीतांराक्षसींवीक्ष्यव्याघ्रोन्योद्वेषसंयुतः प्रतिक्रियांकरि ४४

ष्यामीन्त्याचांतर्द्धेतदा १४ राजपिभयसंविग्नो दृष्टासैजतद्वने कथयन्मं
त्रिणांसर्वंस्वांपुरीसमवर्त्तनः १५ सराजास्वपुरंप्राप्यसर्वालंकारसंयुतं धर्म
तःपृथिवीमेनांशशासकद्दरिशंकिनः १६ गतेबहुतिथेकालेहयमेधमख
स्वंनृपः आरेभेपरमप्रीतोवशिष्ठाद्यैर्मुनीश्वरैः १७ तत्रब्रह्मादिदेवानांह
विर्दत्वायथाविधि समाप्ययज्ञंनिःक्रांतोवसिष्ठःस्नानकारणात् १८ अत्रां
तरेराक्षसोसौतद्रूपेणनेनबाधितः कर्तुंप्रतिक्रियामस्मोप्रायातःक्रोधमू
र्छितः १९ सुरतेक्रियमाणेतुयुवतीहतवान्नृपः तेनैवदुःखितोहंसःसमा
यातिकोपतः २० सराक्षसस्तस्यगुरोःप्रयातेवसिष्ठवेषंतुतदैवधृत्वराज
न्मममादेयमत्रोजनार्थंमांसंसमेष्यामपमित्युवाच २१ भूयःसमास्थायस
सूदवेषंराज्ञेददौमानुषमांससमाप्तु स्थितम्बराजापिहिरण्यपात्रेधृत्वागुरोरा

नारदीः गमनं प्रतीक्षन् २२ तन्मांसं हेमपात्रस्थं सौदासो विनयान्वितः समागता
६५ य गुरवे ददौ तस्मै ससादरं २३ दृष्ट्वा तच्चिंतयामास किमेतदिति विस्मितः
अपत्रपनमानुषं मांसं परमेण समाधिना २४ अहो स्वराज्ञो दौःशील्यं ममनो
पं दत्तवान् मम इति विस्मयमापन्नः प्रमत्कर्त्तव्यमुनि २५ अन्नो मेद
त्तं मांसं यस्मात्क्षितीश्वर तस्मात्त्वापि भवतु ह्येतद्देव हि भोजनं २६ त्वमां
संरक्षसामेव भोज्यदत्तं मम चर तथाहि राक्षसश्चं द्विवेतदाहो चिंतं नृप २७
इति शापं ददत्तस्मिन् सौदासो नयविह्वलः आत्तशापोभवत्तेवेत्तिसकं पोस्मै
ध्यजिह्वपयत २८ नृपमत्र चिंतयामास वशिष्टस्तेन नोदितः रक्षसा वंचि
तं नृपं ज्ञातवान् ज्ञानचक्षुषा २९ राजापि जारमाहाय वशिष्टं शप्तुमुद्यतः पुरां:
ऽविवेकी हापाश्शापसुत्सर्जमहीपतिः ३० गुरुशप्तुं समुद्यतं राजानं क्रोध

मूर्छितं मदयंतीति विख्याता प्रिया तस्येत्थवाचतं ३१ मदयंती उवाच भो
भो क्षत्रिय दायदकोपं संहर्त्तुमर्हसि वयायकर्मभोक्तं व्यतत्खांसनामद्गुत्तम
३२ गुरुं तुं कृत्य कुकृत्य यो वदेन्मूढधीर्नरः अरण्ये निर्जले देशे स भवेद्ब्रह्मराक्ष
सः ३३ जितेंद्रियाजितक्रोधा गुरुशुश्रूषणे रतः प्राप्नुयांति ब्रह्मसदनमिति
शास्त्रेषु निश्चयः ३४ तयोक्तो नृपतिः कोपं त्यक्त्वा भार्यानने दृच जलं कुत्र
क्षिपामीति चिंतयामास चात्मना ३५ तज्जलं यत्र संसिक्तं भवेद्भस्म विनि
श्चितं इति मत्वा जलं तत्तु स्वपादाववसेचयत् ३६ तज्जलस्पर्शमात्रेण पादौ क
ल्मषतां ययौ ततः प्रभृति लोकेषु सकल्माषइति स्मृतः ३७ कल्माषपा
दो मतिमान् प्रियया श्वासितस्तदा मनसा भीतिमापन्नो ववंदे चरणौ गुरोः ३
८ उवाच प्रांजलिर्भूत्वा विनयान्नयकोविदः क्षमस्व भगवन् सर्वं मापराधः

कृतो मया ३९ मुनिः प्रोवाच नृपालं प्रति निःश्वस्य दुःखितः आत्मानं गर्हयामा
नारदीः सअविवेकपरायणं ४० अविवेके हि सर्वेषामापदां परमापदं विवेकरहितो लो
४६ केपशुरेव न संशयः ४१ राजन्स्नुनम्नृत्यवाहृतकर्मोचितं कृतं विवेकरहितो
हवेयत्वं पापं समाचरं ४२ विवेकनियतो याति वाको वापि निर्वृतिं विवेकर-
हितो यानियो वाको वाप्यनिर्वृतिः ४३ इत्युवाच मुनिर्भूर्भूपमित्युक्त्वात्मान
नालंतिकं नवेहे लतद्वादत्र्णहं नविसमेदिनीमिमां ४५ तद्धितुसेकसंभू
तस्थाने नगत कल्मखः हरिसेवापरो नूनं चापरां शांतिं गमिष्यसि ४६ इत्युक्त्वासि
चार्थ्वसंपन्नो वशिष्टस्याश्रमं ययौ राजापि दुःखसंपन्नो राक्षसीं तनुमाश्रि
तः ४७ क्षुत्पिपासाविक्षोभात्सो नित्यं क्रोधपरायणः तत्तदस्त्रिपाकृतिर्भी- पुरांः
मोवन्मामविजने वने ४८ मृगांश्च विविधांस्तत्र मानुषांश्च सरीसृपान विहं ४६

गमान्नृपेस्प्रवंगांश्च प्रचस्तां ननन्सयत ४९ अस्थिभिर्बहुभिर्विप्राः पीतरक्तै
वेरैः रक्तान्तप्रेतकेशैश्च तेनासीद्भूर्भयंकरी ५० कृत्वैवं स पृथिवीं शतयोज
जनविस्तरां रुवानिरुःखितां पश्चाद्वनान्तरमुपागमत् ५१ तत्रापि कृत
वानिस्संनरमांसाशनः सदा जगाम नर्मदातीरं मुनिसिद्धनिषेवितं ५२ विचरन्न
र्मदातीरे सर्वलोकभयंकरः अपश्यत्कंचन मुनिं रमन्तं प्रियया सह ५३ सु-
धानलेन संतप्तस्तं मुनिं समुपाद्रवत जग्राह चातिवेगेन व्याघ्रो मृगशिशुं यथा
५४ ब्राह्मणी स्वपतिं वीक्ष्य निशाचरकरस्थितं शिरस्यंजलिमाधाय प्रोवाच
भयविह्वला ५५ त्राहि त्राहि ० भो भो क्षत्रियात्रायाहि त्वादिमां भयविह्वलां
प्राणविप्रदानेन मां संपूर्णमनोरथां ५६ नाम्नामित्रसहस्त्वं हि विख्यातस्समुद्भ
वः न राक्षसस्त्वतो नाथ्यां पाहि मां विजने वने ५७ या नारी भर्तृरहिता जीवत्स

नारदीः पिम्रतोपमा नपापि बालवैधव्यंकिवक्ष्याम्परिमर्द्दन ५८ नमातापितरोज्ञा
४७ नेतापिबंधुश्चकंचनं पतिरेवपरोबंधुः परमंजीवनंमम ५९ भावानवेत्स
खिलानधर्मानियोगिनांवर्त्तनंयथा त्रांस्त्वंबंधुरहितांबालापत्यांजनेश्वर ६०
कथंजीवापिपतिनाहीनास्मिन्नजनेवने दुःखिताहंभगवतात्राहिमांपतिर
दानतः ६१ प्राणदानात्परंदानंनभूतंनभविष्यति वदंतीतिमहात्मानःप्राण
दानंकुरुष्वमे ६२ इत्युक्त्वासापपातस्यराक्षसस्यपदद्वये पतिदानेनमांपाहि
चसुनास्मिनसंशयः ६३ इतिसंप्रार्थ्यमानोपिराक्षसोब्राह्मणंतुतं अनक्षय
न्नुसार शिशुंव्याघ्रोयथावनात् ६४ ततोविलप्यबहुधातस्यपत्नीपतिव्र पुराः
ता पूर्वंशापहतंदुःखंमशापक्रोधिनामुनः ६५ सेपनिसुरतासक्तंयस्माद्विसि ४७
नवानूलत् तस्माद्दारतियासितदा नाशमुपेष्यसि ६६ वाक्येवंब्राह्मणीकु

द्धापुनःशापांतरंददौ राक्षसत्वंध्रुवंनेस्तुमन्यहतवान्यमनः ६७ सोपिशापद्वयंश्रु
चातयाद्यंनिशाचरः ब्रह्मघ्नःप्राहविसृजन्मुखादंगारसंचयं ६८ दुःखेक
स्मात्त्वंदत्तासिहृथाशापद्वयंमम एकस्यैवापराधस्यशापस्त्वेकतमोचितः ६९
यस्मात्क्षिप्तासिदुष्टात्मन्विशापांतरंततः पिशाचयोनिमच्छेवघातिपुत्रसु
मन्विताः ७० इतिब्राह्मणीसापिशापवचंतदागताक्षुधयातासुखरभीमारुरो
दावलसंश्रुत ७१ राक्षसश्चपिशाचीचक्रोशंतौविजनेवने जग्मतुर्नर्मदाती
रेवटंराक्षससेवित ७२ उदासीनंगुरोःकृत्वाराक्षसीतनुमाश्रितः तत्रस्तेदुः
खबहुलःकश्चिल्लोकविरोधकृत ७३ राक्षसंचपिशाचींचदृष्ट्वास्वबरमागतौ
उवाचक्रोधबहुलोवटस्थोब्रह्मराक्षसः ७४ किमर्थमागतौभीमौयुवांमद्रूप
धारिणो इदृशौकेनपापेनजातौतन्मम्यगुच्यतां ७५ सौदासस्तद्वचःश्रुचात

बृहन्नाः यातेन च यत्कृतं तत्सर्वं कथितं तस्मै पश्चाद्देवात्तदुवाच ह ७६ सौदास उ०
४८ कस्त्वं वद महाभाग चर्यावे किं त्वं तपुर सरव्युमर्मातिस्नेहन तत्सर्वं वक्तुमर्हसि
७७ करोति वंचनां मित्रे यो वा को वा नराधमः स हि पापफलं भुंक्ते युगानां कोटि
दिसप्तसु ७८ नराणां सर्वदुःखानि हीयंते मित्रदर्शनात् तस्मान्मित्रेषु मलि
मान्नं न कुर्याद्धि वनसदा ७९ कल्माषपादेनेत्युक्ते वदत्सौ ब्रह्मराक्षसः उ
वाच प्रीतिमापन्नो धर्मवाक्यनिसन्नमा ८० राक्षस उवाच अहमासं पुरा
विप्रो मागधो वेदपारगः सोमदत्त इति ख्यातो नाम्ना धर्मपरायणः ८१ ग्राम
त्तोऽहं महाभाग विधया वयसा धनैः उदासीनं गुणैरोक्तं चाप्राप्तवानीदृशीं र
ण्णं ८२ नलभामि सुखं किंचिन्निराहारो निदुःखितः तथापि न क्षिता विप्राः पुराः
ज्ञातन्नोपसहस्रशः ८३ क्षुत्पिपासापरो नित्यमंतस्तापेन पंडितः जगत्त्रास ४८

कारो नित्यं मांसाशनपरायणः ८४ गुर्वेदत्ता मनुष्याणां राक्षसत्वदायिनी
मयैव दृष्टा सावाछं ज्ञो धीमान्न कारयेता ८५ कल्माषपाद उवाच गुरु
स्तु कीदृशाः प्रोक्ताः कस्त्वया ज्ञापितः पुरा सखे वद स्वतत्सर्वं परं कौतूहलं हि मे
८६ सोमदत्त उवाच गुरवः संति बहवः मज्यावं धाम्यसादरं तानहं क
थयिष्यामि शृणु नाम्यमनाः सखे ८७ अध्येता राम्यवेदानां वेदार्थानां च बोध
काः येच सच्छास्त्रवक्तारो वक्ता धर्मार्थयोः सदा ८८ नीतिशास्त्रप्रवक्तारो मंत्र
व्याख्याकृतश्चये मंत्राणां वेदवाक्यानां संदेहच्छेदनस्तथा ८९ व्रतानि वदते
यस्तु भयत्राता तथैव च अन्नदाता पमाता च यस्व कूलान्निवारयेत ९० श्वसु
रो मातुलश्चैव ज्येष्ठभ्राता पिता तथा निषेकादीनि कर्माणि कृत वाश्च महीपते
९१ एते वै गुरवः प्रोक्ताः केचिन्नपम यातव एते वंधाश्च ज्याश्च नात्र कार्या

नारदी० विचारणा ९२ सोमदत्त उवाच साधु साधु महाप्राज्ञ यत्त्वयाहं तदद्यम्य-
४९ हं अस्माकमतिवेगेन महच्छ्रेयो भविष्यति ९३ वयं राजस्सन्नावस्थाः श्रुति
पास्माउरा अपि गुरुमाहात्म्यनिरतास्तन्नश्रेयो भविष्यति ९४ एते समा
न पूजार्हा सर्वदा नात्र संशयः तथापि शृणु वक्ष्यामि शास्त्राणां सारमुत्तमं ९
५ अध्यापकाश्च वेदानां मंत्रव्याख्याकृतस्तथा पिता च धर्मवक्ता च विशेषगु
रुवः स्मृताः ९६ एतेषामपि भूपाल शृणुष्व प्रवरं गुरुं सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञैर्मा
र्षितं प्रवदामि ते ९७ यः पुराणानि वदति धर्मयुक्तानि पंडितः संसारपाशविच्छे
दकरणानि स उत्तमः ९९ देवपूजार्हकर्माणि देवपूजाजने फलं योगोपा
यं च वदति स गुरुः परमः स्मृतः १०० सर्ववेदार्थसाराणि पुराणानीति वेदि पुरा०
वताः वदंति मुनयश्चैव तद्वक्ता परमो गुरुः १०१ यः संसारार्णवं तर्तुमुपायोगं कु ४९

रुते नरः शृणुयात्स पुराणानि इति शास्त्रेषु निश्चितं १०२ सर्वधर्माणि वक्ष्यंति
पुराणानि द्विजोत्तमाः तस्माद्विचक्षणैर्ज्ञेयस्तद्वक्ता परमो गुरुः १०३ वेदव्या
सस्तु धर्मात्मा वेदशास्त्रविभागवित् प्रोक्तवान्सर्वधर्मांश्च पुराणेषु महीपतेः
१०४ तर्कस्तु वादहेतुः स्यान्नीतिस्त्वैहिकसाधनं पुराणानि महाबुधे इहामु
त्रार्थदे १०५ यः शृणोति पुराणानि सततं भक्तिसंयुतः तस्य स्यान्निर्मला
बुद्धिर्नृप धर्मपरायणा ॥ १०६ यः शृणोति पुराणानि भक्तिमान्प्रयतः सदा
अतिभक्तिर्भवेत्तस्य समस्तसुखदायिनी ७ पुराणश्रवणान्नृणां बुद्धिर्ध
र्मे प्रवर्त्तते धर्मात्पापानि नश्यंति ज्ञानं शुद्धं च जायते ८ धर्मार्थकाममोक्षाणां
ये फलान्यखिलानि वः शृणुयुस्ते महात्मानः पुराणानि न संशयः ९ अहं तु रा
गौतमाख्येन मुनिना ब्रह्मवादिना श्रुतवान्सर्वधर्मांश्च गंगातीरे मनोरमे

१० पुरणधर्मकथानैस्तैन संबोधितो ह्यहं श्रुतवान सर्वधर्मान्वै तेनैकांतमखि
लानह ११ कदाचित्परमेशस्य पूजां कर्तुमहं सखे उपस्थिता यापितस्मै प्र
णामं नघकारिषं १२ स तु शांतो महाबुद्धिर्गौतमस्तेजसां निधिः मन्नोदिता
नि कर्माणि करोतीति मुदं ययौ १३ यस्त्वर्चितो मया देवः शिवः सर्वजगद्गुरुः
गुर्ववज्ञाकृतं पापं राक्षसस्तेन मियुयुक्तवान् १४ ज्ञानतो ज्ञानतो वापि ह्यवज्ञां कुरुते
तु यः तस्यैवाशु प्रणश्यंति धियोपत्यधनक्रियाः १५ शुश्रूषां कुरुते यस्तु मह
तां सादरो नरः तस्य संपद्यते श्रेयोधी इति प्राहुर्विपश्चितः १६ तेन शापेन दग्
धपापि ह्यतस्मैव वसुधाग्निना मोक्षं कदाहं यामीति न जानेऽनपसत्तमः १७ ए
वं वदति विप्रेंद्र ब्रह्मरक्षसि तस्मिन्निशाचरे धर्मशास्त्रप्रसंगेन तयोः पापक्षयं गतं
१८ एतस्मिन्नंतरे प्राप्तः कश्चिद्विप्रोऽतिधार्मिकः कलिंगदेशसंभूतो ना

म्ना गर्ग इति श्रुतः १९ वहन् गंगाजलं स्कंधे स्तुवन् विश्वेश्वरं प्रभुं गायन्ना
मानि तस्यैव समायातो तिहर्षितः ययुः २१ तेन कीर्तितनामानि श्रुत्वा ह
रेर्व्यवस्थिताः अशक्तास्तं द्विजं गंतुमिदमूचुः स्वराक्षसाः २२ राक्षसउ
वाच अहो भद्र महाभागेभ्यो नमस्तुभ्यं महात्मने नामस्मरणमाहात्म्यात
राक्षसा अपि हूरगाः २३ अस्माभिर्भक्षिताः पूर्वं विप्राः कोटिसहस्रशः
नामप्रावरणं विप्र रक्षति त्वां महद्भयात् २४ नामश्रवणमात्रेण राक्षसा
अपि त्वो वयं परां शांतिं समापन्नाः महिमा होऽच्युतस्य किं २५ सर्वथा त्वं
महाभागरागादिरहितो द्विजः उन्निषिकेणपाघस्मान्पातकोद्भयात २६
हरिसेवापरो म्हचा यश्चात्मानं तु तारयेत स तारयेज्जंस्सर्वमतिशांसंतिसूर
रयः २७ अपहाय हरेर्नाम घोरं संसारभेषजं आत्मनो लभते मुक्तिके

नोपायेनपंडिताः २८ लोहोडुपेनप्रतरन्निमज्जत्युदकेयथा तथैवाकृ
नारदीः तपुण्यास्तुतारयंतिकथंपरं २९ अहोचरित्रंमहतांसर्वलोकसुखावहं
५१ तथाहिलोकानांगुरुकोवैकलानिधिः ३० पृथिव्यांयानितीर्थानिपवित्रा
णिद्विजोत्तम तानिसर्वाणिगंगायाःकणस्याप्यसमानिवै ३१ तुलसीदल
संमिश्रमपिसर्षपमात्रकंगंगाजलंपुनात्येवकुलानामेकविंशति ३२ तस्मा
च्छृणुष्वमहाभागसर्वशास्त्रार्थकोविदागंगाजलप्रदानेनपाघस्मानपापक
र्मिण ३३ इत्याख्यातंराक्षसैस्तैर्गंगामहात्म्यमुत्तमं निशम्यविस्मयावि
ष्टोबभूवद्विजसत्तमा ३४ एषामपिदशाहीनक्तिर्गंगायांलोकमातरि किमुत्त
नप्रभावानांमहतांपुण्यशीलिनां ३५ असौपिमनसाधर्मनिश्चित्यब्राह्म पुरां:
णोत्तमः सर्वभूतहितोनक्तः प्राप्नोतिपरंपदं ३६ ततोविप्रःकृपाविष्टोगंगा ५१

जलमनुत्तमं तुलसीदलसंमिश्रंतेषुरक्षःस्वसेचयत ३७ राक्षसास्तेन
सिक्तास्तेसर्षपमविंदुना विसृज्यराक्षसंभावंमभवन्देवतोपमाः ३८
ब्राह्मणीपुत्रसंयुक्तामंदराक्षसस्तथैवच कोटिसूर्यप्रतिकाशमापन्नाविबुध
र्षणाः ३९ शंखचक्रगदाधारीहरिसाम्यमागतोस्तुवनोब्राह्मणंसम्यकज
ग्मतुर्हरिमंदिरं ४० सतुकल्माषपादस्तुनिजरूपंसमागतः ततोपिमन
साचिंतांमहतीमाप्तवोनूतदा ४१ तस्मिनराजनिदुःखार्तेगूढरूपासर
स्वतीधर्ममूलंमहावाक्यंबभाषेविसत्तमाः ४२ भोभोराजन्महाभाग
नदुःखंगंतुमर्हसि तवापिराज्यभोगांतेमहच्छ्रेयोभविष्यति ४३ सक
र्मधूतपापायेहरिभक्तिपरायणाः प्रयांतिनात्रसंदेहस्तद्विष्णोःपरमंप
दं ४४ सर्वभूतदयायुक्ताःश्रुतिमात्रप्रवर्त्तिताः प्रयांतिपरमंस्था

नारदी: नंगुरुपूजापारायणाः ४५ इतिरितंसमाकर्ण्यनारदान्नृपसत्तमः मनसानिर्वृ
५२ तिंप्राप्यस्मास्वगुरोर्वचः ४६ स्तुवन्गंगांचतंविप्रंहरिंचैवातिहर्षितः सर्ववृत्तं
चविप्रायसर्वंतस्मैन्यवेदयत् ४७ ततोनृपस्तंकालिंगंप्रणम्यविधिवद्द्विजाः
नामानिव्याहरन्विष्णोःसद्योवाराणसींययौ ४८ सच गंगांचपरमांसंस्तुवि
श्वेश्वरंप्रनु ब्राह्मणीदत्तसापान्मुक्तोमित्रसहोनृपः ४९ परांनिर्वृतिमाप
न्नस्वकंराज्यमवाप्तवान् अग्निर्विक्लेवसिष्ठेनमुक्तोगान्मनोरमान ५०
सर्वमहींचसंरक्ष्यततोमोक्षमवाप्तवान् नैतच्चित्रंद्विजश्रेष्ठविष्णोर्वाराणसीगु
णान् ५१ गणनृपएवनगंगापीचामुक्तोनवेन्नरः सूतउवाच तस्माच्छ
णुध्वंविप्रेंद्रागंगायामहिमोत्तमः ५२ ब्रह्मविष्णुशिवैर्वापिपारंगंतुंनशक्यते पुरा:
यन्नामस्मरणादेवमहापातककोटिभिः विमुक्तोब्रह्मसदनंनरोपातिनसं ५२

शयः ५३ गंगागंगेतियन्नाममसकृदुच्यतेयदा तदैवपापनिर्मुक्तोब्रह्म
लोकेमहीयते ५४ यंपठंतीदमध्यायंनत्स्माश्रएवंतियेनराः गंगास्नानफ
लंपुण्यंतेषांसंजायतेध्रुवं ५५ इतिश्रीबृहन्नारदीयेनवमोध्यायः ९
ऋषयउवाच विष्णुपदाग्रसंभूतायांगंगेत्यभिधीयते मुनिभिस्तन्महात्म
गसूतनोवक्तुमर्हसि १ सूतउवाच शृण्वंतुऋषयःसर्वेविष्णुध्यानपरा
रायणाः गीतंसनत्कुमारायनारदेनमहात्मना २ उपाख्यानंमहापुण्यंवर
तांश्रएव तंतथासर्वपापप्रशमनमपवर्गफलप्रदं ३ आसीदिंद्रादिदेवा
नांजनकःकश्यपोद्विजः दक्षात्मजेतस्यभार्येदितिश्चादितिरेवच ४ अदि
तिर्देवमातासीदैत्यानांजननीदितिः तेपिदेवासुराःसर्वेपरस्परजयैषिणः ५
प्रह्लादात्मजपुत्रस्तुश्रीमान्वैरोचनोबलिः सएवराक्षसेंद्रोभूतभुजेमेदि

नीमिमां ६ बलेनमहतायुक्तोबलिर्वैरोचनेसुरः विजित्यवसुधामेनांस्वर्गंजे
तुमनोदधे ७ गजाश्वयस्ययस्यासुतकोटिलक्षास्तावंतएवाश्वरथामुनींद्राः
गजेगजेपंचशतीपद्मशतीपदातीः किंवर्ण्यतेतस्यचमूर्द्विजेंद्राः ८ अमा-
त्यकोधमग्रसरावमौलोकभांडनामाप्यपकोपकल्पः पित्रासमःसैन्यपराक्रे
माभ्यांबाणोबलेःपुत्रशताग्रजोभूत ९ बलिःसुरानजेतुमनाःप्रवृत्तः
सैन्येनयुक्तोमहताघृतस्तैः ध्वजातपत्रैर्गगनांबुराशेस्तरंगविभ्रंस्मरणं
प्रकुर्वन् १० अवाप्यहृद्वारिपुरंसुरारीगुरोधदैत्यैर्मृगराजगात्रैः शूराश्च
युद्धायपुरान्तदेवसैन्यनिर्ययुर्वज्रकेरादयश्च ११ ततःप्रववृतेयुद्धंघोरंगी
र्वाणरक्षसां कल्पांतमेघनिर्घोषदिंडिमध्वनसंभ्रमं १२ मुमुचुःशरजा
लानिरक्षसादेवतागुणेदेवाश्चराक्षसानीकेसंग्रामेस्मिंतदारुणे १३ जहितं

घ्नस्तुरंनिर्धिभिन्धिदारयदारय वर्ततामितिविप्रेंद्रामहानघोषःसमुद्गतः १४ श
रविंदुंदुभिनिर्घोषैःसिंहनादैश्चरक्षसां झांकारैश्चरथानांचबाणैरंधकारनि
:स्वनैः १५ अश्वानांहेपितैश्चैवगजानांबृंहितैस्तथा टंकारैर्धनुषांघोरलोकःश
ब्दमयोभवेत् १६ सुरासुरविनिर्मुक्तबाणनिष्पेजानलं अकालप्रयंमेने
निरीक्ष्यसकलंजगत् १७ बिभेदसारकुंत्रोघदारिण पुष्पतारात्रिष्ठाद्विता
जलदैरिव १८ त्स्क्रांतस्मिन्जन्मेमहाघोरेगिरिनर्तिष्यानसुरारिभिः नारा
चैश्चूर्णयामासमघवानमेघनिःस्वनः १९ केचित्संताडयामासुर्नागैर्नागा
नरथैरथान अश्वैरश्वांश्चकेचिद्वगदादंडैश्चकेचन २० परिघैस्ताडिताःके
चितपेतुःशोणितकर्दमोसेमुःक्रांताश्चःकिंचितविमानानिसमाश्रिताः
२१ राक्षसानिहितदिग्नेर्णएवतदेवाहिदेवभावेनावेसमापन्नाअसुरान

समुपाद्रवान् २२ अथतेराक्षसासर्वेताडमानामरैर्भृशं सर्वएवसमाजग्मो
शस्त्रैर्बहुविधैःसुरान् २३ दृषद्भिर्गिरिमालैश्चखड्गैःपरशुतोमरैः परि
घैःक्षुरिकाभिश्चकुंतैश्चचक्रैःशंकुभिः २४ मुशलैरंकुशैश्चैवलांगू
लैःपट्टिशैस्तथाशतोपलशतघ्नीभिःपाशैश्चदंडमुष्टिभिः २५ शूलैः
कुठारैःपाशैश्चचक्रकुंतैर्भयंकरैः क्षुद्रपट्टिशनाराचैःक्षेपणीपाशमुद्ग
रैः २६ रथाश्वनागपादातिसंकुलोवहुधैरणः देवाश्चविविधास्त्राणिराक्षसे
षुन्यःसमाक्षिपन् २७ एवमब्दसहस्राणियुद्धमासीत्सुदारुणं अपरक्षो
बलेहृष्टेपराजितोदिवौकसः २८ सुरलोकंपरित्यज्यसर्वेभीताप्रदुद्रुवुः दे
वाःस्वर्गपरित्यज्यरक्षोभिःपरिशंकिताः नररूपरिच्छिन्नाविचेरुरवनीतले
२९ वैरोचनिस्त्रिभुवनंनारायणपरायणः बुभुजेव्याहतैश्वर्यप्रवृद्धश्रीर्म

हाबलः ३० इयाजयज्ञैर्देत्येंद्रोविष्णुप्रीणनतत्परः इंद्रत्वंचाकरोल्लोकदि
कालत्वंतथैवच ३१ देवानांप्रीणनार्थायपयैःक्रियंतेद्विजैर्मखाः तेषुयज्ञेषु
सर्वेषुभुंक्तेसराक्षस ३२ अदितिःस्वात्मजान्वीक्ष्यदेवमातातिदुः
खिताहव्यात्राहंवसामीतिजगामहिमवद्गिरिः ३३ शक्रस्यैश्वर्यमिच्छंती
दैत्यनाचपराजय हरिध्यानपरानूवातपस्तेपेतिदुःकरं ३४ कंचित्कालंस
मासीनातिष्ठंतीचततःपर पादेनैकेनतिष्ठंतीततःपादाग्रमाश्रतः ३५ कंचि
कालंफलाहाराततःशीर्णाद्लाशन ततोदकरुद्धित्तिनिराहाराक्रमादिभिः
३६ सच्चिदानंदसंदोहंध्यायंत्यात्मानमात्मना। दिव्याब्दानांसहस्रंतपस्ते
पेसुदुस्तरं ३७ दुरंतमेतच्छ्रुत्वाउराक्षसामायनोऽदितिं। देवतारूपमास्थाय
संप्रोचुर्बलिनोदितः ३८ एराक्षसत्र किमर्थंतप्यसेमातःशरीरमति

नारदी: शोषितं। यदि जातं तिरस्कारं सि महत्तदुःखं न विद्यति ३९ त्यजेदं दुःखबहुलं
५५ कायशोषणकारणकारणं प्रयाससाध्यं सुकृतं न प्रशंसंति पंडिता ४०
शरीरयत्नतो रक्ष्यं धर्मसाधनतत्परैः ये शरीरमुपेक्षंते ते स्युरात्मविघा
तिन ४१ तन्नावन्निह श्वश्रु नपुत्रा नस्मान्नखेदया मात्राहीनाजनामातर्म
ता एव न संशयः ४२ गावो वापाशवो वापि पन्नगा वा महीरुहाः न लभंते
सुखं किंचित मात्राहीना मृतोपमाः ४३ दरिद्रो वापि रोगी वा देशांतरगतोपि
वा मातुर्दर्शनमात्रेण लभते परमं सुखं ४४ अन्नेवा सलिले वापि धन्या
दौ वा प्रिया स्तुवा कदाचिद्विमुखो याति जनो मातरि कोपिना ४५ यस्त्वमा पुरां:
तागदेतास्ति पुराधर्मपरायणाः साध्वी च स्त्री पतिप्राणा यातस्त्वं तेनावेद ५५
नं ४६ धर्मोश्च नारायणभक्तिहीना धनं च सद्भोगविवर्जितं चागृहाश्र

मायातनयैर्विहीनाः यथातपामान्नविहीनामर्त्याः ४७ तस्माद्देवि परित्राहि
दुःखार्तानात्मजांस्तव इत्युक्ताप्यदितिर्देत्यैर्नचचालसमाधितः ४८ ए
वमुक्तासुराः सर्वे हरिध्यानपरायणं निरीक्ष्य क्रोधितास्ते तु हंतुं दैत्यचक्रु
र्मनोरथं ४९ कल्पांतमेघनिर्घोषाः क्रोधसंरक्तलोचनाः दृष्ट्वाग्रेरसृजं
वह्निमदहत्काननं क्षणात् ५० तद्दहत्काननं सोग्निः शतयोजनमायतं
तेनैव राक्षसा दग्धाः सा न ज्ञाति किंचन ५१ सेवा च सिंहजननी सुराणां
तेन सेनाच्युतस्य क्तचिता संरक्षिता विष्णुसुदर्शनेन नारायणध्यानपराय
णा सा ५२ इति श्रीबृहन्नारदीये दशमोऽध्यायः १० ऋषय उवाच
अहो चित्रमिदं प्रोक्तमस्माकं सूत सच्चया सवह्निरदितिर्मुक्ता कथं तान दहद्द्
णात १ वदादितेर्महीसंद्वं विशेषाश्चर्यकारणं परोपदेशनिरताः सज्ज

नारदीः नादिमुनीश्वरा २ सुतउवाच विप्राःशृणुध्वंमाहात्म्यंहरिभक्तिरतात्म
५६ ना हरिध्यानपराणांतुकःसमर्थःप्रबाधितुं ३ हरिभक्तिपरोयत्रतत्रब्र
ह्माहरिःशिवः तत्रदेवाश्चसिद्धाद्यानिसंतिष्ठंतिसत्तमाः ४ हरिरास्तेम
हाभागाहृदयेशांतचेतसां हरिनामपराणांचकिमुध्यानरतात्मनां ५
शिवपूजापरोवापिहरिपूजापरोऽपिवा यत्रतिष्ठतितत्रैवलक्ष्मीःसर्वा
श्चदेवताः ६ यत्रपूजापरोविष्णोस्तत्रवह्निर्नबाधते राजावातस्करोवा
पिव्याधयश्चनसंतिहि ७ प्रेताःपिशाचाःकूष्मांडाःग्रहाबालग्रहास्तथा
डाकिन्योराक्षसाश्चैवनबाधंतेऽच्युतार्चकं ८ परपीडारतायेतुभूतवेता पुराः
लाकादयःनश्यंतियत्रसद्भक्तोहरिलिंगार्चनेरतः ९ जितेंद्रियःसर्वहि ५६
तोमंडविश्वर्चनेरतः यत्रतिष्ठतितत्रैवसर्वतीर्थानिदेवताः १० निमिषं

निमिषार्द्धंवायत्रतिष्ठंतियोगिनः तत्रैवसर्वश्रेयांसितत्तीर्थंनतपोवनं ११
यन्नामोच्चारणादेवसर्वेनश्यंत्युपद्रवः स्तोत्रैर्वापाहिनामिर्वाकिमुध्या
नेनकथ्यते १२ तस्मात्तांबाधतेनाग्निर्दैत्याश्चान्येचसत्तमाः नश्यंतिसर्व
दुःखानिहरिस्मरणमात्रतः १३ ततःप्रसन्नवदनःपद्मपत्रायतेक्षणः प्रा
दुरासीत्समीपेऽस्याःशंखचक्रादिनिर्द्धरिः १४ ईषद्धासस्फुरद्दंतप्रभाभा
भासितदिङ्मुखः स्पृशन्नकरेणपुण्येनप्राहकश्यपवल्लभां १५ श्रीभ
गवानुवाच देवमातःप्रसन्नोऽस्मितपसाराधितस्त्वयाचिरंश्रांतासि
भद्रंतेभविष्यतिनसंशयः १६ वरंवदप्रदास्यामियत्तेमनसिरोचते माभै
र्द्देमहाभागेध्रुवंश्रेयोभविष्यति १७ इत्युक्तादेवमातासादेवदेवेनच
क्रिणा तुष्टावप्रणिपत्यैनंसर्वलोकसुखावहं १८ अदितिरुवाच

नारदी: नमस्ते देवदेवेश सर्वव्यापिन् जनार्दन सत्वादिगुणभेदेन लोकव्यापार-
५७ कारण १९ नमस्ते बहुरूपाय नीरूपाय महात्मने सर्वैकरूपरूपाय नि-
र्गुणाय गुणात्मने २० नमस्ते लोकनाथाय परमज्ञानरूपिणे सद्भक्तजन
वात्सल्यशीलिने मंगलात्मने २१ यस्यावताररूपाणि ह्यर्चयंति मुनीश्व-
राः तमादिपुरुषं देवं नमामीष्टार्थसिद्धये २२ यं न जानंति श्रुतयो यं न जा-
नंति सूरयः तं नमामि जगद्धेतुं रमचिंतममायिनं २३ यस्यावलोकनं
चित्रं मायोपद्रवकारणं जगद्रूपं जगद्धेतुं तं वंदे सर्ववंदितं २४ यत्पादां-
बुजकिंजल्कसेवारंजितमस्तका अवापुः परमां सिद्धिं तं वंदे पद्मजाध- पुरा:
वं २५ श्रुतयोऽपि न जानंति महिमानं तु यद्धरेः अत्यासन्नं च भक्तानां ५७
तं वंदे भक्तसंगिनं २६ यो देवस्त्यक्तसंगानां करुणार्णवः करोति ह्यात्म-

संगं तं वंदे संगविवर्जितं २७ यज्ञेश्वरं यज्ञभुजं यज्ञकर्मसुनिष्ठितं नमामि
यज्ञफलदं यज्ञकर्मप्रबोधकं २८ अजामिलोऽपि पापात्मा यन्नामोच्चारणा-
दनु प्राप्तवान् परमं धाम तं वंदे लोकसाक्षिणं २९ हरिरूपी महादे-
वः शिवरूपी जनार्दन इति लोकस्य नेता यस्तं नमामि जगद्गुरुं ३० ब्रह्मा-
द्या अपि ये देवा यन्मायापाशयंत्रिताः न जानंति परं भावं तं वंदे सर्वना-
यकं ३१ हृत्पद्मनिलयोऽज्ञानां दूरस्थ इव भाति यः प्रमाणातीतस-
द्भावं तं वंदे ज्ञानसाक्षिणं ३२ यन्मुखाद्ब्राह्मणो जातो बाहुभ्यां क्षत्रि-
योऽतथैव चोरुतो वैश्यः पद्भ्यां शूद्रो व्यजायत ३३ मनसश्चंद्रमा जातो
जातः सूर्यश्च चक्षुषः मुखादिंद्रश्चाग्निश्च प्राणाद्वायुरजायत ३४ ऋग्-
यजुःसामरूपाय सप्तस्वरगतात्मने षडंगरूपिणे तुभ्यं भूयो भूयो नमो नमः

३५ त्वमिंद्रः पवनः सोमस्त्वामीशानस्त्वमंतकः त्वमग्निर्निर्ऋतिश्चैव वरुणस्त्वं दि
वाकरः ३६ देवाश्च स्थावराश्चैव पिशाचाश्चैव राक्षसाः गिरयः सिद्धगंधर्वा
नद्यो भूमिश्च सागराः ३७ त्वमेव जगतामीशो यन्नास्ति त्वत्परात्परः त्वद्रूप
मखिलं देव तस्मान्नित्यं नमोस्तु ते ३८ अनाथनाथ सर्वज्ञ भूतादि वेद वि
ग्रह रक्षोभिर्बाधितान् पुत्रान् मम पाहि जनार्दन ३९ इति स्तुत्वा देवं धा
त्रीं देवं नत्वा पुनः पुनः उवाच प्रांजलिर्भूत्वा हर्षाश्रुक्षालितस्तनी ४० आ
दितिरुवाच अनुग्राह्यास्मि देवेश त्वया दि सर्वादिकारण अकंटकश्रियं
देहि मत्सुतानां दिवौकसां ४१ अंतर्यामिन् जगद्रूप सर्वज्ञ परमेश्वर अ
ज्ञातं किं वा या देव किं मां मोहयसि प्रभो ४२ तथापि तव वक्ष्यामि यन्मे मनसि
रोचते हताः पुत्रास्मि देवेश रक्षोभिः परिपीडिता ४३ तान्नहिंसितुमिच्छा

मि मत्सुता दितिजा यतः तान्‌हत्वा श्रियं देहि मत्सुतायेति चाब्रवीत ४४ इत्यु
क्तो देवदेवस्तु पुनः प्रीतिमुपागतः उवाच हर्षयन्‌ स्वामी समालिंग महोत्सवात्‌
४५ श्रीभगवानुवाच प्रीतोस्मि देवि भद्रं ते भविष्यामि सुतस्तव यत सपत्नी
पुत्रेष्वपि वात्सल्यशालिनी ४६ त्वया च यत्कृतं स्तोत्रं पठंति भुवि मानवाः तेषां पुत्रा
धनं संपन्न हीयंते कदाचन ४७ स्वात्मजे वान्यपुत्रे वा यः समत्वेन वर्तते न त
स्य पुत्रशोकः स्यात्‌ इत्याह भगवान्‌ हरिः ४८ दितिरुवाच नाहं वोढुं समा
देव त्वामाद्यं पुरुषं प्रभुं ब्रह्मांडकोटि साहस्रं रोमस्रोमि तवाव्यय ४९ यस्य
भावं न जानंति श्रुतयः सर्वदेवताः नमहं देवदेवेशं धारयामि कथं नोध्रे
५० अणोरणीयांसमजं परात्परतरं प्रभुं धारयामि कथं देव त्वामहं ५१
महापातकयुक्तोपि यन्नामस्मृतिमात्रतः नरो विमुक्तिं देवेश तं कथं धारया

नारदी: म्यहं ५२ सुत उवाच तयोक्तं वचनं श्रुत्वा देवदेवो जनार्दनः दर्चाभयं दे
५९ वमातुरिदं चनब्रवीत ५३ सत्यमुक्तं महाभागे चयानास्त्यत्र संशयः तथापि
शृणु वक्ष्यामि गुह्याद्गुह्यतरं शुभे ५४ रागद्वेषविहीना ये मद्भक्ता मत्परायणाः
वहंति सततं ते मां गतासूया अदांभिकाः ५५ परोपतापविमुखाः शिवार्च-
नपरायणाः सत्कथाश्रवणासक्ता वहंति सततं हि मां ५६ पतिव्रताः पतिप्रा
णाः पतिभक्तिपरायणाः वहंति सततं बाले स्त्रियोऽपि सक्तमत्सराः ५७
मातापित्रोश्च श्वश्रुश्वशुरगुरुभक्तोतिथिप्रियः हितन्नद्वांसणानां यः समां वहति
वसर्वदा ५८ सत्कथाश्रवणे सक्तो योऽतिथिशुश्रुषुरेव च स्वाश्रवमचोरनिरतः पुरा:
समां वहतिः ५९ पुण्यतीर्थरत्या नित्यं सत्संगनिरतास्तथा लोकानुग्रहकर्त्री ५९
नाश्च वहंति सततं हि मां ६० परोपकारनिरताः मरद्रव्यपराङ्मुखाः नपुंस

काः परस्त्रीषु वहंति सततं हि मां ६१ तुलस्युपासनरताः सदा नामपरायणाः
गोरक्षणरता ये तु वहंति सततं हि मां ६२ प्रतिग्रहविहीना ये परान्नविमु-
खास्तथा अन्नोदकप्रदातारो वहंति सततं हि मां ६३ चंतुदेवि पतिप्राणा
साध्वी भूतहिते रता संप्राप्य पुत्रभावं ते नाम्नायामरिसेकुलं ६४ इत्युक्त्वा-
देवेशो ह्यपतिदेवमातरं दत्तकंठगतां मालां नयं च तिरोदधे ६५ साविसं
तुष्टमनसा देवसूर्दक्षनंदिनी प्रणम्य कमलाकांतं पुनः स्वस्थानमन्वगात्
६६ ततोऽदितिर्दक्षसुता पतीता लोकवंदिता असूत समये पुत्रं सर्वलोक
श्रियोज्वलं ॥ ६७ शंखचक्रधरं शांतं चंद्रमंडलमध्यगं सुधाकलशदध्य
न्नकरं वामनसंज्ञितं ६८ सहस्रादित्यसंकाशं व्याकोशकमलेक्षणं सर्वा-
भरणसंयुक्तं पीतांबरधरं हरिः ६९ स्तुत्यं मुनिगणैर्युक्तं सर्वलोकैकनायकं

नारदीः आविर्भूतंहरिंज्ञात्वाकश्यपोहर्षसंभ्रमः ७० प्रणम्यप्रांजलिर्भूत्वास्तोतुंसंमु
पचक्रमे कश्यपरुवाच नमोनमस्तेऽखिलकारणायनमोनमस्तेऽखिल
६० पालनाय नमोनमस्तेमरनाथकायनमोदैत्यविनाशकाय ७१ नमोनमो
भक्तजनप्रियायनमोनमःसज्जनरंजिताय नमोनमोदुर्जननाशकायनमो
स्तुतस्मैजगदीश्वराय ७२ नमोनमःकारणवामनायनारायणायामितवि
क्रमायश्रीशार्ङ्गचक्रासिगदाधरायनमोस्तुतस्मैपुरुषोत्तमाय ७३ नमःप
योराशिनिवासनायनमोस्तुसद्धृत्कमलस्थिताय नमोस्तुसूर्याद्यमित
प्रभायनमोनमःपुण्यकथागताय ७४ नमोनमोऽर्केंदुविलोचनायनमो
स्तुतेयज्ञफलप्रदाय नमोस्तुयज्ञांगविराजितायनमोस्तुतेसज्जनवत्स पुंरांः
लाय ७५ नमोजगत्कारणकारणायनमोस्तुशब्दादिविवर्जिताय न ६०

मोस्तुतेदिव्यसुखप्रदायनमोनमोपद्मपाठकमनोगताय ७६ नमोनमस्ते
तमनाशनायनमोस्तुतेमंदरधारकाय नमोस्तुतेयज्ञवराहनाम्नेनमोहि
रण्याक्षविदारकाय ७७ नमोस्तुतेवामनरूपभाजेःनमोस्तुतेक्षत्रकुलां
तकाय नमोस्तुतेरावणमर्दनायनमोस्तुतेनंदसुताग्रजाय ७८ नम
स्तेकमलाकांतनमस्तेसुखदायिने स्मृतार्तिनाशिनेतुभ्यंभूयोभूयोनमोनमः
७९ यइदंवामनस्तोत्रंत्रिसंध्यासुपठेन्नरः धनारोग्यान्नसंतानैस्तस्य
नित्योत्सवोभवेत् ८० इतिस्तुतःसदेवेशोवामनोलोकपावनः उवाच
प्रहसन्तुष्टिंवर्द्धयन्कश्यपस्यस ८१ श्रीभगवानुवाच ताततुष्टोऽ
स्मिभद्रंतेभविष्यतिसुरार्चित अचिरात्साधयिष्यामिसखिलंचमनोरथं
८२ अहंजन्मद्वयेवैवंयुवयोःपुत्रतांगतः अस्मिन्जन्मन्यपितथासाध

बृहन्नार: याम्यसुखं ८३ अत्रांतरे बलिर्दैत्यो दीर्घसत्रं महामुखं आरेभे गुरुणा यु
६१ क्तः काव्येन च मुनीश्वरैः ८४ तस्मिन्प्रवृत्ते महाहृतो विस्नुर्लक्ष्मीसमन्वितः
हविः स्वीकरणायर्षिभिर्ब्रह्मवादिभिः ८५ प्रहृष्टेश्वर्ये दैत्यस्य वर्त्ममा
ने महाक्रतौ वामनाख्यो महाविस्नुराजगाम बलेर्मखं ८६ स्मितेन मोह
यन्लोकं वामनो भक्तवत्सलः बलेः प्रत्यक्षतां गत्वा हवि र्भोक्तुमिवाययौ
८७ दुर्वृत्तो वा सुवृत्तो वा जडो वा पंडितोपि वा भक्तिसुक्तो भवेत्तस्य सदा सन्नि
हितो हरिः ८८ आयांतं वामनं दृष्ट्वा ऋषयो ज्ञानचक्षुषः ज्ञात्वा नारायणं दे
वं मुदं मुमुदुःसुर्ब्रह्मवादिनः ८९ एतत् ज्ञात्वा दैत्यगुरुरेकांते बलिमब्रवीत पुं.रा:
स्वसारमविचार्यैव खलाः कार्याणि कुर्वते ९० भार्गव उवाच भो भो दैत्य ६१
पते सौम्य ह्यपहर्तुं तव श्रियं विस्नुर्वामनरूपेण अदितेः पुत्रतां गतः ९१

तवाध्वरं स आयाति त्वया तस्यासुरेश्वर न किंचि दपि दातव्यं मतं शृणु पंडितः
९२ आत्मबुधिः सुखकरी गुरुबुद्धिर्विशेषतः परबुधिर्विनाशाय स्त्री
बुद्धिः प्रलयकरी ९३ शत्रूणां हितकृद्यस्तु स हंतव्यो विशेषतः सहाना
शमायातो किं कार्यं साध्यते वद ९४ बलिरुवाच एवं गुरो न वक्त
व्यं धर्ममार्गविरोधतः यपादत्ते स्वयं विस्नुः किमस्मादधिकं वरं ९५ कु
र्वंति विदुषो यज्ञान् विस्नुप्रीणनकारणात् स चेत्साक्षाद्धविर्भोगी मत्तः को
प्यधिको भुवि ९६ हरिद्रेणापि यत्किंचित् दीयते विस्नवे गुरो तदेव पर
मंदानंदनं भवति चाक्षयं ९७ स्मृतोपि परया भक्त्या पुनाति पुरुषोत्तमः
येन केनाप्यर्चितश्चैव ददाति परमां गति ९८ हरिर्हरति पापानि दुष्टचि
त्तैरपि स्मृतः अनिच्छयापि संस्पृष्टो दहत्येव हि पावकः ९९ जिह्वाग्रे

नारदी: वसतेयस्यहरिरित्यक्षरद्वयं विष्णुलोकमवाप्नोतिपुनरावृत्तिदुर्लभं १०० गो
६२ विंदतिसदाध्यायेयस्तुरागादिविवर्जितः सयातिविष्णुभुवनमितिप्राहुर्मनीषि
णः १०१ अग्नौवाब्राह्मणेवापिहूयतेयद्धविर्गुरो हरिभक्त्यामहाभागतेनवि
ष्णुःप्रसीदति २ अहंतुहरिभक्त्यैवपर्यंकरोम्यध्वरमुत्तमं स्वयमायातिचेद्विष्णुः
कृतार्थोस्मिनसंशयः ३ एवंवदतिदैत्येंद्रेविष्णुर्वामनरूपधृक् प्रविवेशा
ध्वरगृहंकृतवह्निमनोरमं ४ सूतउवाच विष्णवेऽस्मैजगद्धाम्नेदत्वा
विधिवद्बलिः रोमांचिततनुःप्रह्वाहर्षाश्रुनयनोऽब्रवीत ५ बलिरुवाच
अद्यमेसफलंजन्मअद्यमेसफलोमखः जीवितंसफलंमेद्यकृतार्थोऽस्मि पुराः
नसंशयः ६ अमोघामततहर्षिसमायातातिदुर्लभावदागमनमात्रेणघन ६२
यासोमहोत्सवः ७ एतेचऋषयःसर्वेकृतार्थानात्रसंशयः यैःपूर्वयत्न

पस्तप्तंतदद्यसफलंप्रभो ८ कृतार्थोऽस्मिकृतार्थोऽस्मिकृतार्थोऽस्मिन
संशयः तस्मात्तुभ्यंनमस्तुभ्यंनमस्तुभ्यंनमोनमः ९ चदाज्ञयाद्वन्नि
योगंसाधयामीतिमन्मनः अत्युत्साहसमायुक्तंसमाज्ञापयमांप्रभो १०
इत्युक्तेदीक्षितेतस्मिन्प्रहसन्वामनोब्रवीत देहिमेतपसिस्थातुंभूमिं
त्रिपदसंमितां ११ एतच्छ्रुत्वाबलिप्रहराज्यंयाचितवान्हि ग्रामंवानगरं
वापिधनंवाकिंनतंचपा १२ तन्निशम्यबलिंप्राहविष्णुःकपटवेषधृक्
आसमुद्रक्षराजस्यवैमहींदत्वासर्वपापैःप्रमुच्यते १३ सत्पात्रेभूमिदा
तायःसर्वदानफलंलभेतः भूमिदातासमोनान्यस्त्रिषुलोकेषुविद्यते
२४ द्विजस्यवृत्तिहीनस्ययःप्रदद्यान्महींबले तस्यापुण्यफलंवक्तुंनाऽ
हमब्दशतैरपि २५ सक्रस्यदेवपूजासुवृत्तिहीनस्यदैत्यप स्वल्पामही

नारदी: दद्यात्सविष्णुनांत्रसंशयः २६ इक्षुगोधूमवरीह्नगवक्षादिसंयु पृथ्वीप्रदीय
६३ तेयेनसविष्णुःनी० २७ वृत्तिहीनस्यविप्रस्यदरिद्रस्यकुटुंबिनः स्वस्यामु
पिमहींदत्त्वाविष्णोसायुज्यमश्नुते २८ सक्तस्यदेवपूजासुविप्रस्याठकिकां
महीं दत्त्वालभतिगंगायांत्रिस्नानजंफलं २९ विप्रस्यवृत्तिहीनस्यस
दाचाररतस्यच द्रोणिकांपृथिवींदत्त्वायत्फलंभतेशृणु ३० गंगातीरेश्व
मेधानांशतानिविधिवन्नरः कृत्वातत्फलमाप्नोतितद्दानोतिमहत्फलं ३१
ददातिखारिकांभूमिंदरिद्रायद्विजाययः तस्यपुण्यप्रवक्ष्यामिवदतस्तनि
शामय ३२ अश्वमेधसहस्त्राणिवाजपेयशतानिच विधायजाह्नवीती पुं राः
रेयत्फलंलभतेध्रुवं ३३ भूमिदानंमहादानमतिदानंप्रकीर्तितं सर्वपा ६३
पप्रशमनमपवर्गफलप्रदं ३४ इतिहासमिमंवक्ष्येशृणुदेत्जनेश्वर

यच्छ्रुत्वाश्रद्धयासुक्तोभूमिदानफलंलभेत ३५ आसीत्पुराद्विजवरोब्राह्मक
ल्पेमहामतिः दरिद्रोवृत्तिहीनश्चनाम्नाभद्रमतिर्बली ३६ श्रुतानिसर्वशा
स्त्राणितेनवेदविदाबले श्रुतानिचपुराणानिधर्मशास्त्राणिसर्वशः ३७
अभवंतस्यषट्पत्न्यःश्रुतासिंधुर्यशोबली कामिनीमालिनीचैवशोभाचे
तिप्रकीर्तिताः ३८ आसुपत्नीषुतस्यासन्चत्वारिंशच्छतद्वयं पुत्राणाम
सुरश्रेष्ठसर्वेनित्यंबुभुक्षिताः ३९ अकिंचनोभद्रमतिः क्षुधार्त्तानात्म
जानप्रियाः पश्यन्स्वयंक्षुधार्त्तश्चखिलपापाकुलेंद्रियः ४० द्विजन्मः
काम्परहितंधिग्जन्मधनवर्जितं धिग्जन्मधर्मरहितं धिग्जन्मातिथ्य
वर्जितं ४१ द्विजन्माचाररहितंजन्मधिग्मानवर्जितंधिगजन्मयशा
न्वितंधिग्जन्मसुखवर्जितं ४२ द्विजन्मबंधुरहितंधिग्जन्मख्याति

नारदी: वर्जितं नरस्यबद्धपत्यस्यधिग्जन्मैश्वर्यवर्जितं ४३ अहोगुणाःसौम्य –
६४ ताचविद्याजन्मसत्कुले दरिद्रंबुधिमग्नस्यसर्वमेतन्नशोभते ४४
प्रियाःपुत्राश्चपौत्राश्चबांधवाभ्रातरस्तथा शिष्याश्चसर्वेमनुजास्त्यजंतै
श्वर्यवर्जितं ४५ चंडालोवाद्विजोवापिभाग्यवानेवपूज्यते दरिद्रःपुरुषो
लोकेशवचल्लोकनिंदितः ४६ अहोसंपन्नमायुक्तोनिष्ठुरीवाप्यनिष्ठु
री गुणहीनोपिगुणवानमूर्खोवापिसपंडितः ४७ निष्ठुरीवागुणीनिर्ल
धर्महीनोपिवानरः ऐश्वर्यगुणयुक्तश्चेत्पूज्यएवनसंशयः ४८ अ
होदरिद्रतादुःखंतत्राप्याशातिदुःखदा आशाभिभूता पुरुषःदुःखम पुरां:
श्नुवतेक्षयं ४९ आशायादासायेदासास्तेदासाःसर्वलोकस्य आशा ६४
दासीयेषांतेषांदासायतेलोकः मानोहिमहतीलोकेधनस्यक्षयमुच्यते

तदेवाशारवरिपुणाःहोप्रणष्टंदरिद्रिताः ५१ सर्वशास्त्रार्थवत्तोपिदरि
द्रोभातिमूर्खवत अकिंचनमहाशास्त्तानांकोविमोचकः ५२ अहोदुः
खमहादुःखंदरिद्रता तत्रापिपुत्रभार्याणांबाहुल्यमतिदुःखदं ५३
एवमुक्त्वाभद्रमतिःसर्वशास्त्रार्थपारगः अत्यैश्वर्यप्रदंधर्ममनसाचिंतयत्त
दा ५४ भूमिदानंविनिश्चित्यसवदानोत्तमोत्तमाधाकंप परमधर्मंसर्व
कामफलप्रदं ५५ दाननामुत्तमंदानंपरिकीर्तितं यद्दत्वासमवाप्नोतिय
वदिष्टतमंनरः ५६ इतिनिश्चित्यमतिमान्धीरोभद्रमतिर्बली कौशां
बीनाममनगरीकलत्रसहितोययौ ५७ सुघोषंनामविप्रेंद्रसर्वैश्वर्यसमा
न्वितं गत्वायाचितवान्भूमिपंहस्तायतांबले ५८ सुघोषोधर्मनिरत
स्तंनिरीक्ष्यकुटुंबिनं मनसाप्रीतिमापन्नःसमभ्यर्च्येदमब्रवीत ५९

नारदीः ज्ञाता येहं भद्रमते सफलं मम जन्म च मत्कुलं चानघं जातमनुग्राह्योऽस्मि
६५ ते यतः ६० इत्युक्त्वातं समभ्यर्च्य सुघोषो धर्मतत्परः पंच हस्तप्रमाणां तु
ददौ तस्मै महामतिः ६१ अपवीर्वैत्तीवीपुण्याहोपि वीविष्णुपालिता ए
पिब्यास्तुप्रदानेन प्रीयतां मे जनार्दनः ६२ मंत्रेणानेन दत्त्वैव सुघोष
स्तं द्विजेश्वरं विष्णुबुद्ध्या समभ्यर्च्य तावंतीं पृथिवीं ददौ ६३ सोपि भद्रम
तिर्विप्रो धीमतां याचितां तु वं र तवान् हरिभक्ताय श्रोत्रियाय कुटुंबिने ६
४ सुघोषोपि भूमिदानेन कोटिवंश्यसमान्वितः अपेदे विष्णुभवनं यत्र गत्वा
न शोचति ६५ तं भद्रमतिश्चापि यतः प्रार्थितवान् श्रियं स्थितवान् विष्णु पुराः
भवने सद्दुःखो युगायुतं ६६ तथैव ब्रह्मसदने स्थिता युगशतायुतं ऐंद्रं ६५
पदं समासाद्य स्थितवान् कल्पपंचसु ६७ ततो भुवं समासाद्य सर्वैश्वर्यसमा

न्वितः जातिस्मरो महाभागो ह्यनुभुंजे भोगमुत्तमं ६८ ततो भद्रमतिर्दै
त्य निष्कामी विष्णुतत्परः पृथिवीवृत्तिहीनानां ब्राह्मणानां प्रदत्तवान्
६९ तस्य विष्णुः प्रसन्नात्मा ददौ चैश्वर्यमनुत्तमं कोटिवंश्यं समेतस्य ददौ
मोक्षमनुत्तमं ७० स्मादैत्यपते मह्यं सर्वधर्मपरायण तपश्चरिष्ये मो
क्षाय देहि मे त्रिपदां महीं ७१ वैरोचनस्ततो हृष्टः कलशं जलपूरितं आ
ददे पृथिवीं दातुं वर्णिनो वामनस्य सः ७२ विष्णुः सर्वगतो ज्ञात्वा जातधा
राविरोधिनं काव्यं हस्तस्थ दर्भाग्रततद्वारे संन्यवेदयत ७३ दर्भाग्रेण
महाशंखं रविकोटिसमप्रभं अमोघं ब्राह्ममस्त्रं च काव्याक्षिग्रासलोलु
पं ७४ आः पापशार्ग वसुरानसुराकेन चक्षुषा यत्पीतिव्यादि दृष्टेशोवदर्ह
र्भाग्रेशास्त्रसंनिभं ७५ बलिर्दैत्यो महाविष्णोर्महीं द्विपदसंमितां वद्धे

बृहन्नारदी: सोपिविश्वात्मनाऽप्राब्रह्मभवनंतदा ७६ अमिमीतमहींद्वाभ्यांपद्भ्यांवि
६६ श्वतनुर्हरिः सज्जाब्रह्मकोटाङ्गंतंपदास्मेनामितप्रभः ७७ पदंगुष्ठाग्र
निर्भिन्नोब्रह्मांडोबिभिदेक्षितिध्वाततद्द्वाराबाह्यसलिलं बहुधारंसमा
गतं ७८ धौताविष्णुपदंतोयंनिर्मलंलोकपावनं अजांडंबाह्यनिलयंधा
रारूपमवर्त्तत ७९ तज्जलपावनंश्रेष्ठंब्रह्मादीन्पावयन्सुरान् सं
सेवितंसप्तर्षिभिःपतितंमेरुमूर्द्धनि ८० एतद्दृष्ट्वाद्भुतकर्मब्रह्माद्यादे
वतागणाः ऋषयोमनवश्चैव अस्तुवन्हर्षसंभ्रमाः ८१ ब्रह्माद्याऊ
०॥नमःपरेशायपरात्मरूपिणेपरापरायापररूपधारिणे ब्रह्मणेब्रह्मरतात्म पुरां:
बुधयेनमोसतेव्याहतकर्मशीलिने ८२ परेशायपरमानंदपरात्मनप ६६
रमात्पर सर्वात्मनेजगन्नूत्नेप्रमाणातीततेनमः ८३ विश्वतश्चक्षु

षेतुभ्यंविश्वतोबाहवेनमः विश्वतशिरसेतुभ्यंविश्वतोगतयेनमः ८४
एवंस्तुतोमहाविष्णुर्ब्रह्मादीनांदिवौकसां ददावभयपदंतेषांहसन्नयं
ददौ ८५ विरोचनात्मजंदैत्यंबंधयामासमाधवः ददौरसातलंतस्यनि
वासंभोगसंयुतं ८६ ऋषिरुवाच रसातलेमहाविष्णुर्विरोचनसु
तस्यवै किंभोज्यंकल्पयामासाघोरेसर्पनयाकुले ८६ सूतउवाच
अमंत्रतोहविर्यत्तुहूयतेजातवेदसि अपात्रेदीयतेयच्चतद्धोरंभोगसा
धनं ८७ कृतंहविश्वचिनादत्तंसकर्मयत्कृतंतत्सर्वंतत्रभोगार्हंधीम
धःपातफलप्रदं ८८ एवंरसातलंविष्णुर्बलीडुपदत्तवान् राक्षसाणां
चसर्वेषांस्मराणांनाकमुत्तमं ८९ अर्च्यमानोमरगणैःस्तूयमानो
महर्षिभिः गंधर्वैर्गीयमानस्तुपुनर्वामनतांगतः ९० एतद्दृष्ट्वामह

नारदीः कर्ममुनयोब्रह्मवादिनः परस्परस्मितमुखाः प्रणेमुः पुरुषोत्तमं ९१ सर्व
६७ भूतात्मकोविष्णुर्वामनत्वमुपागतः मोहयन्नखिलंलोकं बलंलोकंत्रयदेत
पसेवनं ९२ एवंप्रभावासादेवीगंगाविष्णुपदोद्भवा यस्याः स्मरणमात्रेण
मुच्यतेसर्वपातकैः ९३ गंगागंगेतियोब्रूयाद्योजनानांशतैरपि सर्वपाप
विनिर्मुक्तोविष्णुलोकेमहीयते ९४ यः पठेदिदमध्यायंशृणुयाद्वसमाहि
तः देवालयेवाचयेद्वासोऽश्वमेधसहस्रकृत् ९५ समाहितमनायेतुव्या
ख्यानंकुर्वंतेनराः नतेषांसुनरावृत्तिर्गंगाविष्णोःप्रसादतः ९६ इति
श्रीबृहन्नारदीयेएकादशोध्यायः ११ ऋषयउवाच दानानिविनिक- पुराः
स्यदेयानिदानकालश्चकीदृशः केनचप्रतिगृह्णीयात्सूतनोवक्तुमर्ह ६७
सि १ सूतउवाच सर्वेषामेववर्णानांब्राह्मणःपरमोगुरुः तस्यदा

नानिदेयानिसततारयतिपंडिताः २ ब्राह्मणःप्रतिगृह्णीयात्सर्वत्रभीतिवर्जित
नकदाचित्क्षत्रविशौऽप्रतिग्रहपरोभवेताः ३ चंडस्यपुत्रहीनस्यदम्भाचार
रतस्यचविदविद्वेषिणश्चैव दत्तंभवतिनिष्फलं ४ वेदविद्वेषिणश्चैववि
द्विजविद्वेषिणातथा स्वकर्मत्यागिनश्चापिदत्तंभवतिनिःफलं ५
परदाररतस्यापिपरद्रव्यरतस्यच नक्षत्रपाठकस्यापिदत्तंभवतिनिःफलं
६ असूयाविष्टमनसः कृतघ्नस्यचमायिनः अयाजकस्यापिदत्तंभ
वतिनिःफलं ७ नित्यंयाच्चापरस्यापिहिंसकस्यखलस्यच रसविक्रयि-
णश्चैववेदविक्रयिणस्तथा ८ स्मृतिविक्रयिणश्चापिधर्मविक्रयिणस्त-
था परोपतापशीलस्यदत्तंभवतिनिःफलं ९ गानेनजीविकायस्यद्वि
जस्यापिभवेद्यदितस्यदानंनदातव्यंमितिस्मृत्यनुशासनं १० येकेचि

नारदी: तत्पापनिरताःनिंदिताःसुजनैंसदा नतेभ्यःप्रतिगृह्णीयन्नादेयंचापिकिंचन
६८ ११ सत्कर्मेतिरतायेहश्रोत्रियाद्दिताग्नये हत्तिहीनायावेदेयंदरिद्रायकुटुं
बिने १२ देवपूजासुसक्तस्यसत्कथाश्रवणेतथादियंप्रयन्ततोविप्रादरिद्र
स्यविशेषतः १३ इतिश्रीबृहन्नारदीयेद्वादशोध्यायः १२ ऋषय
ऊचुः कथंविज्ञातवान्सूतमहाराजोभगीरथः गंगायाःशुभमाहा
त्म्यंकथंज्ञानीतवान्पुरा १ सूतउवाच सम्यक्व्यवसिताबुद्धिर्यु
ष्माकंद्विजसत्तमाः यद्गंगामहिमासक्ताःध्यायंतिपरमांगतिः २ शृणु
ध्वमृषयःसर्वेन्यरदेनमहात्मना सनत्कुमारमुनयेगीतंयत्पुण्यसा पुरा:
धनं ३ यच्छुत्वापुण्यमाख्यानंसर्वपापप्रणाशनं ब्रह्महाशुद्धिमाप्नोती ६८
त्याहभगवन्मुनिः ४ कथमानीतवानगंगासागरोयोभगीरथः

येनप्रणोदितोयासीत्तत्सर्वंकथयामिव ५ भगीरथोमहाराजासगरान्व
यसंभवः शशासपृथिवीमेतांसप्तद्वीपांससागरां ६ सर्वधर्मरतोनित्यंसत्य
क्षःसर्वधर्मवित् सत्यव्रतोमहाभागोयांजज्ञकोविचक्षणः ७ कंदर्पस
दृशोरूपेसोमवत्प्रियदर्शनः प्रालेयाद्रिसमोधैर्येधर्मेधर्मसमोनृप ८
सर्वलक्षणसंपन्नःसर्वशास्त्रार्थपारगः सर्वसंपत्समायुक्तःसर्वानंद
करोनृप ९ अतिथिप्रियतोनित्यंवासुदेवार्चनेरतः पराक्रमी
गुणनिधिर्मैत्रःप्राणिहितेरतः १० एवंबहुगुणनिधिराजानंतंभगीरथं
धर्मराजोमहाप्राज्ञःकदाचित्तद्गृहमागतः ११ समागतंधर्मराजमर्हणा
भिर्भगीरथःयथोचितामिरुधम्यनामक्षितिमंडले १२ कृतातिथ्याक्रि
यंकालंकृतासनपरिग्रहं उवाचप्रांजलिर्भूत्वाविनयेनभगीरथः १३

नारदीः भगीरथउवाच कृतार्थोस्मि महाभाग सर्वतत्वार्थकोविदः उपसन्नुं सम
६९ र्थोस्मि कथं देवस्य मानुषः १४ इत्युक्तं सागरं वीरं प्रहसन्हार्द्दयात्म
जः कृपया परया विष्णोर्वाक्यमेतदुवाच ह १५ धर्मराजउवाच राज
न्धर्मविदां श्रेष्ठ प्रसिद्धोसि जगत्त्रये विधिमाद्रष्टुमायातं धर्मसंचोन्तेपो
ह्यहं १६ सन्मार्गनिरतां मर्त्यै सर्वभूतहितरतं द्रष्टुमिच्छन्ति विबुधा उ
त्कृष्टगुणलोलुपाः १७ कीर्तिर्नानिश्वसंपत्तिर्वर्त्तते यत्र भूपते वासं कु
र्वते तत्रैव संततं सर्वेच देवताः १८ अहो राजन महाभाग त्वोपमतं
चरितं तव सर्वभूतहितैषि कृमाहत्मामपि दुर्लभं १९ इत्युक्तं कव पुरां:
तं धर्मराजं प्रणिपत्य भगीरथः प्रोवाच विनयात्प्सुः सूनृतीवदतां वरः ६९
२० भगीरथउवाच भगवान्सर्वधर्मज्ञ समदर्शन सुरेश्वर कृप

यापरयाविश्वेयत्पृच्छामि वदस्व मे २१ धर्माः कीदृग्विधाः प्रोक्ताः के लोका
धर्मशीलिनां कियंत्यो यातनाः प्रोक्ताः केषां ताः परिकीर्त्तिताः २२ ये यस
न्मानतं येषां शाश्वनीयास्तथा च ये एतत्सर्वं महाभाग विस्तराद्वक्तुमर्ह
सि २३ धर्मराजउवाच साधुसाधु महाबुद्धे मतिस्ते विमलोज्वला धः
र्मधर्माञ्प्रवक्ष्यामि तच्च त्वं श्रुणु भूपते २४ धर्मा बहुविधाः प्रोक्ताः पु
ण्यलोकप्रदायकं तथैव यातना घोरा असंख्याताः प्रकीर्त्तिताः २५
विस्तरं कुर्दितुं नालमपि वर्षशतायुतैः तस्मात्समासतो वक्ष्ये श्रृणुनान्यम
नाः प्रभो २६ हस्तिदानं द्विजेभ्यो वै महापुण्यं कीर्त्तितं तत्त्रेदध्यात्मविदु
षे दत्तं भवतिच्यचयं २७ कलत्रिणं वा रुणास्त्रं तमोत्रियं वा गुणान्वितं
योदद्वा पयोधर्त्तिं तस्य फलं श्रृणु २८ मानतः पिन्तत्थ्रैव वह्निकोटिकु

नारदी: लसंयुतः निर्विघ्नपविष्णुनाकः यंतत्रैवपरिमुच्यते २९ गण्यंतेपांसवो
१० भूमेर्गण्यंतेदिविंदवः नगण्यंतेविधात्रापिब्रह्मसंस्थापनंफलं
३० समस्तदेवतारूपोब्राह्मणःपरिकीर्तितः जीवनंददतुस्तस्यकःपु
ण्यंगदितुंक्षमः ३१ योविप्रहितकृतन्नित्यंससर्वानतवानमस्व्यान् स
स्नातःसर्वतीर्थेषुलभतेनाविलंभनः ३२ योददस्वेतिविप्राणांजीव
नंप्रोच्यतेनरः।सोपितत्फलमाप्नोतिमन्येवकुमाषितेः ३३ तपकंका
रयेघस्तुस्वयमेवकरोतिव वकुंतत्पुण्यगण्नानाजंवर्षशतांपुतं
३४ तडागकृन्नरोराजनपंचकोटिकुलान्वितः निर्विघ्नपविष्णुनाकं पुं:
ग्मंतत्रैवपरिमुच्यते ३५ यःकश्चिद्दध्येगोरजंस्तत्तडागेजलंपिबती १०
तत्कर्तुःसर्वपापानिनश्यंतेभवसंशयः ३६ एकाहमपियःकुर्याद्भू

मिस्थमुदकंनरः समुक्तःसर्वपापेभ्यःशतवर्षवसेद्दिवि ३७ कर्त्तेतडा
कयोमर्त्यःसाधकःशक्तितोभवेत सोपितत्फलमाप्नोतितदुपायप्रदश्च
यः ३८ मृदातिलार्द्धमात्रांवातडाकांतःसमोद्धरेतससेद्दिविवंचाशतवि
मुक्तःपापकोटिभिः ३९ देवतायतनंयस्तुकुरुतेकारयत्यपि शिवस्या
यितस्यपुण्यफलंश्रृणु ४० मातृतःपितृतःश्चैवलक्षकोटिकुलान्वितः
कल्पत्रयंविष्णुपदेस्थित्वातत्रैवमुच्यते ४१ मृदावाकुरुतेयस्तुदेवताय
तनंनरः यावत्पुण्यंभवेत्तस्यवदतस्तन्निशामय ४२ मातृतःपितृत
श्चैवशतकोटिकुलान्वितः कल्पत्रयंत्रयंविष्णुपदेस्थित्वातत्रैवमुच्यते
४३ दारुभिःकुरुतेयस्तुतस्यैवद्विगुणंफलं इष्टिकाभिस्तुत्रिगुणंशि
लाभिश्चचतुर्गुणं ४४ स्फटिकादिशिलाभेदैर्त्रयंदशगुणोत्तरं ताम्रैः
शतगुणंज्ञेयंहेम्नाकोटिगुणंभवेत ४५ देवालयंतडाकंवाग्राममेवापाल

नारदी: येन्नरः तेषांत्रातगुणंज्ञेयंकर्त्तुर्भूमिमहीपते ४६ येचस्नुश्पषवोराजन्
७१ धर्मोद्भवतेषुजंतवः तेसर्वेस्तुवतेनित्यंजह्विलोः परमंपदं ४७ उपाधिर
हितायेतुबलाद्वाकारितास्रयोन्नातकोटिकुलैर्युक्तोमोदंतेविस्नुनासह
४८ तडाकार्द्धफलंराजन्कासारेपरिकीर्त्तितं कूपपादफलंज्ञेयंकुल्या
यांतत्नातोत्तरं ४९ दृषद्भिःकारयेयस्तुपनोर्घोदेवतागृहं म्हारए
ड्ःकुरुतेसमंपुण्यंप्रकीर्त्तितं ५० धनाढ्यःकुरुतेग्रामंददातिस्मामकिं
चनः अपिहस्तप्रमाणंवासमंपुण्यंप्रकीर्त्तितं ५१ धनाढ्यःकुरुते
यस्तुतडाकंफलसाधनं दरिद्रःकुरुतेकूपंसमंपुण्यंप्रकीर्त्तितं ५२
आरामंकारयेयस्तुकृतापकारकंसयातिब्रह्मणवनंपुनरावृत्तिदुर्लभं पुरां:
५३ स्थापयेयस्त्वमेकंवाहरिद्रोलोकसाधनं सयातिब्रह्मभवनंकुलत्रि ७१
तययसंयुतं ५४ गावोवाब्रह्मणोवापियोवाकोवापिभूतलेस्वणाद्ध्वपि

छायायांतिष्ठन्नाकेनयस्यसु ५५ आरामवामहाभागादेवतागृहकारिणः
तडागग्रामकर्त्तारःपूज्यंतेहरिणासह ५६ सर्वलोकोपकारार्थंपुष्पारा
मंजनेश्वरकुर्वतेदेवतार्थंवातेषांपुण्यफलंश्रृणु ५७ तत्रसावतिवर्णानि
कुसुमानिभवंतिच तावत्कालंवसेन्नाकेशतकोटि — कुलान्वितः ५
८ प्राकारकारिणस्तस्यकंटकावरणप्रदाः तेयुगद्वितयंराजन्वसं
तिब्रह्मणःपदे ५९ आरामाणांप्राकारंकंटकावरणंतथा वसंतितेयुग
शतंयथायोग्यंद्विजप्रभो ६० तुलसीरोपणंयेतुकुर्वंतेमनुजेश्वर तेषां
पुण्यफलंराजन्वदतस्त्वन्निशामय ६१ सप्तकोटिकुलैर्युक्तोमातृतः
पितृतःपितृतस्तथा वसेकल्पशतंसाग्रंनारायणसमीपगः ६२ उर्ध्वंपु
ड्रंकरोयस्तुतुलसीमूलमृत्तिकां तत्रैवंनेत्रनस्पास्यान्क्रद्दोर्बिभयाकु
लो ६३ नराणितुलसीमूलाद्यावत्कुपहृतानिवे तावंतिब्रह्महत्यादिछि

नारदी: त्वंत्वेवनसंशयः ६४ कुलस्याःसवकोयस्तुचलुकोदकमात्रकं क्षीरोद
७२ शायिनासार्द्धंवसत्याचंद्रताकरं ६५ ददातिब्राह्मणानांयस्तुलसीकोमलं
दलं सयातिब्रह्मसदनंकुलत्रितयसंयुतः ६६ कंठेनधारयेघस्तुतुलसी
सततंनरः तत्काष्ठंवापिराजेंद्र तस्यनास्त्युपपातकं ६७ कंठकावरणंचा
पिप्राकारंवापिकारयेत्तुलस्याःशृणुराजेंद्रतस्यपुण्यफलंमहत् ६८
यावद्दिनानिसंतिष्ठेत्कंठकावरणंप्रभोः कुलत्रययुतःसोपितिष्ठेद्ब्रह्मप
देयुगं ६९ प्राकारकल्पकोयस्याःतुलस्यामनुजेश्वरकुलत्रयेण
सहितोविष्णोःसारूप्यतांव्रजेत् ७० योर्चयेद्धरिपादाब्जंतुलसीकोमलैः
नतस्यपुनरावृत्तिसप्तलोकांकेदाचन ७१ द्वादश्यांपौर्णमास्यांचाष्टी पुरा:
रस्नापनतोहरेः कुलकोटियुतोराजन्विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ७२ घस्त्वमा ७२
त्रेणपयसायस्नापयतिकेशवं कल्पायुतयुतोलक्षकुलमवाप्नुयात्॥

७३ घृतप्रस्थेनयोविष्णुंद्वादश्यांस्नापयन्नरः कुलकोटियुतोराजन्सायु
ज्यंलभतेहसो ७४ पंचामृतेनस्नपयनकादश्यांजनार्दनं कुलकोटिस
मायुक्तोविष्णोःसायोज्यमाप्नुयात् ७५ एकादश्यांपौर्णमास्यांद्वादश्यां
वान्यपोत्तम नालिकेरोदकैःर्विष्णुस्नापयेत्तत्फलंशृणु ७६ शतजन्मा
र्जितैःपापैर्विमुक्तोमनुजोनृप शतद्वयकुलैर्युक्तोविष्णुनासहमोदते ७७
इक्षुरेणदेवेशीयःस्नापयतिकेशवं कल्पायुतयुतोराजनविष्णुनासहमो
दते ७८ पुष्पोदकेनःगोविंदंतथागंधोदकेनच स्नापयित्वारोभकल्पायुगंस्वर्गो
धिपोभवेत् ७९ जलेनवस्त्रपूतेनयंस्नापयतिकेशवं सर्वपापविनिर्मुक्तः
शताब्दंमोदतेदिवि ८० क्षीरेणस्नापयेद्विष्णुंपरविसंक्रमणेषुयः सवस
द्विष्णुनवनेत्रिःसप्तपुरुषान्वितः ८१ शुक्लपक्षेचतुर्दश्यामष्टम्यांपूर्णि

बृहन्नी: माद्दिने एकादश्यां भानुवारे द्वादश्यां पंचमीदिने ८३ सोमसूर्योपरागे च मन्वा
दिषु युगादिषु व्यतीपाते शनिरोहिण्यां भौमाश्विन्यां तथैव च ८४ शन्या
७३ श्विन्यां भृगुदिने व्यतीपाते ऽर्कवैधृते तथा बुधानुराधायां श्रवणार्के तथैव
च ८५ तथा च सोमश्रवणे रोहिण्यां च बृहस्पतौ बुधहस्ते बुधाषाढे भृगुरेवति
संज्ञितौ ८६ स्नापयेत्पयसा विष्णुं शिवं वा वाग्यतः शुचिः घृतेन मधुना वा
पि दध्ना वा तत्फलं शृणु ८७ सर्वयज्ञफलं प्राप्य सर्वपापविमोचितः वसे
द्विष्णुपुरं कल्पत्रिःसप्तपुरुषान्वितः ८८ तत्रैव ज्ञानमासाद्य योगिनामपि दु
र्लभं तत्रैव मोक्षमाप्नोति पुनरावृत्तिदुर्लभं ८९ कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां सोम पुरा:
वारे चमूतले शिवं संस्नाप्य दुग्धेन शिवसायुज्यमश्नुते ९० नालिकेरो ७३
दकेनापि शिवं संस्नाप्य भक्तितः अष्टम्यामिंदुवारे वा शिवसायुज्यमश्नु

ते ९१ कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां तथाष्टम्यां चमूतले घृतेन मधुना स्नाप्य शिव
सायुज्यमाप्नुयात् ९२ तिलतैलेन संस्नाप्य विष्णुं वा शिवमेव वा स याति
तत्सारूप्यं कुलत्रितपसंयुतः ९३ शिवमिक्षुरसेनापि यः स्नापयति शक्ति
तः शिवलोके वसेत्कल्पं शतकोटिकुलान्वितः ९४ घृतेन स्नापयेल्लिंग
मुत्थानद्वादशीदिने क्षीरेण वा महाभाग तत्फलं वदतः शृणु ९५ जन्मा
युतकृतैः पापैर्विमुक्तो मनुजोत्तमः कुलकोटिसमायुक्तः शिवसार्ष्टिक
मश्नुते ९६ यः स्नापयति पयसाउत्थानद्वादशीदिने कि शिवं परमात्मना
तत्फलं शृणु ९७ जन्मायुतार्जितैः पापैर्विमुक्तः परमं पदं कुलकोटिस
मायुक्तः संप्नोति न संशयः ९८ मधुपर्केण गोविंदं कार्त्तिकी पूर्णिमादिने
संस्नाप्य हरिमायाति शतकोटिकुलान्वितः ९९ मनोहरैश्च गंधै

नारदीः श्वपुष्पैश्चापि मनोहरैः अभ्यर्च्य वीवदपुमीशं वा तत्र सारूप्यतां व्रजेत १००
७४ पद्मपुष्पेण यो विष्णुं शिवं वार्चति मानवः स याति विष्णुभवनं कुलत्रितयसं
युतः १ हरिं च केतकीपुष्पैः शिवं धत्तूरजैर्निशि सर्वपापविनिर्मुक्तो वसेद्विष्णु
पुरे युगं २ हरिं तु चांपकैः पुष्पैरर्कपुष्पैश्च शंकरं समभ्यर्च्य महाभागत
शिवलोकमवाप्नुयात् ३ शंकरस्याथवा विष्णोर्हितयुक्तं च गुग्गुलं दद्याद्धूपं न
मरोमहात्मा सर्वपापैः प्रमुच्यते घृतिलतैलान्वितं दीपं विष्णोर्वा शंकरस्य वै
दत्वा नरः सर्वकामावसु प्राप्नोति नृपोत्तमः ५ हस्तेन दीपं यो दद्यान शंकराय
पविष्णवे समुक्तः सर्वपापेभ्यो गंगास्नानफलं लभेत् ६ नामोण वापि तैसं
नराजेन वमेन वा पुनः दीपं दत्वा महाविष्णोः शिवस्यापि फलं शृणु ७ सर्व पुरोः ७४
पापविनिर्मुक्तः सर्वैश्वर्यसमन्वितः तत्तल्लोकमवाप्नोति त्रिःसप्तपुरुषा

न्वितः ८ यद्गृहे हतनमं भोज्यं तत्र दीक्षायवित्क्षवे दत्वा तत्र तद्याति चचा
रिशाकुलान्वितः ९ यद्गृहे तमं वस्तु तत्तद्विललेयद्दापयेत् स याति ब्रह्म
सदनं मुनरा दृत्तिदुर्लभः १० भ्रूणहाप्यन्नदानेन मुक्तो भवति भूतान्न्यातो
न्नसमदानं न भूतं न भविष्यति ११ अन्नदः प्राणदः प्रोक्तः प्राणदश्चापि सर्व
दः सर्वतपफलं यस्मादन्नदस्य नृपोत्तम १२ अन्नदो ब्रह्मसदनं याति वंशायु
तान्वितः न तस्य पुनरावृत्तिरिति शास्त्रेषु निश्चितं १३ अन्नदानसमं दानं न
भूतं न भविष्यति सद्यस्तुष्टिकरं ज्ञेयं जलदानं ततोधिकं १४ महापातकयु
क्तो वा युक्तो वा सर्वपातकैः शृणु पवित्रं भूपाल शुद्धात्म स जलप्रदः १५
शरीरमन्नजं प्राहुः प्राणमन्नं प्रचक्षते तस्मादन्नप्रदो ज्ञेयः प्राणदः इति
वीयते १६ यत्तुष्टिकरे दानं सर्वकामफलप्रदं तस्मादन्नसमं नान्नं सर्व

नारदी: दानेषुचोत्तमं १७ अन्नदस्यकुले जाता। आसहस्रकुलान्नपं नरकंतेन
पश्यंति तस्मादन्नप्रदोवरः १८ योतिथिंभक्तितोराजनसुमुधमप्यपयाविधि
७५ ।अन्नदोमोक्षमाप्नोति तस्मादन्नप्रदोवरः १९ पादाभ्यंगंभक्तियोतिथेःकु
रुते नरः सन्नातःसर्वतीर्थेषु गंगास्नानपुरःसरं २० तैलभ्यंगंमहारा
ज ब्राह्मणानांकरोति यः सन्नातोऽब्धुश्चतंसा प्रगंगायांनात्र संशय २१
रोगितान ब्राह्मणानयस्तु रक्षति दितिरक्षकं सकोटिकुलसंयुक्तोवसे
द्ब्रह्मकुलेयुग २२ योरक्षेत्पृथिवीपालयंकंवारोगेणांनरं तस्यविष्णु
प्रसन्नात्मासर्वानकामानप्रयच्छति २३ मनसाकर्मणावाचायोरक्षेता पुंरा:
मयाविनं सर्वानकामानवाप्नोति सर्वपापविवर्जितः २४ योददातिम ७५
हीपालनिवासंब्राह्मणायवै तस्यप्रसन्नोदेवेशः सर्वंनिवासंप्रयच्छति

२५ ब्राह्मणायक्षमविदे योदद्यात्तांपयस्विनी सयातिविष्णुभवनंममनेवाम
पिदुर्लभ २६ आमन्नेभ्यःप्रतिगृह्यापियोदद्याज्जांमहीपते तस्यपुण्यफलं
वक्तुंनाहंशक्नोऽस्मि पंडित २७ कपिलांवेदविदुषेयोददाति पयस्विनी
।सएवरुवरुभूपालसर्वपापविवर्जितः २८ वेदाध्यायन्नविदुषेददाति
भयतोमखी नतस्यपुण्यसंख्यानुनक्षमे द्रष्टांतैरपि २९ योदद्यात्मभयंभू
पभयविकलचेतसं तस्यपुण्यफलंराजनृम्रणुवक्ष्यामितत्वत ३० एकतः
क्रपवःसर्वसमग्नवरदक्षिणाः।एकतोभयभीतस्यप्राणिनःप्राणरक्षेण
३१ संरससतिमहीपालयोविप्रभयविह्वलं संस्नातःसर्वतीर्थेषुसर्वयज्ञेषुदी
क्षितः ३२ वस्त्रदोरुद्रभवनंकमारोब्रह्मणःपदं हेमदोविष्णुभवनंसयाति
कुलसंयुतः ३३ यस्तुकन्यामलंकृत्यददात्यध्यावेदिने शतवंशसमायु

 कोब्रह्मणःपदमश्नुते ३४ कार्त्तिक्यांपौर्णमास्यांवाआषाढ्यांवापिभूपते
 वृषभंशिवतुष्ट्यर्थमुत्सृजीणांफलंशृणु ३५ सप्तजन्मार्जितैःपापैर्विमु
क्तोरुद्रपणाकं कुलसप्ततिसंयुक्तोरुद्रेणसहमोदते ३६ शिवलिंगांकितं
कंचामहिषंयःसमुत्सृजेत्नतत्स्यपातनोलोकद्वयेनभवतिप्रभो ३७ ताम्बू
लदानंयःकुर्यात्तश्रक्तितोनृपसत्तम तस्यविष्णुःप्रसन्नात्माददातिश्रीयुतंफ
लं ३८ क्षीरदोहद्गलद्रम्भवेवमधुदोहदधिद्रस्तपादियासुतपर्यंतस्वर्गलोकेम
हीयते ३९ प्रयातिवैदुग्धवनंमिक्षुदानात्पयोत्तमगंधदःपुष्पदःप्रा
यातिब्रह्मणःपदं ४० गुडेक्षुरसदश्चैवप्रयातिक्षीरसागरं मठानांजल
दोयातिसूर्यलोकमनुत्तमं ४१ विद्यादानेनसायुज्यपमतिदानंयतःस्मृतं
विद्यादानंमहीदानंगोदानंचोत्तमोत्तमं नरकादुद्धरंत्येवजपवापलधेद्

नात् ४२ सर्वेषामेवदानानांविद्यादानंप्रशस्यते विद्यादानेनसाज्यंसत्व
भवतिभूपते ४३ नरास्त्रिंधनदानेनमुच्यतेद्युपपातकैः शालिग्राम
शिलादानंमहादानंप्रकीर्त्तितं ४४ यद्द्वामोक्षमाप्नोतिलिंगदानेत
थैवच ब्रह्मांडकोटिदानेनयत्फलंलभतेनरः तत्फलंसमवाप्नोतिलिं
गदानप्रभावतः ४५ शालिग्रामशिलादानेनताडपिद्विगुणंफलं
शालिग्रामशिलारूपीविष्णुरेवेतिष्ठुतः ४६ योददातिनरोदीपंमठेषुम
हतांप्रभो गंगास्नानफलंतस्यक्षणोभवतिभूपते ४७ रत्नान्वितसुव
र्णस्यप्रदानेनपोत्तम भुक्तिमुक्तिमवाप्नोतिमहद्दानंयतःस्मृतं ४८
नरोमाणिक्यदानेनपरंमोक्षमवाप्नुयात् ध्रुवलोकमवाप्नोतिवज्रदाने
नभूपते ४९ स्वर्गेविष्णुमहानेनमौक्तिकैःसोमसंनिधि वैदूर्यदेरुद्रलो

नारदीः कंचुप्रागप्रदस्तथा ५० पुष्परागप्रदानेनसर्वत्रसुखमश्नुते अश्वि-
नोर्लोकमाप्नोतिअश्वदानेनभूपते ५१ गजदानेनमहतासर्वान्का-
७१ मानवाप्नुयात् प्रयानियानदानेनविमानाधीशतोनरः ५२ महिषीदा-
जयत्येवहममृतुल्युनसंशयः गवान्नणप्रदानेनरुद्रलोकमनुत्तमं ५
३ वारुणंलोकमाप्नोतिमहिशलवणप्रदः स्वाश्रमाचारनिरताःसर्वभू-
तहितेरताः ५४ अदांभिकागतासूयाःप्रयांतिब्रह्मणःपदं परोपदेश-
निरताःवीतरागाविमत्सराः ५५ हरिपादार्चनरताःप्रयांतिब्रह्मणः
पदंसत्संगाल्लादनिरताःसत्कर्मसुसदोद्यताःपरापवादविमुखाःप्रयां पुराः
तिब्रह्मणःसभां ५६ नित्यंहितकरायेतुब्राह्मणेषुचगोषुच परस्त्री ७१
संगविमुखानपश्यंतियमालयं ५७ जितेंद्रियाजिताहारागोषुक्षाता

:सुशीलिनंब्राह्मणानांहितकराःप्रयांतिपरमंपदं ५८ अग्निशुश्रूष
वश्चैवगुरुशुश्रूषवस्तथा यतिशुश्रूषकश्चैववनतेसंसृतिभाजिनः ५
९ सदादेवार्चनरताःसदानामपरायणाः प्रतिग्रहनिवृत्ताश्चप्रयांति
परमंपदं ६० अनाथविप्रकूणपंयेदहेपुर्नृपोत्तम अश्वमेधसहस्र
णांसहस्रंफलमश्नुते ६१ पत्रैःपुष्पैःफलैर्वापिजलैर्वामनुजेश्वर पुज
यारहितंलिंगंअर्चयेत्तत्फलंशृणु ६२ चलुकोदकमात्रेणशून्यलिंगज
नाधिप स्तथाश्वमेधलक्षाणांफलंप्राप्नोत्यनुत्तमं ६३ यःपत्रैःकुसुमै
र्वापिशून्यलिंगप्रपूजकः अश्वमेधायुतफलंसहस्रगुणितंभवेत्
६४ भक्ष्यैर्भोज्यैःफलैर्वापिशून्यलिंगप्रपूजकः शिवस्यायुज्यमाप्नोति
पुनरावृत्तिदुर्लभं ६५ पूजयापरहितंविष्णुयोचयत्यकविज तस्यपुण्य

नारदी: फलंश्चवक्ष्येऽवदनस्तन्निशामय ६६ जलेनस्नापयेयस्तुपूजारहि
७८ तमच्युतं सयातिविष्णुसालोक्यंकुलेसप्ततिसंयुतः ६७ देवतायतने
राजनेकुर्यात्सन्मार्जनंनृप यत्फलंसमवाप्नोतितत्तेनिगदितंशृणु
६८ यावंतःपांसुकणिकाःसम्यक्सन्मार्जितान्नृप तावद्युगसह
स्राणिविष्णुलोकेमहीयते ६९ शीर्णस्फुटितसंधानंयःकरोतिनृ
पोत्तम शिवस्यायतनेवापिविष्णोर्वाशृणुतत्फलं ७० शतजन्मार्जि
तैःपापैस्मुक्तोवंशत्रयान्वितः स्थित्वाविष्णुपुरेकल्पंतत्रैवपरिमुच्यते
७१ यस्तुदेवालयेराजन्अपिगोचर्ममात्रकं जलेनसेचनंकुर्यात्त पुरा:
स्यपुण्यफलंशृणु ७२ यावंतःपांसुकणिकाद्रवीभूताजनेश्वर ७८
तावज्जन्मार्जितैःपापैःसद्यएवप्रमुच्यते ७३ गंधोदकेनयोमर्त्योदे

वतायतनंनृप भक्तितःसेचनंकुर्यात् तस्यपुण्यफलंशृणु ७४ द्रवीभूता
नियावंतिरजांसिमनुजेश्वर तावत्कल्पसहस्राणिहरिसारूप्यमश्नुते ७
५ मृद्धातुविकारैर्वादेवतायतनंनृप कुर्वन्त्रयसमेतस्तुविष्णुलोकेचि
रवसेत् ७६ शिलाचूर्णेनयोमर्त्योदेवतायतनेनृप करोतिस्वस्तिकादी
नितस्यपुण्यफलंशृणुः ७७ यावंत्यःकणिकाभूमौस्थितास्वस्तिकोद्भव
ताद्युगसहस्राणिहरिसालोक्यमश्नुते ७८ यःकुर्याद्दीपरचनांदेवताय
तनेनराः नतस्यपुण्यसंख्यातुमुत्सहेवक्त्रैरपि ७९ अखंडदीपंयःकुर्या
त्चिरप्रोर्वाशंकरस्यवा क्षणेक्षणेऽश्वमेधस्यफलंप्राप्नोत्यनुत्तमं ८० अ
र्चितंशंकरंदृष्ट्वाविष्णुंवापिनमेत्तुयः सविष्णुभवनंप्राप्यविष्णुनासहमो
दते ८१ प्रदक्षिणात्रकुर्यात्योविष्णोर्मनुजेश्वर पदेपदेऽश्वमेधस्यफ

लंप्राप्नोतिभूमिप ८२ द्विजंप्रदक्षिणीकृत्यप्रणामंकुरुतेतुयः समवेत्तू
तत्फलोवेसत्यंभूपालमद्वचः ८३ कांचीमाहेश्वरंलिंगंपूजितंनमितं
स्तुतं नतस्यविघ्नतेकत्सांसंस्तुतिर्वैवजायते ८४ शिवंप्रदक्षिणंकुर्यात्
सव्यासव्यविधानतः यत्फलंसमवाप्नोतितन्मेनिगदितःशृणु ८५ राज
न्प्रदक्षिणेकेनमुच्यतेब्रह्महत्यया शिवप्रदक्षिणेमर्त्यःसोमसूत्रंनलं
घयेत् ८६ स्तुत्वास्तोत्रैर्जगन्नाथंनारायणमनामयं सर्वान्कामानवा
प्नोतिमनसायद्यदिच्छति ८७ देवतायतनेयस्तुभक्तियुक्तःप्रनृत्यतिगी
तानिगायन्स्तपवात्तत्फलंशृणुभूपते ८८ गंधर्वराजतांगानेनृत्यात्तारुद्रणे
शतंप्राप्नोतिसत्कुलैर्युक्तःआकल्पंमोक्षभक्तितः ८९ मुखवाद्यकृतोये
तुदेवतायतनेनराः विमानशतसंयुक्ताकल्पंस्वर्गेनिवासिनः ९० कर

शब्दंचकुर्वंतिदेवतायतनेतुये तेसर्वेपापनिर्मुक्ताविमानेशायुगद्वयं ९
१ देवतायतनेयेतुघंटानादंप्रकुर्वते। तेषांपुण्यंनिगदितुकःसमर्थोस्तिपंडि
तः ९२ भेरीमृदंगपटहमरुजेष्वसडिंडिमैः संतर्प्यदेवदेवेशंलभं
तेयत्फलंशृणु ९३ देवस्त्रीशतसंयुक्ताःसर्वकामैःसुसंयुताः स्वर्गलो
कमनुप्राप्यमोदंतेकल्पपंचकं ९४ देवतायतनेकुर्वनराजन्सस्वरं
नरः सर्वपापविनिर्मुक्तोब्रह्मणासहमोदते ९५ तालादिकांस्यनिन
दंकुर्वनविष्णुगृहेनरः सर्वपापविनिर्मुक्तोविमानन्तसंकुलः ९६ गी
यमानश्चगंधर्वैर्विष्णुनासहमोदते एवमाद्यामहाधर्माःशतशोथसह
स्रशः ९७ उक्ताःकियंतोराजेंद्रकस्मान्नवर्णितुंक्षमः योदेवःसर्व
भुग्विष्णुर्ज्ञानरूपीनिरंजनः ९८ सर्वधर्मफलंराजन्नसंपूर्णप्रदद्दा

नारदी॰ ति च । यस्य स्मरणमात्रेण देवस्य चक्रिणः सफलानि भवंत्येव सर्वक
र्माणि भूपते १९ परमात्मा जगन्नाथः पुण्यकर्मफलप्रदः सत्कर्मके
६० र्नभिर्नित्यं स्मृतः सर्वार्त्तिनाशनः २० तमुद्दिश्य कृतं यच्च तदनंतायक
ल्पते नात्र चित्रं महाराज विष्णुः सर्वप्रदो यतः २१ धर्म्माणि विसफला
नि विष्णुः कर्माणि विष्णुश्च स एव भोक्ता कार्यं च विष्णुः करणानि विष्णुस्त
स्मान्न किंचिद्व्यतिरिक्तमस्ति २२ इति श्रीबृहन्नारदीये त्रयोद
शोऽध्यायः कउवाच पापभेदान्प्रवक्ष्यामि यथा स्थूलाश्च यात
नाः शृणुष्व धैर्यमास्थाय घोरा ह्यानरका यतः १ पापिनो ये दुरात्मानो पुरा॰
नरकाग्निषु संततं पच्यंते ये च्छृ तानवक्ष्योमयं करफलप्रदान २ त ६०
पनो वालुका कुंभो महारौरवरौरवौ ३ कुंभीपाको निरुच्छ्वासो कालसू

त्रः प्रमर्द्दनः ३ असिपत्रवनं घोरं लालाभक्षो हि मोहकरः मूषावस्था व
सकूपस्तथा वैतरणी नदी ४ तथा शोणितकूपश्च घोरः शोणितभोजनाः
स्वमांसभोजनं चैव वह्निज्वालानिवेशनं ५ शिलावृष्टिः शस्त्रवृष्टि
वह्निवृष्टिस्तथैव च क्षारोदकं चोष्णतोयं तप्तायःपिंडभक्षणं ६ अ
धःशिरःशोषणं च मरुस्थतपनं तथा तथा पाषाणवर्षश्च कृमिभोजन
मेव च ७ क्षारांबुपानं भ्रमणं तथा क्रकचदारणं पुरीषलेपनं चैव पुरी
षस्य च भोजनं ८ रेतःपानं महाघोरं सर्वसंधिषु दाहनं धूमपानं पा
शबंधनानाशूलानुरोपणं ९ अंगारशयनं चैव तथा मुसलमर्द्दनं
बहूनि काष्ठयंत्राणि कर्षणं छेदनं तथा १० पतनोत्पतनं चैव गदादंडा
दिपीडनं गजदंतप्रहरणं नानासर्पैश्च दंशनं ११ क्षारांबुसेचनं चै

नारदी: वा नासायां च मुखे तथा घोरं क्षाराम्बुपानं च तप्तलवणभक्षणं १२ स्ना
८१ युच्छेदं स्नायुबंधमस्थिच्छेदं तथैव च क्षारांबुपूर्णरंध्राणां प्रवेशं मांसभोज
नं १३ पित्तपानं महाघोरं तथैव श्लेष्मभोजनं वृक्षाग्रात्पातनं चैव जलो
तर्मज्जनं तथा १४ पाषाणधारणं चैव शयनं कंटकोपरि पिपीलिकादंश
नं वृश्चिकैश्चापि पीडनं १५ व्याघ्रपीडा शिवापीडा तथा महिषपीडनं क
र्दमे शयनं चैव दुर्गंधपरिपूरणं १६ वङ्कुशास्त्रशयनं महातिक्तनिषे
वणं अत्युष्णतैलपानं च महाकटुनिषेवणं १७ कषायोदकपानं च
तप्तपाषाणभक्षणं। अत्युष्णशीतस्नानं च तथा दशनशीर्णनं १८ ता पुरा:
पः शयनं चैव तप्तशीतांबुसेचनं सूचीप्रक्षेपणं चैव नेत्रयोर्नखसंधिषु ८१
१९ शिश्नेषु घृष्टघर्षणं चैव अयोभारस्य बंधनं। एवमाद्या महाभागया

तिनाकोटिकोटिशः २० अपि वर्षसहस्रेण नाहं निगदितुं क्षमः २१ एते
षु यस्य यस्यास्ति पापिनः क्षितिरक्षक तत्सर्वं संप्रवक्ष्यामि तन्मो निगदतः शृ
णु २२ ब्रह्महा च सुरापी च स्तेयी च गुरुतल्पगः महापातकिनस्त्वेते तत्संस
र्गी च पंचमः २३ पंक्तिभेदी वृथापाकी नित्यं ब्राह्मणदूषकः। आदेशी वेद
विक्रेता पंचैते ब्रह्मघातकाः २४ ब्राह्मणः समाहूय दास्यामीति धनादि
कं पश्चान्नास्तीति यो ब्रूयात्तमाहुर्ब्रह्मघातकं २५ गवां तृष्णाभिभूता
नां जलार्थमभिधावतां अंतरायी भवेद्यस्तु तमाहुर्ब्रह्मघातकं २६ स्नाना
र्थं भोजनार्थं वा गच्छतो ब्राह्मणस्य यः समायात्यंतरायत्वे तमाहुर्ब्रह्मघात
कं २७ अनधीत्य च शास्त्राणि शास्त्रार्थं वक्ति योऽधमः अहंकाररतो
यश्च तमाहुर्ब्रह्मघातकं २८ प्रायश्चित्तं चिकित्सां च ज्योतिषं धर्मनिर्णयं

नारदीः विनाशार्थं ब्राह्मणं यो ब्रूयात्तमाहुर्ब्रह्मघातकं २९ परनिंदासु निरतः स्वात्मो
८२ त्कर्षरतश्च यः ओसत्यनिरतश्चैव ब्रह्महा परिकीर्त्तितः ३० अन्योद्वेग
तश्चैव तथा वान्यस्य सूचकः दंभाचाररतश्चैव ब्रह्महेत्यभिधीयते ३१
नित्यं प्रतिग्रहरतस्तथा प्राणिवधेरताः अधर्मस्यानुमंता च ब्रह्महा परि
कीर्त्तितः ३२ ब्रह्महत्यासमं पापमेवं बहुविधं नृप। सुरापानसमं पापं वक्ष्या
मि समासतः ३३ गणान्नभोजनं चैव गणिकानां निषेवणं पतितान्नाद
नं चैव सुरापानसमं स्मृतं ३४ उपासनपरित्यागो देवलानां च भोजनं सु
रायया विप्रसंयोगं सुरापानसमं स्मृतं ३५ यः शूद्रेण समाहूतो भोजनं कुरु पुं.रु:
ते द्विजः सुरापी स हि विज्ञेयः सर्वधर्मबहिःकृतः ३६ एवं शूद्रेण अनुज्ञातः ८२
कुर्याद्वै भोजनं द्विजः सुरापी स हि विज्ञेयः सर्वधर्मबहिःकृतः ग्रामि

स्यकर्मसोम्लोक ३७ एवं बहुविधं पापं सुरापानसमं स्मृतं हेमस्तेयसमं पा
पं वक्ष्यामि समासतः ३८ कंदमूलफलानां च कस्तूरी पट्टवाससां सदास्ते
यं च रत्नानां स्वर्णस्तेयसमं नृपः ३९ क्रमुकस्यापहरणं पयसां चंदनस्य च
। कर्पूरस्यापि हरणं हेमस्तेयसमं स्मृतं ॥ ४० ॥ ताम्रायस्त्रपुकांस्यानामाज्य
स्य मधुनस्तथा स्तेयं सुगंधद्रव्याणां हेमस्तेयसमं स्मृतं ४१ पित्रयज्ञ
परित्यागी धर्मकार्यविलोपकृत यतिनिंदापरश्चैव हेमस्तेयसमं स्मृतः ४२
रसद्रव्यापहरणं धान्यानां हरणं तथा रुद्राक्षहरणं चैव स्वर्णस्तेयसमं
स्मृतं ४३ भगिनीगमनं गुरुतल्पसमं स्मृतं ४४ हीनजात्यादिगमनं
मद्यपस्त्रीनिषेवणं परस्त्रीगमनं चैव गुरुतल्पसमं स्मृतं ४५ भ्रा
तृस्त्रीगमनं चैव वयस्यस्त्रीनिषेवणं विश्वस्तगमनं चैव गुरुतल्पसं

नारदी मंस्मृतं ४६ अकालेकर्मकरणंपुंश्चलीगमनमेवच । पितृयज्ञपरित्यागी
९३ धर्मकर्मविलोपकः । शास्त्रनिंदापरश्चैवविश्वेष्वगुरुतल्पगः ४७ इत्येव
मादयोराजन्महापातकसंज्ञिताः । एतेषामन्यतमेनापिसंगच्छेत्तुसमो
भवेत् ४८ यथाकथंचित्पापानामेतेषांपरमर्षिभिः शास्त्रेषुनिःकृतिर्दृष्टा
प्रायश्चित्तादिकल्पनैः ४९ प्रायश्चित्तविहीनानिपापानिशृणुभूपते
। समस्तपापतुल्यानिमहानरकदानिवै ५० ब्रह्महत्यादिपापानांकथंचि
न्निःकृतिर्भवेत् ब्राह्मणद्विट्प्रियस्तस्यनिःकृतिर्नापिकुत्रचित ५१ विश्वा
सघातकानांचकृतघ्नानांनरेश्वर । शूद्रस्त्रीसंगिनांचैवन्निःकृतिर्नास्तिकु पुरां:
त्रचितपरे शूद्रान्नपुष्टदेहानांवेदनिंदारतात्मनां गुरुनिंदापराणां ९३
चनिःकृतिर्नैवविद्यते ५३ शिवनिंदापराणांचविष्णुनिंदारतात्मनां । सत्क

पानिंदकानांचनेहामुत्रचनिःकृतिः ५४ बौद्धालयंविशेद्यस्तुमहापद्यपि
वैद्विजः नतस्यनिःकृतिर्दृष्टाप्रायश्चित्तशतैरपि ५५ बौद्धाःपाषंडिनःप्रो
क्ताःयतोवेदविनिंदकाः तस्माद्द्विजस्तान्नोक्षेतयोवेदबहिःकृताः ५६ ज्ञा
नतोऽज्ञानतोपिद्विजोबौद्धालयंविशेत् । ज्ञात्वाचेन्निःकृतिर्नास्तिशास्त्राणा
मर्षनिर्णयः ५७ एतेषांपापबहुल्यात्तनरकंकोटिकल्पसु ऐतेपाषंडिन
प्रोक्तास्तस्मादेषांननिःकृतिः ५८ प्रायश्चित्तविहीनानिप्रोक्तान्यानित्ततः
प्रभो अंहांसितेषांनरकाननुगदतोमेनिशामय ५९ महापातकिन
स्तासुप्रत्येकंयुगवासिनः तदंतेपृथिवीमेत्यसप्तजन्मसुगर्दभाः ६०
ततःश्वानोविदूराहाःभवेयुर्दशजन्मसु आशताद्वविट्कृमयःसर्पा
द्वदशजन्मसु ६१ ततःसहस्रजन्मानिमृगाद्याःपशवोनृप शताद्वंस्था

नारदीः चंडालजन्मततोगोधाशरीरिणः ६२ ततस्तुसप्तजन्मानिचांडालाःपरि
६४ कीर्तिताः ततःषोडशजन्मानिशूद्रोधान्यहीनजातयः ६३ ततस्तुजन्म
द्वितयेवैश्यःक्षत्रियएवच। तत्राप्यतिबलैर्नित्यंबाध्यमानोपिजीवति ६४
ततश्चविप्रतांप्राप्यदरिद्रोव्याधिपीडितः प्रतिग्रहपरोनित्यंततोनरक
मश्नुते ६५ असूयाविष्टमनसांरौरवंनरकंस्मृतं तत्रकल्पद्वयंस्थित्वा
चंडालाःशतजन्मसु ६६ माददस्वेतियोब्रूयात्गव्याग्नौब्राह्मणेषुच ।
श्वानयोनिशतंगत्वाचांडालेष्वपिजायते ६७ ततोविष्टाकृमिश्चैवततो
व्याघ्रस्त्रिजन्मसु तदंतेनरकंयातियुगानामेकविंशति ६८ परनिंदा पुराः
परायेचयेचनिष्ठुरभाषिणः दानानांविघ्नकर्तारस्तेषांपापफलंशृणु ६४
६९ तप्तायःपिंडवदनाःशूचीपूरितलोचनाः अधःशिरोऊर्ध्वपादाश्च

तासंतेयमकिंकरैः ७० एवंशताब्दपर्यंतंतदंतेशोणितह्रदे मग्नाःकंठरू।
पादपाणःशताब्दंनिवसंतिते ७१ ततःसर्वेषुघोरेषुनरकेषुशतंसमाः
स्थित्वाकर्मविशेषेणभवंत्यामिषभोजिनः ७२ परद्रव्यापहर्तॄणांनरकं
शृणुयद्धित मुशलोलूखलाभ्यांतुचूर्ण्यंतेतस्कराभृशं ७३ तदंतेतप्त
पाषाणग्रहणंवत्सरत्रयं ततश्चकालसूत्रेणछिद्यंतेसप्तवत्सरान ७४ ।
शोचंतःस्वानिकर्माणिपरद्रव्यापहारकं तत्रक्रमेणपच्यंतेनरकाग्निषु
संततं ७५ परस्वसूचकानांचनरकंशृणुभूपते यावद्युगसहस्रंतुतप्त
तायःपिंडभक्षणं ७६ सपाधंतचरशनाःसंदंशैरतिदारुणैः निरुच्छ्वा
सेमहाघोरेकल्पार्द्धंनिवसंतिते ७७ परस्त्रीलोलुपानांचनरकंशृणुभूप
ते तप्तताम्रस्त्रियस्तेनसुरूपाभरणैर्युताः यादृशीस्तादृशीस्तेश्वरमे

नारदी॰ तेषसभंबहु ७८ रमंतेतेनसंगच्छविद्रावंतंप्रगच्छताः नोदंतस्तत्कृतं
९५ कर्मतदंतेनरकानक्रमात् ७९ अन्यंभजंतेभूपालयनितस्त्रीकाचयास्त्रि
यः तासांचनरकानेवक्ष्येवदतोमेनिशामय ८० तप्तायःपुरुषास्तास्तु
तप्तायःशयनेबहु गृह्णीचाकल्पपर्यंतंरमंतेतिबलान्विताः ८१ ततस्ता
योषितोमुक्त्वाद्रुतासनसमोज्वलं अयस्तंभंसमाश्लिष्यातिष्ठंत्यब्दस
हस्रकं ८२ ततःक्षारोदकस्नानंक्षारोदकनिषेवणं तदंतेनरकान्सर्वान्
क्रमेणपरिभुंजते ८३ योहंतिब्राह्मणंगांचक्षत्रियंचनृपोत्तम सएवयो
तनाःसर्वाभुंक्तेकल्पेणयंचसु ८४ यःशृणोतिमहन्निंदांसादरंतच्छृ पु॰रा॰
णुष्वमे तेषांकर्णेषुपाघंतेतप्तायःकीलसंचयाः ८५ ततश्चतेषुछिद्रेषु ९५
तैलमत्यंतसमुष्णंच पूर्यतेचततश्चायिकुंभीपाकंप्रपद्यते ८६ नान्

स्तिकानांप्रवक्ष्यामिविमुःखानांहरेहरौ अह्नानांकोटिपर्यंतंलवणंभुंज
तेहिते ८७ ततश्चकल्पपर्यंतंपुरीषंभुंजतेनृप युगंतुरौरवेपश्चात्तप्त
तसैकतभोजनः ८८ ब्राह्मणान्येनिरीक्षंतेकोपदृष्ट्यानराधमाः त
तसूचीसहस्रेणतेषांचक्षुःप्रपूर्यते ८९ ततःक्षारांबुधाराभिःसिच्यं
तेनृपसत्तम ततश्चक्रकचैर्घोरैर्भिद्यंतेपापकर्मिणः ९० विश्वासघा
तिनांचैवमर्यादाघातिनांतथा परान्नलोलुपानांचनरकंशृणुदारुणं ९
१ स्वमांसभोजिनोनित्यंभक्ष्यमाणाःश्वभिस्तथा नरकेषुसमस्तेषु
प्रत्येकंप्रहृवासिनः ९२ प्रतिग्रहरतायेचनक्षत्रपाठकाः येचदेवलका
न्नानांभोजिनस्तान्शृणुष्वमे ९३ राजनाकल्पपर्यंतंयातनास्वासुदुः
खिताः यत्नंतेसततंपापाविषयाभोगरताःसदा ९४ ततश्चपुवमासा

नारदी॰ चंडाला॰ शतजन्मसु भवंति बहुदुःखार्त्ता दरिद्रव्याधिपीडिताः ९५
९६ असत्यनिरतानांचतथानिष्ठुरभाषिणां ज्वालायंतेलतप्तायांजिह्वाः संदंशै
र्विकृन्तनं ९६ ततस्तैलेनधूम्रेर्यैनेकालसूत्रप्रपीडिताः ततःक्षा-
रोदकस्नानंभूत्रविष्ठाजिषेवणं ९७ तदंतेभुवमासाद्यभवंतिम्लेछ-
जातयः अन्योदिगरतायेडुयांतिवैतरणीनदी ९८ त्यक्त्वापंचमहायज्ञा
लालाभक्षंव्रजंतिहि उपासनपरित्यागीरौरवंनरकंव्रजेत ९९ विप्रा
ग्रामकरादानंकुर्वतांशृणुभूपते यातनास्वासुपच्यंतेयावदाचंद्रतार
कं १०० विप्रग्रामेषुभूपालयः ऊर्ध्वादिधिकंकरं ससहस्रकुलोत्तं पुं॰रा॰
तैःकेनरकंकल्पयंचसु १०१ विप्रसम्हृद्ग्रमकराहानेयोनुमंताति ९६
पापकृत सएवकृतवानराजनब्रह्महत्यायुतंतदा कालसूत्रेम-

स्यघोरेवसंतिहिचतुर्युगं २ अयोनौचवियोनौचपशुयोनौचयोनरः रेत-
स्कारेतोमहापापीरेतोभोजनमाप्नुयात ३ वसाकूपंततःप्राप्यास्थिचाहि-
त्याद्सप्तकंरेतोभोजीभवेन्मर्त्यः सर्वलोकेषुनिंदितः ४ उपवासदिनेरा
जन्दंतधावमकृन्नरः साघोरंनरकंयातिव्याघ्रभक्षंचतुर्युगं ५ यःस्वक
र्मपरित्यागीपाखंडीत्युच्यतेबुधैः तत्संगकृत्तत्समःस्यात्तावुभावपिपा-
पिनौ ६ कल्पकोटिसहस्राणिनरकेवासमस्नुते स्त्रीशूद्राणांसमीपेतुवे
दाध्ययनंकृतद्विजः ७ कल्पकोटिसहस्रेषुप्राप्नोतिनरकान्नकेमात् देव
द्रव्यापहर्त्तारोगुरुद्रव्यापहारकाः ८ ब्रह्मघ्नाप्नोतिनर तिकामिनोमद्यपी
पिचमिथ्यापवादिनः तेषांमुखेजलैकास्तुपूर्यंतेयत्नगोयमाः ब्रह्महत्या
व्रतसमंदुःकृतंभुंजतेनृप अनाथधनहर्त्तारोपिनाथयेद्विषंतिच ९

नारदी: तेषां पापफलं वक्ष्ये शृणुष्व सुसमाहितः अधःशिरा ऊर्ध्वपादाश्च कीलिताः
८७ स्तंभकद्वये १० धूमपाना रतानि संति हत्वा ब्रह्मवध्परं जले देवालये वा
पियोः सृजेद्देहजं मलं ११ भ्रूणहत्यासमं पापं संप्राप्नोत्यति दारुणं हृता
स्ति के स्नान रवरान् यो सृजेद्देवतालये १२ जलेवा भुक्तशेषं च तस्य पा
पफलं शृणु भद्रप्रोताह्वलैर्भिन्ना आर्ता रावविरावविणः १३ अल्प
दर्पं तैलयानं च कुंभीपाकं ततः क्रमात् ब्रह्मा चंद्ररतेयस्तु कर्षं वोका
हमेव च १४ स याति नरकं घोरं यावदाचंद्रतारकं ब्रह्मस्व हरणं राजन्
हामुत्रातिदुःखदं १५ इह संपद्विपद्धि नाशाय परस्वनेकारकायच कू पुरा:
टसाक्ष्यं वदेद्यस्तु तस्य पापकं फलं शृणु स याति यातनाः सर्वा यावदिंद्रा ८७
श्चतुर्दश १६ इह पुत्राश्च योत्राश्च विनश्यंति परत्र च रौरवं नरकं

पतिः यः साक्ष्यमनृतं वदेत् १७ ये चातिकामिनो मर्त्याः ये च मिथ्यापवादिनः
तेषां मुखे जलौकास्तु पूर्यते यन्त्रगोयमाः १८ एवं बहि समाः स्थित्वा ततः
क्षारांबुसेचन स्वमांसाहारनिरता विशंति क्षारकर्दमं १९ ततो गजैर्नि
पातं तेमहत्व्रयतनं यथा तदंते भुव मासाद्य हीनांगाः प्रभवंति च २० कू
तो नाभिगमे यस्तु स्त्रियं मनुजेश्वर स याति रौरवं घोरं ब्रह्महत्यां च विं
दति २१ अनाचाररतं दृष्ट्वा यः शक्तो न निवारयेत् तत्पापार्द्धमवाप्नो
ति यतोपेक्षायराणी(?) २२ पापिनां पापगणनं यः करोति नराधमः अस्ति
त्वे तुल्यपापी स्यात् मिथ्या चेद्विगुणं भवेत् २३ अपापेपातकं यस्तु समारो
प्य विनिंदति स याति नरकान् घोरान् यावदाचंद्रतारकं २४ पापिनां निय
मानानां पापार्द्धं नश्यति क्षणात् यस्तु व्रतानि संगृह्य असमाप्य परित्यजेत्

नारदी २५ सोसिपत्रवनंप्राप्यद्रीनांगोजायतेभुवि अन्यैःसंगृह्यमाणानांव्रतानां
६६ विघ्नकृन्नरः २६ अतीवदुःखदंरौद्रंसयातिश्लेष्मभोजनं न्यायेचधर्म
शिक्षायांपक्षपातंकरोतियः नतस्यनिःकृतिर्भूयप्रायश्चित्तायुतैरपि
२७ अभोज्यभोजीसंप्राप्यपितृपानंसमायुतं चंडालयोनौसंजातोगोमां
साशीभवेत्सदा २८ अवमान्यद्विजान्वाग्भिर्ब्रह्महत्यांचविंदतिसर्वाश्च
यातनाभुक्त्वाचांडालोदृश्यजन्मसु २९ विप्रायदीयमानेतुयोविघ्नंकुरु
तेनरः ब्रह्महत्यासमंतेनकर्तव्यंव्रतमेवच ३० अपहृत्यपरस्वार्थंयः
परेभ्यःप्रयच्छति सदातानरकंयातियस्यार्थस्तस्यतत्फलं ३१ प्रतिश्रु पुरा:
त्याप्रदानेनलाभंक्षंव्रजेन्नरः पतिनिंदापरोराजनशिलायंत्रंव्रजे ६६
न्नरः ३२ आरामच्छेदिनोयांतियुगानामेकविंशति श्वभोजनंततोया

तिकमात्सर्वाश्चयातनं ३३ देवतारहृभेतारस्तकानांवभेदिनः पुष्पाराम
भिदश्चैवयांतिप्राप्नुयुःशृणु ३४ यातनास्तासुसर्वासुपच्यंतेवैपृथक्
पृथक ततश्चविण्मयःकल्पविंशतिरेवच ३५ ततश्चभुवमासद्य
चांडालत्वंसमाप्नुयुः ग्रामनाशकराणांचपापंतुसुमहत्तरं ३६ नसमर्थो
निगदितुंजन्मकोटिशतैरपि।उच्छिष्टभोजिनोयेचमिष्टान्नहृयराश्चयोर
तेषांयातनास्तीव्रायवदाचंद्रतारक ३७ उच्छिन्नपितृदेवेज्यावेदमा
र्गबहिःकृताः पाषंडाइतिविख्यातायातनाबह्वःस्मृताः ३८ एवं
बहुविधाप्रोक्ताःपातकाच्चोपपातकात्।तेषांतुसंख्याबहुत्वात्तकिंचिं
तास्तप्रकीर्तिताः ३९ पापानांपातनानांचधर्माणांचैवभूपते।सं
ख्यानिगदितुंलोकेकःक्षमोविभुनागते॥४०॥एतेषांसर्वपापानांधर्म

नारदी:	शास्त्रविधानतः प्रायश्चित्तेष्वचीर्णेषु पापराशिः प्रणश्यति ४१ प्राय-
८९	श्चित्तानि कार्याणि समपि कर्म जायते न्यूनातिरिक्ततानस्यात् सफलानि
भवंति च ४२ गंगा च तुलसी चैव सत्संगो हरिकीर्त्तनं अनूयाधहिंसा च स
र्वे पापप्रणाशिनः ४३ विष्णुर्पितानि कर्माणि सफलानि भवंति हि अन-
र्पितानि कर्माणि भस्मनि न्यस्तहव्यवत् ४४ नित्यं नैमित्तिकं काम्यं यच्चा
न्यन्मोक्षसाधनं विष्णोः समर्पितं सर्वं सात्विकं भवेत् ४५ हरिभक्तिः
परा नृणां सर्वपापप्रणाशनी भक्तिर्दशविधा ज्ञेया पापारण्यदवो-
पमा ४६ तामसै राजसैश्चैव सात्विकैश्च नृपोत्तम यश्चान्यस्य विनाशा	पुरा:
र्थं भजते श्रद्धया हरि ४७ खलवत्पृथिवीपाल सा भक्तिस्तामसीमा यो-	८९
र्चयेत्कैतवधिया स्वैरिणी स्वपतिं यथा नारायणं जगन्नाथं सा वै ताम

समध्यमा ४८ देवपूजापरान् दृष्ट्वा मत्सराद्योर्चयेद्धरि श्रृणु पृथिवी-
पाल सा भक्तिस्तामसोत्तमा ४९ धनधान्यादिकं यस्तु प्रार्थयन्नर्चयेद्-
द्धरिं। श्रद्धया परया विप्र: सा भक्ती राजसाधमा: ५० यः सर्वलोकविख्या
तां कीर्त्तिमुद्दिश्य माधवं। अर्चयेत्परया भक्त्या सा वै राजसमध्यमा
५१ सालोक्यादिपदं यस्तु समुद्दिश्यार्चयेद्धरिं। विज्ञेया पृथिवीपाल सा-
भक्ती राजसोत्तमा ५२ यस्तु स्वकृतपापानां क्षयार्थं पूजयेद्धरिं॥ श्रद्ध-
या परया राजन्नमा भक्तिः सात्विकाधमा ५३ हरेरिदं प्रियमिति शुश्रूषां
कुरुते तु यः अनेन श्रद्धया युक्तो ज्ञेया सात्विकमध्यमा ५४ विधिबुद्ध्यार्चयेद्य-
स्तु दासवच्चक्रपाणिनं॥ भक्तानां प्रवरा ज्ञेया सा भक्तिः सात्विकोत्तमा ५५
महिमानं हरेर्यस्तु किंचिच्छ्रुत्वापि यो नरः। तन्मयत्वेन संतुष्टः सा भक्तिः-

नारदी॰ श्योत्तमोत्तम ५६ अहमेव परो विष्णुर्मयि सर्वमिदं जगत॥ इति यास ततं
९० विघादुत्तमोत्तम ५७ एवं दृष्टा विष्णुभक्तिः संसारछेदकारिणी तत्रापि साचि
की भक्तिः सर्वकामफलप्रदा ५८ तस्माछृणुष्व भूपाल संसारछेदमिछ
ता। स्वकर्मणाविरोधेन भक्तिः कार्या जनार्द्दने ५९ यः स्वधर्मं परित्यज्य
भक्तिमात्रेण जीवति॥ न तस्य तुष्यते विष्णुराचारात्पूज्यते यतः ६० सर्वा
गमानामाचरः प्रथमः परिकल्प्यते॥ आचार प्रभवो धर्मो धर्मस्य प्रभुर
च्युतः ६१ तस्मात्कार्या हरौ भक्तिः स्वधर्मस्याविरोधिनी सदाचारविही
नानां धर्मो प्यसुखप्रदः ६२ त्वया महीश यत्पृष्टं तत्सर्वं गदितं मया त पुरा॰
स्माद्धर्मपरो भूत्वा सुखी भव दृढव्रत ६३ पूजयस्व प्रयत्नेन नारायण ९०
मनामयं यस्मिन्संपूज्यमाने तु सर्वान्कामानवाप्स्यसि ६४ पूजयं

स्वहरं विष्णुं चैकबुद्ध्या महीपते भेदकृत पुरुषो दुःखी इह लोके परत्र च ६५
शिव एव हरिः साक्षात हरिरेव शिवः स्वयं तयोरंतरकृद्याति नरको
नकोटिशः ६६ आत्मघातकपापाभ्यां राजंस्त्वत्पितामहाः वसं
ति नरके ते च दग्धाः कपिलकोपतः ६७ तानुद्धर महाभाग गंगाजलनि
षेचनैः गंगा सर्वाणि पापानि नाशयत्येव पंडित ६८ केशं वास्थि नरखा
दं वाप्यस्य वापि जनेश्वर गंगायाः स्पर्शमात्रेण तं नयंत्यच्युतं पदं ६९
यस्यास्थि भस्म वा राजन गंगायां क्षिप्यते नरैः महापातकयुक्तोपि स या
ति परमं पदं ७० गुह्यं शृणुष्व राजेंद्र गंगापायप्रणाशनी यद्बिंदुसेवना
देव नरकाणां त्रयं व्रजेत ७१ यानि कानि च पापानि प्रोक्तानि तव भूपते
।तानि पापानि नृपति गंगाबिंदुनिषेकतः ७२ नारद उवाच इत्यु

पृथिपालं धर्मराजो मुनीश्वरः । अंतर्दधे सराजापितपुस्त्तमनोरथे ७३
निक्षिप्य पृथिवीं सर्वां सचिवेषु महामतिः तपस्तप्तुं मुनिश्रेष्ठ हिमाद्रिं जगा
म सः ७४ इति श्रीबृहन्नारदीये चतुर्दशोध्यायः १४ ऋषय ऊवा
च हिमवद्गिरिमासाद्य किंचकार महीपतिः कथं वा हृतवान् गंगां सू
त तद्वक्तुमर्हसि १ सूत उवाच भगीरथो महाभागः जटाचीरधरो
वने गच्छन् हिमाद्रिं तपसे मध्ये गोदावरीतटं ॥२॥ तत्रापश्यन् महारण्ये भृ
गोराश्रममुत्तमं कृष्णसारसमाकीर्णं नानागच्छयसेवितं ३ भ्रमद्भ्रमरसं
युक्तं कलहंसगसंकुलं व्रजद्वराहनिकरं चमरीबालवीजितं ४ नृत्य
न्मयूरनिकरं सारंगसमयोचितं प्रवर्द्धितमहावृक्षं मुनिकन्याभिरादृ
त ५ शालतालतमालाढ्यं नृतं हितालमंडितं मालतीयूथिकाकुं

दचंपकाश्वत्थभूषितं ६ उत्फुल्लकुसमोपेतं ऋषिसंघनिषेवितं वेदशास्त्रमहाघोषमा
श्रमं प्राविशन्नृपो ७ गत्वांतं परमं ब्रह्म हृतं शिष्यगतैर्मुनिं तेजसा सूर्यसदृशं भृ
गुं तत्र ददर्श सः ८ ननाम विधिवद्भूपस्तस्मै मुनिवराय सः आतिथ्यं च गुरुस्त
स्मै चक्रे सन्मानपूर्वकं ९ कृतातिथ्यक्रियो राजा भृगुणा परमर्षिणा उवा
च प्रांजलिर्भूत्वा विनयान्मुनिपुंगवं १० राजा उवाच भगवान् सर्वधर्मज्ञ
सर्वशास्त्रविशारद भगवान् तुष्यते यस्य संसारार्णवतारकः ११ कर्मणा पू
ज्यते येन भगवान् भक्तभावनः अनुग्राह्योस्मि ते ब्रह्मन् सर्वमाख्यातुमर्हसि
१२ भृगुरुवाच राजंस्तवेप्सितं ज्ञातं च हि पुण्यवतां वरः अन्यथा स्व
कुलं सर्वकल्पमुद्धर्तुमर्हसि १३ यो वा को वापि भूपाल गंगां सेवाद्विजैः स्वकं
उद्धर्तुकामस्तं विद्यान्नररूपधरं हरिं १४ कर्मणा येन देवेशो नृणामिष्टफलं

नारदीः प्र॰ तत्प्रवक्ष्यामि राजेंद्र श्रृणुष्व सुसमाहितः १५ भवसत्यपरो राजन्नऽ
९२ हिंसानिरतस्तथा सर्वभूतहितो नित्यं मावदस्वानृतं क्वचित् १६ त्यज दुर्ज
नसंसर्गं भज साधुसमागमं कुरु पुण्यमहोरात्रं स्मर विष्णुं सनातनं १७ कु
रु पूजां महाविष्णोर्याहि शांतिमनुत्तमां द्वादशार्णाक्षरं वापि जप श्रेयो भ
विष्यति १८ राजोवाच सत्यं तु कीदृशं प्रोक्तमहिंसा चापि कीदृशी सर्व
भूतहितत्वं च प्रोक्तं कीदृग्विधं मुने १९ अनृतं कीदृशं प्रोक्तं दुर्जनाश्चा
पि कीदृशाः साधवः कीदृशाः प्रोक्तास्तथा पुण्यं च कीदृशं २० स्मर्तव्यश्च क
थं विष्णुस्तस्य पूजा च कीदृशी शांतिर्नाम च का प्रोक्ता किं महार्णाक्षरं तथा एतत्कं २१ पुरां:
सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञ मुने तत्त्वार्थकोविद मतन्मे पुत्रवात्सल्यात्सर्वमाख्या ९२
तुमर्हसि २२ श्रीगुरुवाच साधु साधु महाप्राज्ञ तव बुद्धिरनुत्तमा य

त्पृष्टोहं त्वया राजंस्तत्सर्वं प्रवदामि ते २३ यथार्थकथनं राजन्सत्यमाहुर्विपश्चि
तः धर्माविरोधितो वाच्यं तद्धि धर्मपरायणैः २४ देशकालादिविज्ञानात्स्व
धर्मस्याविरोधतः यद्वचः प्रोच्यते सद्भिस्तत्सत्यमभिधीयते २५ सर्वेषामेव
जंतूनामक्लेशजननं हि यत् राजन्नहिंसा वृत्तिर्या सर्वकामार्थदायिनी २६
धर्मकार्ये सहायत्वमकार्ये परिपंथिता सर्वलोकहितत्वं वै प्रोच्यते धर्मकोविदैः
॥२७॥ इच्छानुवृत्तिकथनं धर्माधर्मविवेकतः अनृतं तद्धि विज्ञेयं सर्वश्रेयोवि
रोधकं २८ ये लोकद्वेषिणो मूर्खाः कुमार्गरतबुद्धयः ते राजन्दुर्जना ज्ञे
याः सर्वधर्मबहिःकृताः २९ धर्माधर्मविवेकेन वेदमार्गानुसारिणः सर्व
लोकहितासक्ताः साधवः परिकीर्तिताः ३० हरिभक्तिकरं यत्तु सद्भिश्च परिरंजितं
आत्मनः प्रीतिजनकं तत्पुण्यं परिकीर्तितं ३१ सर्वं जगदिदं विष्णुर्विष्णुः सर्वस्य

कारणं अहंचविष्णुरितियतद्विष्णोःस्मरणंविदुः ३२ सर्वदेवमयंविष्णुंविधिवद्येत
स्यपूजनं इतियाभवतिप्रीतिःसाभक्तिःपरिकीर्त्तिता ३३ सर्वभूतमयोविष्
ष्णुःपरिपूर्णःसनातनः इत्यभेदप्रदाबुद्धिःसापूजापरिकीर्त्तिता ३४ समभा
वश्चमित्रेषुवर्जिवंचतथानृप यदृच्छालाभसंतुष्टिःशांतिर्नाम्नाप्रकीर्त्तिता ३५
एतेसर्वेसमाख्यातास्तपःसिद्धिप्रदायकाः समस्तपापराशीनांतरसानाशहेत
वः ३६ अष्टाक्षरंमहामंत्रंसर्वपापप्रनाशनं वक्ष्यामितवराजेंद्रपुरुषार्थे
कसाधनं ३७ विष्णोःप्रियकरंमंत्रंसर्वसिद्धिप्रदायकं नमोनारायणाये
तिजपेत्प्रणवपूर्वकं ३८ शंखचक्रधरंशांतंनारायणमनामयं लक्ष्मीसंश्रि
तवामांकंतथाभयकरंप्रभुं ३९ किरीटकुंडलधरंनानामंडनशोभितं भ्राज
त्कौस्तुभमालाढ्यंश्रीवत्सांकितवक्षसं ४० पीतांबरधरंदेवंसुरानमस्कृतं ध्या

येदनादिनिधनंसर्वकामफलप्रदं ४१ एवंभूतंमहाविष्णुपश्येदात्मानमात्मनि
॥सयातिसर्वश्रेयांसिविश्वासंकुरुभूपते ४२ वाच्योनारायणःप्रोक्तोमं
त्रस्तद्वाचकःस्मृतः वाच्यवाचकसंबंधोनित्यएवमहात्मनः ४३ यथानादिप्र
वृत्तोऽयंघोरःसंसारसागरः तथानादिर्महाविष्णुःसंसारान्मोचकःपरः ४४
सएवधाताजगतांसर्वकामफलप्रदः अंतर्यामीज्ञानरूपीपरिपूर्णःसना
तनः ४५ इत्येतत्सर्वमाख्यातंयन्मांत्वंपरिपृच्छसि स्वस्तितेस्तुतपःसिद्धि
र्लेगच्छयथासुखं ४६ सूतउवाच एवमुक्तोमहीपालोभगुणापरमर्षि
णा परमप्रीतिमापन्नःप्रपेदेतपसेवनं ४७ हिमवद्गिरिमासाद्यपुण्यदेशे
मनोहरे नादेश्वरेमहाक्षेत्रेतपस्तेपेतिदुश्चरं ४८ राजात्रिषवणस्नायी
कंदमूलफलाशनः कृतातिथ्यर्हणश्चापिनित्यंहोमपरायणः ४९ सर्व

वृहनार॰ भूतहितःशांतोनारायणपरायणः पत्रैःपुष्पैःफलैस्तोयैस्त्रिकालंहरिपूजकः
९४ ५० एवंबहुतिथंकालंनीत्वाघत्यंतधैर्यवान् ध्यायन्नारायणंदेवंशीर्णे
पर्णाशनोभवत् ५१ प्राणायामपरोभूत्वाराजापरमधार्मिकः निरुछ्वासपरोभू
त्वातपस्तेपुप्रचक्रमे ५१ ध्यायन्नारायणंदेवमनंतमपराजितं षष्टिवर्ष
सहस्राणिनिरुछ्वासपरोभवत् ५२ तस्यनासापुटात्तात्स्नोधूमोजज्ञेभयं
करः तंदृष्ट्वादेवतानांचत्रासोजज्ञेमहामुने ५३ स्वाधिकारक्षयभया
त्तदेवाःसंत्राससपीडिताः अभिजग्मुर्महाविष्णुंयत्रास्तेजगतांपतिः ५४
क्षीरोदस्योत्तरंतीरंसंप्राप्यत्रिदशेश्वराः अस्तुवन्देवदेवेशंपशुपाशा पुंसः
विमोचकं ५५ देवाऊचुः नताःस्मविष्णुंजगदेकनाथंस्मरत्समस्ता ९४
र्त्तिहरंपरेशं स्वभावशुद्धंपरिपूर्णभावंवदंतियंज्ञानतनुंचतज्ज्ञाः ५६

ध्येयःसदायोगिजनैर्महात्मास्वेच्छाशरीरैःकृतदेवकार्यः जगत्स्वरूपोजग
दादिनाथस्तस्मैनमामःपुरुषोत्तमाय ५७ यन्नामसंकीर्त्तनतोमुरारेः
समस्तपापंप्रशमंप्रयाति तमीशमाद्यंपुरुषंपुराणंनताःस्मविष्णुंपुरुषा
र्थसिद्ध्यै ५८ यत्तेजसाभांतिदिवाकराद्यानातिक्रमंत्यस्यजिनदीनदीश्च का
लात्मकंतंत्रिदशाधिनाथंनताःस्मदेवंपुरुषाख्यरूपं ५९ जगत्करोत्यब्जभ
वेधजस्त्वंपुनंतिलोकानमृतयमश्चविप्राः तमादिदेवगुणयन्त्रिधानंयपद
ज्ञयातंप्रणताःस्मविष्णु ६० वरंवरेण्यंमधुकैटभादिसुरासुराभ्यर्चितपाद
पद्मं सद्भक्तसंकल्पितसिद्धिहेतुंज्ञानैकवंद्यंप्रणताःस्मदेवं ६१ अनादिम
ध्यांतमजंपरेशंमभेद्यमभेद्यमज्ञानतिरोहितंतं सच्चित्सनानंदनंतस्वरू
पंरूपादिहीनंप्रणताःस्मदेवं ६२ नारायणंविष्णुमनंतमीशंपीतांबरं

नारदी: पद्मभुवासुसेव्यं पद्मप्रियंशंकरंविष्णुद्वंनतास्मवैसर्वोत्तममभिष्टःहृतं ६
९५ ३ इतिस्तुतोमहाविष्णुर्देवैरिंद्रादिभिस्तदा चरितंतस्यराजर्षेर्देवानां।
संप्रवेदयेत ६४ हरिःसुरानसमाश्वास्यतेषांदत्वाभयंद्विजः तपश्च
इतिराजर्षिर्यत्रतंदेशमोययौ ६५ शंखचक्रधरोदेवःसच्चिदानंदविग्रहः
प्रत्यक्षतामगात्तस्यराज्ञःसर्वजगद्गुरुः ६६ ददर्शराड्ढरिराजाभाभासि
तदिगंतरं अतसीपुष्पसंकाशंस्फुरत्कुंडलमंडितं ६७ विकसत्पद्म
पत्राक्षंविभ्राजन्मुकुटोज्वलं श्रीवत्सकौस्तुभधरंपीतांबरधरंप्रभुं
६८ दीर्घबाहुमुदारांगंसुरार्चितपदांबुजं पश्यन्नानामनृपालोदंडवत्क्षि पुरां:
तिमंडले ६९ अत्यंतहर्षसंपूर्णःसरोमांचःसगद्गदः कृष्णकृष्णेति ९५
कृष्णेतिकृष्णोत्याहपुनःपुनः ७० तस्यविष्णुःप्रसन्नात्मात्वंतर्यामी।

जगद्गुरुः उवाचकृपयाविष्णोभगवानभूतभावनः ७१ श्रीभगवानु
र्भगीरथमहाभागतवाभीष्टंभविष्यति आगमिष्यंतिमल्लोकंतवपूर्वपिता
महाः ७२ ममभूर्त्यंतरंशंभुंयजस्तोत्रैश्वशक्तितः सतेसमस्तश्रेयां
सिविधास्यतिनसंशयः ७३ अहमप्यद्विजानाम्यंयजामिप्रसहंनृप
तस्मादाराधयेशानंस्तोत्रैःस्तुत्यंसुखप्रदं ७४ अनादिनिधनोदेवःसर्वका
मफलप्रदः त्वयासंपूजितोराजन्तवश्रेयोविधास्यति ७५ इत्युक्त्वादेवदेवे
शोजगतांपतिरच्युतः अंतर्दधेसविश्वात्मातत्रस्थोसौसोपिभूपतिः ७६
किमिदंस्वप्नःप्राहोस्वित्सत्यंवेतिद्विजोत्तमाः चिंताकुलोभूद्राजेंद्रःकिंरो
मीतिविस्मितः ७७ अथांतरिक्षेवागुच्चैःप्राहसंभ्रांतचेतसं सत्यमेत
दितिव्यक्तंनचिंतांकर्तुमर्हसि ७८ ततोन्मनाःक्षितिपतिरीशानंलोक

नारदी: कारणं समस्तदेवानारूपमस्तोषीद्भक्तितत्परः ७९ राजउवाच प्रण
९६ मामिजगन्नाथंप्रणतार्त्तिप्रणाशनं प्रमाणागोचरंदेवमीशानंप्रणवात्मकं
८० जगद्रूपमयंनित्यंसर्गस्थित्यंतकारकं ऊर्द्धरेतंविरूपाक्षंविश्वरूपं
नतोस्मितं ८१ आदिमध्यांतरहितमनंतमजमव्ययं यमामनंतियोगी
द्रास्तंवंदेपुष्टिवर्द्धन ८२ नमोलोकाधिनाथायवंचतेपरिवंचते नमोस्तु
नीलकंठायपशूनांपतयेनमः ८३ नमश्वेतस्वरूपायपुष्टानांपतयेनमः
नमोकल्मषनाशायभूतानांपतयेनमः ८४ नमःपिनाकहस्ताय
शूलहस्तायतेनमः नमोस्तिसर्वाशूपायखट्वांगहस्तयतेनमः ८५ मनमः
पंचास्यदेवयक्षेत्राणांपतयेनमः नमःकपालहस्तायपात्रमुद्गरधारि पुरां:
णे ८६ नमःसमस्तभूतानामादिभूतायतेनमः नमोगुणाधिदेवा ९६

यनिर्गुणायपरात्मने ८७ नमोगुणाधिदेवायगणानांपतयेनमः नमोहिर
ण्यगर्भायहिरण्यपतयेनमः ८८ हिरण्यरेतसेतुभ्यंविश्वरूपायवेनमः
नमोध्यानस्वरूपायनमस्तेध्यानसाक्षिणे ८९ नमस्तेध्यानसंस्थायध्यान
गम्यायतेनमः येनेदंविश्वमखिलंचराचरविराजित ९० प्रधानंपुरुष
श्चैवअभाद्दृष्टिर्विजानि स्वप्रकाशंमहात्मानंपरंज्योतिःसनातनं ९१
यमामनंतितत्त्वज्ञाःसवितारंनचक्षुषं उमाकांतविरूपाक्षनीलकंठसदाशि
व ९२ मस्कंजयपयमहादेवयद्भूतंतत्वआश्रुत्व कपर्दिनेनमस्तुभ्यंनील
ग्रीवायतेनमः कृशानुरेतसेतुभ्यंशिवोनःसुमनाभव ९३ यतःसमु
द्राःसरितोरयश्चगंधर्वयक्षासुरसिद्धसंघाः यतश्चचेष्टांकुरुतेहिजंतुः
संनोदेवःश्रुतयाविशंतु ९४ ध्यायंतियंयोगिजनाविशुद्धसर्वांतरात्मा

नारदीः नमरूपमीशं स्वतंत्रमेकंगुणवद्धानंनमामिभूयः प्रणमामिभूय ९५ यइ
९१ दंशंकरस्तोत्रंसागरेणप्रभाषितं सर्वाकामानवाप्नोतित्रिसंध्यासुपन्नरः ९
६ इतिस्तुतोमहादेवःशंकरोलोकशंकरः आविर्बभूवभूपस्यसंतप्ततपस
स्तदा ९७ पंचवक्त्रंदशभुजंचंद्रार्द्धकृतशेखरं त्रिलोचनंमुहारंगनागयज्ञो
पवीतिनं ९८ विशालवक्षसंदेवंदशनकुंमहेश्वरं गजचर्मांबरधरंसु
रार्चितपदांबुजं ९९ ददृणसगरुदोराजादंमवक्षितिमंडले नमामो
वैर्महादेवमहादेवेतिकीर्तयन् १०० विज्ञायभक्तिंभूपस्यशंकरःशशिशे
खरः राजानंप्राहतुष्टोस्मिवरयेतिवरंतदा १ पूजितोस्मिचपासम्यकस्तो पुराः
त्रेणतपसातथा भुंक्ष्वभोगानखिलान्ततोमोक्षमवाप्स्यसि १०२ ९१
इत्युक्तोदेवदेवेनराजासंतुष्टमानसः उवाचप्रांजलिर्भूत्वाजगतामीश्वरे

श्वरं ३ राजोवाच अनुग्राह्योस्मियदितेवरदान्महेश्वर त्रिमार्गगाप्रद
नेनउद्धरास्मत्पितामहान् ४ श्रीमहादेवउवाच इत्थमयावैगंगातेतेषां
चैवगतिःपरा ततोमोक्षंपरेदत्तमित्युक्त्वांतर्दधेशिवः ५ कपर्द्दिमुकुट
भ्रस्तागंगालोकैकपावना पावयंतीजगत्सर्वमन्वगच्छद्भगीरथं ६ ततः
प्रभृतिसादेवीनिर्मलामलहारिणी भागीरथीतिविख्यातासर्वलोकेषुवि
श्रुता ७ सगरस्यात्मजाःपूर्वंयत्रदग्धामुनीश्वराः तंदेशंप्लावयामास
गंगासर्वसरिद्वरा ८ यदासप्लावितंभस्मसागराणांतुगंगया तदैवनर
केमग्नाःसागरास्तेगतैनसः ९ पुरासंक्रुद्धरूपमानेनयमेनपरिरक्षिताः
तदेवपूजितास्तेनगंगाजलपरिप्लुताः १० गतपापान्सविज्ञाययमः
सगरसंभवान् प्रणम्यार्घ्यंचविधिवत्इत्याहभगवान्यमः ११ यमउवा

नारदीः चः भोभोराजसुतायूयंनरकात्भृशदारुणात् एतावंतंतुसमयंभुक्त्वं
९६ तःस्वकर्मभिः १२ धर्मस्वद्न्वयेजातोभगीरथइतिश्रुतः तेनास्मात्तारिता
यूयंनरकाद्भृशदारुणात् १३ आरुह्यास्तुविमानानिसर्वकामान्वितानिच
गच्छध्वंविष्णुभवनंसर्वलोकोत्तमोत्तमं १४ इत्युक्तास्तेमहात्मानोयमेन
गतकल्मषाः शतकोटिकुलैर्युक्ताविष्णुलोकंप्रपेदिरे १५ एवंप्रभावासा
गंगाविष्णुपादाग्रसंभवा सर्वलोकेषुविख्यातामहापातकनाशनी १६
यइदंपुण्यमाख्यानंमहापातकनाशनं पठेच्चशृणुयाद्वापिगंगास्नानफ
लंलभेत् १७ यस्त्वेतत्पुण्यमाख्यानंप्रवदेद्ब्राह्मणाग्रतः सयातिविष्णु पुराः
भवनंपुनरावृत्तिवर्जितं १८ इतिश्रीवृहन्नारदीयेपंचदशोऽध्यायः ९६
१५ सूतउवाचः व्रतानिसंप्रवक्ष्यामिशृणुध्वंमुनिसत्तमः प्रसीद

तिहरिर्येस्तुपशुपाशविमोचकः १ अनायासेनसर्वेषांप्रसीदतिजनार्दनः इष्ट
नंतसुखंचैवतपोवृद्धिश्चजायते २ येनकेनाप्युपायेनहरिपूजापरायणाः
प्रयांतिपरमंस्थानमितिप्राहुर्मनीषिणः ३ मार्गशीर्षसितेपक्षेद्वादश्यांजल
शायिनं उपोषितोर्चयेत्सम्यक्नरःश्रद्धासमान्वितः ४ स्नातःशुक्लांबर
धरोदंतधावनपूर्वकं गंधपुष्पाक्षतैःसम्यक्अर्चयेद्वाग्यतोहरिं ५
केशवायनमस्तुभ्यमितिविष्णुंचपूजयेत् जुहुयादष्टोत्तरशतंमनेनैवतिला
हुतीः ६ रात्रौजागरणंकुर्यात्शालिग्रामसमीपतः स्नापयेदुग्धपयसा
नारायणमनामयं ७ गीतैर्वाद्यैश्चनैवेद्यैभक्ष्यैर्भोज्यैश्चकेशवं त्रिकालं
पूजयेद्भक्त्यामहालक्ष्म्यासमन्वितं ८ पुनःकल्येसमुत्थायकृत्वाकर्मयथो
चितं पूर्ववत्पूजयेद्देवंवाग्यतोनियतःशुचिः ९ पायसंघृतसंमिश्रंनालि
केरफलान्वितं मंत्रेणानेनविप्रायदद्यात्सदक्षिणं १० केशिवःकेहि

हृदेवः सर्वसंपत्प्रदायकः परमान्नप्रदानेन मम स्यादिष्टदायकः ११ ब्रा-
ह्मणान् भोजयेत्पश्चात् शक्तितो बंधुभिः सह नारायणपरो भूत्वा स्वयं भुंजीत
वाग्यतः १२ इति यः कुरुते भक्त्या केशवार्चनमुत्तमं स याति पौंडरीकस्य फलम
ष्टगुणं द्विजाः १३ पौषमासे सिते पक्षे द्वादश्यां समुपोषितः नमो नारायणेति पू
जयेत्प्रयतो हरिं १४ पयसा पूर्वमानेन नारायणमनामयं संस्नाप्य जागरं
कुर्यात्त्रिकालार्चनतत्परः १५ धूपदीपैश्च नैवेद्यैर्गंधैः पुष्पैर्मनोरमैः नृत्यै
श्च गीतवाद्यैश्च स्तोत्रैश्चाप्यर्चयेद्धरिं १६ कृशरान्नं च विप्राय दद्यात्सघृतद-
क्षिणं सर्वात्मा सर्वलोकेशः सर्वव्यापी सनातनः १७ नारायणः प्रसन्नः
स्यात् कृशरान्नप्रदानतः मंत्रेणानेन विप्राय दद्याद्वै दानमुत्तमं १८ द्विजां
श्च भोजयेच्छक्त्या स्वयमद्यात्सबांधवः य एवं पूजयेद्भक्त्या देवं नारायणं प्र
भुं १९ अग्निष्टोमाष्टकमासिकफलं संपूर्णमवाप्नुयात् माघस्य शु

क्लद्वादश्यां पूर्ववत्समुपोषितः २० नमस्ते माधवायेति हुत्वाष्टौ च घृताहुतीः
पूर्वमानेन पयसा स्नापयेत माधवं तदा पुष्पादिभिर्महात्मानमर्चयेत्प्रय
तो नरः २१ रात्रौ जागरणं कुर्यात्पूर्ववद्भक्तितत्परः कालकर्म च निर्वर्त्य मा
धवं पुनरर्चयेत् २२ प्रस्थं तिलानां विप्राय दद्याद्धेमं च प्रचकं सदक्षिणं सवा
स्त्रं च सर्वपापविमुक्तये २३ माधवः सर्वभूतात्मा सर्वकर्मफलप्रदः तिल
दानेन महता सर्वान् कामान् प्रयच्छ मे २४ मंत्रेणानेन विप्राय दद्याद्भक्ति
समन्वितः ब्राह्मणान् भोजयेच्छक्त्या संस्मरन्माधवं प्रभुं २५ एवं यः कु
रुते भक्त्या तिलदानव्रतं द्विज स संपूर्णमवाप्नोति वाजपेयशतं फलं २६
फाल्गुनस्य सिते पक्षे द्वादश्यां समुपोषितः गोविंदाय नमस्तुभ्यमिति संपूज
येद्धुतौ २७ अष्टोत्तरशतं कुर्याद्घृतसंमिश्रितं तिलं पूर्वमानेन पयसा गो
विंदं स्नापयेच्छुचिः २८ रात्रौ जागरणं कुर्यात्त्रिकालं पूजयेत्तथा समाप्य

कल्पकर्माणिगोविंदं पूजयेत्पुनः २९ व्रीह्याढकंचविप्रायदद्यात्सवस्त्रंसदक्षिणं
नमोगोविंदसर्वेशगोपिकाजनवल्लभ ३० अनेनधान्यदानेनप्रीतोभवजगद्गु
रो एवंकृत्वाव्रतंसम्यक्सर्वपापविवर्जितः कोटिगोदानजंपुण्यंसंपूर्णंप्राप्नुया
न्नरः ३१ चैत्रमासेसितपक्षेद्वादश्यांसमुपोषितः नमोस्तुविष्णवेतुभ्यमिति
पूर्ववदर्चयेत् ३२ क्षीरेणस्नापयेद्विष्णुंपूर्वमानेनभक्तितः तथैवस्नापये
द्विप्रघृतप्रस्थेनसादरं ३३ कृत्वाजागरणंरात्रौअर्चयेत्पूर्ववद्व्रती ततःक
ल्येयमुत्थायथथाकर्मसमापयेत् ३४ अष्टोत्तरशतंकुर्यान्मधुमिश्रतिला
हुतीः सदक्षिणंचविप्रायदद्याद्राढकतंडुलं ३५ प्राणरूपीमहाविष्णुःप्राण
दःसर्ववल्लभः तंदुलस्यप्रदानेनप्रीयतांमेजनार्दनः ३६ एवंकृत्वानरो

भक्त्यासर्वपापविवर्जितः अत्यग्निष्टोमयज्ञस्यफलमष्टगुणंलभेत् ३७
छ वैशाखस्यशुक्लद्वादश्यामुपोष्यमधुसूदनं द्रोणक्षीरेणदेवेशंस्नापयेद्भक्ति

संयुतः ३८ जागरंतत्रकर्तव्यंत्रिलोकार्चनसंयुतं नमस्तेमधुहंत्रेतिजु
हुयाद्भक्तितोघृतं ३९ ततःप्रातःसमभ्यर्च्याविधिवन्मधुसूदनं सर्वपाप
विनिर्मुक्तोऽश्वमेधाष्टकंफलं ४० ज्येष्ठमासेसितेपक्षेद्वादश्यामुपवासकृ
त् क्षीरेणाढकमानेनस्नापयेत्त्रिविक्रमं ४१ नमस्त्रिविक्रमायेतिपू
जयेद्भक्तिसंयुतः जुहुयात्पायसेनैवअष्टोत्तरशताहुतीः ४२ कृत्वाजा
गरणंसम्यक्पुनःपूजांप्रकल्पयेत् अपूपविंशतिंदद्यात्ब्राह्मणायसद
क्षिणां ४३ देवदेवजगन्नाथप्रसीदपरमेश्वर उपायनंचसंगृह्यममा
भीष्टप्रदोभव ४४ ब्राह्मणान्भोजयेच्छक्त्यास्वयंभुंजीतवाग्यतः सर्व
पापविनिर्मुक्तोमहादानाष्टकंफलं ४५ छ॥आषाढशुक्लद्वादश्यामुप
वासीजितेंद्रियः वामनंपूर्वमानेनस्नापयेत्पयसाव्रती ४६ नमस्तेवा

नारदी: मनायेतिदूर्वाहोमंचशक्तितः कुर्याच्चजागरंसम्यक्वामनंचार्चयेत्पुनः ४
१०१ ७ सदक्षिणंचदध्यन्नंनालिकेरफलान्वितं दद्याद्दात्मविदेभक्त्यावामना
र्चनशीलिने ४८ वामनोबुद्धिदोदातावामनःसदा वामनस्ता
रकोभ्याभ्यांवामनायनमोनमः ४९ अनेनद्वादशान्नंशक्तितोभोजये
त्द्विजान् सप्राप्नोतिद्विजश्रेष्ठअग्निष्टोमशतंफलं ५० छ॥ श्रावण
स्यसितेपक्षेद्वादश्यामुपवासकृत् क्षीरेणमधुमिश्रेणश्रीधरंशक्तितो
यजेत् ५१ नमोस्तुश्रीधरायेतिगंधाद्यैःपूजयेत्क्रमात् जुहुयात्तद्घृत
दाज्येन्तनयथाशक्तिद्विजोत्तमाः जागरंनत्रकर्तव्यंपुनः पूजातथैवच॥ पुरा:
दातव्यंचैवविप्रायआढकीक्षीरमुत्तमं ५३ वस्त्रंचदक्षिणांचैवदातव्येहे १०१
मकुंडले मंत्रेणानेनविप्रेंद्राःसर्वकामार्थसिद्धये ५४ क्षीराब्धिशायि

नंदेवंपशुपाशविमोचकं क्षीरदानेनसुप्रीतोभवसर्वसुखप्रद ५५ अनेन
दत्वाविप्रांश्चभोजयेच्छक्तितोव्रती अश्वमेधसहस्रस्यफलमक्षयमश्नुते
५६ छ॥ मासिभाद्रपदेशुक्लेद्वादश्यांसमुपोषितः स्नापयेत्द्रोणपयसा
संहृषीकेशंजगद्गुरुं ५७ हृषीकेशनमस्तुभ्यमितिसंपूजयेन्नर वरूणा
मधुयुक्तेनजुहुयाच्छक्तितोव्रती ५८ जागराद्दीनिनिर्वर्त्यदद्याद्दात्मविदृतेः
अष्टकार्द्धंचगोधूमानदक्षिणांचस्वशक्तितः ५९ हृषीकेशनमस्तुभ्यं
सर्वलोकहेतवे ममसर्वसुखंदेहिगोधूमस्यप्रदानतः ६० ब्राह्मणान्भो
जयेच्छक्त्यास्वयंभुंजीतवाग्यतः ससर्वपापनिर्मुक्तोब्रह्ममेधफलंलभे
त् ६१ मासेचाश्वयुजेशुक्लेद्वादश्यांसमुपोषितः पद्मनाभंचपयसास्नापये
च्छक्तिमांछुचिः ६२ नमस्तेपद्मनाभेतिहोमंकुर्यात्स्वशक्तितः तिलव्रीहि

यवैश्चैवपूजांचविवत्तथा ६३ जागरंचैवनिर्वर्त्यपुनः पूजांप्रकल्पयेत्
द्याद्विजायकुर्ववंमधुविप्राः सदक्षिणं ६४ पद्मनाभनमस्तुभ्यंसर्वलो
कपितामह मधुदानेनसुप्रीतोभवसर्वसुखप्रद ६५ एवंयःकुरुतेभक्त्या
पद्मनाभस्यपूजनं अश्वमेधसहस्रस्यफलमाप्नोत्यनुत्तमं ६६ छ॥
कार्त्तिकेशुक्लद्वादश्यामुपवासीजितेंद्रिय क्षीरेणाढकमानेनदद्याच्चाज्ये
नतावता: ६७ नमोदामोदरायेतिस्नापयेद्भक्तिसंयुतः अष्टोत्तरशतं
कृत्वामद्दुम्रिश्चतिलाकृती:॥६८॥ जागरंनियतःकुर्यात्तत्रिकार्चनतत्परः प्रा
तःसंपूजयेद्देवंपद्मपुष्पैर्मनोरमैः ६९ पुनस्तिलेजुफलतांबूलसोमसौगं
धिमौषधं युतंचान्नंदद्याद्विप्रायभक्तितः ७० दामोदरजगन्नाथसर्व
कारणकारण त्राहिमांकृपयादेवशरणागतपालक ७१ अनेनदा

नंदचावैश्रोत्रियायकुटुंबिने दक्षिणांचयथाशक्त्याब्राह्मणांश्चापिभोजयेत्
७२ एवंकृत्वाव्रतंसम्यक्अश्नीयात्बंधुभिःसह अश्वमेधसहस्राणां
द्विगुणंफलमश्नुते ७३ एवंकुर्यान्नव्रतीयस्तुद्वादशीव्रतमुत्तमं संवत्सरं
मुनिश्रेष्ठययातिपरमंपदं ७४ एकमासेद्विमासेवायःकुर्याद्भक्तितत्परः
॥तत्तत्फलमवाप्नोतिप्रयातिपरमंपदं ७५ एवंसंवत्सरंकृत्वाकुर्यादुद्याप
नंव्रती मार्गशीर्षेसितेपक्षेद्वादश्यांचमुनीश्वरः ७६ स्नात्वाप्रातर्यथा
चारंदंतधावनपूर्वकं शुक्लमाल्यांबरधरःशुक्लगंधानुलेपनः ७७ मंड
पंकारयेद्दिव्यंचतुरस्रंसुशोभनं घंटाचामरसंयुक्तंकिंकिणीरवशोभि
तं ७८ अलंकृतंपुष्पमाल्यैर्वितानध्वजराजितं छादितंशुक्लवस्त्रेणदी
पमालाविभूषितं ७९ तन्मध्येसर्वतोभद्रंकुर्यात्सर्वमलंकृतं तस्योप

नारदीः रिम्यसेत्कुंभान्द्वादशांयपूरितान ८० एकेनशुक्लवस्त्रेणकेशाद्यैः शोधितेनचं
१०३ तान् कुंभांश्छादयेद्विप्राः पंचरत्नसमन्वितान् ८१ लक्ष्मीनारायणंदेवंकारयेद्भ
क्तिमानव्रती। हेम्नावारजतेनापितथाताम्रेणवाद्विजाः ८२ स्थापयेत्प्रतिमांतां
चकुंभोपरिसुसंयमी। तन्मूल्यंवाद्विजश्रेष्ठकांचनंवास्वशक्तितः ८३ सर्वव्रते
षुमतिमानवित्तशाठ्यंपरित्यजेत्। यदिकुर्याच्छाठ्यंयातितस्यायुर्न्नसंपदः ८४
अनंतशायिनंतैश्चौम्यंदेवंनारायणमनामयं। पंचामृतेनप्रथमंस्नापयेद्भक्तिसंयु
तः ८५ नामभिःकेशवाद्यैश्चउपचारंप्रकल्पयेत्। रात्रौजागरणंकुर्यात्पुराण
श्रवणादिभिः ८६ जितनिद्रोभवेत्सम्यक्उपवासीजितेंद्रियः। त्रिकालमर्चयेद्देवं पुःराः
यथाविभवविस्तरं ८७ ततःप्रातःसमुत्थायकृत्यंकर्मसमाप्यच। तिलहोमंव्या १३
हृतिभिःसहस्रंजुहुयाद्व्रती ८८ ततःसंपूजयेद्देवंगंधपुष्पादिभिःक्रमात्। देव

स्यपुरतःकुर्यात्पुराणपाठकंततः ८९ दद्यात्द्वादशविप्राणांदध्यन्नंपायसंतथा
। अपूपैर्दशभिर्युक्तंसघृतंचसदक्षिणं ९० देवदेवजगन्नाथभक्तानुग्रहविग्र
ह गृहाणेपायनंकुंभंसर्वाभीष्टप्रदोभव ९१ अनेनोपायनंदत्त्वाप्रार्थयेत्प्रांज
लिस्ततः आधायजानुनीभूमौविनयावनतोव्रती ९२ नमोनमस्तेसुरराजन
मोऽस्तुतेदेवजगन्निवास कुरुष्वसंपूर्णफलंममाद्यनमोस्तुतुभ्यंपुरुषोत्तमाय
९३ इतितंप्रार्थयेद्विद्वानदेवंचपुरुषोत्तमं दद्यादर्घंचदेवायजानुभ्यामवनिंगतः
९४ लक्ष्मीपतेनमस्तुभ्यंपयोदधिनिवासिने अर्घंगृहाणदेवेशश्रियाचसहि
तःप्रभो ९५ यस्यस्मृत्याचनामोक्त्यातपोयज्ञक्रियादिषु न्यूनंसंपूर्णतां
यातिसद्योवंदेतमच्युतं ९६ इतिविज्ञाप्यदेवस्यतत्सर्वंसंयमी। व्रते। प्रतिमांद
क्षिणायुक्ताचार्यायनिवेदयेत ९७ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्शक्त्यादद्याच्चद

स्त्रिणां। भुंजीत वाग्यतः पश्चात्स्वयं बंधुजनैर्युतः ९९ आसायं शृणुयाद्विष्णु
कथां विद्वज्जनैस्तथा इत्येवं च नरो यस्तु कुर्याद्विद्वादशीव्रतं ९९ सर्वान्का
मानवाप्नोति परत्रामुत्र चोत्तमः त्रिःसप्तकुलसंयुक्तः सर्वपापविवर्जितः १००
प्रयाति विष्णुभवनं यत्र गत्वा न शोचति य इदं शृणुयान्नित्यं द्वादशीव्रतमुत्तमं
वाचयेद्वापि विप्रेंद्रो वाजपेयफलं लभेत १०१ इति श्रीबृहन्नारदीये षोडशो
ऽध्यायः १६ सूत उवाच अन्यद्व्रतवरं वक्ष्ये शृणु सुसमाहिताः सर्वहरं
पुण्यं सर्वदुःखनिवर्हणं १ ब्राह्मणक्षत्रियाविशां शूद्राणां योषितां तथा समस्तका
मफलदं सर्वव्रतफलप्रदं २ दुःस्वप्ननाशनं धर्म्यं दुष्टग्रहनिवारणं सर्वलोके
षु विख्यातं पौर्णिमाव्रतमुत्तमं ३ विधानं तस्य वक्ष्यामि शृणुध्वं गदतो मम
येन चीर्णेन पापानां कोटिः प्रशाम्यति ४ मार्गशीर्षे सिते पक्षे पूर्णायां नियतः

शुचिः स्नानं कुर्याद्यथाचारं दंतधावनपूर्वकं ५ शुक्लांबरः शुद्धो गृहमाग
त्य वाग्यतः प्रक्षाल्य पादावाचम्य स्मरन्नारायणं प्रभुं ६ नित्यं देवार्चनं कृ
त्वा पश्चात्संकल्पपूर्वकं लक्ष्मीनारायणं देवमर्चयेद्भक्तिभावितः ७ आ
वाहनासनार्घ्यैश्च गंधपुष्पादिभिर्व्रती नमो नारायणायेति पूजयेद्भक्ति
तत्परः ८ गीतैर्वाद्यैश्च नृत्यैश्च पुराणपठनादिभिः स्तोत्रैर्वाराधयेद्व्रत
कृत्वाग्रतः शुचिः ९ देवस्यतः कृत्वा स्थंडिलं चतुरस्रकं अरत्निमा
त्रं तत्राग्निं स्थापयेद्गृह्यमानतः १० आज्यभागांतपर्यंतं कृत्वा पुरुषसूक्तैः
सूक्तः चरुणा च तिलैश्चापि घृतेन जुहुयात्तथा ११ एकवारं द्विवारं वा त्रि
वारं वापि शक्तितः होमं कुर्यात्प्रयत्नेन सर्वपापनिवृत्तये १२ प्रायश्चित्ता
दिकं सर्वं स्वगृह्योक्तविधानतः समाप्य होमं विधिवत् शांतिसूक्तं जपेद्बुधः

नरदीः १३ पश्चाद्देवंसमागत्यपुनःपूजांप्रकल्पयेत तथोपवासंदेवायधर्पयेद्भ-
१०५ क्तिसंयुतः १४ पौर्णमास्यांनिराहारःस्थित्वातवाज्ञया भोक्ष्यामिपुंडरीका-
क्षपरेह्निशरणंभव १५ इतिविज्ञाप्यदेवायजलेर्घ्यंद्यात्प्रयेद्देवे जानुभ्या
मवनींगत्वाशुक्लपुष्पाक्षतान्वितं १६ क्षीरोदार्णवसंभूत अत्रिनेत्रसमुद्भ
व गृहाणार्घ्यमयादत्तंरोहिण्यासहितःप्रभो १७ एवमर्घ्यंप्रदायेंदोःप्रार्थयेत्प्रां
जलिस्ततः तिष्ठन्पूर्वामुखोभूत्वापठन्पनिदंचसत्तमाः १८ नमःशुक्लांश
वेतुभ्यंद्विजराजायतेनमः रोहिणीपतयेतुभ्यंलक्ष्मीभ्रात्रेनमोस्तुते १९
ततजागरणंकुर्यातपुराणश्रवणादिभिः जितेंद्रियोवशीशुद्धःपाषंडालोकव पुंरांः
र्जितः २० ततःप्रातःप्रबुद्धीनस्वाचारंयथाविधिः पुनःसंपूजयेद्देवयथाविभ १०५
वविस्तरं २१ ब्राह्मणानभोजयेत्तस्मात्शक्तितःप्रयतोनरः बंधुभृत्यादिभिः

सार्द्धंस्वयंभुंजीतवाग्यतेः २२ एवंपौषादिमासेषुपूर्णिमास्यामुपोषिती अ
र्च्येयेद्भक्तिसंयुक्तोनारायणमनामयं २३ एवंसंवत्सरंकृत्वाकार्त्तिक्यांपौ
मादिने उद्यापनंप्रकुर्वीततद्विधानंवदामिवः २४ सउपंकारयेद्दिव्यंचतु
रस्त्रंसुमंडलं शोभितंपुष्पमालाभिर्वितानध्वजराजितं २५ बहुदीपस-
माकीर्णंकिंकिणीरवशोभितं दर्पणैश्चामरैश्चैवकलशैश्वसमावृतं-
२६ तन्मध्येसर्वतोभद्रंपंचवर्णविराजितं कृत्वाजलान्वितंकुंभंन्यसेत्त
स्योपरिद्विजाः २७ पिधाकुंभवस्त्रेणशोधितेनातिशोभितं हेम्नावारजते
नापितथाताम्रेणवाद्विजाः २८ लक्ष्मीनारायणेदेवंकृत्वातस्योपरिन्यसेत्
पंचामृतेनसंस्नाप्यगंधपुष्पादिभिःक्रमात् २९ भक्ष्यभोज्यादिनैवेद्यैः
पूजयेत्संयतेंद्रियः जागरंचततः कुर्यात्सम्यक्श्रद्धासमन्वितः ३० ततः

प्रातश्चविधिवत्पूर्ववद्विष्णुमर्चयेत् आचार्यायततोदद्यात्प्रतिमांदक्षिणान्विता
३१ ब्राह्मणान्भोजयेच्छक्त्याविप्रवेसत्ववारितं तिलदानंप्रकुर्वीतयथाश
क्त्यासमाहितः ३२ कुर्यादग्नौचविधिवत्तिलहोमंचपूर्ववत् एवंकृत्वानरः
सम्यक्लक्ष्मीनारायणव्रतं ३३ इहभुक्त्वामहाभोगान्पुत्रपौत्रैःसमन्वि
तः सर्वपापविनिर्मुक्तःकुलायुतसमन्वितः ३४ प्रयातिविष्णुभवनंयो
गिनामपिदुर्लभं ३५ इतिश्रीबृहन्नारदीयेसप्तदशोऽध्यायः १७ ॥

सूतउवाच अन्यद्व्रतंप्रवक्ष्यामिध्वजारोपणसंज्ञितं सर्वपापहरं
पुण्यंविष्णुप्रीणनकारणं १ यःकुर्याद्विष्णुभवनेध्वजारोपणमुत्तमं स
पूज्यतेविरिंच्याद्यैःकिमन्यैर्बहुभाषितैः २ हेमभारसहस्रंतुयोददाति
कुटुंबिने तत्फलंतुल्यमात्रंस्यात्ध्वजारोपणकर्मिणः ३ ध्वजारोपणतु

ल्यंस्यात्देगंगास्नानमनुत्तमं अथवातुलसीसेवाशून्यालिंगप्रपूजनं
४ अहोपूर्वमहोपूर्वमहोपूर्वमिदंद्विजाः सर्वपापहरंकर्मध्वजारो
परोपणसंज्ञितं ५ यानिकार्याणिकर्माणिध्वजारोपणकर्मणि तानि
सर्वाणिवक्ष्यामिशृणुध्वंगदतोमम ६ कार्त्तिकस्यसितेपक्षेदशम्यां
प्रयतोनरः स्नानंकुर्यात्प्रयत्नेनदंतधावनपूर्वकं ७ एकाशीब्रह्म
चारीचस्वपेन्नारायणंस्मरन् धौतांबरधरःशुद्धःस्वपेन्नारायणाग्र
तः ८ ततःप्रातःसमुत्थायस्नात्वाचम्ययथाविधि नित्यकर्माणिनिर्व
र्त्यपश्चाद्विष्णुःसमर्चयेत् ९ चतुर्भिर्ब्राह्मणैःसार्द्धंकृत्वाचस्वस्तिवाच
कं नांदीश्राद्धंप्रकुर्वीतध्वजारोपणकर्मणि १० ध्वजस्तंभौचगायत्र्याप्रो
क्षयेद्वस्त्रसंयुतौ सूर्यवैनतेयंचहिमांशुंतत्रार्चयेत् ११ धातारंचवि

नारदी: धातारं पूजयेत्तत्र मकद्वये हरिद्राक्षतगंधाद्यैश्च पुष्पैर्विशेषतः १२
१०७ ततो गोचर्ममात्रं तु स्थंडिलं चोपलिप्य तु आधायाग्निं स्वगृह्योक्तमाघाराज्यभागा
दिकं क्रमात् १३ जुहुयात्पायसं चैव घृतमष्टोत्तरं शतं प्रथमं पौरुषं सू
क्तं विष्णोर्नुकमिरावती १४ ततश्च वैनतेयाय स्वाहेत्यष्टाहुतीस्तथा
सोमो धेनुसूक्तं च जुहुयाच्च ततो द्विजाः १५ सौरमंत्रेण जपेत्तत्र शांति
सूक्तानि शक्तितः रात्रौ जागरणं कुर्यात् उपकंठं हरेः शुचिः १६ ततः प्रा
तः प्रसमुत्थाय नित्यकर्म समापनं गंधपुष्पादिभिर्देवमभ्यर्चयेत्पूर्ववत्क्र
मात् १७ ततो मंगलवाद्यैश्च सूक्तपाठैश्च शोभनं नृत्यैश्च स्तोत्रपठने पुरा:
नयेद्विष्ण्वालयं ध्वजं १८ देवस्य द्वारदेशे वा शिखरे वा मुदान्वितः १०६
सुस्थिरं स्थापयेद्विप्रा ध्वजं सुस्तंभशोभितं १९ गंधपुष्पाक्षतैर्देवं धू

पदीपैर्मनोरमैः भक्ष्यभोज्यादिसंयुक्तैर्नैवेद्यैश्च हरिं यजेत २० एवं दे
वालये स्थाप्य शोभनं ध्वजमुत्तमं प्रदक्षिणमनुव्रज्य स्तोत्रमेतदुदीरये
त् २१ सूत उवाच नमस्ते पुंडरीकाक्ष नमस्ते विश्वभावन नमस्ते
हृषीकेश महापुरुषपूर्वज २२ येनेदमखिलं जातं यत्र सर्वं प्रतिष्ठितं
लयमेष्यति यत्रैतत्तं प्रपन्नोऽस्मि केशवं २३ न जानंति परं भावं यस्य ब्र
ह्मादयः सुराः योगिनो यं न पश्यंति तं वंदे ज्ञानरूपिणं २४ अंतरिक्षं तु
यन्नाभिर्द्यौर्मूर्धा यस्य चैव हि पादोऽभूद्यस्य पृथिवी तं वंदे विश्वरूपिणं ॥
२५ यस्य श्रोत्रे दिशः सर्वाः यच्चक्षुर्दिननायकौ ऋक्सामयजुषा येन तं
वंदे ब्रह्मरूपिणं २६ यन्मुखाद्ब्राह्मणा जाता यद्बाहोरभवन्नृपाः वैश्या
यस्योरुतो जाताः पद्भ्यां शूद्रोऽजायत २७ मायासंगममात्रेण वदंति पुरु

षंतुयं स्वभावविमलं शुद्धं निर्विकारं निरंजनं २८ क्षीराब्धिशायिनं देवम
नंतमपराजितं सद्भक्तवत्सलं विष्णुं भक्तिगम्यं नमाम्यहं २९ पृथिव्यादी
नि भूतानि तन्मात्राणींद्रियाणि च सूक्ष्मासूक्ष्माणि येनासन् तं वंदे सर्व
तोमुखं ३० यद्ब्रह्मपरमं धाम सर्वलोकोत्तमोत्तमं निर्गुणं परमं ब्रह्म
प्रणतोस्मि पुनः पुनः ३१ अविकारमजं शुद्धं सर्वतोबाहुमीश्वरं यमा
मनंति योगींद्राः सर्वकारणकारणं ३२ एको विष्णुर्महद्भूतं पृथग्भूतान्य
नेकशः त्रीन्लोकान्व्याप्य भूतात्मा भुंक्ते विश्वभुगव्ययः ३३ यो देवः स
र्वभूतानामंतरात्मा जगन्मयः निर्गुणः परमानंदः स मे विष्णुः प्रसीद

तु ३४ हृदयस्थोपि दूरस्थो मायामोहितात्मनां ज्ञानिनां सर्वगो यस्तु
स मे विष्णुः प्रसीदतु ३५ चतुर्भिश्च चतुर्भिश्च द्वाभ्यां पंचभिरेव च हूय

ते च पुनर्द्वाभ्यां स मे विष्णुः प्रसीदतु ३६ ज्ञानिनां कर्मणां चैव तथा भ
क्तिमतां नृणां गतिदाता विश्वभुग्यः स मे विष्णुः प्रसीदतु ३७ जग
द्धितार्थं यो देहं ध्रियंते लीलया हरेः तानर्चयंति विबुधाः स मे विष्णुः
प्रसीदतु ३८ यमामनंति वै संतः सच्चिदानंदविग्रहं निर्गुणं च गु
णाधारं स मे विष्णुः प्रसीदतु ३९ परेशः परमानंदः परात्परतरः प्र
भुः चिद्रूपश्चापरिज्ञेयः स मे विष्णुः प्रसीदतु ४० य इदं कीर्तयेन्नि
त्यं स्तोत्राणामुत्तमोत्तमं सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते ॥
४१ इति स्तुत्वा नमेद्विष्णुं ब्राह्मणांश्च प्रपूजयेत् आचार्यं पूजये
त्पश्चात् दक्षिणाच्छादनादिभिः ४२ ब्राह्मणान्भोजयेद्युक्तोग्र
क्तितो भक्तिरावतः पुत्रमित्रकलत्राद्यैर्बंधुभिः सह वाग्यतः ४३

ब्रहनीरदी० कुर्वीतपारणंविप्राःनारायणः यस्त्वेतत्कर्मकुर्वीत ध्वजारोपणमुत्त
१०९ मं ४४ तस्यपुण्यफलंवक्ष्येश्रृणुध्वंसुसमाहिता ४४ पटध्व
जस्यविप्रेंद्राः यावच्चलतिवायुन तावंतिपापजालानिनश्यंतेनेवसं
शयः ४५ महापातकयुक्तोवायुक्तोवासर्वपातकैः ध्वजंविष्णु
गृहेकृत्वासर्वपापैःप्रमुच्यते ४६ यावद्दिनानिवसतिध्वजंविष्णु
गृहेद्विजाः तावधुगसहस्त्राणिहरिसारूप्यमश्नुते ४७ आरोपि
तंध्वजंदृष्टायेऽभिनिंदंतिधार्मिकाः तेपिसद्योविमुच्यंतेह्युपपात
ककोटिभिः ४८ आरोपितंध्वजंविष्णुगृहेघुन्वनयंस्वकं क पूराण
र्तुःसर्वाणिपापानिधं धुन्वंतिनिमिषार्द्धतः ४९ श्रृणुध्वमृषयः १०९
पुण्यमितिहासंपुरातनं सर्वपापप्रशमनंनारदेनप्रभाषितं

५० आसीत्सुराकृतयुगेसुमतिर्नामभूपतिः सोमवंशोद्भवःश्रीमा
नसप्तद्वीपैकराटस्वयं ५१ धर्मात्मासत्यसंपन्नःशुचिर्वेदरूपोऽतिथि
प्रियः सर्वलक्षणसंपन्नसर्वसंपद्विभूषितः ५२ सदाहरिकथा
सेवीहरिपूजापरायणः हरिभक्तिपराणांचशुश्रुषनहंकृतिः
५३ पूज्येषुपूजानिरतःसमदर्शीगुणान्वितः सर्वभूतहितः
शांतःकृतज्ञःकीर्त्तिमानत्र्यः ५४ तस्यभार्यामहाभागासर्वल
क्षणसंयुता पतिव्रतापतिप्राणानान्मासत्यमतिस्तुसा ५५
तावुभौदंपतीनित्यंहरिपूजापरायणौ जातिस्मरौसहाभागौस
त्यक्षौसत्यपरायणौ ५६ अन्नदानरतौनित्यंजलदानपरायणौ
तटाकारामवप्रादीनसंख्यातान्वितेनतु ५७ साउसत्यमति

बृहन्नारदी० र्नित्यंशुचिर्विष्णुगृहेसती। तत्पत्संतं संबुद्धामनोत्तामंपगुनुना
११० ह्निनी ५८ सोपिराजामहाभागोद्वादशीद्वादशीदिने ध्वजमारो
पयामासमनोत्पंबहुविस्तरं ५९ वएवंहरिपरंनित्संराजानंध
र्मकोविदं तस्यप्रियांसत्यमतिदेवाअपिसदास्तुवन् ६० त्रिलो
केविश्रुतोतोयइंपत्संतंधार्मिको आययौबहुभिःशिष्यैर्द्रष्टु
कामोविभांडकः ६१ विभांडकमुनिश्रेष्ठमायातंजनेश्वरः
प्रत्युद्ययौसपत्नीकः पूजाभिर्बहुविस्तरं ६२ कृतातिथ्यक्रियं
शांतंकृतासनपरिग्रहं नचासनगतोनृपःप्रांजलिर्मुनिमब्रव पुराण०
त ६३ राजाउवाच भगवानकृतार्थकृतोऽस्मिचदर्शनागमने ११०
नभो सतामागमनंसंतःप्रसंसंतिसुखावहं ६४ यत्रस्यान्म

हतांप्रेमतत्रस्युःसर्वसंपदः तेजःकीर्तिर्धनंविप्राहंतिप्राहुर्विपर
श्चितः ६५ तत्रहर्द्धिंगमिष्यंतिश्रेयांस्यनुदिनंमुने तत्रसंतःप्र
कुर्वंतिमहतींकरुणांप्रभोः ६६ योमूर्ध्निधारयद्बालनमहत्पा
दतलोदकं सस्नातःसर्वतीर्थेषुपुण्यात्मानात्रसंशयः ६७ म
मपुत्राश्चदाराश्चसंपत्त्वयिसमर्पिता ममाज्ञापयशांतात्मनत्र
ह्मन्किंकरवाणिते ६८ विनयावनतंभूयंतन्निरीक्ष्यमुनीश्व
रः स्पृशन्करेणराजानंप्रत्युवाचातिहर्षितः ६९ ऋषिरुवा
च राजन्यदुक्तंभवतातत्सर्वंचकुलोचितं विनयावनताः
सर्वेपरंश्रेयोलभंतिहि ७० धर्मश्चार्थश्चकामश्चमोक्षश्चनृप
सत्तम विनयाल्लभ्यतेसर्वंविनयात्किंनसाध्यते ७१ प्रीतोऽ

स्मितव भूपालसन्मार्ग्गपरिवर्त्तिनः स्वस्तितेऽस्तुमहाभागयत्पृष्टा
मितदुच्यतां ७२ अर्हणाबहवः संतिहरिसंतुष्टिकारकाः त्वम
त्राप्यद्यतोनित्यंध्वजारोपणकर्म्मणि ७३ तवनायां विसाधीय
नित्यंनत्यपरायण किमर्थमेतद्वृत्तांतंयथावद्वक्तुमर्हसि ७४
राजाउवाच शृणुध्वभगवनसर्वंयत्पृच्छसिमहामितत आश्च
र्यभूतंलोकानामावयोश्चरितंमुने ७५ अहमासंपुराशूद्रोमा
लिनिर्नामसत्तमः कुमार्ग्गनिरतोनित्यंसर्वलोकाहितेरतः
७६ पिशुनोधर्मविद्वेषीदेवद्रव्यापहारकः गोघ्नश्चब्रह्महा

चौरः सर्वप्राणिवधेरतः ७७ नित्यंनिष्ठुरवक्ताचपापीवेश्या
परायणः एवंस्थितः कंचित्कालमनादृत्यमहद्वचः ७८ सर्व

बंधुपरित्यक्तोदुःखीवनमुपागतः मृगमांसाशनोनित्यंतथामार्ग्गनि
रोधकृत ७९ एकाकीदुःखबहुलोह्यवसंनिर्ज्जनेवने एकदाक्षुत्प
रिश्रांतोनिद्राघार्त्तःपिपासितः ८० जीर्णंदेवालयंविप्रापश्यन्नृपन
विजनेवने हंसकारंडवाकीर्णंतत्समीपेमहत्सरः ८१ पर्यंतव
नपुष्पौघच्छादितंतन्मुनीश्वरः अपिबंतत्रपानीयंतीरेविगतश्रमः
८२ उन्मूल्यवृक्षमूलानिमयाक्षुद्विनिवारिता तस्मिन्जीर्णा
लयेविप्रानिवासंकृतवानहं ८३ जीर्णस्फुटितसंधानंतथाचा
हमकारिषं पर्णैस्तृणैश्चकाष्ठैश्चगृहंसम्यक्प्रकल्पितं ८४
भूमिर्मद्रोगवासत्याद्युपलिप्तामुनीश्वर तत्राहंव्याधवृत्तिस्थोहत्वा
बहुविधान्मृगान् ८५ अजीवंवर्त्तनंकृत्वावत्सराणांचविंशति

अपेयमागतासाध्वीविंध्यदेशसमुद्भवा ८६ निषादकुलसंभूता ना
म्नाकोकिलनीश्रुता बंधुवर्गपरित्यक्तादुःखिताजीर्णविग्रहा ८७
भ्रमन्तक्षुत्तृट्परिश्रांता शोचंतीस्वकृतक्रिया दैवयोगात्समायाता
भ्रमंतीविजनेवने ८८ मामेवाग्रीष्मतापार्त्ताहितस्तापप्रपीडिता
तृषांदुःखवतीदृष्ट्वाजातामेविपुलाघृणा ८९ मयादत्तंजलंचा
स्यैमांसंवन्यफलंतथा विगतश्रमासाहृष्टान्मयापृष्टायथातथं
९० न्यवेदयत्स्वकर्माणिशृणुष्वंचवरानने इयंकोकिलनीना
म्नानिषादकुलसंभवा ९१ दामुकस्यसुताविद्धिन्स्वसुद्धिमपर्व
ते परस्वहारिणीनित्यंसदापैशून्यवादिनी ९२ बंधुवर्गैःपरित्य
क्तायतोहतोहतवतीयाति कांतारेविजनेभ्रमनमत्समीपमुपाग

ता ९३ इत्येवंस्वकृतंकर्मसर्वमह्यंन्यवेदयत् तस्मिन्देवालयेविसो
रहंचेयंचवैमुने ९४ दंपतीभावमाश्रित्यस्थितोमांसाशनौतदा एक
दामद्यपानेनप्रमत्तौवैसुनिर्भरं ९५ तत्रदेवालयेरात्रौमुदितौमांस
भोजनात् बध्वानस्त्रंवदंडाग्रेप्रमत्तौमद्यवया ९६ अत्यंतहर्षसं
पन्नावावांसम्यगनृत्यतां तत्कालएवपंचत्वमावयोर्भवन्मुने ९७
आगतायमदूतास्त्वयाशहस्ताभयकराः कर्मणातेनतुष्टात्मा भग
वान्मधुसूदन ९८ स्वदूतान्प्रेषयामासमदाहरणकारणात्
संवादस्तुमहानासीदूतानांतसत्तमाः ९९ मयाश्रुतंचतंसर्वंजं
वंशृणुधर्मविदांवर दूतास्तेदेवदेवस्यशंखचक्रगदाधराः १००

सहस्रसूर्यसंकाशाः कांताः कोमलभाषिणः भयंकरान्पाशहस्ता-
न्दृष्ट्विणोयमकिंकरान् १०१ तानूचुर्देवदूतास्ते हरिनामपरायणाः
देवदूता ऊचुः भोभोः क्रूराचारा विवेकपरिवर्जिताः १०२ मुंचध्व
मेतौ निःपापौ दंपती हरिवल्लभौ विवेकस्त्रिषु लोकेषु सपद्मामादि
कारणं १०३ अपापे पापधीर्यस्तु तविंधात्तु रूपाधमं पापे च पाप
धीर्यस्तु तं विद्याद्धमाधमं १०४ यमदूता ऊचुः युधाजिः सत्यमेवो
क्तमेतौ पातकिसत्तमौ श्रेयावै पापिनो दंभास्तत्रेष्यामो वयं चिमौ १
०५ श्रुतिप्रणिहितो धर्म अधर्मस्त्वद्विपर्ययात् एतावद्धर्मचरितो
तन्नेष्यामो यमांतिकं १०६ ततश्च वाति कोपिता देवदूत महौजसः

प्रत्यूचुस्तान्यमभटानभासितदिगंतरः १०७ देवदूता० अहोक
ष्टं धर्मदृशामधर्मः स्पृशते महान् सम्यक्विवेकशून्यत्वं निदानं ध्रा
पदां महता १०८ शालिनाच्च विशेषेण नरकाध्यक्षतां गताः यूयं कि
मर्थमद्यापि कर्तुं पापानि सोद्यमाः १०९ स्वकर्मक्षय यत्नं महापात
किनोऽपि च तिष्ठंति नरके यूयं यावद्वाचंद्रतारकं ११० पूर्वसंचित
पापानां मदृष्टानि दिवः किमर्थं पापकर्माणि करिष्यथ पुनः पुनः
१११ श्रुतिप्रणिहितो धर्मः सत्यसत्यं न संशयः किंवाप्यांचरि
तान्धर्मान्प्रवक्ष्यामो यथातथं ११२ एतौ पापविनिर्मुक्तौ हरि
शुश्रूषणे रतौ हरिणाप्युच्चमानो च मुचध्वं मा विलंबयथ ११३ ए

पाचनर्त्तनंचक्रेतथाचैवोध्वजंभटः अंत्यकालेविष्णुगृहेतेनपापवि
मोचितो ११४ संक्रांतिकालेयन्नामश्रुतवंतोपिवैसकृत् लंभंतेपर
मंस्थानंकिमुश्रुश्रूषणेरताः ११५ महापातकयुक्तोवायुक्तोवास
र्वपातकैः ईक्षितोभगवद्भक्तैर्लभंतेपरमांगति ११६ यतीनांविष्णु
भक्तानांपरिचर्यापरायणैः ईक्षिताअपिगच्छंतिपापिनोऽपिपरांगति
११७ मुहूर्त्तंवामुहूर्त्तार्द्धंयास्तिष्ठेद्धरिमंदिरे सयातिपरमंस्थानंकि
मुशुश्रूषणेरता ११८ उपलेपनकर्त्तारोसंमार्जनपरायणा एतेह
रिगृहेनित्यंजीर्णसंधानकारिणो ११९ जलसेचनकर्त्तारोदीपदोह
रिसद्मिरे कंपमेतोमहाभागोनयिष्पथयमांतिकं १२० दूतकोदे

वदूतास्तेछिन्नापरांतदेवहि आरोप्यांवाविमानंतुययुविष्णोःपरंपदं १२
१ आवांसामीप्यमापन्नौदेवदेवस्यचक्रिणः भुक्तवंतोमहाभोगानयाव
द्वैकालंशृणुषमे १२२ युगकोटिसहस्राणियुगकोटिशतानिच उषि
त्वाविष्णुभवनेब्रह्मलोकंसमागतो १२३ तावत्कालंचतत्रापिस्थित्वैदृपं
दमापगतो तत्रापितावद्भोगंजुभुक्त्वादिव्यमनुत्तमं १२४ ततःपृथ्वी
गतोप्राप्तोक्रमेणमुनिसत्तमः अत्रासपदतुलाहरिपूजाप्रसादतः
१२५ अनिछयाकृतेनापिप्राप्तमेवंविधंमुने सम्यगाराध्यविश्वेशं
भक्तिभावेनमाधवं १२६ प्रस्यामीतिपरंश्रेयइतिमेनिश्चितामतिः अवशे
नापियत्कर्मकृतंतुसुमहत्फलं ददातिहिनृणांविप्रकिंपुनःसम्यगर्चनात्

एतत्सर्वंनिशम्यासौविभांडकमुनीश्वरः अग्निनेघमहीपालंप्रययौस्वंत
पोवनं सूतउवाच तस्माच्छृणुध्वंविप्रेंद्रादेवदेवस्यचक्रिणः परिचर्यात्
सर्वेषांकामधेनूपमास्मृता हरिपूजापराणांचहरिरवसनातनः ददाति
परमंश्रेयःसर्वकामफलप्रदं यइदंपुण्यमाख्यानंसर्वपापप्रणाशनं
वाचयेच्छृणुयाद्वापिध्वजारोपणपुण्यभाक् इतिश्रीबृहन्नारदीयेऽष्ट
दशोध्यायः १८ सूतउवाच अन्यद्व्रतंप्रवक्ष्यामिशृणुध्वंसुसमा
हिताः हरिपंचकविख्यातंसर्वलोकेषुदुर्लभं नारीणांचनराणांचसर्वदुः
खनिवारणं धर्मकामार्थमोक्षाख्यंपुरुषार्थैकसाधनंसर्वाभीष्टप्रदंचै
वव्रतफलप्रदं सर्वव्रतोत्तमंश्रेष्ठंसर्वकामफलप्रदं मार्गशीर्षेसितेपक्षे

दशम्यांनियतेंद्रियः कुर्यात्स्नानादिकंकर्मदंतधावनपूर्वकं कृत्वादे
वार्चनंसम्यक्तथापंचमहाध्वरान् । एकादश्यांभवेत्तस्मिन्दिनेनिगृही
तेंद्रियः ततःप्रातःसमुत्थायएकादश्यांमुनीश्वराः स्नानंकृत्वायथाचारं
हरिंवैवार्चयेत्ततः स्नापयेद्देवदेवेशंपंचामृतविधानतः अर्चयेत्पर
रयाभक्त्यागंधपुष्पादिभिःक्रमात् धूपोदीपोश्चनिवेद्यैस्तांबूलैश्चप्रद
क्षिणैः सपूज्यदेवदेवेशमिमंमंत्रमुदीरयेत् नमस्तेज्ञानरूपायज्ञा
नदायनमोस्तुते नमस्तेसर्वरूपायसर्वसिद्धिप्रदायते एवंप्रणम्यदेवे
शंदेवदेवंजनार्दनं वक्ष्यमाणेनमंत्रेणउपवासान्प्रकल्पयेत् पंचरा
त्रंनिराहारोद्यप्रभृतिकेशव त्वदाज्ञयाजगत्स्वामिन्ममाभीष्टप्रदो

ब्रह्मनारदी० भव एवमभ्यर्च्य देवेशमुपवासान्समर्पयेत् रात्रौ जागरणं कुर्यात्
११६ द्वेकादश्यां व्रती द्विजाः द्वादश्यां च त्रयोदश्यां चतुर्दश्यां जितेंद्रियः पौर्ण
२ मास्यां कर्तव्यमेवं विस्मर्चनं बुधाः। एकादश्यां पौर्णमास्यां कर्तव्यं जागरं द्वि
जाः पंचामृतादिपूजा तु सामान्यादिनपंचसु। हरिं स्नापयद्विसु पौर्णमा
स्यां तु शक्तितः तिलहोमं च कर्तव्यं तिलदानं च सत्तमाः। ततः षष्ठे दिने प्राप्ते
निर्वर्त्य स्वाश्रमक्रियं संप्राप्य पंचगव्यं च अर्चयेत्पूर्ववद्धरिं। ब्राह्मणान्
भोजयेत्पश्चात् विभवे सत्यवारितं ततः स्वबंधुभिः सार्द्धं स्वयं भुंजीत वा पूराणः
ग्यतः एवं पुष्पादिमासेषु कार्त्तिकांतेषु सत्तमः। शुक्लपक्षे व्रतं कुर्यात्पू ११६
र्वमुक्तविधानतः एवं संवत्सरं कुर्यात् व्रतं पापप्रणाशनं पुनर्मासे मा

र्गशीर्षे कुर्यादुद्यापनं व्रती एकादश्यां निराहारो भवेत्पूर्ववदुत्तमाः। द्वा
दश्यां पंचगव्यं च प्राशयेत्सुसमाहितः। गंधपुष्पादिभिः सम्यक् देवदेवं
जनार्दनं। अभ्यर्च्य वासनं दद्यात् ब्राह्मणाय जितेंद्रियः। पायसं मधुसंमि
श्रं घृतयुक्तफलान्वितं॥ सुगंधजलसंयुक्तं पूर्णकुंभं सदक्षिणं। वस्त्रेणा
छादितं कुंभं पंचरत्नसमन्वितं। दधीद्धात्म विदुषे ब्राह्मणा मुनीश्वराः॥
सर्वेशा सर्वभूतेशा सर्वव्यापिन् जनार्दन॥ परमान्नप्रदानेन प्रीतो भव त्वं
माधवः॥ नारायण नमस्तुभ्यं जगत्त्राणपरायणं। कुंभोदकप्रदानेन प्रीतो भ
व जनार्दन। व्रतमेतत्तु यः कुर्यात् हरिपंचकसंज्ञकं। न तस्य पुनरावृत्तिर्ब्रह्म
लोकान्कदाचन। व्रतमेतत्तु कर्तव्यमिच्छद्भिर्मोक्षमुत्तमं। समस्तपापकं

तारद्वावानलसमं द्विजाः। गवां कोटिसहस्राणि दत्वा यत्फलमश्नुते तत्फलं सम
वाप्नोति एकस्मादुपवासतः। यस्त्वेतच्छृणुयाद्भक्त्या नारायणपरायणः। स मु
च्यते महाघोररूपपातककोटिभिः इति श्रीबृहन्नारदीये एकोनविंशो
ऽध्यायः १९ सूत उवाच अन्यद्व्रतवरं वक्ष्ये शृणुध्वं सुसमाहिताः।
सर्वपापहरं पुण्यं सर्वलोकोपकारकं। आषाढे श्रावणे वापि तथा भाद्रपदे
ऽपि वा। तथा चाश्वयुजे वापि कुर्यादेतद्व्रतं द्विजाः। एतेष्वन्यतमे मासि शुक्लप
क्षे जितेंद्रियः। प्रातर्दशम्यां स्नायीत दंतधावनपूर्वकं। नित्यं देवार्चनं कुर्या
न्नियतो नियतेंद्रियः। एकादश्यां ब्रह्मचारी अधःशायी जितेंद्रियः। प्रार्थये
त्संचगर्भं च स्वपेद्विष्णुसमीपतः। ततः प्रातः समुत्थाय नित्यकर्म्म समा

प्य च। श्रद्धया पूजयेद्विष्णुं वशी क्रोधविवर्जितः। विद्वद्भिः सहितो विष्णुमर्च्च
यित्वा यथोदितं। संकल्पं तु ततः कुर्यात्स्वस्तिवाचनपूर्वकं। मासमेकं निरा
हारो ह्यद्यप्रभृति केशव। मासांते पारणं कुर्यां देवदेव त्वदाज्ञया। तपोरूप न
मस्तुभ्यं तपसां फलदायक। ममाभीष्टफलं देहि सर्वविघ्नान्निवारय। एवं स
मर्प्य देवस्य विष्णोर्मासव्रतं शुभं। तदाप्रभृत्या मासांतं निवसेद्धरिमंदिरे।
प्रत्यहं स्नापयेद्देवं पंचामृतविधानतः। दीपं निरंतरं कुर्यात्तस्मिन्मासे ह
रेर्गृहे। प्रत्यहं दंतकाष्ठं च अपामार्गस्य कारयेत्। कृत्वा स्नायी च विधिव
त् नारायणपरायणः। तर्पणं विष्णवे कुर्यात्केशवाद्यैस्तु नामभिः। द्वादश्या
मि विष्णुपूजामेभिरेवं समाचरेत्। एवं मासोपवासं च कुर्याद्धरिपरायणः।

तदंते च प्रयतः स्नायात् विष्णुं पूर्ववदर्चयेत्। ब्राह्मणान् भोजयेच्छक्त्या भक्तियु
क्तः सदक्षिणं। स्वयं च बंधुभिः सार्द्धं भुंजीत प्रयतेंद्रियः। व्रतं मासोपवासाख्य
मेवं कुर्यात्त्रयोदश। तदंते वै दद्विष्णवे गां दद्याच्च सदक्षिणां। ब्राह्मणान् भोजये
च्छक्त्या द्वादश प्रयतेंद्रियः। शक्त्या च दक्षिणां दद्यात् वस्त्राण्याभरणानि च। मा
सोपवासनिकेन वाजिपेयफलं लभेत्। यदि द्वयं कृतं तस्य पौंडरीकफलं ल
भेत्। मासोपवासत्रितयं यः कुर्यात्प्रयतेंद्रियः। चतुः कृतस्तेन पराकं मुनिस
त्तमाः। स लभेत्परमं पुण्यमग्निष्टोमाख्यसंभवं। पंचकृत्वो व्रतमिदं कृतं येन मम
हात्मना। अत्यग्निष्टोमजं पुण्यं द्विगुणं प्राप्नुयान्नरः। मासोपवासं षट्कृत्वः कुर्या
द्यस्तु समाहितः। ज्योतिष्टोमस्य यज्ञस्य फलमष्टगुणं भवेत्। निराहारेण यो

मासं सप्तकृत्वस्तथा नयेत्। अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलमष्टगुणं भवेत्। मासो
पवासं यः कुर्यात् अष्टकृत्वो मुनीश्वराः। नरमेधस्य यज्ञस्य फलमष्टगुणं भ
वेत्। यस्तु मासोपवासं च नवकृत्वः समाचरेत्। गोमेधमखजं पुण्यं लभते त्रिगु
णं नरः। दशकृत्वस्तु यः कुर्यात् पराकं मुनिपुंगवाः। स याति ब्रह्ममेधस्य त्रिगु
णं फलमुत्तमं। एकादश पराकांश्च यः कुर्यात्संयतेंद्रियः। स याति हरिसारूप्यं
सर्वभोगसमन्वितं। त्रयोदश पराकांश्च यः कुर्यात्प्रयतो नरः। स याति परमा
नंदं यत्र गत्वा न शोचति। मासोपवासनिरता गंगास्नानपरायणं। धर्ममा
र्गप्रवक्तारो मुक्ता एव न संशयः। यतीनां ब्रह्मचारीणां अधवानां च सत्तमाः
मासोपवासः कर्त्तव्यो वनस्थानां विशेषतः। नारी वा पुरुषो वापि व्रतमेतत्सु

दुर्लभं ॥ कृत्वा मोक्षमवाप्नोति योगिनामपि दुर्लभं ॥ गृहस्थो वा वनस्थो वा वर्णी
वा भिक्षुरेव वा ॥ प्रद्वेषतश्चानश्नन्नोपि मोक्षमस्माल्लभेन्नरः ॥ य इदं व्रतमाहात्म्यं
नारायणपरायणः ॥ शृणुयाद्धारयेद्वापि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ इति श्रीबृहन्ना
रदीये विंशोऽध्यायः ॥ ॥२०॥ इदमन्यत्प्रवक्ष्यामि व्रतं त्रिलोक्यविश्रुतं ॥
सर्वपापप्रशमनं सर्वकामफलप्रदं ॥ कर्त्तव्यं सर्वथा विप्रैः विष्णुप्रीणनका
रणात् ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियविशां शूद्राणां च योषितां ॥ मोक्षदं कुर्वतां भक्त्या
विष्णोः प्रियतरं द्विजाः ॥ एकादशीव्रतं नाम सर्वकामफलप्रदं ॥ कर्त्तव्यं स
र्वथा विप्रैर्विष्णुप्रीणनकारणात् ॥ एकादश्यां न भुंजीत पक्षयोरुभयोरपि
॥ यदि भुंक्ते स पापी स्यात्परत्र नरकं व्रजेत् ॥ उपवासफलं लिप्सुर्जह्याद्भु

क्तिचतुष्टयं ॥ पूर्वापरदिने रात्र्यामहोरात्रं तु मध्यमं ॥ एकादश्यां दि
ने यस्तु भोक्तुमिच्छति सत्तमाः ॥ स भोक्तुं सर्वपापानि स्पृहयालुर्न संश
यः ॥ भवेद्दशम्यामेकाशी द्वादश्यां च मुनीश्वराः ॥ एकादश्यां निराहा
रो यदि मुक्तिमभीप्सति ॥ यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च ॥
ऽन्नमाश्रित्य तिष्ठंति संप्राप्ते हरिवासरे ॥ ब्रह्महत्यादिपापानां कथंचिन्नि
ष्कृतिर्भवेत् ॥ एकादश्यां तु यो भुंक्ते निःकृतिर्नापि कुत्रचित् ॥ महापातक
युक्तो वा युक्तो वा सर्वपातकैः ॥ एकादश्यां निराहारः स्थित्वा याति परं पदं ॥
एकादशी महापुण्या विष्णोः प्रियतरा तिथिः ॥ संसेव्या सर्वथा विप्रैः संसारच्छे
दलिप्सुभिः ॥ दशम्यां प्रातरुत्थाय दंतधावनपूर्वकं ॥ स्नात्वा च विधिवद्विष्णुमं

र्ज्जयेत्संयतेंद्रियः॥एकादशीं च नवेन्नस्मिन्नतदिनःगृहीतेंद्रियः॥विशेषाःसमी
पेशयीत नारायणपरायणः॥एकादश्यां तथा स्नात्वा संपूज्य च जनार्दनं॥गंध
पुष्पादिभिःसम्यक्‌ततस्त्वेवमुदीरयेत्॥एकादश्यां निराहारः स्थित्वाह
न्निपरेह्यहं॥भोक्ष्यामि पुंडरीकाक्ष शरणं मम भवाच्युत॥इमं मंत्रं समुच्चा
र्य देवदेवस्य चक्रिणः॥भक्तिभावेन तुष्ट्या उपवासं समर्पयेत्‌ दिवस्यः पु
रतः कुर्यात्‌ जागरं नियतेंद्रियः॥शृणु विप्र प्रवक्ष्यामि जागरस्य च लक्षणं॥
येन विज्ञातमात्रेण दुर्लभो न जनार्दनः॥गीतं वाद्यं च नृत्यं च पुराणपठनं त
था॥धूपं दीपं च नैवेद्यं पुष्पगंधानुलेपनं॥फलमर्घ्यं च श्रद्धा च दानमिंद्रिय
संयमः॥सत्यान्वितं विनिद्रं च मुदा युक्तं क्रियान्वितं॥प्रदक्षिणाभिः संयुक्तं

पापालस्यादिवर्जितं॥नीराजनसमायुक्तं नमस्कारपुरःसरः॥यामे यामे महाभाग
कुर्यादारात्रिकं हरेः॥षड्भिर्गुणैः संयुक्तं एकादश्यां तु जागरं यः करोति नरो न
तस्या न पुनर्जायते भुवि॥य एवं कुरुते भक्त्या वित्तशाठ्यविवर्जितः॥जागरं वास
रे विष्णोर्लीयते परमात्मनि॥धनवान्‌ वित्तशाठ्येन यः करोति प्रजागरं॥तेना
त्मा हारितो नूनं कितवेन दुरात्मना॥दष्टाः कलिभुजंगेन स्वपंति मधुहादि
ने॥कुर्वंति जागरं नैव मायापाशविमोहिताः॥प्राप्याप्येकादशीं येषां कलौ
जागरणं विना॥ते विनष्टा न संदेहो यमाज्ञीविमसं ध्रुवं॥अभावे वाचकस्या
पि गीतं नृत्यं च कारयेत्‌ वाचके सति विप्रेंद्र पुराणं प्रथमं पठेत्॥यः पुनः कु
रुते गीतं नृत्यं जागरणं हरेः॥वसेच्चिरं तु वैकुंठे पितृभिः सह भूसुरः॥

मतिंप्रयछतेयस्तुहरिर्जागरणंप्रति। षष्टिवर्षसहस्राणिश्वेतद्वीपेवसेन्नरः॥पा
दयोःपतिपयावत्धरण्यांपांसुगछतां॥ वह्वर्षसहस्राणिजागरीवसतेदि
वि। तस्मात्सहात्म्रगंतव्यंजागरेमाधवप्रियं॥ द्वादश्यांजगरेविह्लोयैःकृतं
पषमंडपं॥प्रतिपुष्पंफलंतेषांवाजिमेधसमंद्विजाः॥ भावैरेतिर्नराये
स्तुकुरुतेजागरंहरेः॥निमिषेनिमिषेपुण्यंतीर्थटिसमंस्मृतं॥ततःप्रा
तःसमुत्थायद्वादश्यांदिवसेव्रतं॥स्नात्वाचविधिवद्विष्णुंपूजयेन्नियते
न्द्रियः॥पंचामृतेनसंस्नाप्यएकादश्यांजनार्दनं॥द्वादश्यांपयसास्ना
प्यकृतकृत्योभवेन्नरः॥अज्ञानतिमिरांधस्यव्रतेनानेनकेशव।प्रसी
दसुमुखोनाथज्ञानदृष्टिप्रदोभव॥एवंविप्रज्ञाप्यविप्रेंद्रादेवदेवस्यच

क्रिणः॥ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्दद्याद्वैदक्षिणांतथा॥ततश्चबंधु
भिःसार्द्धनारायणपरायणः॥कृतपंचमहायज्ञःस्वयंभुंजीतवाग्यतः॥
एवंयःकुरुप्रयतःकुर्यात्पुण्यमेकादशीव्रतं॥सयातिविष्णुभुवनंपुन
रावृत्तिदुर्लभं॥उपवासव्रतपरोधर्मकारीचसत्तमाः॥चांडालान्पतितां
श्चैववाङ्मात्रेणापिनालपेत्॥नास्तिकान्भिन्नमर्यादान्निंदकान्
पिशुनान्तथा॥उपवासव्रतपरोनालपेत्सर्वथाबुधः॥वृषलीसूतिपो
ष्यारंवृषलीपतिमेवच॥अयाज्ययाजकंचैवपरस्त्रीनिरतंतथा॥भिष
जंशास्त्ररहितंदेवद्विजविरोधिनं॥परान्नलोलुपंचैवनालपेत्सर्वथा
व्रती॥इत्येवमादिभिःशुद्धोवशीसर्वहितेरतः॥उपवासपरोभूत्वापरां

बृनारदी०
१२२

सिद्धिंगमिष्यसि॥ नास्तिगंगासमंतीर्थंनास्तिमातृसमोगुरुः॥ नास्तिवि
ष्णुसमोदेवस्तपोनानशनात्परं॥ नास्तिवेदसमंशास्त्रंनास्तिशांतिसमंसु
खं॥ नास्तिसत्यसमंज्योतिर्नास्तिकीर्तिसमंधनं॥ नास्तिज्ञानसमोलाभ
व्रतंचैकादशीसमं॥ अत्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनं॥ संवादभद्र
शीलस्यतत्पितुर्गालवस्यच॥ पुराहिगालवोनाममुनिःसत्यपरायणः॥ उ
वासनर्मदातीरेशांतोदांतस्तपोनिधिः॥ बहुवृक्षसमाकीर्णेमृगव्रजनि
षेविते॥ सिद्धचारणगंधर्वयक्षविद्याधरान्विते॥ कंदमूलफलैःकीर्णमुनि
वृंदनिषेविते॥ गालवोनामविप्रेंद्रोनिवासमकरोच्चिरं॥ तस्याभवद्भद्र पुरु:
शीलइतिख्यातःसुतोवशी॥ जातिस्मरोमहाभागोनारायणपरायणः १२२

बालक्रीडनकालेपिभद्रशीलोमहामुनिः॥ मृदावविष्णोःप्रतिमांकृत्वापू
जापरोभवत्॥ मित्राणांबोधयत्येवविष्णुःपूज्योनरैरिति॥ एकादशीव्रतं
चैवकर्त्तव्यमितिपंडिति॥ एतेनबोधिताश्चापिशिशवःसुनिनिष्ठिताः॥
हरिंमृद्देवनिर्मायसदापूजारताभवत्॥ नमस्कुर्वन्भद्रशीलोविष्णवे
सर्वजिष्णवे॥ सर्वेषांजगतांस्वस्तिभूयादित्यब्रवीत्सदा॥ क्रीडाकाले
मुहूर्तंचमथापिवा॥ एकादशीतिसंकल्प्यविष्णवेप्रणमत्यसौ॥ एवंसु
चरितंदृष्ट्वातनयंगालवोमुनिः॥ अपृच्छद्विस्मयाविष्टोसमालिंग्यत
पोनिधिः॥ गालवउवाच॥ भद्रशीलमहाभागभद्रशीलोसिसुव्र
त॥ चरितंमंगलंयत्तेयोगिनामपिदुर्लभं॥ हरिपूजारतोनित्यंस

र्वभूतहितेरतः॥एकादशीव्रतपरोलोकानुग्रहतत्परः॥निर्द्वंद्वोनिर्ममः
शांतोहरिध्यानपरायणः॥जातेयंपरमाबुद्धिःकथंवक्तुंममार्हसि॥सूत
उवाच॥ ॥भद्रशीलःपितुर्वाक्यंश्रुत्वाप्रहसिताननः॥स्वानुभूतंयथावृ
त्तंसर्वंपित्रेन्यवेदयत्॥भद्रशीलउवाच॥ ॥शृणुतातमहाभागअनु
भूतंयथापुरा॥जातीस्मरत्वाकृतानामि॥यमेनपरिभाषितं॥एतच्छ्रुत्वामु
निश्रेष्ठोगालवोविस्मयान्वितः॥उवाचप्रीतिमापन्नोभद्रशीलंमहामतिं
॥गालवउवाच॥ ॥कस्त्वंपूर्वंमहाभागकिमुक्तंचयमेनते॥कस्यवाकेन
हेतोश्चतत्सर्वंवक्तुमर्हसि॥ ॥भद्रशीलउवाच॥ ॥अहमासंपुरातात
राजासोमकुलोद्भवः॥धर्मकीर्तिरितिख्यातोदत्तात्रेयनशासितः॥न

ववर्षसहस्राणिमहींकृत्स्नामपालयं॥अधर्माश्चतथाधर्मामयानुबहवःकृ
ताः॥ततःश्रियाप्रमत्तोऽहंबद्धधर्माप्यकारुषं॥पाषंडजनसंसर्गात्पाषं
डचरितोभवं॥पुरार्जितानिपुण्यानिमयातुसबहून्यपि॥पषंडालापमा
त्रेणप्रनष्टानितपोधन॥पाषंडिबोधितोहंतुवेदमार्गंसमत्यजं॥अधर्मनि
रतंमांतुदृष्ट्वामद्देशजाःप्रजाः॥सदेवदुःकृतंचक्रुःषष्ठांशस्तत्रमेभवत्
॥एवंपापसमाचारोव्यसनाभिरतःसदा॥मृगयाभिरतोभूत्वाह्येकदाप्रावि
शंवनं॥ससैन्योहंवनेतत्रहत्वाबहुविधान्मृगान्॥क्षुत्तृट्परिवृतःश्रांतोरे
वातीरमुपागमं॥प्रहढतपविक्रांतोरेवायांस्नानमाचरं॥अदृष्टसैन्यएका
कीपिडमानक्षुधानुसहः॥जागरंकृतवांस्तातसेनयारहितोनिशि॥अधश्च

मपिरिश्रांतःक्षुत्पिपासाप्रपीडितः॥तत्रैवजागरांतेहंतातपंचत्वमागतः॥
ततोयमभटैर्बद्धोमहादंष्ट्राभयंकरैः॥अनेकक्लेशसंपन्नान्मार्गान्नीतो
यमांतिकं॥दंष्ट्राकरालवदनपरूपमवर्त्तिनं॥अथकालश्चित्रगुप्तमाहू
येदमभाषत॥कालउवाच॥ ॥अस्यशिक्षाविधानंयथावद्वदपंडित॥
एवमुक्तश्चित्रगुप्तोधर्मराजेनसत्तमाः॥चिरंविचारयामासपुनश्चेदमभा
षत॥आसीपापरतःसततंपापिष्टएषधर्मप॥एकादसीदिनेह्येषोरेवा
तीरेमनोरमे॥जागरंचोपवासंचकृत्वापापैर्विमोचितः॥यानिकानिचपा
पानिकृतानिसुबहूनिच॥तानिसर्वाणिनष्टानिउपवासप्रभावतः॥ए
वमुक्तोधर्मराजश्चित्रगुप्तेनधीमता॥नानामदंडवद्भूमौममताहेति

कंपितः॥पूजयामासमांतातभक्तिभावेनधर्मराट्॥ततश्चस्वभटान्सर्
वान्आहूयेदमुवाचच॥यमउवाच॥शृणुध्वंमद्वचोदूताःहितंवक्ष्याम्य
नुत्तमं॥धर्मेषुनियतान्मर्त्यान्मानयध्वंममांतिकं॥येविष्णुभक्तिनिरताःप्र
यताःकृतज्ञाःएकादसीव्रतपराविजितेंद्रियाश्च॥नारायणाच्युतहरेशरणं
भवेतिशांतावदंतिसततंतरसात्यजध्वं॥नारायणाच्युतजनार्दनकेशवविष्णो
पद्मेशपद्मजपितःशिवशंकरेति॥नित्यंवदंत्यखिललो॥कहितःप्रशांता
दूराद्भटास्त्यजततान्ममिवशिक्षाः॥नारायणार्पितक्रियान्हरिभक्तिभ
क्तान्स्वाचारमार्गनिरतान्गुरुसेवकांश्च॥सत्पात्रदाननिरतान्ह
रिकीर्तिभक्तान्दूतास्त्यजध्वमनिशंहरिनामसक्तान्॥पाषंडसंगर

बृ॰नारदी॰ हितान्द्विजभक्तिसक्तान्सत्संगलोलुपरतोश्चतथाविधेयान्॥शंभोहरेश्च
१२५ समबुद्धिमतःस्तथैवदूतास्त्यजध्वमुपकारपरान्नराणां॥येवीक्षिताहरिकथा
मृतसेवकेश्चनारायणस्मृतिपरायणमानसेश्च॥विप्रेंद्रपादजलसेवन
संप्रहृष्टान्तान्पापिनोपिचभटाःसततंत्यजध्वं॥शंखचक्रांकितान्मर्त्या
न्रामभक्तान्स्मिकजन्मकान्॥वर्णान्वर्णैर्भूतरांश्चैवत्यजध्वंदूरतोभटाः
॥येमान्रतान्परिनिष्ठुरशालिनश्चलोकद्विषोद्विजजनोहितकर्मिणश्चदे
वश्चलोभनिरतान्जननाशहेतून्तानानयध्वमपराधपरांश्चदूताः॥ए
कादशीव्रतपराङ्मुखमुग्रशीलंलोकापवादनिरतंपरनिंदकंच॥ग्रामस्य पुरा॰
नाशकरमुत्तमनिंदकंच॥दूताःसमानयतविप्रधनेषुलुब्धं॥येविष्णुभक्ति १२५

विमुखाननमंतियेच॥नारायणायशरणागतपालनाय॥विष्ण्वालयंचनदिया
तिनरोतिमूर्खःस्तानानयध्वमतिपापरतंप्रशस्य॥एवंसत्कृतवानूपूर्वंयमेन
परिभाषितं॥नेद्येहमनुतापेनस्मृत्वातत्कर्मतंत्रवै॥पितर्मेमानुतापेनतत्कर्म
श्रवणेनच॥तद्दिवससर्वपापानिनिःशेषंविगतानिभोः॥पापशेषविनिर्मुक्तंह
रिसारूप्यतांगतं॥सहस्रसूर्यसंकाशंमांननामयमस्तदा॥एतद्दृष्ट्वाविस्मि
तास्तेयमदूताभयोत्कटाः॥विश्वासपरमचक्रुःयमोक्ताःसर्वएवते॥ततःसं
पूज्यमांकालोविमानशतसंकुलं॥सद्यःसंप्रेषयामासतद्विष्णोःपरमंपदं
॥विमानकोटिभिःसार्द्धंसर्वभोगसमन्वितैः॥कर्मणातेनजनकविष्णुलो
केमयोषितं॥कल्पकोटिसहस्राणिकल्पकोटिशतानिच॥स्थित्वाविष्णुपदे

पश्चाश्चादिद्रलोकंसमागतः॥तत्रापिसर्वभोगाढ्यःसर्वदेवनमस्कृतः॥ताव
त्कालंदिविस्थित्वाततोभूमिसमागतः॥अत्रापिविप्रप्रवरकुलेमहतिसंभवः
॥जातिस्मरत्वाज्जानामिसर्वमेतन्मुनीश्वराः॥तस्माद्विमुच्चनोद्योगंताताहं
प्रकरोमिवि॥एकादशीव्रतमिदमितिनज्ञातवान्पुरा।जातिस्मृतिप्रभावेनत
तज्ज्ञातंसाधुतंमया॥अवशेनापियत्कर्मकृतंतस्यफलंत्विदं॥एकादशी
व्रतंभक्त्याकुर्वताकिमुतप्रभोतिसततस्माच्चरिष्येजनकश्रुणमेकादशीव्र
तं॥विष्णुपूजांचाहरहःपरमस्थानकांक्षया॥एकादशीव्रतंयेतुकुर्वंतिश्र
द्धयानराः॥तेयांतिविष्णुभवनंपरमानंददायकं॥यस्त्वेतछृणुयान्नित्यंपठे
द्वाभक्तिभावतः॥ससर्वपापनिर्मुक्तोविष्णुलोकेमहीयते॥सूतउवाच॥ ॥

एवंपुत्रवचःश्रुत्वासंतुष्टोगालवोमुनिः॥अवापपरमांतुष्टिंमनसाचातिहर्षि
तः॥मत्कृतस्यफलंजातंमहद्दूराःपावनीकृतः॥यतोसौमत्कुलेजातोविष्णुभ
क्तिपरायणः॥इतिसंतुष्टचेतास्सतस्यपुत्रस्यधीमतः॥हरिपूजाविधा
नंचयथावत्समबोधयत्॥इत्येतद्वोमुनिगणायथावत्कथितंमया॥संकोच
विस्तराभ्यांचकिमन्यत्कथयामिव॥ ॥इतिश्रीबृहन्नारदीयेएकविंशोऽ
ध्यायः॥ ॥२१॥ ॥ऋषयऊचुः॥ ॥कथितंभवतासर्वंसूततत्वार्थको
विद॥भागीरथ्याश्चमहिमांधर्माधर्मांश्चसत्तम॥हरिपूजाविधानंचए
तानिचसुविस्तरं॥एकादश्याश्चमहिमात्वयाप्रोक्ताविशेषतः॥इदानीं
श्रोतुमिच्छामोवर्णाचारविधिंमुने॥तथैवचाश्रमाचारंप्रायश्चित्तविधि

तथा॥ एतत्सर्वंमहाभागसूतसर्वार्थकोविद ॥कृपयापरयाविष्टोयथावद्वक्तु
मर्हसि॥सूतउवाच॥ ॥शृणुध्वमृषयःसर्वेयदुक्तंब्रह्मसुनुना॥सनत्कुमा
रमुनयेवर्णाचारविनिर्णयः॥वर्णाश्रमाचारयुतैःपूज्यातेहरिरव्ययः॥त
स्माद्वक्ष्यामिविप्रेंद्रामन्वाद्यैश्चोदितंचयत्॥ब्राह्मणाःक्षत्रियाविश्याःशूद्र
श्चत्वारएवते॥वर्णाइतिसमाख्याताएतेषांब्राह्मणोधिकः॥ब्रह्मणःक्ष
त्रियोविश्योद्विजःप्रोक्तस्त्रिजस्तथा॥मातृतश्चोपनयनाद्दीक्षयाजन्मवि
क्रमात्॥एभिर्वर्णैःसर्वधर्माकार्यावर्णानुरूपतः॥स्ववर्णधर्मत्यागेनपा
षंडःप्रोच्यतेबुधैः॥स्वगृह्योक्तंचोदितंकर्मद्विजःकुर्वन्कृतीभवेत्॥अस्व पुरा॰
र्ग्यंलोकविद्विष्टंधर्ममप्याचरेन्नतु॥समुद्रयात्रास्वीकारःकमंडलुविधार १२७

रणं॥द्विजानामसवर्णासुकन्यासूपयमंतथा॥देवरेणसुतोत्पत्तिर्मधुपर्केपशो
र्वधः॥मांसादनंतथाश्राद्धेवानप्रस्थाश्रमंतथा॥दत्ताक्षतायाःकन्यायाःपुनर्दा
नंपरस्यच॥दीर्घकालंब्रह्मचर्यंनरमेधाश्वमेधको॥महाप्रस्थानगमनंगोम
धंचतथामखं॥इमान्कलियुगेधर्मान्वर्ज्यानाहुर्मनीषिणः॥देशाचारा
परिग्राह्यास्तत्तद्देशीयजैर्नरैः॥अन्यथापतितोज्ञेयःसर्वधर्मबहिःकृतः॥
ब्राह्मणक्षत्रियविशांशूद्राणांचिवसत्तमाः॥क्रियाःसामान्यतोवक्ष्येशृणुध्वं
सुसमाहिताः॥दानंदद्याद्विजेंद्राणांयज्ञैर्देवान्यजेत्तथा॥वृत्त्यर्थंयाचये
द्विप्रअन्यान्नध्यापयेत्तथा॥याजयेद्यजनेयोग्यान्विप्रोनित्योदकीभवेत्
॥नकेस्याप्यहितंकुर्यात्विष्णुपूजापराभवत्॥दानानिदद्याद्विप्राणांक्षत्रि

योपिद्विजोत्तमाः॥ कुर्याच्चवेदग्रहणंयज्ञैर्देवान्यजेत्तथा॥ शस्त्राजीवोभवेत्त
स्यपालयेद्धर्मतोमहीं॥ दुष्टानांशासनंकुर्यात्शिष्टानांपरिपालनं॥ पाशुपा-
ल्यंचवाणिज्यंकृषिश्चद्विजसत्तमाः॥ वेदस्याध्ययनंचैवविश्यस्यापिप्रकीर्त्तितं
॥ दद्याद्दानंचविप्राणांयज्ञैर्देवान्यजेतवै॥ कुर्याच्चदारग्रहणंधर्मांश्चैवसमा
चरेत्॥ क्रयविक्रयजैश्चापिधनैःकारुभवेनवादद्याद्दानानिशूद्रोपिदान
यज्ञैर्विशुध्यति॥ ब्राह्मणक्षत्रियविशांशुश्रूषानिरतोभवेत्॥ सामान्य
धर्मानाह॥ ऋतुकालाभिगमनंस्वदारेषुप्रशस्यते॥ सर्वलोकहि
तैषित्वंमंगलंप्रियवादिता॥ अनायासोमनोत्साहःतितिक्षानातिमानितो
॥ सामान्यंसर्ववर्णानांमुनिभिःपरिकीर्त्तितं॥ सर्वेचमुक्तिमायांमिति-

स्वाश्रमोचितकर्मणा॥ ब्राह्मणःक्षत्रियाचारमाचरेदापदिद्विजाः॥ क्षत्रि
योपिचविट्वृत्तिमत्यापदिसमाश्रयेत्॥ नाश्रयेच्छूद्रवृत्तिंतुअत्यापद्यपिवि
द्विजाः॥ यद्याश्रयोपिद्विजोमूढःसचांडालइतिस्मृतः॥ ब्राह्मणक्षत्रियविशो-
द्विजाइतिहिविश्रुताः॥ चत्वारआश्रमास्तेषांपंचमोनोपपद्यते॥ ब्रह्मचा-
रीगृहीवानप्रस्थोभिक्षुश्चतुर्थकं॥ एतेनामाश्रमाःप्रोक्ताःपंचमोनोपपद्यते
॥ चतुर्भिराश्रमैरेभिःसाध्यतेधर्मउत्तमः॥ विष्णुस्तुष्यविप्रेंद्राकर्मयोगरता
त्मनां॥ निस्पृहाःशांतमनसःस्वकर्मपरिनिष्ठिताः॥ तेयांतिपरमंस्थानं
नावर्त्ततयतःपुनः॥ इतिश्रीबृहन्नारदीयेद्वाविंशोध्यायः॥ ॥२२॥
॥ सूतउवाच॥ ॥ वर्णाश्रमाचारविधिंप्रवक्ष्यामिविशेषतः॥ शृणुध्वं-

षयःसेर्वसुसमाहितचेतसः॥ यःस्वकर्मपरित्यज्यपरकर्मनिषेवते॥ पाषंडः
सहिविज्ञेयःसर्वकर्मबहिःकृतः॥ गर्भाधानादिसंस्काराःकार्यामंत्रविधानतः
॥ स्त्रीणाममंत्रतःकार्यायथाकालंयथाविधि॥ सीमंतप्रथमेगर्भेचतुर्थेमा
सिशस्यते॥ षष्टेवासप्तमेवापिअष्टमेवापिकारयेत्॥ जातेपुत्रेपितास्नात्वा
सचैलजातकर्मसु॥ कुर्याच्चनांदीश्राद्धंचस्वस्तिवाचनपूर्वकं॥ हेम्नापवातु
षधान्यैर्वाजातश्राद्धंप्रकल्पयेत्॥ अन्नेनकारयेद्यस्तुसचांडालसमोभवेत्
॥ कृत्वाभ्युदयिकंश्राद्धंपित्रापुत्रस्यवाग्यतः॥ कुर्वीतनामनिर्दिष्टंसूतकां
तेयथाविधि॥ अस्पष्टमर्थहीनंचअतिगुर्वक्षरान्वितं॥ नदद्यान्नामवि

प्रेंद्रास्तथाचविषमाक्षरं॥ तृतीयेवर्षेचैलंपंचमेषष्ठमेपिवा॥ सप्तमेवाष्ट

मेवापिकुर्याद्गृह्योक्तमार्गतः॥ दैवयोगादतिक्रांतेगर्भाधानादिकर्मणि॥ क
र्तव्यःपादकृच्छ्रोविचौलेर्द्धंप्रकल्पयेत्॥ गर्भाष्टमेवाष्टमेवैब्राह्मणस्यो
पनायनं॥ अषोडशाब्दपर्यंतंकालमाहुश्चगौणतः॥ गर्भैकादशमेवैतु
राजन्यस्योपनायनं॥ आद्वाविंशाब्दपर्यंतंकालमाहुर्विपश्चितः॥ विशो
पनायनंप्रोक्तंगर्भाद्द्वादशमेतथा॥ चतुर्विंशाब्दपर्यंतंकालमाहुर्मनीषि
णः॥ एतत्कालावधेर्यस्यद्विजस्यातिक्रमोयदि॥ सावित्रीपतितंविद्यात्तुना
लपेत्तंकदाचनं॥ द्विजोपनयनेविप्रामुख्यकालव्यतिक्रमे॥ द्वादशाब्दंचरे
त्कृच्छ्रंपश्चाच्चांद्रायणंचरेत्॥ सांतपनंद्वितीयंचविवकृत्वाकर्मसमाचरेत्॥
अन्यथापतितंविद्यात्कर्त्तापित्रब्रह्महाभवेत्॥ मौंजीविप्रस्यविज्ञेयाधनु

बृन्नारदी० यौक्षत्रियस्य तु ॥ आवी वैश्यस्य च विज्ञेयाश्शृणुध्वमजिनं तथा ॥ विप्रस्य प्रो-
१३० क्तामैणेयं रौरवं क्षत्रियस्य वि ॥ आजं वैश्यस्य विज्ञेयं दंडान्वक्ष्ये यथाक्रमा
त् ॥ पालाशं ब्राह्मणस्योक्तं न्टपस्योदुंबरं तथा ॥ बैल्वं वैश्यस्य विज्ञेयं प्रमा
णं शृणुत द्विजाः ॥ विप्रस्य केशमानं स्यात् आललाटं न्टपस्य तु ॥ नासाग्र
संमितं दंडं वैश्यस्य तु विपश्चितः ॥ तथा वासांसि वक्ष्यामि विप्रादीनां यथाक्र
मात् ॥ काषायं चैव मांजिष्ठं हारिद्रं च प्रकीर्त्तितं ॥ उपनीतो द्विजो विप्राः प
रिचर्यापरो गुरुः ॥ वेदग्रहणपर्यंतं निवसेद्गुरुवेश्मनि ॥ प्रातःस्नायी भवे
द्वर्णी समित्कुशफलादिकान् ॥ गुर्वर्थमाहरेन्नित्यं काल्यं काल्यं मुनीश्वराः ॥ पुं रा:
यज्ञोपवीतमजिनं दंडं च द्विजसत्तमाः ॥ नष्टे भ्रष्टे नवं मंत्रात् धृत्वा भ्रष्टं ज १३०

ले क्षिपेत् ॥ वर्णिनो वर्त्तनं प्रोक्तं भिक्षान्नेनैव केवलं ॥ भिक्षां च श्रोत्रियागारादाहरे
त्प्रयतेंद्रियः ॥ कुर्यात्प्रतिदिनं यज्ञी ब्रह्मयज्ञं च तर्पणं ॥ अग्निकार्यपरित्यक्तः पति
तः प्रोच्यते बुधैः ब्रह्मयज्ञविहीनश्च ब्रह्महा परिकीर्त्तितः ॥ देवताभ्यर्चनं कुर्यात्
शुश्रूषानुपदं गुरोः ॥ भिक्षान्नं भोजयेन्नित्यं नैकान्नादी कदाचन ॥ आनीया
निंद्यविप्राणां गृहात् भिक्षां जितेंद्रियः ॥ निनिवेद्य गुरवेऽश्नीयात् वाग्यतस्त
दनुज्ञया ॥ मधुस्त्रीमांसलवणतांबूलं दंतधावनं ॥ उच्छिष्टभोजनं चैव दिवास्वापं
च वर्जयेत् ॥ छ ॥ तत्र पादुकगंधांश्च तथा माल्यानुलेपने ॥ जलकेलीद्यूतगीतवा
द्यं च परिवर्जयेत् ॥ परिवादं चोपतापं विप्रलापं तथांजनं ॥ पाखंडजनसंयोगं शू
द्रसंगं च वर्जयेत् ॥ अभिवादनशीलः स्यात् वृद्धेषु च यथाक्रमं ॥ ज्ञानवृद्धास्तपो

वृद्धाश्च वयोवृद्धा इति त्रयः ॥ अध्यात्मिकादिदुःखानि निवारयति यो गुरुः ॥ वेदशा
स्त्रोपदेशेनैतं पूर्वमभिवादयेत् । असावहमिति ब्रूयात् द्विजो विप्राभिवादने
॥ नाभिवाद्यश्च विप्रेण क्षत्रियाद्यः कदाचन ॥ नास्तिकं भिन्नमर्यादं कृतघ्नं
ग्रामयाजकं ॥ स्तेनं च कितवं चैव कदाचिन्नाभिवादयेत् । पाषंडं पतितं व्रात्य
तथा नक्षत्रजीवनं ॥ तथा पातकिनं चैव कदाचिन्नाभिवादयेत् ॥ उन्मत्तं च
शठं धूर्तं धावंतमशुचिं तथा ॥ अभ्युक्तशिरसं चैव कदाचिन्नाभिवादयेत् ॥
तथा स्नानं प्रकुर्वंतं समित्पुष्पकरं तथा ॥ उदपात्रधरं चैव भुंजंतं नाभिवा
दयेत् ॥ नर्तकीं पुष्पिणीं जारां सूतिकां गर्भपातिनीं ॥ कृतघ्नीं च तथा चंडां क
दाचिन्नाभिवादयेत् ॥ सभायां सत्रशालायां देवतायतनेष्वपि ॥ प्रत्येकं तु न

मस्कारं हंति पुण्यं पुराकृतं ॥ श्राद्धं व्रतं तथा दानं देवताभ्यर्चनं तथा ॥ यज्ञं च तर्पणं चै
व कुर्वंतं नाभिवादयेत् ॥ कृतेभिवादने यस्तु न कुर्यादनं ॥ नाभिवाद्यः स विज्ञेयो यथा
शूद्रस्तथैव सः ॥ प्रक्षाल्य पादावाचम्य गुरोरभिमुखः सदा ॥ तस्य पादौ च संगृह्य
अधीयीत विचक्षणः ॥ अष्टकासु चतुर्दश्यां प्रतिपत्सर्वयोस्तथा ॥ महाभरण्यां
विप्रेंद्र श्रवणद्वादशीदिने ॥ भाद्रपदापरपक्षाद्वितीयायां तथैव च ॥ माघस्य
सप्तमीशुक्लानवम्यामाश्वयुजे तथा ॥ परिवेषान्विते सूर्ये श्रोत्रिये गृहमागते ॥ बंधि
ते ब्राह्मणे चैव प्रवृद्धे कलहे तथा ॥ संध्यायां गर्जिते मेघे ह्यकाले वर्षिते तथा ॥ उ
ल्काशनिप्रपाते च तथा विप्रावमानिते ॥ मन्वादिषु च विप्रेंद्र युगादिषु च न ह्यपि
॥ नाधीयीत द्विजः कश्चित् सर्वकर्मफलेप्सुकः ॥ श्राद्धकृत्तीयाविशाखेप्रेत

पक्षेत्रयोदशी॥ कार्त्तिकेनवमीशुक्लामाघमासेचपूर्णिमा॥ एतेयुगादयःप्रोक्ताद
त्तस्याक्षयकारकाः॥ मन्वादींश्चप्रवक्ष्यामिशृणुध्वंसुसमाहिताः॥ आश्वयुक्छु
क्लनवमीकार्त्तिकेद्वादशीसिता॥ तृतीयाचैत्रमासस्यतथाभाद्रपदस्यच॥ आ
षाढशुक्लदशमी॥ सितामाघस्यसप्तमी॥ श्रावणस्याष्टमीकृष्णातथाषाढेचपू
र्णिमा॥ फाल्गुनस्यत्वमावास्यापुष्यस्यैकादशीतथा॥ कार्त्तिकीफाल्गुनीचैत्री
ज्येष्ठीपंचदशीसिता॥ मन्वादयःसमाख्यातादत्तस्याक्षयकारकाः॥ द्विजैः
श्राद्धंप्रकर्त्तव्यंमन्वादिषुयुगादिषु॥ श्राद्धेनिमंत्रितश्चैवग्रहणेचंद्रसूर्ययोः॥
अयनद्वितीयेचैवनाधीयीतद्विजोत्तमाः॥ शवानुगमनेचैवआरण्यंसम
धीत्यच॥ सूतकद्वितयेचैवअनध्यायाःप्रशस्यते॥ सर्पादिदर्शनेचैवत

था भूकंपनेपिच॥ एवमादिषुसर्वेषुअनध्यायःप्रशस्यते॥ अनध्यायेष्वधीतानां
प्रजांप्रज्ञांयशःश्रियं॥ आयुष्यंनलमारोग्यंनिकृं॰ततियमःस्वयं॥ अनध्याये
षुयोधीतेतंविद्याद्ब्रह्मघातकं॥ नतंसंभाषयेद्विप्रानतेनसहसंवर्णतु॥ कुंड
गोलकयोःकेचित्जडादीनांचसत्तमाः॥ वदंतिचोपनयनंतत्सुत्रादिषुकेच
न॥ अनधीत्यतुयोवेदान्शास्त्राणिपठतेनरः॥ शूद्रउच्यतेसविज्ञेयोनरका
योपपद्यते॥ अनधीतद्विजोयस्तुआचारेषुप्रपद्यते॥ नाचारफलमाप्नोतियथा
शूद्रस्तथैवसः॥ नित्यंनैमित्तिकंकाम्यंयच्चान्यत्कर्मवैदिक॥ अनधीतस्यवि
प्रस्यसर्वंभवतिनिष्फलं॥ शब्दब्रह्ममयोविष्णुर्वेदःसाक्षाद्धरिःस्मृतः॥ वेदा
ध्ययीततोविप्रःसर्वान्कामानवाप्नुते॥ ॥ इतिश्रीबृहन्नारदीयत्रयोविंशो

ध्यायः॥ ॥२३॥ ॥सूत उवाच॥ ॥वेदग्रहणपर्यंतं शुश्रूषानियते गुरोः॥ अ-
नुज्ञातस्ततस्तेन कुर्यादग्निपरिग्रहं॥ पत्नीं सुगुणां सुकुलोद्भवं॥ द्विजः समुद्व-
हेत्कन्यां सुशीलां धर्मचारिणीं॥ मातृतः पंचमादीनां पितृतः सप्तमीं तथा॥ द्विजः
समुद्वहेत्कन्याः सैमन्यथा गुरुतल्पगः॥ रोगिणीं चैव वृत्ताक्षीं सरोगकुलसं-
भवां॥ अतिकेशामकेशां वा वाचालां नोद्वहेद्बुधः॥ कायस्थां वामनां चैव दी-
र्घदेहां विरूपिणीं॥ न्यूनाधिकांगामुन्मत्तां पिशुनां नोद्वहेद्बुधः॥ स्थूलगुल्फां
दीर्घजंघां तथैव पुरुषाकृतिं श्मश्रुव्यंजनसंयुक्तां विकारीं नोद्वहेद्बुधः॥ वृथाहा-
स्यवतीं चैव सदान्यगृहवासिनीं॥ विवादशीलां भ्रमितां निष्ठुरां नोद्वहेद्बुधः॥ ब- पु॰रा॰
हाशिनीं स्थूलदंतां स्थूलोष्ठीं घर्घरस्वरां॥ अतिकृष्णां रक्तवर्णां धूर्तां नैवोद्वहे- १३३

द्बुधः॥ सदा रोदनशीलां च पांडुवर्णां च कुत्सितां॥ श्वासकासादिसंयुक्तां निद्राशी-
लां च नोद्वहेत्॥ अनर्थभाषिणीं चैव लोकद्वेषपरायणां॥ परापवादनिरतां त-
स्करां नोद्वहेद्बुधः॥ दीर्घनासां च कितवां तनूरुहविभूषितां॥ गर्वितां बकवृ-
त्तिं च सर्वथा नोद्वहेद्बुधः॥ बालभावाद्विज्ञातस्वभावामुद्वहेद्यदि॥ प्रगल्भां
विगुणां ज्ञात्वा सर्वथा तां परित्यजेत्॥ नष्टे पुत्रेषु या नारी निष्ठुरा सर्वदा भवेत्
॥ परानुकूलिनीं चैव सर्वथा तां परित्यजेत्॥ विवाहस्त्वष्टमविधो ब्राह्माद्यामु-
निसत्तमा॥ पूर्वः पूर्वो वरो ज्ञेयः पूर्वाभावे परः परः॥ ब्राह्मादिवस्त्वथा चैवार्षप्राजा-
पत्यस्तथासुरः॥ गांधर्वो राक्षसश्चैव पैशाचश्चाष्टमो मतः॥ ब्राह्मेनैव विवाहे-
न विवाहं द्विजोत्तमः॥ दैवेनाप्यथवा कुर्यात्केचिदार्षं च चक्षते॥ प्राजाप

स्नादयो विप्रा विवाहाः पंचगर्हिताः॥अभावेषु तु पूर्वेषु कुर्यादेव परान्बुधः॥य
ज्ञोपवीतद्वितयं सोत्तरीयं च धारयेत्॥सुवर्णकुंडले चैव धौतवस्त्रद्वयं तथा॥अ
नुलेपनलिप्तांगः कृत्तकेशनखः शुचिः॥धारयेद्वैणवं दंडं सोदकं च कमंडलुं
॥उष्णीषममलं छत्रं पादुके वाप्युपानहौ॥धारयेत्पुष्पमाल्यं च सुगंधः प्रिय
दर्शनः॥नित्यं स्वाध्यायशीलः स्याद्यथाचारः समाचरेत्॥परान्नं नैव भुंजी
त परवादं च वर्जयेत्॥पादेनाक्रमेत्पादं उच्छिष्टं नैव लंघयेत्॥न संहता
भ्यां पाणिभ्यां कंडूयादात्मनः शिरः॥पूज्यं देवालयं चैव नापसव्यं व्रजेद्द्वि
ज॥देवार्चाचमनस्नानव्रतश्राद्धक्रियादिषु॥न भवेन्मुक्तकेशश्च नैकवस्त्रध
रस्तथा॥नारोहेद्दुष्टयानं च शुष्कवादं च वर्जयेत्॥अन्यस्त्रियं न गच्छेच्च द्यू

तं च परिवर्जयेत्॥नापसव्यं व्रजेद्विप्रान्अश्वत्थं च चतुष्पथं॥असूयामत्सरं
चैव दिवास्वापं च वर्जयेत्॥न वदेत्परपापानि स्वपुण्यं नैव कीर्तयेत्॥स्ववय
नक्षत्रं मानं चैवाभिगोपयेत्॥न दुर्जनैः सह वसेन्नाशास्त्रं शृणुयात्तथा॥आ
सर्वद्यूतगीतेषु द्विजस्तु न मतिं चरेत्॥आर्द्रास्थि च तथोच्छिष्टं श्वस्पृष्टं च पतितं त
था॥सर्पं च निषजं स्पृष्ट्वा सचैलं स्नानमाचरेत्॥चितिं चितिकाष्ठं च यूपं चंडा
लमेव च॥स्पृष्ट्वा देवलकं चैव सवासा जलमाविशेत्॥दीपखट्वातनच्छाया केश
वस्त्रघटोदकं॥अजमार्जाररेणुश्च हंति पुण्यं दिवाकृतं॥शूर्पवातं प्रेतधूमं तथा शू
द्रान्नभोजनं॥वृषलीपतिसंगं च दूरतः परिवर्जयेत्॥असच्छास्त्राभिगमनं खाद
नं नखकेशयोः॥तथैव नग्नशयनं दूरतः परिवर्जयेत्॥गामश्वत्थं समं चै

बृहन्नार० वतथैव च चतुष्पथं॥ देवतायतनं चैव नापसव्यं व्रजेद्द्विजः॥ शिराभ्यंगावसिष्टेन तै
१३५ लेनांगं न लेपयेत्॥ तांबूलमशुचिर्नाद्यात्तथासुप्तं न बोधयेत्॥ नाशुद्धोग्निं परिचरे
त्पूज्यते गुरुदेवताः॥ न वामहस्तेनैकेन पिबेद्वक्त्रेण वा जलं॥ नातिक्रमेद्गुरोः छाया
तदाज्ञां च मुनीश्वराः॥ न निंद्याद्योगिनो विप्रा न व्रतिनोपि यतीस्तथा॥ परस्परस्य
मर्माणि कदापि न वदेद्द्विजाः॥ दर्शं च पौर्णमास्यां च यागं कुर्याद्यथाविधि॥ उपास
नं च होमं वै च सायं प्रातर्द्विजादिभिः॥ उपासनपरित्यागी सुरापीलुच्यते बुधैः॥ अ
यने विषुवे चैव युगादिषु च त्रिष्वपि॥ दर्शे च प्रेतपक्षे च श्राद्धं कुर्याद्गृही द्विजाः॥ मन्वा-
दिषु मृताहे च अष्टकादिषु सत्तमाः॥ नवे धान्ये समायाते गृही श्राद्धं समाचरेत्॥ श्रो पु॰ रा॰
त्रिये गृहमायाते ग्रहणे चंद्रसूर्ययोः॥ पुण्यक्षेत्रेषु तीर्थेषु गृही श्राद्धं समाचरेत् १३५

यज्ञो दानं तपो होमः स्वाध्यायपितृतर्पणं॥ वृथा भवति विप्रेंद्राः ऊर्द्ध्वपुंड्रं विना कृ
तं॥ ऊर्द्ध्वपुंड्रं च तुलसीं श्राद्धे नेच्छंति केचन॥ वृद्धाचारः परिग्राह्यो तस्माच्छ्रेयोभि
भिर्द्विजैः॥ इत्येवमादयो धर्माः स्मृतिमार्गप्रचोदिताः॥ कार्या द्विजातिभिः सम्यक्
सर्वकामफलप्रदाः॥ सदाचारपरा ये तु तेषां विष्णुः प्रसीदति॥ विष्णोः प्रसन्नतां
याति किमसाध्यं द्विजोत्तमाः॥ ॥ इति श्रीबृहन्नारदीये चतुर्विंशोध्यायः॥ ॥
॥२४॥ ॥सूत उवाच॥ ॥गृहस्थस्य सदाचारं वक्ष्यामि द्विजसत्तमाः॥ कुर्वतां
सर्वपापानि नश्यंत्येव न संशयः॥१॥ ब्राह्मे मुहूर्ते उत्थाय पुरुषार्थाविरोधिनीं॥ वृ
त्तिं संचिंतयेद्विप्राः कृतकेशप्रसाधनः॥ दिवासंध्यासु कर्णस्थब्रह्मसूत्रं उदङ्मुखः
॥ कुर्यान्मूत्रपुरीषे तु रात्रौ च दक्षिणामुखः॥ शिरः प्रावृत्य वस्त्रेण अंतर्द्धाय तृणैर्म-

बृहन्ना० द्रौ॥ वहन्नसूत्रं तु कर्णे वै तावन्मौनी भवेद्द्विजः॥ पथि गोष्ठे नदीतीरे तटाके कूपसन्नि-
१३६ धौ॥ तथा वृक्षच्छायायां कान्तारे वह्निसन्निधौ॥ देवालये तथोद्याने कृष्टभूमौ चतु-
ष्पथे॥ ब्राह्मणानां समीपे च तथा गोगुरुयोषितां॥ तुषांगारकपालेषु जलमध्ये तथै-
व च॥ एवमादिषु देशेषु मलमूत्रं न कारयेत्॥ शौचे यत्नः सदा कार्यः शौचमूलो
द्विजः स्मृतः॥ शौचाचारविहीनस्य समस्तं कर्म निःफलं॥ शौचं तु द्विविधं प्रोक्तं बा-
ह्यमाभ्यन्तरं तथा॥ मृज्जलाभ्यां बहिःशुद्धिर्भावशुद्धिस्तथान्तरा॥ गृहीतशिश्नश्चोत्थाय
शौचार्थं मृत्तिकां हरेत्॥ गंधलेपक्षयकरं शौचं कुर्यात्प्रयत्नतः॥ शुचिदेशे तु शौचा-
र्थं मृत्तिकां गृहेत्॥ न मूषकादिखनितां हलोत्कृष्टां तथैव च॥ वापीकूपतटाकेषु नाहरेद्बाह्यमृ- पू०रा०
त्तिकां॥ शौचं कुर्यात्प्रयत्नेन छायायां तज्जीजमृदं॥ लिंगे मृदेका दातव्या तिस्रो वामे द्वयोर्द्वयोः १३६

अपाने पंच वामे तु दश सप्त तयोर्भयोः॥ तिस्रस्तिस्रः प्रदातव्याः पादयोर्मृत्तिकाः पृथक्॥
एवं शौचं प्रकुर्वीत गंधलेपापनुत्तये॥ एतच्छौचं गृहस्थस्य द्विगुणं ब्रह्मचारिणां॥ त्रिगुणं तु
वनस्थानां यतीनां तु चतुर्गुणं॥ स्वग्रामे पूर्णमाचारं पथ्यर्द्धं मुनिसत्तमाः॥ आतुरे नियमं नास्ति म-
हापदि तथैव च॥ गंधलेपक्षयकारं शौचं कुर्याद्विचक्षणः॥ स्त्रीणामनुपनीतानां गंधलेपक्ष-
यावधि॥ व्रतस्थानां च सर्वेषां यतिवच्छौचमिष्यते॥ विधवानां च विप्रेन्द्राः एवं शौचं प्रकीर्त्तितं॥ ए-
वं शौचं तु निर्वर्त्य पश्चाद्द्वे सुसमाहितः॥ प्रागुदङ्मुखो वापि आचामेत्प्रयतो द्विजः॥ त्रिश्च-
तुर्वा पिबेदापो वेदापो गंधफेनादिवर्जिताः॥ द्विमर्ज्यक्षकपालं च तलेनोष्ठौ च सत्त-
माः॥ तर्जन्यंगुष्ठयोगेन नासारंध्रे द्वयं स्पृशेत्॥ अंगुष्ठानामिकाभ्यां च चक्षुःश्रोत्रे
यथाक्रमं॥ कनिष्ठांगुष्ठयोगेन नाभिदेशं स्पृशेद्द्विजाः॥ तलेनोरस्थलं चैव अं-

बृहन्नार०
१३७

गुल्फगैः शिरः स्पृशेत्॥ तलेनांगुल्यगैर्वा स्पृशेदंसौ विचक्षणः॥ एवमाचम्य वि
प्रेंद्राः शुद्धिमाप्नोत्यनुत्तमां॥ ततः स्नानं प्रकुर्वीत मार्जनं जलतर्पणं॥ तथा संध्या
मुपासीत गायत्र्यर्घ्यं रवौ क्षिपेत्॥ गायत्रीं तु जपेत्स्थित्वा तिष्ठन्नासूर्यदर्शनात्
॥ तथैव सायमासीनो जपेदाऋक्षदर्शनात्॥ उपास्य संध्यां च मध्याह्ने क्षिपे
दर्घ्यं च पूर्ववत् गायत्रीं च जपेत्सम्यक् तिष्ठन्नासीन एव वा॥ प्रातर्मध्यं दिने चि
वगृहस्थः स्नानमाचरेत्॥ ब्रह्मयज्ञं प्रकुर्वीत दर्भपाणिर्मुनीश्वराः॥ द्विजोदि
तानि कर्माणि प्रमादादि कृतानि चेत्॥ शर्वर्याः प्रथमे यामे तानि कुर्याद्यथा
क्रमं॥ नोपास्ते यो द्विजः संध्यां धूर्त्तो मर्त्योऽप्यनापदि॥ पाषंडः स हि विज्ञेयः सर्व पूरा०
वर्णबहिःकृतः॥ यस्तु संध्यादिकर्माणि कूटयुक्त्या विरागतः॥ परित्यजति तं १३७

विद्यान्महापातकिनां वरं॥ यद्विजाञ्जनिभाषंते त्यक्तसंध्यादिकर्म्मिणं॥ ते या
ति नरकान्घोरान्यावच्चंद्रतारकं॥ देवार्चनं ततः कुर्याद्विश्वदेवं यथाविधिः
॥ अयांतमतिथिं सम्यग्गत्वाद्यैश्च प्रपूजयेत्॥ वक्तव्या मधुरा वाणी अतिथिष्वाग
तेषु वि॥ जलान्नकंदमूलैर्वा गृहदानेन वार्चयेत्॥ अतिथिर्यस्य भग्नाशो
गृहात्प्रतिनिवर्त्तते॥ स तस्मै दुःकृतं दत्वा पुण्यमादाय गच्छति॥ अज्ञातगो
त्रनामानमन्यग्रामादुपागतं॥ विपश्चितोतिथिं प्राहुर्विष्णुवत्तं प्रपूजयेत्॥
स्वग्रामवासिनं त्वेकं श्रोत्रियं विष्णुतत्परं॥ अन्नाद्यैः प्रत्यहं विप्रा उद्दिश्यापि
रन्नयजेत्॥ पंचयज्ञपरित्यागी ब्रह्महेत्युच्यते बुधैः॥ कुर्यादहरहस्तस्मात्पंच
महायज्ञान्नतः॥ देवयज्ञो भूतयज्ञः पितृयज्ञस्तथैव च॥ नृयज्ञो ब्रह्मयज्ञश्च

पंचयज्ञाः प्रकीर्तिताः ॥ भृत्यमित्रादिसंयुक्तः स्वयं भुंजीत वाग्यतः ॥ द्विजो नाभो
ज्यमश्नीयात् पात्रांते वपरित्यजेत् ॥ संस्थाप्य ग्रासने पादौ वस्त्रार्द्धपरिधायवे
॥ मुखेन धमितं भुक्त्वा सुरापीत्युच्यते बुधैः ॥ स्वादितार्द्धं पुनः स्वादेत मोदका
नि फलानि वा ॥ ग्रासशेषं न चाश्नीयात् पीतशेषं पिबेन्न च ॥ एक एव तु पात्रे
विभोजनं द्वौ न कारयेत् ॥ नोच्छिष्टं कस्यचिद्दद्यात् उच्छिष्टं भोजयेन्न च ॥ अ
त एव विकं भुंजीत नान्येन च कदाचन ॥ भुंजीनस्य गृहस्थस्य सिद्धेसिद्धेऽपि
तामहाः ॥ उच्छिष्टं च न भुंजीत अतोऽन्यन्न कदाचन ॥ प्रत्य ॥ क्षलवणंविवगो
मांसाशी निगद्यते ॥ आपोशाने वाचमने पेयद्रव्येषु च द्विजः ॥ शब्दं न कार
येद्विप्राः कुर्याच्चेन्नारकी भवेत् ॥ पथ्यमन्नं प्रभुंजीत वाग्यतोऽन्नमकुत्सयन्

त् ॥ ततश्चाचम्य विप्रेंद्राः शास्त्रचिंतापरो भवेत् ॥ रात्रावपि यथाशक्त्या शयना
सनभोजनैः ॥ कंदमूलफलैर्वापि आयांतमतिथिं यजेत् ॥ एवं गृही सदाचारं
कुर्यात्प्रतिदिनं बुधाः ॥ यथाचारपरित्यागी प्रायश्चित्ती भवेद्ध्रुवं ॥ ऋषितां
स्वतनुं दृष्ट्वा पलिताद्यैश्च सत्तमाः ॥ पुत्रेषु भार्यां निःक्षिप्य वनं गच्छेत्सहैव वा ॥
भवेत्त्रिषवणस्नायी नखश्मश्रुजटाधरः ॥ अधःशायी ब्रह्मचारी पंचयज्ञपरा
यणः ॥ फलमूलाशनानि संस्वाध्यायनिरतस्तथा ॥ दयावान् सर्वभूतेषु ना
रायणपरायणः ॥ वर्जयेद्ग्रामजातानि पुष्पाणि च फलानि च ॥ अष्टौ ग्रासां
श्च भुंजीत न कुर्याद्रात्रिभोजनं ॥ अभ्यंगं वन्यतैलेन वानप्रस्थः समाचरेत् ॥
व्यवायं वर्जयेद्यत्नैव निद्रालस्यं च वर्जयेत् ॥ मृषावादं परिवादं मिथ्यावादं च वर्ज

येत्॥ शंखचक्रगदापाणिं नित्यं नारायणं स्मरेत्॥ वानप्रस्थः प्रकुर्वीत नूतनश्चां
द्रायणादिकं॥ सहेत शीतवातादि वह्निं परिचरेत्सदा॥ यदा मनसि वैराग्यं जा-
तं सर्वेषु वस्तुषु॥ तदैव सन्न्यसेद्विद्वानन्यथा पतितो भवेत्॥ वेदांताभ्यास
निरतः शांतो दांतो जितेंद्रियः॥ निर्द्वंद्वो निरहंकारो निर्ममः सर्वदा भवेत्॥ श
मादिगुणसंयुक्तः कामक्रोधविवर्जितः॥ नग्नो वा जीर्णकौपीनो भवेन्मुंडो
यतिर्द्विजाः॥ समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः॥ एकरात्रं वसेद्ग्रामे त्रि
रात्रं नगरे तथा॥ भैक्षेण वर्त्तयन्नित्यं नैकान्नी च भवेद्यतिः॥ अनिंदितद्वि
जागेहे व्यंगारे भुक्तवर्जिते॥ विवादरहिते चैव भिक्षार्थं पर्यटेद्यतिः॥ भवे
त्रिषवणस्नायी नारायणपरायणः॥ जपेच्च प्रणवं नित्यं यतात्मा विजिते

न्द्रियः॥ एकान्नादी भवेद्यस्तु कदाचिल्लंपटो यतिः॥ तस्यैव निष्कृतिर्नास्ति प्राय
श्चित्तायुतैरपि॥ यदि विप्रा यतिर्लोभात्प्रहृष्टस्तरुषो भवेत्॥ स चंडालसमो
ज्ञेयो वर्णाश्रमविगर्हितः॥ आत्मानं चिंतयेद्देवं नारायणमनामयं॥ निर्द्वंद्व
निर्ममं शांतं मायातीतमनामयं॥ अव्ययं च परिपूर्णं च सदानंदैकविग्रहं॥ ज्ञा
नस्वरूपममलं परं ज्योतिः सनातनं॥ अविकारमनाद्यंतं जगच्चैतन्यका
रणं निर्गुणं परं ध्यायेदात्मानं परमात्मनं॥ पठेदुपनिषद्वाक्यं वेदांतार्थां
श्च चिंतयेत्॥ सहस्रशिरसं देवं सदा ध्यायेज्जितेंद्रियः॥ एवं ध्यानपरो य-
स्तु यतिर्विगतमत्सरः॥ स याति परमानंदं परं ज्योतिः सनातनं॥ इत्येवमा-
श्रमाचारान्यः करोति द्विजः क्रमात्॥ स याति परमं स्थानं यत्र गत्वा न शो

चति॥वर्णाश्रमाचाररताः सर्वे पापविमोचिताः॥नराः सर्वे समायांति तद्विष्णोः प
रमंपदं॥ ॥इतिश्रीबृहन्नारदीये पंचविंशोध्यायः॥ ॥२५॥सूतउवाच॥ ॥
शृणुध्वमृषयः सर्वे श्राद्धस्य विधिरुत्तमं॥यत्कृत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र सं
शयः॥१॥विप्रः क्षयाहपूर्वेद्युः स्नात्वाकाक्रांतो भवेत्॥अधःशायी ब्रह्मचारी
निशि विप्रान्निमंत्रयेत्॥दंतधावनतांबूलेतिलाभ्यंगं तथैव च॥रत्यौषधप
रान्नानि श्राद्धकर्त्ता विवर्जयेत्॥३॥अध्वानं कलहं क्रोधं व्यवायं च धुरं तथा
॥श्राद्धकर्त्ता च भोक्ता च दिवास्वापं च वर्जयेत्॥श्राद्धे निमंत्रितो यस्तु व्यवायं
कुरुते यदि॥ब्रह्महत्यामवाप्नोति नरकं चोपपद्यते॥श्राद्धे नियोजयेद्विप्रं

श्रोत्रियं विष्णुतत्परं॥यथास्वाचारनिरतं संतं सत्कुलोद्भवं॥रागद्वे

षविहीनं च पुराणार्थविशारदं॥देवपूजारतं चैव स्मृतेरर्थविशारदं॥वेदां
ततत्वसंपन्नं सर्वलोकहितेरतं॥कृतज्ञं गुणसंपन्नं गुरुशुश्रूषणे रतं॥
परोपदेशनिरतं सच्छास्त्रकथनेतथा॥एते नियोजितव्या वै श्राद्धे विप्रा
मुनीश्वराः॥सूतउवाच॥ ॥श्राद्धे वर्ज्यान्प्रवक्ष्यामि शृणुध्वं गदतो मम॥न्यू
नांगश्चाधिकांगश्च कापस्थो रोगिणस्तथा॥कुष्ठी च कुनखी चैव लंबकर्णः
क्षतव्रतः॥नक्षत्रपाठजीवी च तथा च शवदाहकः॥कुवादी परिवेत्ता च त
था देवलकः खलः॥वृषलीसूतिपोष्टा च वृषलीपतिरेव च॥कुंडश्च गोलक
श्चैव मंत्रविक्रयिणस्तथा॥गायकाः काव्यकर्त्तारो भिषक्शास्त्रोपजीविनः॥वेद
निंदापरश्चैव विप्रनिंदापरस्तथा॥निमंत्रांजोपसेवी च कृतघ्नः कितवस्तथा

॥ सुरापानपरश्चैव द्यूतासवपरायणाः ॥ मिथ्याभिवादिनश्चैव ग्रामारण्यप्रदा
हकाः ॥ न चातिथ्यपरश्चैव अयाज्यानां च याजकः ॥ दंभाचारो ह्यसंतुष्टोऽन्य
स्त्रीधनतत्परः ॥ विष्णुभक्तिविहीनश्च शिवभक्तिपराङ्मुखः ॥ वेदविक्रयिणश्चैव
व्रतविक्रयिणस्तथा ॥ स्मृतिविक्रयिणश्चैव पश्चापि रसविक्रयी ॥ कूटयुक्ति
रतश्चैव श्राद्धे वर्ज्याः प्रयत्नतः ॥ निमंत्रयीत पूर्वेद्युः तस्मिन्नेव दिने तथा ॥ नि
मंत्रितो भवेद्विप्रो ब्रह्मचारी जितेंद्रियः ॥ ततः प्रातः समुत्थाय कल्यं कर्म्म समा
रभेद्द्विजानुकूले कुतपसंज्ञिते ॥ दिवसस्याष्टमे भागे यदा मंदायते रविः ॥ स का
लः कुतपो नाम पितॄणामतिवल्लभः ॥ अपराह्णः पितॄणां तु दत्तः कालः स्वयं
भुवा ॥ तत्काल एव दातव्यं तस्माद्विप्राः द्विजोत्तमैः ॥ यत्कव्यं दीयते विप्र रका

ले मुनिसत्तम ॥ राक्षसं तद्भवेत्तेयं पितॄणां नोपसर्पति ॥ कव्यं प्रदत्तं सायाह्ने राक्ष
सं तनैद्वविर्नवेत् ॥ दाता नरकमाप्नोति भोक्ता च नरकं व्रजेत् ॥ क्षयाहस्य तिथि
र्यातु यदि खंडतिथिर्भवेत् ॥ व्याप्तापराह्निका यातु श्राद्धं कार्यं विजानता ॥ क्ष
याहस्य तिथिर्यातु अपराह्णद्वये यदि ॥ पूर्वा क्षये तु कर्त्तव्या वृद्धौ कार्या तथोत्त
रा ॥ मुहूर्त्तद्वितयं पूर्वदिने स्यादपरेऽहनि ॥ तिथिः सायाह्नगा तत्र परा कव्यस्य
विश्रुता ॥ केचित्पूर्वदिनं प्राहुर्मुहूर्त्तद्वितये सति ॥ न तन्मतं हि सर्वेषां कव्यदी
ने मुनीश्वराः ॥ निमंत्रितेषु विप्रेषु मिलितेषु द्विजेषु द्विजोत्तमाः ॥ प्रायश्चित्तवि
शुद्धात्मा तेभ्योऽनुज्ञां समाहरेत् ॥ उक्तो च विश्वदेवार्थं पित्रर्थे त्रीन्यथाविधिः ॥
देवतार्थे च पित्रर्थे मकैकं वानिमंत्रयेत् ॥ श्राद्धार्थं समनुज्ञातो मंडलं कारये

ह०नारा०
१४२

हूयं॥ब्राह्मणस्यत्रिकोणंचक्षत्रियस्यशिवस्यवर्तुलंज्ञेयंशूद्रस्यात्सुलक्षणंनवे
त॥ब्राह्मणानाममन्त्रावेत्तुत्वान्तरंपुत्रमेववा॥आत्मानंवानियुंजीतनविघ्नंवेदव
र्जितं॥प्रक्षाल्यविप्रपादांश्चआचांतानुपवेश्यच॥यथावद्दर्शनंकुर्यात्परं
नारायणंप्रभुं॥ब्राह्मणानांचमध्येचद्वारदेशेचसत्तमाः॥अपहतादृशूचा
कर्त्राअनुविकिरेत्तिलान्॥यविदीर्णैश्चविश्वेषांदेवानामिदमासनं॥इत्येतिमं
योदद्यात्स्वदेवेक्षणइतिक्षणं॥अक्षय्यासनयोःषष्ठीद्वितीयावाहनेतथा॥
अन्नदानेचतुर्थीस्यात्शेषाःसंबुद्धयःस्मृताः॥आसाद्यपात्रद्वितयंव
र्णशाखासमन्वितं॥तत्पात्रेसेचयेत्तोयंशन्नोदेवीरुस्वाद्विजः॥यवोसीति पू०रा०
यवान्क्षिप्त्वागंधपुष्पैःप्रपूज्यच॥आवाहयेत्ततोदेवान्विश्वेदेवासइत्य १४२

चा॥यादिव्याइतिमंत्रेणदद्यादर्घ्यंसमाहितः॥गंधैश्चपुष्पधूपैश्चदीपैर्वस्त्रै
यजेत्ततः॥देविश्वसमनुज्ञातोयजेत्पितृगणंतथा॥तिलसंयुक्तदर्भैश्चदद्यात्तेषा
यथासनं॥पात्राण्यासादयेत्त्रीणिअर्घ्यार्थंपूर्ववद्द्विजाः॥शन्नोदेव्याजलंक्षिप्त्वा
तिलोसीतितिलंक्षिपेत्॥उशंतस्त्वेत्यावाह्यपितॄन्विप्रःसमाहितः॥यादिव्याइ
तिमंत्रेणदद्यादर्घ्यंचपूर्ववत्॥गंधैश्चपुष्पैस्तैश्चधूपदीपैश्चसत्तमाः॥वासो
भिर्भूषणैश्चैवयथावित्तंसमर्चयेत्॥ततोन्नमासमादायघृतयुक्तंविचक्ष
णः॥अग्नौकरिष्यइत्युक्त्वातेभ्योनुज्ञांसमाहरेत्॥ग्रंथांतरात्॥मखाःसर्वत्रा
नवेद्यापिंडाग्नौचविवर्जयेत्॥यथामघंतथामाखनिषिद्धाश्चाग्निपिंडयोः॥
मातामहेत्वयोदद्यादग्नौकारणआहुती॥निराग्नाःपितरास्तस्यापिशाचं

वृ॰ना॰र॰ श्राद्धमुच्यते॥करवै करवाणीति वा।चव्यो विब्राह्मणो द्विजः॥कुरुष्व क्रियतां चे
१४२ ति कुर्वन्नेव हरेद्द्विः॥अपासनाग्निमाधाय स्वगृह्योक्त विधानतः॥सोमय
पित्र्मते स्वधा नम इति सत्तमाः॥अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम इत्येवच
॥स्वाहांतेपि नापि वा विप्राञ्जुहुयात्पित्र्यज्ञवत्।अभ्यामेवाकृतिभ्यां तु पि
तरस्तृप्तिमाप्नुयुः॥आग्न्याभावे तु विप्रस्य पाणौ होमो विधीयते।यथाचारं प्रकुर्वीत पा
णावग्नौ यथा द्विजः॥नष्टाग्निर्दूरगो वापि चेत्पार्वणे समुपस्थिते॥संधायाग्निं ततः का
र्यं कृत्वा तं विसृजेत्कृती॥यद्यग्निर्दूरगो विप्राः पार्वणे समुपस्थिते॥भ्रातृभिः कार
येच्छ्राद्धं साग्निकैर्विधिवद्द्विजः॥क्षयाहदिवसे प्राप्ते स्वस्याग्निर्दूरगो यदि॥त
त्पिवं भ्रातरस्तत्र लौकिकाग्नाविति।स्थितिः॥अपासनाग्नौ दूरस्थे समीपे भ्रात पू॰रा॰ १४३

रि स्थिते॥यद्यग्नौ जुहुयाद्वापि पाणौ वा स हि पातकी॥अपासनाग्नौ दूरस्थे केचिदि
च्छंति सत्तमाः॥पाणौ च तस्य होतव्यमिति तन्न समंजसं॥प्राचीनावीतिना होमः॥का
र्योग्नौ द्विजसत्तमाः॥तच्छेषं विप्रपात्रेषु विकिरेत्संस्मरन्हरिः॥नक्षेत्रो ज्येष्ठल
क्षेश्वरवाद्यैर्विप्रानुप्रपूरयेत्॥दत्वान्नं पृथिवी पात्रमिति पात्राभिमंत्रणं॥कृत्वेदं
विष्णुरित्यन्ने द्विजांगुष्ठं निवेशयेत्॥सव्याहृतिकां गायत्रीं मधुवाता इति त्र्यृचं॥ज
प्त्वा यथासुखं वाच्यं तु जीरं स्तैपि वाग्यतः॥अन्नत्यागं ततः कार्यमुच्चयेत्तत्र समा
हिताः॥आगच्छंतु महाभागा विश्वेदेवा महाबलाः॥ये यत्र विहिताः श्राद्धे सावधाना
भवंतु ते॥इति संप्रार्थ्य देवान्ये देवाः साउवाचवे॥तथा संप्रार्थ्य पितॄन्ये च
हेति रुचापि नृन्॥अमूर्तानां समूर्तानां पितॄणां दीप्ततेजसां॥नमस्यामि सदा ते

ह.र.ना.० षां ध्यायिनां योगचक्षुषां ॥ एवं पितॄन् नमस्कृत्वा नारायणपरायणः ॥ दत्तं द विश्व
१४४ तत्कर्म विप्रवे च समर्पयेत् ॥ ततस्ते ब्राह्मणाः सर्वे भुंजीरन् वाग्यता द्विजाः ॥ हस
ते वदते यश्च राक्षसं तद्भवेद्धविः ॥ यथाचारं प्रदेयं च मधुमांसादिभिस्तथा ॥ पाका
दीन्न प्रशंसेरन् ॥ वाग्यताध्यतनात्तनाः ॥ यदि पात्रं त्यजेद्यस्तु ब्राह्मणः श्राद्धयोजि
तः ॥ श्राद्धहंता स विज्ञेयो नरकायोपपद्यते ॥ भुंजानेषु जन्मोन्यं स्पृष्टं तेयदि ॥
तदन्नमत्यजन् भुक्त्वा गायत्र्याष्टशतं जपेत् ॥ भुज्यमानेषु विप्रेषु कर्त्ता श्राद्धपरा
यणः ॥ स्मरन्नारायणं देवमनंतमपराजितं ॥ रक्षोघ्नान्वैष्णवानां चापेत्यकांश्च
विशेषतः ॥ जपेद्वा पौरुषं सूक्तं नाचिकेतत्रयं तथा ॥ सामान्यपि च सूक्तेन वेदपु पू.रा.
एपकथास्तथा इतिहासपुराणानि धर्मशास्त्राणि चैव हि ॥ भुंजीरन् ब्राह्मणा ४४

यावत्तावदेतान् जपेद्द्विजाः ॥ ब्राह्मणेषु च भुक्तेषु विकिरन्निक्षिपेत्तथा ॥ शेषमन्नं च
देवेचैव मधुसूक्तं च वै जपेत् ॥ स्वयं च पादौ प्रक्षाल्य सम्यगाचम्य पंडिताः ॥ आचांते
षु च विप्रेषु पिंडनिर्वापयेत्ततः ॥ स्वस्तिवाचनकं कुर्यात् अक्षय्योदकमेव च ॥ द
त्त्वा समाहितः कुर्यात्तथा गोत्राभिवंदनं ॥ उच्चाल्य पित्र्यपात्रं तु स्वस्ति कुर्वीति ये
द्विजाः ॥ वत्सरं पितरस्तेषां भवत्युच्छिष्टभोजनाः ॥ दातारो नोभिवर्द्धतामित्याद्यैः
स्मृतिभाषितैः ॥ आशीर्वाचाप्यनेनेत्थं नमस्कारं चरेत्ततः दद्याच्च दक्षिणां शक्त्या
तांबूलं गंधसंयुतं ॥ भुक्तपात्रमथोत्तीय स्वधाकारमुदीरयेत् ॥ वाजेवाजेति च रु
पितॄन्देवान्विसर्जयेत् ॥ मोक्षाच्च श्राद्धकृत्तस्यां रजन्यां मैथुनं त्यजेत् ॥ तथा स्वा
ध्यायमध्वानं प्रयत्नेन परित्यजेत् ॥ उद्धगम्याद्वरश्चैव विहीनश्च धनैस्तथा ॥ आ

बृहना॰ मश्राद्धं प्रकुर्वीत द्रव्याभावस्त्वाश्चेत् शाकादद्याच्चणं गवां॥ स्नात्वा च विधिवद्विप्राः कुर्या
१४५ द्यातिलतर्पणं॥ अथवा रोदनं कुर्यात् उच्चैर्विजने वने॥ दरिद्रोहं महापापी वद
न्निति विचक्षणः॥ परेद्युश्राद्धकृन्मर्त्यो यानेतर्पयते पितॄन्॥ तत्कुलं नाशमाप्नोति
ब्रह्महत्यां च विंदति॥ श्राद्धं कुर्वंति ये मर्त्याः श्राद्धावंतो मुनीश्वराः॥ न तस्य संततिछे
दः परलोके सुखाप्नवेत्॥ पितॄन् यजंति ये श्राद्धे तत्र विष्णुः प्रपूजितः॥ तस्मिंस्तु हृष्टे ज
गन्नाथे सर्वास्तुष्यंति देवताः॥ पितरो देवताश्चैव गंधर्वाप्सरसस्तथा॥ यक्षाश्च सि
द्धा मनुजा हरिरेव सनातनः॥ विप्राः पदस्ति यदस्ति दृश्यं चादृश्यमेव च॥ सर्वं विष्णुम
यं ज्ञेयं तस्मादन्यं न विद्यते॥ आधारभूतो विश्वस्य सर्वभूतात्मकोव्ययः॥ अनौ पूरां:
पम्यस्वभावश्च भगवान् हव्यकव्यभुक्॥ परब्रह्माभिधेयोपि एक एव जनार्दनः॥ १४५

कर्ता कारयिता चैव सर्वं विष्णुः सनातनः॥ इत्येतद्वो मुनिश्रेष्ठाः श्राद्धस्य विधिरुत्तमः
॥ कथितः कुर्वतामेव पापशांतिर्न विद्यति॥ य इदं पठते नित्यं श्राद्धकाले द्विजो
त्तमाः॥ पितरस्तस्य तृप्यंति संतुष्यति जनार्दनः॥ ॥इति श्रीबृहन्नारदीये षड्विंशो
ध्यायः॥ ॥२६॥ ॥सूत उवाच॥ ॥तिथीनां निर्णयं वक्ष्ये प्रायश्चित्तविधिं तथा॥
शृणुध्वं सर्वकर्म्माणां सिद्धिर्येन प्रजायते॥ श्रौतस्मार्त्तव्रतं दानं यच्चान्यत्कर्म वैदि
कं॥ अनिर्णीतासु तिथिषु न किंचित्फलति द्विजाः॥ एकादश्यष्टमी षष्ठी पौर्णमा
सी चतुर्दशी॥ अमावास्या तृतीया च उपवासव्रतादिषु॥ परविद्धाः प्रशस्ताः स्युः
र्न ग्राह्याः पूर्वसंयुताः॥ नागविद्धा तु या षष्ठी शिवविद्धा तु सप्तमी॥ दशम्यैकादशी
विद्धा नोपोष्या स्यात्कदाचन॥ दर्शं चायोसौर्णमासी च सप्तमी पितृवासरं॥ पूर्ववि

हृत्सार॰ १४६ द्वादशीमकुर्वाणो॥ नरकं याति मानवः॥ कृष्णपक्षे पूर्वविद्धा ह्यष्टमी च चतुर्दशी॥ प्रश॰
स्ताके चिदाकुर्वन्तीयायां नवमी तथा॥ व्रतादीनां तु सर्वेषां शुक्लपक्षो विशिष्यते
॥ अपराह्णं च पूर्वाह्णं ग्राह्यं श्रेष्ठतरं यतः॥ असंभवे व्रतादीनां यदि पूर्वाह्णिकी ति॰
थिः॥ मुहूर्त्तद्वितयं ग्राह्यं भगवत्युदिते रवौ॥ प्रदोषव्यापिनी ग्राह्या तिथिर्नक्तव्र
ते तथा॥ उपोषितव्यं नक्षत्रं येनास्तं याति भास्करः॥ तिथिर्नक्षत्रसंयोगाविहि
तौ विश्वकर्म्मणि॥ प्रदोषव्यापिनी ग्राह्यान्यथा वितथं भवेत्॥ अर्द्धरात्रादधो याउ
नक्षत्रव्यापिनी तिथिः॥ सिवग्राह्या मुनिश्रेष्ठा नक्षत्रविहितव्रते॥ अर्द्धद्वये समस्या
तां नक्षत्रं च तिथिर्यदि॥ क्षये पूर्वे प्रशस्ता स्याद्वृद्धौ कार्या तथोत्तरा॥ अर्द्धरात्रद्वये पूरा:
व्याप्ता तिथिनक्षत्रसंयुता॥ ह्रासवृद्धिविशेषस्याच्चेतु ग्राह्या पूर्वापरथवा॥ ज्येष्ठसं १४६

मिश्रितो मूलो रोहिणी वह्निसंयुता॥ मित्रेण संयुता ज्येष्ठा संतानादेवनाशिनी॥ त
तस्मात्सु तिथयः पुण्या कर्मानुष्ठानतो दिवा॥ रात्रिव्रतेषु सर्वेषु रात्रियोगो विशिष्य
ते॥ तिथिर्नक्षत्रयोगेन या पुण्या परिकीर्त्तिता॥ तस्मात्तु यत्कृतं कार्यं सिवग्राह्या वि
चक्षणैः॥ उदयाव्यापिनी ग्राह्या श्रवणद्वादशी तिथिः॥ सूर्येन्दुग्रहणं यावत्ता
वद्ग्राह्या जपादिषु॥ संक्रान्तिषु तु सर्वासु पुण्यकालं निगद्यते॥ स्नानदानजपा॰
दीनां कुर्वतामक्षयं फलं॥ तत्र विकर्कटौ ज्ञेयो दक्षिणायनसंक्रमः॥ पूर्वतो द्वा
दिका त्रिंशत् पुण्यकालं विदुर्बुधाः॥ वृषभे वृश्चिके चैव सिंहे कुंभे तथैव च॥ पूर्व
मष्टमुहूर्त्तं तु ग्राह्यं स्नानजपादिषु॥ तुलायां चैव मेषे च पूर्वतः परतस्तथा॥ ज्ञेया
दशैव घटिका दत्तस्याक्षयकारकाः॥ कन्यायां मिथुने चैव मीने धनुषि च द्विजाः

ब्रह्मा॰ ॥घटिकाःषोडशज्ञेयापरतःपुण्यदायकाः॥मकरंसंक्रमंप्राकुरुत्तरांयनसंज्ञितं॥प
१४७ रात्रिंशाच्चघटिकाश्चत्वारिंशाच्चपूर्वतः॥आदित्यशीतकिरणौग्रस्तावंतगतौयदि॥
स्नात्वाभुंजीतविप्रेंद्रः परेद्युःशुद्धमंडलं॥दृष्टचंद्रासिनीवालीनष्टचंद्राकुहूःस्मृ
ता॥अमावास्याद्विधाप्रोक्ताविद्धाद्विधमेलिप्युतिः॥सिनीवालीद्विजैर्ग्राह्यासाग्नि
कैःश्राद्धकर्मणि॥कुहूःशूद्रैस्तथास्त्रीभिःरपिचानग्निकैस्तथा॥अपराह्णद्वय
व्यापिन्यमावास्यातिथिर्यदि॥क्षयेपूर्वातुकर्त्तव्यावृद्धौकार्यातथोत्तरा॥भूत
विद्धेतिविख्यातासद्भिःशास्त्रविशारदैः॥अस्तंगतेस्तदुपरेद्युर्नोपरेद्युर्नोपराह्णि
का॥तत्रग्राह्यासिनीवालीसायाह्नव्यापिनीतिथिः॥अर्वाचीनक्षयेचैवसा पू॰रा॰
याह्नव्यापिनीतथा॥सिनीवालीपरिग्राह्यासर्वथाश्राद्धकर्मणि॥अस्तंगतेतिथिद १४७

द्वौतुभूतविद्धंपरित्यजेत्॥ग्राह्यास्यादपराह्णस्थाकुऽहूःपैत्र्यककर्म्मणि॥मध्याह्न
व्याह्नितयेप्राप्ताअमावास्यातिथिर्यदि॥तत्रेच्छयाचसंग्राह्यापूर्वावाथपराथवा॥स
र्वैरेकादशीग्राह्यापूर्वावाथपराथवा॥सर्वैरेकादशीग्राह्यादशमीपरिवर्जिता
॥दशमीसंयुताहंतिपुण्यंजन्मत्रयार्जितं॥एकादशीव्रतंपुण्यंदेवानामपिदुर्ल
भं॥किंपुनर्मनुजानांतुविष्णुलोकप्रदंभुवि॥छायाद्यानववेधायेउपोष्यंतिन
राधमाः॥तेसर्वेब्राह्मणाद्याश्चयोन्यंतरमवाप्नुयुः॥ ॥ऋषयऊचुः॥ ॥कीदृशी
सानवेछायायस्तासाकीदृशीभवेत्॥कथंवेधातिवेधोचमहावेधःकथंभवे
त्॥प्रलयश्चकथंप्रोक्तोमहाप्रलयएवच॥महाघोराथसाविद्धत्राक्षसीसाक
थंस्मृता॥एतन्मेसंशयंनूब्रह्मनूछेत्तुमर्हसिसांप्रतं॥समासेनद्विजश्रेष्ठ

नारदी० पांकुत्वाममोपरि॥ ॥नारद उवाच॥ ॥श्रूयतां द्विजशार्दूल वेधायेन वधास्मृता॥
१४९ यस्मिन्कृतेस्तु नृपश्रेष्ठ विनाशं याति किंचिवं॥ पृथक्नामानि सर्वेषां तन्मे निगदि
तः शृणु॥ द्विपंचाशद्घटिका दशमी दृश्यते यदा॥ छायावेधस्तदा ज्ञेया नंदा हरिदिने यदा
भवेत्॥ त्रिपंचाशद्घटापूर्णा ग्रस्ता एव तु गीयते॥ चतुःपंचाशकामानुसंपूर्णा व
ध उच्यते॥ पंचाशद्घटिकेति वेधास्यात् महावेधः षडात्मिके॥ प्रलयः सप्तपंचाश
त् महानष्टाधिके भवेत्॥ नवाधिके महाघोरा संपूर्णा राक्षसी स्मृता॥ एवमादि
चतुर्दश च वेधा विरेतिस्तु संयुता॥ आमस्तु काकालपर्यंतं मुपोष्यान कथंचन॥ द्वाद
शिकादशी यत्र तत्र संनिहितो हरिः॥ दशम्येकादशी विद्धा परतो द्वादशी न चेत् पू०रां
॥ द्वादश्यां तु तदोपोष्या त्रयोदश्यां तु पारणं॥ आदित्यग्रहणप्राप्ते पूर्वयामच १४९

तुष्टये॥ न कुर्याद्भोजनं विद्वान् कुर्याच्च स्नानभोजनं॥ चंद्रस्य ग्रहणे प्राप्ते पूर्वया
मं त्रये॥ तथा नाद्याद्विपदि भुंजीत सुरायान समं स्मृतं॥ आदित्यशीतकिरणौ ग्र
स्तावस्तं गतौ यदि॥ दृष्ट्वा स्नात्वा तु भुंजीत परेद्युः शुद्धमंडलं॥ अन्वाधानेष्टिम
ध्ये तु ग्रहणे चंद्रसूर्ययोः॥ प्रायश्चित्तं मुनिश्रेष्ठाः कथं कुर्वीत याज्ञिकाः॥ चंद्रो
परागे जुहुयात्॥ अप्सु मे सोम इत्यृचा॥ सूर्योपरागे जुहुयात् उद्वुत्यं जातवे
दसं॥ आसत्ते नोद्वयं च विव त्रयोमात्रा उदाहृताः॥ एवं तिथ्यां विनिश्चित्य स्मृतिमार्गे
ण पंचेद्रिताः॥ यः करोति व्रतादीनि तस्याद्क्षय यं फलं॥ वर्णप्रणिहिता धर्मा धा
र्मैस्तुष्यति केशवः॥ तस्माद्धर्मरता यांति तद्विष्णोः परमं पदं॥ ये धर्मान्कर्तुमिच्छं
ति सर्वे ते विष्णुरूपिणः॥ तस्मात्तेषु न व्याधिः कदाचिन्नैव बाधते॥ ॥इति

श्रीबृहन्नारदीयेसप्तविंशोध्यायः॥ ॥२७॥ ॥सूतउवाच॥ ॥प्रायश्चित्तविधिंव
क्ष्येहंशृणुध्वंसुसमाहिताः॥प्रायश्चित्तविशुद्धात्मासर्वकर्मफलंलभेत्॥प्रायश्चि
त्तविहीनैस्तुयत्कर्मक्रियतेद्विजाः॥तत्सर्वंनिष्फलंयांतिनलभंतेक्रियाफलं॥
कामक्रोधविहीनाश्चधर्मशास्त्रविशारदः॥विप्रैस्तुधर्मःप्रष्टव्योसधर्मफल
लिप्सुभिः॥प्रायश्चित्तानिचीर्णानिनारायणपराङ्मुखैः॥नतिःपुनंतिविप्रेंद्र
सुराभांडमिवापगा॥ब्रह्महाचसुरापीचस्तेयीचगुरुतल्पगः॥महापातकि
नस्त्वेतत्संयोगीचपंचमः॥यस्तुसंवत्सरंत्वेतैःशयनासनभोजनैः॥सं
वसेत्सततंविद्यात्पतितंसर्वकर्मसु॥अज्ञानाद्ब्राह्मणंहत्वाचीरवासाज
टीभवेत्॥स्वेनैवहतविप्रस्यकपालमपिधारयेत्॥तदभावेमुनिश्रेष्ठाकपा

लंवान्यमेववा॥तद्वंधजदंडेनधृत्वावनचरोभवेत्॥वन्याहारोभवेन्नित्य
मेकवारमिताशनः॥सम्यक्संध्यामुपासीतत्रिकालंस्नानमाचरेत्॥अध्य
यनाध्यापनादीन्विवर्जयंसंस्मरेद्धरिं॥ब्रह्मचारीभवेन्नित्यंगंधमा
ल्यादिवर्जयेत्॥तीर्थान्यनुवसेच्चैवपुण्यतीर्थाश्रमाणिच॥यदिन्येनजी
वेतग्रामेभिक्षांसमाचरेत॥शरावपात्रधारीस्यात्द्वारस्थोविस्मृतस्वरः॥वदेच्चब्र
ह्महास्मीतिसप्तागाराणिपर्यटन्॥स्वशास्त्रस्याविवेकेनएककालंतुभोजयेत्॥द्वाद
शाब्दंव्रतंकुर्यादेवंहरिपरायणः॥ब्रह्महाशुद्धिमाप्नोतिकर्मार्हश्चविजायते॥व्र
तमध्येमृगैर्वापिरोगैर्वापिनिपीडितः॥तदामुक्तोभवेच्चैवयतोसौदेवरूपगः॥
गोनिमित्तंद्विजार्थंवाप्राणान्वापिपरित्यजेत्॥यद्वाददाद्द्विजेंद्राणांगवामयुतमुत्त

ब्र॰ह॰ला॰ मं॥एतेष्वन्यतमं कृत्वा ब्रह्महा शुद्धिमाप्नुयात्॥दीक्षितं क्षत्रियं हत्वा चरेद्द्वे ब्राह्मण
१५० व्रतं॥अग्निप्रवेशनं वापि मरुत्प्रपतनं तथा॥दीक्षितं ब्राह्मणं हत्वा द्विगुणं व्रतमा
चरेत्॥आचार्यादिवधे चैव व्रतमुक्तं चतुर्गुणं॥हत्वा तु विप्रमात्रं चेत् चरेत्संवत्स
रं व्रतं॥एष विप्रस्य गदितः प्रायश्चित्तविनिर्णयः॥द्विगुणं क्षत्रियस्योक्तं त्रिगुणं तु
विशः स्मृतं॥ब्राह्मणं हंति यः शूद्रस्तस्य नो निःकृतिर्भवेत्॥राज्ञैव शिक्ष्या क
र्त्तव्या इति शास्त्रेषु निश्चितं॥हत्वा तु क्षत्रियां विप्रः षडब्दं कृच्छ्रमाचरेत्॥संवत्सर
त्रयं वैश्यं शूद्रं हत्वा तु वत्सरं॥संवत्सरत्रयं वैश्यं शूद्रं हत्वा तु वत्सरं॥दीक्षितस्य
स्त्रियं हत्वा ब्राह्मणी चाष्टवत्सरान्॥ब्रह्महत्याव्रतं कृत्वा शुद्धो भवति निश्चितं॥वृद्धा पू॰रा॰
तुरस्त्रीबालानामर्धमुक्तं मनीषिभिः॥गौडी पैष्टी च माध्वी च विज्ञेया त्रिविधा सु १५०

रा॥चातुर्वर्णैरपेया स्यात् स्त्रीभिश्च मुनिसत्तमाः॥स्नात्वार्द्रवासा नियतो नाराय
णमनुस्मरन्॥पक्वाग्निसंनिभं कृत्वा पिबेच्च त्रपुमेव हि॥तत्तु लोहेन पात्रेण आय
सेनाथवा पिबेत्॥ताम्रेण वाथ पात्रेण तत्पीत्वा मरणं व्रजेत्॥सुरायः शुद्धिमा
प्नोति नान्यथा शुद्धिरिष्यते॥अज्ञानात्कुलबुध्यो तु सुरां पीत्वा द्विजः सकृत्॥ब्रह्म
हत्याव्रतं सम्यक् प्रोक्तं चिह्नविवर्जितं॥यदि रोगनिहत्यर्थमौषधार्थे सुरां पिबेत्
तस्योपनयनं भूयस्तथा चांद्रायणद्वयं॥सुरासंस्पृष्टपात्रं च सुराभांडोदकं तथा॥
सुरापानसमं प्राहुर्बुधाः शास्त्रविशारदाः॥तालं च पानसं चैव द्राक्षं खर्जूरसं
भवं॥माधुकं शौलमारिष्टं मैरेयं नालिकेरजं॥गौडी माध्वी सुरा मद्यमेवमे
कादशं स्मृतं॥एतेष्वन्यतमं विप्रः पिबेदज्ञानतो द्विज॥तस्योपनयनं भूयस्त

वृहन्नार० प्रकृच्छ्रं चरेद्द्विजः ॥ समक्षं वा परोक्षं वा बलाच्चौर्येण वा तथा ॥ परस्वानामुपादानं स्ते
१५१ यमित्युच्यते बुधैः ॥ सुवर्णस्य प्रमाणं च मन्वाद्यैः परिभाषितं ॥ वक्ष्ये शृणुध्वं विप्रें
द्राः प्रायश्चित्तोक्तिसाधनं ॥ गवाक्षमार्गे तु रश्मिमध्ये रेणुः प्रदृश्यते ॥ त्रसरेणुप्रमा
णं तु वर्ष्यं स्मृस्तु च्यते बुधैः ॥ त्रसरेणवष्टकं लिक्षस्तत्त्रयं राजसर्षपः ॥ गौरसर्षपं
त षट्त्रिवत षट्कं यवमुच्यते ॥ यवत्रयं कृष्णलस्यात् माषस्तत्पंचकं ॥ माषषोड
शमानं तु सुवर्णमिति कथ्यते ॥ हृत्वा ब्रह्मस्वमज्ञानात् द्वादशाब्दं तु पूर्ववत् ॥ कपा
लध्वजहीनं तु ब्रह्महत्याव्रतं चरेत् ॥ गुरूणां यज्ञकर्तॄणां धर्मिष्ठानां तपेव च ॥ श्रो
त्रियाणां तु द्विजानां तु हृत्वा हेमकथं भवेत् ॥ पूर्ववच्च व्रतं कुर्वन् संपूर्णं दहमाल पुरा०
नः ॥ करीषाच्छादितं कृत्वा स्तेयपापाद्विमुच्यते ॥ ब्रह्मस्वं क्षत्रियो हृत्वा अश्वमेधे १५१

न शुध्यति ॥ आत्मतुल्यं सुवर्णं वा दद्याद्वा आत्मशुद्धये ॥ ब्रह्मस्वं यस्तु हृत्वा च पश्चा-
त्तापमवाप्य च ॥ पुनर्ददाति तत्रैव प्रायश्चित्तविधिः कथं ॥ तत्र सांतपनं कृत्वा
द्वादशाहोपवासतः ॥ शुद्धिमाप्नोति विप्रेंद्रा अन्यपापतितोपतितो नरः ॥ रत्नास
नमनुष्यस्त्री धेनुभूम्यादिकेषु च ॥ सुवर्णसदृशेष्वेषु प्रायश्चित्तार्द्धमिष्यते ॥ त्रस
रेणुसमं हेम हृत्वा कुर्यात्समाहितः ॥ प्राणायामद्वयं सम्यक् कृते न शुध्यति सत्तमाः
॥ प्राणायामत्रयं कुर्यात् हृत्वा लिक्षप्रमाणकं ॥ प्राणायामाश्चत्वारो राजसर्षपमा
त्रके ॥ गौरसर्षपमानं तु हृत्वा हेम विचक्षणः ॥ स्नात्वा च विधिवत् कुर्यात् गायत्र्य
ष्टसहस्रकं ॥ यवमात्रसुवर्णस्य स्तेये शुद्धो भवेद्द्विजाः ॥ आसायं प्रातरारभ्य गायत्री
वेदमातरं ॥ हेम्नः कृष्णलमानस्य हृत्वा सांतपनं चरेत् ॥ माषप्रमाण हेम्नस्तु प्राय-

बृहत्पा०
१५२

श्चित्तंतु कथ्यते ॥ गोमूत्रपक्वयवभुक् देवार्चनपरायणः ॥ मासत्रयेण शुद्धः स्यो
त्नारायणपरायणः ॥ किंचिन्न्यूनसुवर्णस्य स्तेये मुनिवरोत्तमाः ॥ गोमूत्रपक्वयव
भुक् अहोरात्रेकेन शुध्यति ॥ संपूर्णस्य सुवर्णस्य स्तेयं कृत्वा मुनीश्वराः ॥ ब्रह्महत्याव्रतं
कुर्यात् द्वादशाब्दानस ॥ माहितात् ॥ सुवर्णमानन्न्यूनं तु रजतस्तेयकर्मणि ॥ चांद्रायण
द्वयं प्रोक्तं तत्पापपरिशोधनं ॥ कांस्यपित्तलमुख्येषु अयस्कांते तथैव च ॥ सहस्रनि
ष्कमाने तु पाराकं परिकीर्तितं ॥ प्रायश्चित्तं तु रत्नानां स्तेयं राजतवत् स्मृतं ॥ गुरुतल्प
गतानां च प्रायश्चित्तं प्रवक्ष्यति ॥ अज्ञानात्मातरं गत्वा तत्सपत्नीमथापि वा ॥ स्वयमेव स्व
पुष्कं तु छित्वा स्वपापमुदाहरन् ॥ हस्ते गृहीत्वा तत् पुष्कं गच्छन्नैर्ऋतीं दिशं ॥ गच्छन्नेवाग्र
तः संस्वं कर्पं चिन्ता विचारयेत् ॥ अपश्रुपात् पतितो गच्छेत् प्राणांतयः स शुद्ध्यति ॥ म

पूरा:
१५२

रुत्प्रपतनं वापि कुर्यात् पापमुदाहरन् ॥ सुवर्णोत्तमवर्णस्त्रीगमने त्वविधारतः ॥ ब्र
ह्महत्याव्रतं कुर्यात् द्वादशाब्दं समाहितः ॥ अमत्या त्वासने गच्छेत् सुवर्णां चरेत्त्र
मोचवा ॥ करीषवह्निना दग्धः शुद्धिं याति द्विजोत्तमाः ॥ रेतः सेकात्पुर्वमेव निवृ
त्तो यदि मातरि ॥ ब्रह्महत्याव्रतं कुर्यान्नवाब्दान् विस्मृतस्मरः ॥ वैश्यायां पितृव्यभ्रा
तुष्षडब्दं व्रतमाचरेत् ॥ गत्वा शूद्रां गुरोर्भार्यां अष्ट च व्रतमाचरेत् ॥ मातृष्वसारं च पि
तृष्वसारमायस्य भार्यां श्वसुरस्य पत्नीं ॥ आचार्यपत्नीमथ मातुलानीं पुत्रीं च गच्छे
द्यदि कामतोपः ॥ दिनद्वये • ब्रह्महत्याव्रतं कुर्यात् यथा विधि ॥ एकस्मिन्नेव दिवमेव
दुवारे त्रिवर्षिकं ॥ एकवारं गते त्वर्द्धं व्रतं कुर्यात् विशुद्धति ॥ दिनत्रयेगतो वह्निदग्धः
शुध्येत नान्यथा ॥ चंडालीं पुष्कसीं चैव स्नुषां च भगिनीं तथा ॥ मित्रस्त्रियं शिष्यपत्नीं

यस्तु वै कामतो व्रजेत् ॥ ब्रह्महत्याव्रतं कुर्यात् षडब्दं मुनिसत्तमाः ॥ अकामतो व्रजेद्यस्तु
अब्दं कृच्छ्रं समाचरेत् ॥ महापातकिसंसर्गि द्विजाः यच्चित्तं तु कथ्यते ॥ प्रायश्चित्तं विशुद्ध्यर्थं सर्व-
कर्मफलं भवेत् ॥ यस्य येन भवेत् संगो ब्रह्महादिचतुर्ष्वपि ॥ तत्तद्व्रतं च निर्वर्त्य शुद्धिमाप्नोति
तत्क्षयं ॥ अज्ञानात्पञ्चरात्रं तु संगमेभिः करोति यः ॥ कायकृच्छ्रं चरेत्सम्यक् अन्यथा
पतितो भवेत् ॥ द्वादशरात्रसंसर्गे महासांतापनं स्मृतं ॥ संगत्वार्द्धमासे तु उपवासान्
दशाचरेत् ॥ पाराको मास संसर्गे चांद्रं मासत्रयं स्मृतं ॥ कृत्वा षण्मास संगं तु कुर्याच्चां-
द्रायणत्रयं ॥ किंचिदूने त्वब्दसंगे तु षाण्मासं व्रतमाचरेत् ॥ अस्य च त्रिगुणं प्रोक्तं ज्ञाना-
संगे यथाक्रमं ॥ मंडुकं नकुलं काकं वराहं मूषकं तथा ॥ मार्जाराजाविकौ श्वानं हत्वा तु पू॰ रा॰
कुर्कुटं तथा ॥ कृच्छ्रार्द्धमाचरेद्विप्राः त्रिरात्रं चाश्वहा चरेत् ॥ तप्तं तप्तकृच्छ्रं करिवधे पाराकं गोव- १५३

धे स्मृतं ॥ कामतो गोवधे नैव शुद्धिर्दृष्टा मनीषिभिः ॥ पानशय्यासनेषु पुष्पमूलफले-
षु च ॥ भक्ष्यभोज्यापहारेषु पंचगव्यं विशोधनं ॥ शुष्ककाष्ठतृणानां च द्रुमाणां च गुरु-
स्य च ॥ चर्मवस्त्रामिषाणां च त्रिरात्रं स्यादभोजनं ॥ टिट्टिभं चक्रवाकं च हंसं हारं डुरं तथा
॥ उलूकं सारसं चैव कपोतं जलपादकं ॥ शुकं च षं बलाकं च शिशुमारं च कच्छपं ॥ ए-
तेष्वन्यतमं हत्वा द्वादशाहमभोजनं ॥ प्राजापत्यव्रतं कुर्यात् रेतोविण्मूत्र भोजने
॥ चांद्रायणत्रयं प्रोक्तं शूद्रोच्छिष्टस्य भोजने ॥ रजस्वलां चांडालं महापातकिनं
तथा ॥ सूतिकापतितं चैव उच्छिष्टं रजकादिकं ॥ स्पृष्ट्वा सचैलं स्नात्वा पीत घृतस्य प्राश-
नं तथा ॥ गायत्रीं च विशुद्धात्मा जपेदष्टशतं तथा ॥ एतेष्वन्यतमं स्पृष्ट्वा अज्ञानाद्य-
दि भोजनं चरेत् ॥ त्रिरात्रोपोषणाच्छुध्येत् पंचगव्यस्य प्राशनात् ॥ स्नानदानजपादी

नारदी० नाम्नो जनार्दनस्यैव यस्तथा ॥ मध्येश्वर्णितो नियषेषां श्राद्धं तु र्यात्कपद्विजाः ॥ उद्धमेद्रक्रम
१५४ न्तं चस्नात्वा चोपवसेत्तथा ॥ द्वितीयो द्विप्रनं प्राक्तस्य शुद्धिमाप्नोति पंडितः ॥ अलादिमध्येप
येषां शृणुयाधतिमुत्तमाः ॥ अष्टोत्तरसहस्रं तु जपेद्वै वेदमातरं ॥ पापानामधिकं पा
पं द्विजदैवतनिंदनं ॥ नहन्ति निःश्वतिस्तेषां सर्वशास्त्रेषु सत्तमाः महापातकतुल्यानि
मेवं कुर्याद्यथाविधि ॥ प्रायश्चित्तं तु सर्वेषां सर्वशास्त्रेषु सत्तमाः प्रायश्चित्तानि यः
कुर्यात्तु नारायणपरायणः ॥ तस्य पापानि नश्यंति ह्यन्यथा पतितो भवेत् ॥ यस्तु
रागादिनिर्मुक्तः अनुतापसमन्वितः ॥ सर्वैः प्रमुच्यते सद्यो यतो विष्णुपरमनः ॥ ना
रायणमनाद्यंतं विश्वाकारमनामयं ॥ यस्तु संस्मरतो नित्यं स सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ स्म पूरा
तो वापि पूजितो वापि ध्यातो वापि नमितोपि वा ॥ नाशयत्यव पापानि विष्णुरेव सनात १५४

नः ॥ संपर्कद्य दिवा मोहाद्यस्तु पूजयते हरिः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः प्रयाति परमं पदं ॥
मानुषं दुर्लभं जन्म प्राप्यते यैर्मुनीश्वराः ॥ तत्रापि हरिभक्तिस्तु दुर्लभा परिकीर्त्ति
ता ॥ तस्मात्तडिल्लतालोलं मानुष्यं प्राप्य दुर्लभं ॥ हरिं संपूजयेद्भक्त्या पशुपाश
विमोचकं ॥ सर्वांतरायान्नश्यंति मनःशुद्धिश्च जायते ॥ परं मोक्षं लभेच्चैव पूज्यमाने
जनार्दने ॥ धर्मार्थकाममोक्षाख्याः पुरुषार्थाः सनातनाः ॥ हरिपूजापराणां तु
सिध्यंते नात्र संशयः संसारेस्मिन्महाघोरे मोहनिद्रासमाकुले ॥ ये हरिं शरणं यांति कृ
तार्थास्ते न संशयः ॥ पुत्रान्दारान्गृहं क्षेत्रं धनधान्यविमाहिनी ॥ लब्ध्वेमां मानुषीं हरिं
रेरे दर्पं तु माकृथाः ॥ संत्यज कामकोपं च लोभं मदं तथा ॥ परापवादं निंदां च यध्वं भ
क्तितो हरिं ॥ व्यापारान्सकलान्त्यक्त्वा पूजयध्वं जनार्दनं ॥ निकटा एव दृश्यंते कृतां

बृ॰नारदी॰ ननगरदुमाः॥तावन्नाप्नोतिमरणंयावन्नाप्नोतिविजरा॥यावन्नेंद्रियवैकल्यंतावद्दे
१५५ वार्च्योहरिः॥धीमान्नकुर्याद्विश्वासंशरीरेस्मिन्नशाश्वते॥नित्यंसंनिहितोमृत्युःसं
पदोत्यंतचंचला॥आसन्नमरणोदेहस्तस्माद्दर्पंनिषेधय॥संयोगाविप्रयोगांताः
सर्वंचक्षणभंगुरं॥एतत्ज्ञात्वामहाभागापूजयध्वंजनार्दनं॥नत्वायजतियोर
विष्णुंमहापातकवानपि॥प्रयातिपरमंस्थानंसर्वपापविमोचितः॥सर्वतीर्थानिय
ज्ञांश्चसांगावेदाश्चसत्तमाः॥नारायणार्चनस्यैतेकलांनार्हंतिषोडशीं॥किंवेदैःकि
मुवाशास्त्रैःकिंवातीर्थनिषेवणैः॥विष्णुभक्तिरतानांवाकिंतपोभिःकिमध्वरैः॥र
॥सूतउवाच॥ ॥एवमुक्त्वानिसंक्षेपात्प्रायश्चित्तानिभोद्विजाः॥सनत्कुमारमु पुरा॰
नयेनारदेनमहात्मना॥यजंतिजेविष्णुमनंतमूर्तिंनिरीहमोंकारगतंवरेण्यं॥र १५५

वेदांतवेद्यंभवरोगवैद्यंतेयांतिसार्वंपदमच्युतस्य॥अनादिमात्मानमनंतशक्तिमा
धारशक्तिंपरमंपरेशं॥ज्योतिस्वरूपंपरमच्युताख्यंसंपूजितायांतिपदंपवित्रं॥ ॥
॥इतिश्रीबृहन्नारदीयेष्टाविंशोऽध्यायः॥ ॥२८॥ ॥ऋषयऊचुः॥ ॥कथितोभव
तासम्यक्वर्णाश्रमविधिर्मुने॥इदानींश्रोतुमिच्छामोयममार्गंसुदुर्गमं॥तप्ताःसं
सारदुःखानिलैःक्षयसाधनं॥एहिकान्तरकांश्चैवयथावद्वक्तुमर्हसि॥सूत
उवाच॥ ॥विप्राःशृणुध्वंवक्ष्यामियममार्गंसुदुर्गमं॥सुखदंपुण्यशीलानांपापि
नांभयदायकं॥षडशीतिसहस्राणियोजनानिमुनीश्वराः॥यममार्गस्यविस्तारः
पापिनांभयदायकः॥येनरादानशीलास्तुतेयांतिसुखिनोद्विजाः॥धर्मशून्या
नरायांतिदुःखेनशृणुतायनं॥प्रेतानृताविवस्त्राश्चशुष्ककंठोष्ठतालुकाः॥क्रंदं

ह.रु.मा. तःसुखंरंदीनाःपापिनोयांतितत्पथि॥हन्यमानायमभटैःप्रतोदाद्यैस्तथायुधैः॥
१५६ इतस्ततःप्रधावंतोयांतिदुःखेनतत्पथि॥वक्ष्येशृणुध्वंविप्रेंद्रायममार्गेनुपंक
रं॥तत्रैवपापिनोयांतिशृण्वतामतिभीतिदं॥क्वचित्पंकःक्वचिद्वह्निःक्वचित्संत
प्तकर्द्दमः॥संतप्तसिकतंचैवतीक्ष्णाधाराःशिलाःक्वचित्॥क्वचिदंगारराशिश्च
महाधूमाकुलंक्वचित्॥क्वचिद्दुःसहशीतंचमहावायुविशोषणः॥क्वचिदंगार
वृष्टिश्चशिलावृष्टिस्तथैवच॥जलवृष्टिःशस्त्रवृष्टिःउष्णांबुवर्षणंतथा॥क्षारकर्द्द
मवृष्टिश्चमहातापान्वितोमरुत्॥उष्णकर्द्दमवृष्टिश्चमहानिम्नानिचक्वचित्॥क्व
चित्कटकवृक्षाश्चदुःखारोहशिलाःक्वचित्॥गाढांधकारश्चतथा।कंटकावर पू.रा.
णंमहत्॥विषाग्न्यारोहणंचैवसूचीतुल्याश्चकंटकाः॥शेवालंचक्वचिन्मार्गे १५६

क्वचित्कीलकपंक्तयः॥क्वचिद्व्याघ्राश्चगर्जंतिबाधंतेचक्वचिन्नराः॥क्रोशंतश्चरुदंत
श्चहानयंतश्चपापिनः॥पाशेनयंत्रिताःकेचित्कृष्यमाणास्तथांकुशैः॥शस्त्रा
ग्रैनरयमानाश्चहन्यंतेयानयिनस्तथा॥नासाग्रपाशकृष्टाश्चकर्णपाशैस्तथापरे॥
गलपाशैःकृष्यमाणाःकेचित्कृष्यास्तथापरे॥पादाग्रगःपशाकृष्याःकेचिदंत्रैश्चबं
धिताः॥वहंतश्चायसंभारःशिश्नाग्रेणप्रयांतिवै॥अयोभारद्वयंकेचिन्नासाग्रे
णतथापरे॥कर्णाभ्यांचतथाकेचिद्वहंतोयांतिपापिनः॥केचिच्छ्वसितायांतिता
ड्यमानास्तथापरे।निरुच्छ्वासतयाकेचित्केचिच्छादितलोचनाः॥छायाजलविही
नेतुपथियांत्यतिदुःखिताः॥शोचंतःस्वानिकर्माणिमुग्धकंठोष्ठतालुकाः॥मुनी
द्राःशीलसंपन्नाधर्मिष्ठाःशुद्धबुद्धयः॥अतीवसुखसंपन्नाःप्रयांतियममंदिरं

बृहन्नार० अन्नदाविबुधश्रेष्ठाभुंजंतःस्वादुयांतिवै॥नीरदायांतिसुखिनःपिबंतःक्षीरमुत्त
१५८ मं॥तक्रदोदधिदश्चैवपिबंतःक्षीरमुत्तमं॥घृतदोमधुदश्चैवक्षीरदश्चद्विजोत्तमाः
॥सुधापानंप्रकुर्वंतःप्रयांतियममंदिरं॥शाकदःपायसंभुंजन्दीपदःप्रज्वलन्
दिशः॥वस्त्रदोविबुधश्रेष्ठयांतिदिव्यांबरावृताः॥परिस्कारप्रदोयातिपूज्यमानो
मरैःसदा॥गोदानेनरोयातिसर्वकामसमन्वितः॥भूमिदोग्रहदश्चैवविमानेसर्व
संपदि॥अप्सरोगणसंकीर्णेक्रीडन्यातियमालयं॥हयदोयानदश्चापिरथदश्च
द्विजोत्तम॥यमालयंविमानेनयातिभोगान्वितेनवै॥अनडुद्दामुनिश्रेष्ठयानरू
ढाःप्रयांतितः॥फलदःपुष्पदश्चैवयातिसंतोषसंयुतः॥अप्सरोगणसंकीर्णेस पुरा०
र्वकामसमन्वितः॥तांबूलदोनरोयातितुष्टात्मायममंदिरं॥मातापित्रोश्चशु १५८

श्रूषांकृतवान्योनरोत्तमः॥सयातिपरहृष्टात्मापूज्यमानोमरैर्बकु॥शुश्रूषांकु
रुतेयस्तुयतीनांब्रह्मचारिणां॥द्विजाग्रब्राह्मणानांयःसयास्यतिसुखान्वितः॥स
र्वभूतदयायुक्तःपूज्यमानोमरैर्द्विजाः॥सर्वभोगान्वितेनासौविमानेनप्रयातिवै
॥विद्यादानरतोयातिपूज्यमानोब्जसूनुना॥पुराणपाठकोयातिस्तूयमानोमुनी
श्वरैः॥एवंधर्मपरायांतिसुखेनयममंदिरं॥दुःखेनपापिनोयांतिसयातियममा
र्गम॥यमश्चतुर्भुजोभूत्वाशंखचक्रगदाधरः॥पुण्यकर्मरतान्सम्यक्स्ने
हान्मित्रवदर्चति॥भोभोबुद्धिवतांश्रेष्ठानरकक्लेशभीरवः॥युष्माभिःसाधितं
पुण्यंपरत्रसुखदायकं॥मानुष्यंजन्मयःप्राप्यसुकृतंनकरोतिच॥सएवपापिनां
श्रेष्ठःआत्मघातकसंज्ञितं॥अनित्यंप्राप्यमानुष्यंनित्यंयस्तुनसाधयेत्॥सया

बृहन्नार० तिनरकंघोरंकोन्यस्तस्माद्दचेतनः॥शरीरंयातनारूपंमलाद्यैःपरिदूषितं॥तस्मि
१५९ न्करोतिविश्वासंतंविद्यादात्मघातकं॥सर्वेषांप्राणिनःश्रेष्ठास्तेषांवैबुद्धिजीविनः॥
बुद्धिमत्सुनराश्रेष्ठानरेषुब्राह्मणास्तथा॥ब्राह्मणेषुचविद्वांसाविद्वत्सुकृतबुद्धयः
॥कृतबुद्धिषुकर्त्तारःकर्तृषुब्रह्मवादिनः॥ब्रह्मवादिष्वपितथाश्रेष्ठानिर्ममउच्य
न्ते॥एतेभ्योपिपरोज्ञेयोनित्यंध्यानपरायणः॥तस्मात्सर्वप्रयत्नेनकर्त्तव्योधर्मसं
ग्रहः॥सर्वत्रपूज्यतेसम्यक्धर्मवान्नात्रसंशयः॥गच्छध्वंपुण्यमार्गस्थानंसर्वभोग
समन्वितं॥अस्तिचेद्दुःकृतंकिंचित्पश्चाद्दत्रैवभोक्ष्यथ॥एवंसमस्तानभ्यर्च्यश्रा
पयित्वाचसद्गतिं॥आहूयपापिनःसर्वान्कालदंडेनतर्जयेत्॥प्रलयांबुदनिर्घो पुरा:
षश्चांजनाद्रिसमप्रभः॥विद्युत्प्रभायुधैर्भीमोद्वात्रिंशद्भुजसंयुतः॥योजनत्रयपर १५९

विस्तारोरक्ताक्षोदीर्घनासिकः॥दंष्ट्राकरालवदनोवापीतुल्यविलोचनः॥मृत्यु
ज्वरादिभिर्युक्तश्चित्रगुप्तोपिभीषणः॥सर्वेदूताश्चगर्जंतियमतुल्यविभीषणाः॥
ततोब्रवीतितान्सर्वान्कंपमानांश्चपापिनः॥शोचंतःस्वानिकर्माणिचित्रगुप्तोयमा
ज्ञया॥भोभोपापादुराचाराअहंकारप्रदूषिताः॥किमर्थमर्जितंपापंयुष्माभिरविवेकि
भिः॥कामक्रोधादिदुष्टेनसगर्वेणतुचेतसायद्यसापतरंयद्यत्तुकिमर्थंचरितंज
नाः॥कृतवंतःपुरायूयंपापान्यत्यंतहर्षिताः॥तथैवयातनाभोज्याःकिष्टाश्चाति
दुःखिताः॥भृत्यमित्रकलत्रार्थंदुःकृतंतन्महृत्कृतं॥तत्स्वकर्मवशाद्यातयूयमं
त्रातिदुःखिताः॥युष्माभिःपोषितायेतुपुत्राद्यास्तेन्यतोगताः॥भृत्यमित्रकलत्रार्थं
दुःकृतंतन्महृत्कृतं॥यत्नात्कृतानिपापानियुष्माभिःसुबहूनिवै॥तानिप्राप्तानि

 दुःखकारणं नास्ति हे जना ॥ धर्मराट्पक्षपातं तु न करोति हि हे जनाः । विचारयध्वं यूयं
 तत् ॥ युष्मान्निश्चरितं पुरा दरिद्रेपि च मूर्खेपि ॥ पंडिते वाश्रियान्विते ॥ आढ्ये वापि च मू
र्खेपि समवर्ती यमः स्मृतः । चित्रगुप्तेरितं वाक्यं श्रुत्वा ते पापिनस्तथा ॥ शोचंतः स्वा
नि कर्माणि दह्यंति तिष्ठंति निश्चलाः ॥ यमाज्ञाकारिणः सर्वे चंडाद्या अपि वेगिनः ॥ स्व
दुःकर्मफलं ते भुक्त्वा ते पापशेषतः ॥ महीतलं च संप्राप्य भवंति स्थावरादयः ॥
॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ भगवन्संशयो जातो माच्युतासि दयार्णव ॥ त्वं समर्थोसि तच्छे
त्तुं यतो व्यासेन बोधतः । धर्माश्च विविधाः प्रोक्ताः पापानि सुबहूनि च ॥ चिरकालफ
लं प्रोक्तं मोक्षं तेषां त्वयानघ ॥ दिनांते ब्रह्मणः प्रोक्तो नाशो लोकद्वयस्य वै ॥ परार्द्ध
द्वितयं तेपि ब्रह्मांडस्यापि सत्तम । ग्रामदानादि पुण्यानां त्वयि व्यासवद्भूतीकल्प

कोटिसहस्रेषु महाभोग उदाहृतः ॥ तदंत एव लोकानां विनाशः प्राप्यते लयः ॥ एक
स्मिष्यत एवेति त्वया प्रोक्तं जनार्दनः ॥ एतन्नसंशयं तातच्छेत्तुमर्हस्यशेषतः ॥ पापादी
नां च मोमानांसमप्तिर्नैवजायते ॥ सूत उवाच ॥ ॥ साधु साधु महाप्राज्ञा गुह्याद्गुह्य
तमं त्विदं ॥ दृष्टांतद्वा वदिष्यामि शृणुध्वं नान्यमानसाः ॥ नारायणाक्षरो मंत्रः परं
ज्योतिः सनातनः ॥ विशुद्धो निर्गुणो नित्यो मायामोहविवर्जितः ॥ निर्गुणोपि परा
नंदो गुणवानिव भाति यः ॥ ब्रह्मविष्णुशिवाख्येस्तु भेदवानिव लक्ष्यते । गुणोपा
धिकभेदेषु त्रिष्वेतेषु सनातनः ॥ संयोज्य मायामखिलं जगत्कार्यं करोति यः ॥ ब्रह्म
रूपेण सृजति विष्णुरूपेण पाति यः ॥ अंते च रुद्ररूपेण सर्वमत्तीति निश्चितं ॥ प्रले
ये तु समुत्थाय ब्रह्मरूपी जनार्दनः ॥ चराचरात्मकं विश्वं यथापूर्वं कल्पयत् ॥ स्था

वराद्याश्च विप्रेंद्रा यत्र यत्र व्यवस्थिताः ॥ अज्ञातं तज्जगत्सर्वं यथापूर्वं करोति वै ॥ त
स्मात्कृतानां पापानां पुण्यानां च वसत्तमाः ॥ अवश्यमनुभोक्तव्यं सर्वथा ह्यस्य यं
फलं ॥ नाभुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि ॥ अवश्यमनुभोक्तव्यं कृतं कर्म
शुभाशुभं ॥ यो देवः सर्वभूतानामंतरात्मा जगन्मयः ॥ सर्वकर्मफलं भुंक्ते परि
पूर्णः सनातनः ॥ योसौ विश्वंभरो विष्णुः गुणातीतैर्व्यवस्थितः ॥ सृजत्यत्ति च पाति
न तु सर्वं भुंक्ते चासाव्ययः ॥ ॥ इति श्रीबृहन्नारदीये एकोनत्रिंशोध्यायः ॥ ॥
॥३०॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं कर्मपाशनियंत्रिता जंतवः स्वर्गादिपुण्यस्थानेषु पु
ण्यभोगमनुभूय यातनासु च सर्वदुःखतरं पापमनुभूय प्रक्षीणकर्मावशेषेण
लोकमार्गेत्स सर्वभयविह्वलेषु नानाबाधासंयुतेषु स्थावरादिषु जायंते ॥ वृक्ष

गुल्मलतावल्लीगिरयश्च तृणानि च ॥ स्थावरा इति विख्याता महामोहसमन्विता ॥
स्थावरत्वेपि पृथिव्यां सन्नबीजानि जलसेकानुपदं स्वसंस्कारसामग्र्यवशादंतरू
ष्माप्रयाति च ॥ नामुच्छूसनत्वमासाद्य ततो मूलभावं ॥ तन्मूलादंकुरोत्पत्तिः ॥ तस्मा
दपि पर्णकांडे नालादिकं ॥ कांडेषु च प्रसवमापद्यते ॥ तेषु पुष्पेषु प्रसवसंभवः ॥
तानि पुष्पाणि कानिचित्फलहेतुभूतानि तेषु पुष्पेषु दृढभावेषु सत्सु तत्सुष्पमूल
तस्तु पोषत्तिर्जायते ॥ तेषु भुक्तेषु भोक्तृणां प्राणिनां संस्कारसामग्रीवशात् हिम
साधितधर्महस्तभावमुपागम्य प्राणिनां भोगं संस्कारवशात्संवत्सरे फलं न स्युः
॥ स्थावरत्वेपि बहुकालं वातादिनिर्भंजनादि छेदनदवाग्निदहनशीतातपादि
दुःखमनुभूय म्रियंते ॥ ततः कृमयो भूत्वा सदा दुःखबहुलाः ॥ क्षणार्द्धजीवंतः

बृहन्नार० क्षणाद्भक्ष्यमाणाश्च बहवः प्राणिपीडायां निवारयितुमक्षमाः॥ शीतवातातपादि
१६१ क्लेशाननुभविष्यं नित्यं क्षुद्बाधिताः॥ मलमूत्रादिषु संचरंतो दुःखमनुभवंति॥ ततस्ते
च पशुयोनिमागत्य बलवद्बाधाव्रजिता हृद्वेगमनुविष्टाः क्षुत्क्षामास्तानि संवनचा
रिणो मात्सर्यपि विषयानुरागादिक्लेशबहुलाः॥ कस्मिंश्चिज्जन्मनि मांसमेध्या
द्यशनाः कस्मिंश्चिज्जन्मनि कंदमूलफलाशनाः॥ दुर्बलप्राणपीडानिरताः दुःम
नुभवंति॥ ततश्चांडजाः अंडजत्वेपि वाताशनाः मांसामेध्याद्यशनाश्च॥ परपी
डापरायणा नित्यं दुःखबहुलाः संतोऽन्यपशुयोनिमागता अपि स्वजातिवियो
गभारोद्वहनपाशादिबंधनताडनहलादिधारणानि सर्वदुःखान्यनुभवंति॥ पू०रा०
एवं बहुयोनिषु संभ्रांताः क्रमेण मनुष्यजन्म प्राप्नुवंति॥ तत्रापि पुण्यापुण्यवि १६१

शेषश्च॥ मनुष्यजन्मन्यपि चर्मकारचांडालव्याधनापित॥ रजककुंभकारलो
हकारस्वर्णकारतंतुवायसौनिकनीचभृत्यदरिद्रहीनांगाधिकांगत्वादिदुःख
बहुलाज्वरतापशीतवातश्लेष्मगुल्माक्षिरोगगर्भपार्श्वरोगवेदनादिदुःख
मनुभवंति॥ मनुष्यत्वेपि यदा स्त्रीपुरुषयोर्व्यवायं गतयोस्तत्समये रेतो यदा
जरायुं प्रविशति तदैव कर्मकस्माज्जंतुः शुक्रेण सह जरायुं प्रविश्य पश्चात्कशोणि
तकललेप्रवर्त्तनानंतरहीर्यं जीवप्रवेशात्संचारः॥ कृतिलंभवति॥ अर्द्धमासेक
ललभावमुपेत्य मासे प्रादेशमात्रमुपपद्यते॥ ततः प्रभृति वायुवशाच्चैतन्य
भावेपि च मातुरुदराद्दुःसहतापक्लेशात्तापेकत्रस्थातुमशक्यत्वात्भ्रमति॥ मा
सद्वितये पूर्णे पुरुषाकारमात्रत्वमुपागम्य मासत्रितये पूर्णे करणाद्यवयव

भावमुपागम्यते॥ चतुर्थमासेषु सर्वावयवानां संधिभेदपरिज्ञानं पंचस्वतीते
षु नखानामभिव्यंजनम्॥ षट्स्वतीतेषु नखसंधिषु परिस्फुरता॥ सप्तस्वतीतेषु
रोमादीनां परिस्फुरता॥ अष्टमे मासि चारंभे तच्छरीरचैतन्यपरिस्फुरता नाभि
सूत्रेण पुष्यमाणममेध्ये मूत्रसिक्तांगं जरायुणा वेष्टितं॥ रक्तास्थिक्रिमिवसा
मज्जास्नायुकेशादिदूषिते कुत्सितशरीरे निवासिनं स्वयमप्येवं परिदूषित
मातृभुक्तकट्वम्ललवणात्युष्णरूक्षदह्यमानमात्मानं दृष्ट्वा देही पूर्वजन्मानु
स्मरणानुभावात्पूर्वानुभूतनरकदुःखानि च स्मृत्वा संतप्तदुःखेन परिदह्यमा
नांतःकरणो बहिर्मातृदेहाग्निमूत्रादिरूक्षेण दह्यमान एवं मनसि विलप
ति॥ अहो संतपापोहं पूर्वजन्मनि त्वल्पास मित्रयोषित्कुटुंबक्षेत्रधनधा

न्यादिषु अत्यंतरागेण कलत्रपोषणार्थं परधनक्षेत्रादिकं पक्षपतो हरणाद्युपायैर
न्यैश्च पहृत्य कामांधतया परस्त्रीहरणादिकमनुभूय महापापमन्वाचरं॥ तेनैर
हमेक एवं विविधनरकमनुभूय पुनः स्थावरादिषु महादुःखान्यनुभूय संप्रति
जरायुणा परिवेष्टितो तद्दुःखेन बहिस्तापेन दह्यामि॥ मया पोषिता दाराद्याः स्वकर्म
वशादन्यतो गताः॥ अहो दुःखमहो दुःखं हि देहिनां॥ देहस्तु पापात्संजातास्तस्मा
त्पापं न कारयेत्॥ स्वमित्रकलत्रार्थमन्यद्द्रव्यं हृतं मया॥ तेन पापेन दह्यामि ज
रायुपरिवेष्टितः॥ दृष्ट्वान्यस्य श्रियं पूर्वं संतप्तोऽहमसूयया॥ गर्भाग्निनापि दह्येहमि
दानीमपि तत्कृतं॥ कायेन मनसा वाचा परपीडामकारुषं॥ तेन पापेन दह्यामि
अहमेकोऽतिदुःखिताः॥ एवं बहुविधं गर्भस्थो जंतुर्विलप्य स्वयमेवात्मानमाश्वा

बृहन्नार०
१६३

स्तोत्रैः समनंतरं सत्संगेन विष्णोश्चरित्रश्रवणेन च विशुद्धमना भूत्वाखिलक
र्माणि निर्वर्त्य अखिलजगदंतरात्मनः सत्यज्ञानानंदमयस्य शक्तिप्रभावानु
ष्ठितनिजवर्गस्य लक्ष्मीपतेर्नारायणस्य सकलसुरासुरसिद्धगंधर्वयक्षसप
न्नगमुनिकरार्च्चितं चरणकमलयुगं भक्तितः समभ्यर्च्य दुःसहसंसारछेद
कारणभूतं वेदस्योपनिषद्भिः परिस्फुटं सकललोककारणं हृदि निधाय दुःख
तरमिमं संसारसागरमतिक्रमिष्यामीति मनसि भावयति॥ ततस्तन्मातुः
प्रसूतिसमये सति गर्भस्थो देही बाह्येन वायुना परिपीडितो मातुश्चापि दुःखं कुर्व
न्कर्मपाशेन बद्धो योनिमार्गान्निष्क्रामन् सकलयातनाभोग एककाल एवानु
भवेत्तेनातिक्लेशेन योनियंत्रप्रपीडितो गर्भान्निष्क्रांतो निःसंज्ञतां याति॥ त

पुरा०
१६३

त्र बाह्यवायुः समुज्जीवयति बाह्यवायुस्पर्शसमनंतरमेव नष्टस्मृतिः पूर्वानुभूता
खिलदुःखानि वर्त्तमानान्यपि ज्ञानाभावाद्विज्ञायासंतद्दुःखमनुभवति॥ एवं
बालत्वमापन्नो जंतुस्तत्रापि स्वमलमूत्रलिप्तदेहः आध्यात्मिकादिपीड्यमानोपि किं
चिदपि वक्तुमशक्तः क्षुत्तृड्भ्यां पीडितो रुदति शिशोरुदरवेदना विद्यत इति मत्वा ना
जना ज्ञात्वा औषधप्रयोगं कुर्वते॥ गर्भो ह्यंगवेदनापीडितो रुदते ते स्तनादिकं दे
यमिति मत्वा नाः प्रयतंते॥ एवमनेकदेहभोगमत्याधीनतयानुभूयमानो दं
शादीनपि निवारयितुमशक्तो बालभावमासाद्य मातापित्रोरुपाध्यायस्य ताडनं
सदा पर्यटनशीलत्वं पांसुभस्मपंकादिषु क्रीडनं सदा कलहनियतत्वमशुचित्व
दुर्व्यापारान्नास्ति कार्यस्य नियतत्वे तद्संभवेध्यात्मिकदुःखं एवं चतुर्विधमनुभ

बृ॰ना॰ १६४ वति॥ततस्तुतरुणभावेधनार्जनमर्जितस्यरक्षणेतस्यनाशव्ययादिषुअसंतदुः
खितामायामोहिताकामक्रोधादिषुदृष्टमनसःसदासूयादिपरायणःपरस्पर
श्रीहरणोपायपरायणाःपुत्रमित्रकलत्रादिभरणोपायचिंतापरायणःह्यहं
कारदूषिताःपुत्रादिषुव्याधिपीडितेषुसत्सुसर्वव्यापारंपरित्यज्यरोगादिभिःक्ले
शितानांसमीपेस्वयमेववाध्यात्मिकदुःखेनपरिप्लुतावक्ष्यमाणप्रकारेणचिं
तामश्नुवते॥गृहक्षेत्रादिकंकर्म्मकिंचिन्नापिविवर्द्धितं॥समृद्धसत्कुटुंबस्यकथं
भवतिवर्त्तनं॥ममभूलधनंनास्तिवृष्टिश्चापिनवर्षति॥पश्वाःपलायिनःकुत्र
गावःकिंनागताममः॥बालपत्याचमेभार्याव्याधितोहंचनिर्द्धनः॥अनाचारात्कृ
षिनष्टापुत्रानित्यंरुदंतिच॥भग्नंछिन्नंचमसद्मबाधवाअपिदूरगाः॥नलभ्यते पू॰रा॰ १६४

वर्त्तनंचराजबाधातिदुःसहा॥रिपवोमांचबाधंतेकथंजेष्याम्यहंरिपून्॥व्यवसा
यासमर्थ्वाहप्राप्ताःप्राड्वुणकाअमी॥अन्येषांचिवलोकानांदेयंचास्तिधनंबहु॥
एवमत्यंतचितालुःस्वदुःखानिनिवारयितुमक्षमोधिगीदृग्विधंभाग्यहीनंमां
किमर्थंविदधतइतिदैवमाक्षिपति॥तथाहद्धमापन्नोहीयमानश्चगतसारो
जरापलितादिव्याप्तदेहाबधिरांधतादिकमापन्नोप्रकंपमानावयवःश्वास
कासादिपीडितोलोलाविलजंल्पोचनश्लेष्मव्याप्तकंठपुत्रदारादिभिर्भर्त्स्यमानः
कदाहमरणमपयामीतिचिंताकुलोभयिभत्तेसतिमयार्जितंगृहक्षेत्रादिकंव
सुपुत्रादयःकथंरक्षिष्यंतिकस्यचाभविष्यंतिलद्धनेपरिरपहृतेपुत्रादीनांक
थंचवर्त्तनंभविष्यतीतिममतादुःखेनपरिप्लुतोगाढंनिःश्वस्यस्वेनवयसि

बृहन्ना॰ कृतानिकर्माणिपुनःपुनःस्मरन्क्षणेक्षणेविस्मरतिच॥ततश्चासन्नमरणो॰
१६५ व्याधिपीडितोंतस्तापार्त्तःक्षणंशय्यां॰यांक्षणंमंचेततःपर्यटन्क्षुत्तृट्परिपी
डितःकचिन्मात्रमुदकंदेहीतिकार्पण्यतयायाचमानस्तत्रापिज्वराविष्टाना
मुदकंनश्रेयस्करमितिब्रुवतामनसातिदुःखंकुर्वन्मंदश्चेतनोभवति॥त
तश्चहस्तपादाकर्षणेशक्ताबंधुजानैर्वेष्टितोवक्तुमक्षमः॥स्वार्जितधना
दिकंकस्यभविष्यतीतिचिंतापरोवाष्पव्याकुललोचनःस्वकंठेघुरुघुरुर्योरा
यतेसतिशरीरान्निःक्रामतः॥सनूयमहूतेभवेत्स्वर्य्यमानोपशायंत्रितोवेगे॰ बृ॰ना॰
नपूर्ववन्नरकान्तलक्षते॥आमलप्रक्षयाद्यावत्अग्नोधाम्यातिधातवः॥त १६५
थैवपापिनःसर्वेआकर्मप्रक्षयाद्धुरं॥तस्मात्संसारदावाग्नितापत्तिद्विज

सत्तमाः॥अभ्यसेत्परमंज्ञानंज्ञानान्मोक्षमवाप्नते॥ज्ञानशून्यानराय्येतुपश
वःपरिकीर्त्तिताः॥तस्मात्संसारमोक्षायएवज्ञानंसमभ्यसेत्॥मानुष्यंजन्म॰
संप्राप्यसर्वकर्म्मप्रसाधकं॥हरिंचनयजेद्यस्तुकोन्यस्तस्मादचेतनः॥अहोवि
त्रमहोचित्रमहोचित्रंमुनीश्वराः॥संस्थितेकामदेविष्णौनारायांतिहियातनाः॥ना
रायणेजगन्नाथेसर्वकामफलप्रदे॥स्थितेपिज्ञानशून्यावि॥पच्यतेनरकेबहो
॥अवन्मूत्रपुरीषेतुशरीरेस्मिन्नशाश्वते॥शाश्वतंभावयंत्यज्ञामहामोहसमा
हृताः॥कुत्सितंमासरक्ताद्यैर्देहंसंप्राप्ययोनरः॥संसारछेदकंविष्णुनभजेद्युःस
पातकी॥अहोकष्टमहोकष्टमहोकष्टंहिमूर्खता॥हरिध्यानपरोविप्रश्चांडालोपि
माहासुखी॥स्वदेहान्तिसृतंदृष्ट्वामलमूत्रादिकिल्बिषं॥उद्वेगमनसोमूर्खाः॰

बृहन्ना० विरागपंनिबध्नाति हि॥ दुर्लभंजन्ममानुष्यंप्रार्थ्यतेत्रिदशैरपि॥ तल्लब्ध्वापर
१६६ लोकार्थंयत्नंकुर्याद्विचक्षणः॥ अध्यात्मज्ञानसंपन्नाः हरिपूजापरायणाः॥
लभंतेपरमंस्थानंपुनरावृत्तिदुर्लभं॥ यतोजातमिदंविश्वंयतश्चतन्मयश्रुते॥
यस्मिंश्चविलयंयातिससंसारस्यमोचकः॥ निर्गुणोपिपरानंदोगुणवानिवभाति
यः॥ तंसमभ्यर्च्यदेवेशंसंसारात्परिमुच्यते॥ ॥इतिश्रीबृहन्नारदीयेत्रिंशो
ऽध्यायः॥३०॥ ॥ऋषयऊचुः॥ ॥अस्माकंसर्वमाख्यातंयत्पृष्टंविदुषात्वया
॥संसारपाशबंधानांदुःखानिसुबहूनिच॥ एतत्संसारपापस्यछेदकःकतमः
स्मृतः॥ केनोपायेनमोक्षःस्यात्तन्नोब्रूहिमहामुने॥ प्राणिभिःकर्मजालानिक्रि पुराः
यंतेप्रत्यहंनृणां॥ तुभ्यंतेहिमुनिश्रेष्ठतस्यनाशःकथंभवेत्॥ कर्मणादेहमा १६६

प्नोतिदेहीकामनबाध्यते॥ कामाल्लोभाभिभूतस्यात्लोभात्क्रोधपरायणः॥
क्रोधाच्चधर्मनाशःस्यात्धर्मनाशान्मतिभ्रमः॥ प्रनष्टबुद्धिर्मनुजःपुनःपापं
करोतिच॥ तस्माद्देहःपापमूलःपापकर्मरतस्तथा॥ देहोजन्मवतांसिद्धः
मोक्षोपायंवदस्वनत्॥ सूतउवाच॥ ॥साधुसाधुमहाप्राज्ञामतिर्वोविम
लोज्वला॥ यस्मात्संसरदुःखानांनाशोपायमभीप्सवः॥ यस्मात्तयाजगत्सर्वं
ब्रह्मासृजतिनित्यदा॥ हरिश्चपालकोरुद्रोनाशकःसहिमोक्षदः॥ महदा
दिविशेषांताजातायस्यप्रभावतः॥ तंविद्यान्मोक्षदंविष्णुंनारायणमनाम
य॥ यस्मान्नित्यमिदंविश्वंयच्चांगयवनेंगतिं॥ तमीशमजरंदेवंध्यात्वादुःख
नमुच्यते॥ अविकारमजंशुद्धंस्वप्रकाशंनिरंजनं॥ ज्ञानस्वरूपंतस्माद्धर्मी

बृहन्ना० क्षसाधनमुत्तमं ॥ यस्यावताररूपाणि यस्याद्या देवतागणाः ॥ समर्चयति तं
१६७ विद्यात् शाश्वतस्थानदं हरिं ॥ जितप्राणा जिताहारा सदा ध्यानपरायणाः ॥ हृदि
पश्यंति तं नित्यं नित्यं तद्विज्ञेयं सुखावहं ॥ निर्गुणोपि निराधारो लोकानुग्रहरू-
पधृक् ॥ आकाशमध्यगः पूर्णः तं प्राहुर्मोक्षदायकं ॥ अध्यक्षः सर्वधर्माणां
देहिनां हृदये स्थितः ॥ अनूपमोऽखिलाधारस्तं देवं शरणं व्रजेत् ॥ सर्वं गृह्य
कल्पांते शेते यस्तु जले स्वयं ॥ तं प्राहुर्मोक्षदं विष्णुं मुनयस्तत्वदर्शिनः ॥ वेदार्थ
विद्भिर्मोक्षज्ञैः ईज्यते विविधैर्मखैः ॥ कर्मणां फलदो विष्णुर्मोक्षदो नक्रवर्जि-
तः ॥ हव्यकव्यादिदानेषु पित्रदेवादिरूपधृक् ॥ भुंक्ते य ईश्वरो व्यक्तः तं प्राहुर्मो-
क्षदं विभुं ॥ ध्यातो वा नमितो वापि पूजितो वाप्यनुस्मृतः ॥ ददाति शाश्वतं स्था- पुरा: १६७

नं तं दयालुं सदार्चयेत् ॥ आधारः सर्वभूतानामेकोयः पुरुषः स्मृतः ॥ जरामरण
निर्मुक्तो मोक्षदो हरिरव्ययः ॥ संपूज्य यस्य पादाब्जं देहिनोपि मुनीश्वराः ॥ अमर-
त्वं तां व्रजं लाभ्धुतं विदुः पुरुषोत्तमं ॥ आनंदमक्षरं ब्रह्म परं ज्योतिः सनातनं
॥ परात्परतरं यच्च तद्विष्णोः परमं पदं ॥ अद्वयं निर्गुणं नित्यमद्वितीयमनोपमी
॥ परिपूर्णं ज्ञानमयं विदुर्मोक्षप्रदायकं ॥ एवंभूतं परं वस्तु योगमार्गविधानतः
॥ यउपास्ते सदा योगी स याति परमं पदं ॥ सर्वसंगपरित्यागी शमादिगुणसंयु-
तः ॥ कामाद्यैर्वर्जितो योगैः लभते परमं पदं ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ कर्मणा केन यो-
गस्य सिद्धिर्भवति योगिनां ॥ तदुपायं यथातत्वं ब्रूहि नो वदतां वर ॥ सूत उवा-
च ॥ ॥ ज्ञानलभ्यं परं मोक्षं प्राहुस्तत्वार्थचिंतकाः ॥ तत्ज्ञानं भक्तिमूलं च

बृहन्नार० भक्तिः सत्कर्मजा तथा ॥ दानानि यज्ञा विविधास्तीर्थयात्रादयः कृताः ॥ येन जन्म
१६६ सहस्रेषु तस्य भक्तिर्भवेद्धरेः ॥ यत्सरः परमो धर्मो भक्तिलेशेन जायते ॥ श्रद्धया
परया चैव सर्वं पापं प्रणश्यति ॥ सर्वपापेषु नष्टेषु बुद्धिर्भवति निर्मला ॥ सैव बुद्धिः
समाख्याता ज्ञानशब्देन सूरिभिः ॥ ज्ञानं च मोक्षदं प्राहुः तत् ज्ञानं योगिनां स्मृ-
तं ॥ योगस्तु द्विविधः प्रोक्तः कर्मज्ञानप्रभेदतः ॥ क्रियायोगं विना नॄणां ज्ञानयोगो
न सिध्यति ॥ क्रियायोगरतस्तस्मात् श्रद्धया हरिमर्च्चयेत् ॥ प्रतिमाद्विजभूम्यग्नि
सूर्यचित्रं बुबुद्धिजाः ॥ अर्च्चयद्धरिमेतेषु विष्णुः सर्वगतो यतः ॥ कर्मणा मनसा वा
चा ॥ परपीडापराङ्मुखं ॥ परिपूर्णात्मकं विष्णुं पूजयेद्भक्तिसंयुतः ॥ अहिंसा सत्य पुरा:
मक्रोधो ब्रह्मचर्यापरिग्रहैः ॥ अनिर्ष्या च दया चैव योगयोरुभयोः समा ॥ चरा १६६

चरात्मकं विश्वं विष्णुरेव न संशयः ॥ इति निश्चित्य मनसा योगद्वितयमभ्यसेत् ॥
आत्मवत्सर्वभूतानि मन्वानाय मनीषिणः ॥ ते जानन्ति परं भावं देवस्य चक्रिणः ॥
यदि क्रोधादिदुष्टात्मा पूजाध्यानपरो भवेत् ॥ न तस्य तुष्यते विष्णुर्यतो धर्मपति
--यदि कामादिदुष्टात्मा देवपूजापरो भवेत् ॥ दंभाचारः परिज्ञेयः स विपातकि
नां वरः ॥ तपःपूजाध्यानपरो यस्त्वसूयापरो भवेत् ॥ तत्तपस्त्या च पूजा च तद्ध्या
नं च निरर्थकं ॥ तस्मात्सर्वात्मकं विष्णुं शमादिगुणतत्परः ॥ मुक्त्यार्थमर्च्चयेत्स
म्यक् क्रियायोगरतो नरः ॥ कर्मणा मनसा वाचा सर्वहितेरतः ॥ समर्च्चयति देवे
शं क्रियायोगः स उच्यते ॥ नारायणं जगद्योनिं सर्वांतर्यामिनं हरिं ॥ स्तोत्राद्यैः पू
जयेद्यस्तु क्रियायोगः स उच्यते ॥ उपवासादिभिश्चैव पुराणश्रवणादिभिः ॥ पु

वृहन्नार० १६९ ष्याद्यैश्चाङ्गैर्न विस्तोः क्रियायोगरतात्मनां ॥ सर्वपापानि नश्यंति पूर्वजन्मार्जि-
तानि वै ॥ पापक्षयाच्छुद्धमतिर्वांछति ज्ञानमुत्तमं ॥ ज्ञानं हि मोक्षदं ज्ञेयं तदुपायं
वदामि व ॥ चराचरात्मके लोके नित्यं चानित्यमेव च ॥ सम्यग्विचारयेद्धीमान्स
द्भिः शास्त्रार्थकोविदैः ॥ अनित्यानि परित्यज्य नित्यमेव समाश्रयेत् ॥ इहामुत्र
च भोगेषु विरक्तश्च तथा भवेत् ॥ अविरक्तो भवेद्यस्तु संसारे वर्त्तते पुनः ॥ अनि
त्येषु पदार्थेषु यस्तु रागी भवेन्नरः ॥ तस्य संसारविच्छित्तिः कदाचिन्नैव जायते ॥ श
मादिगुणसंपन्नो मुमुक्षुर्ज्ञानमभ्यसेत् ॥ शमादिगुणहीनस्य ज्ञानं नैव हि सि
ध्यति ॥ रागद्वेषविहीनो यः शमादिगुणसंयुतः ॥ हरिध्यानपरो विप्रा मुमुक्षुर पूरा:
भिधीयते ॥ सर्वभूतदयायुक्तः कामक्रोधविवर्जितः ॥ हरिध्यानपरो नित्यं १६९

मुमुक्षुरभिधीयते ॥ चतुर्भिः साधनैरेभिर्विशुद्धगतिरुच्यते ॥ सर्वगंभावयेद्वि
प्राः सर्वभूतदयापरः ॥ क्षरात्मकं समस्तं विश्वं स्थितमासनातनं ॥ विमुज्ञानेन
जानीयात्तन्नतज्ज्ञानं योगजं विदुः ॥ योगोपायमतो वक्ष्ये संसारपरिपोषिणं ॥ यो
गज्ञानविशुद्धः स्यात् ज्ञानं मोक्षदं विदुः ॥ ब्रह्मणं द्विविधं प्राहुः परापरविभेद
तः ॥ द्वे ब्रह्मणि वेदितव्ये इति चाथर्वणी श्रुतिः ॥ परस्तु निर्गुणः प्रोक्तः अहंकारयु
तोऽपरः ॥ तयोरभेदविज्ञानं योगइत्यभिधीयते ॥ पंचभूतात्मके देहे यः साक्षी
हृदये स्थितः अपरः प्रोच्यते सद्भिः परमात्मा परः स्मृतः ॥ शरीरं क्षेत्रमित्याहुस्त
स्थः क्षेत्रज्ञ उच्यते ॥ अव्यक्तः परमः शुद्धः परिपूर्ण उदाहृतः यदा त्वभेदविज्ञा
नं जीवात्मपरमात्मनोः ॥ भवेत्तदा मुनिश्रेष्ठ पाशच्छेदो भविष्यति ॥ एकः शुद्धो

क्षरोनित्यःपरमात्माजगन्मयः॥गुणांविज्ञानभेदेनभेदवानिवलक्ष्यते॥एक-
मेवाद्वितीयंयत्परंब्रह्मसनातनं॥तंगीयमानंवेदांतेतस्मान्नास्त्यपरंद्विजाः॥
नतस्यकर्मकार्यंवारूपंवर्णमथापिवा॥कर्तृत्वंवापिभोक्तृत्वंनिर्गुणस्यपरा
त्मनः॥निदानंसर्वहेतूनांतेजोयत्तेजसांपरं॥अन्यन्नास्तिकिमप्यस्मात्त
त्ज्ञेयंमुक्तिहेतवे॥शब्दब्रह्ममयंयत्तन्महावाक्यादिकंद्विजाः॥तद्विचार
भवेज्ञानंपरंमोक्षस्यसाधनं॥सम्यक्ज्ञानविहीनानांदृश्यतेविविधंजगत्॥
परमज्ञानिनामेतत्परंब्रह्मात्मिकंद्विजाः॥ज्ञानयोगोनक्रियोगःसक्षेपाच्छ्र
णुबांधवाः॥नरदउवाच॥ ॥मायासवित्रीचमनस्तनूजःप्रवृत्तिमोहादिकुलं
समस्तं॥यएमंत्रिकामादिपुतंतदेवंसद्विघयानाशमुपैतिशीघ्रं॥तास्तोमि

विद्यांभगवत्स्वरूपांविवकमत्यात्मपदोपलब्धौ॥संग्राह्यमच्छास्त्रविचारसारं
ब्रवीमितत्त्वात्मविचारयोगं॥विचित्रनानाविधनामवेषान्नटाह्ययथावेषधरा
भवंति॥तथादिपुंसस्त्रिगुणात्ममूर्तिर्ब्रह्मादयःकल्पितभूतवर्गैः॥नरोपाधि
कोबहुवर्णभावैःवेषान्विविधक्रियाभिः॥एकस्तथात्मापुरुषस्त्रिलोक्यां॥
भवत्युपाधेर्बहुरूपभावः॥दुग्धेयथाज्यंकुसुमेषुगंधः॥तैलंतिलेदारुणिवी
तहोत्रःरमायथाग्निर्हियवौषधीषुदेहेसमस्तेपुरुषस्तथात्मा॥गृहेयथाद्योत
कएवदीपःकर्त्तानकिंचिद्भवतीतिसिद्धं॥एवंपुमांनक्रियएवदेहेविबोधको
यंकरणप्रवृत्तौ॥यथेहराजासदनेनविघ्नःकार्यप्रवृत्तिंसचिवःकरोति॥एवं
प्रधानंप्रधानंपुरुषस्यराज्ञःक्रियापरंवैसचिवेसमस्तं॥वक्रियंतकर्मि॥नदूं

बृहन्नारद· १७१ न्द्रियाणि विशंति यत्रात्मनि नापि देवाः॥ यदुद्भवा येन च वेरमायाह्वालायथाग्नि
न विदंति नज्ञाः॥ स्वपंपथा कर्मकरोति लोकः कोन्यास्वेरस्य सह स्वरूपे॥ पुंसस्तथा सं
निधिधामयोगात् विचेष्टते सा गुणात्मवर्गः॥ अचेतनं संचलतीव लोहं स्वयं यथा
ग्रामकसंनिधाने॥ अचेतनापि प्रकृतिप्रगाढमात्मोपकंठे सकलं तनोति॥ अस्मादेये
हस्य विधेयथा स्यात्॥ न कर्मतत्केवलमेव साक्षी॥ यथाध्वर्युहोतृप्रमुखाक्रियायां
हस्तं न यात्माकरणानि कुर्वंते॥ द्रष्टा चिरं त्वाः पुरुषोत्र देहे बुद्धिर्मनो वाकरमृत्वि
जो मी॥ न कर्मकांडे कुशलास्त्वशेषे प्रवर्तते प्रत्यहमेष यज्ञः॥ मध्यस्थितो वेश्मयथा
गृहेशो नाना विधं प्रेक्षगतं यथा यह॥ देहे तथा गतो यलात्मा भिन्नोपि जानाति गुणा राम· १७१
प्रवृत्तीः॥ वह्निक्रियथोल्मुकः शांतिलांछन प्रवेशितो यथा यो द्योतकरो वस्तुर्यः गुणाह
मिषां सहजप्रतीतास्वभाववोध गुरुषस्तथात्मा॥ मूलागसंयोग भवं यथा सा

तूम्रतुष्टजलं सार मथाविलं च॥ माया प्रसंगात्पुरुषस्तथात्मा सन्नपि देहत्रयभाव
युक्तः॥ नानात्वमेकस्य मतं यथास्मात् सुहृत्सु नाना विधवर्णयोगात्॥ तथात्म
नो देहरूपउपाधि संगात् राकसत्सु सो बहुवर्णरूपः समनत्वागरसंगतोपि सच्चि
न्मयः श्रेष्ठयिता विशुद्धः॥ षड्भिर्मिमावेगुणजैर्विकरैर्नमिघते वारिरिवाज्यपत्रं स
राष्ट्रात्मगुनत्वभिन्नो विचार्यते वहविरोक्वचोभिः॥ ईदृक् पुमानतिन चैष तत्त १
दृकनेतिनिवाकाद्य वनिष्ट ईशः॥ अनामरूपो बहुनामरूपो विभाति मायागुण
तो रमेशः॥ प्रगीयते नाम निरीक्षमात्मा समाधवः सूरिभिरच्युतोज॥ परः परेशात्
पुरुषः पुराणो हरिर्मुकुंदो भगवाननंतः॥ उपास्माति शुद्धो भगवान्विशुद्धिमायाविहीनो
पिममाहमेव॥ नो त्याचिंतस्पराष विष्णुः तिरोहितं काम परस्तरंगे॥ वनावृतो यं स
विता न ताद्दफेक॥ मका को मोहावृतस्तथात्मा॥ भिन्नो यदा ज्ञानसमीरणेन ह
घंवरे भाति नहात्मदृष्टर्यः॥ गहोदरे वस्तु यथा प्रकाश्य दीपत्वी पातीतमः स्वभा

इस्वारा
१७२ वैराग्येनतथात्मापुरुषश्चिरंतरा॥प्रकाशंतनतत्वविवेकदीपात्॥जगन्तिलोकासकलो
पिनित्यमक्रीसूकाद्र्पाद्दितमोयस्थास्यातु॥एवंविवेकात्पुरुषप्रबुद्धःप्रनष्ट
मोहांधनमोमषेत॥यदाविवेकःप्रकृतेश्चपुंसःतदैवमुक्तपुरुषोविशुद्धः॥तद्व
चनेज्ञानमिदंपरंतुविज्ञानमावामरमात्मलब्धिः॥न्मू॥नोनित्तन्मात्रयुता॥पंनिपंचबं
चेतिबुद्धिंद्रियकर्मखाति॥यद्दिर्मनोहप्रकृतिपुमांश्चतत्तमोसोपरमात्मस
ज्ञः॥विचार्यतत्वानिधियावगम्यविज्ञेयमेकाधिकपंचविंशं॥ज्ञात्वासएवास्म्यहमे
वसर्वमेवंविनिश्चित्यतदाविमुक्तः॥सत्यंपरंव्योमपदंवरेतत्तुयसरयश्रुतीशेषगी
ते॥निजाश्रयंमावविकारहीनंसदोदितंतत्परमात्मसंज्ञं॥चेतःसरवेखेदमह
ममेति॥प्रायसीकस्मात्नहरिखेदमास्ते॥सत्यंपरंयत्नचानानिहरे॥समाधिनापरस राम
वहसुखाय॥मध्येरसानाप्रवरोरसोहोश्रृंगारशांतोविबुधावदंति॥प्रवृत्तिमार्ग ७२
॥प्रथमेनसाध्योनीवृत्तिमार्गेश्वरमेषतत्नं॥बाह्येसुखेवैषयिकेविगाढ॥

मोहात्कथंत्वरमसेसंतदेवध्यत्वैकत्रांतंरसामादरेरग॥चतश्चिदानंदरसेरमस्व॥भवा
स्वनिस्वभवसीतिकस्मादस्यप्रमायाभवशोकरोगंनयत्रकालोनभयंनमृत्युस्त
देष्यवंधामपरंप्रपद्यपाज्ञानंवविवेकादुपलभ्यतम्यक्॥एकत्रनक्रत्वकरणानिचित्ता॥स्व
त्वंसुखंवैषयिकंविहायसनातनंपद्मपापदातुरीयं॥एकंतदेवास्तिनत्तुद्वीयतो
लोकेरागिभिभावेपरिवर्जितव्यत्॥नियुक्तचित्तोविषयान्विहाय॥तस्मिंश्चिलीनोनपु
नर्भवाय॥लोकेप्रियाणांप्रीयईश्वरोषसत्पव्यसनिसंस्वयमात्मरूपं॥समस्तविश्व
प्रतिरूपमेकोविभातीजीवोभगवन्कथंनु॥गुहांप्रविष्टोभगवांश्चधीरः॥तत्रा
परेनवविवेकतोयः॥वमोदैयोगाडपलभ्यईशः॥काष्टेयथानिर्मथितोऽनला
ग्निः॥अष्टांगेसिध्यतेयोगस्तानिवक्ष्यामितत्वतः॥अज्ञानांनाशायेयोगीयो
गेनवीबुधोत्तम॥यमाश्चनियमाश्चैवआसनंनियचसंकथा॥रांप्रा

बृ०नारद० णाहारोप्रत्याहारोधारणाध्यानमेवच॥समाधिश्चमुनिश्रेष्ठयोगांगानियथाक्रमं॥एषां
१७२ संक्षेपतोवक्ष्येविधानंचमुनीश्वराः॥अहिंसासत्यमस्तेयंब्रह्मचर्यापरिग्रहः॥अक्रोधश्चान
सूयाप्रोक्ताःसंक्षेपतोयमाः॥सर्वेषामेवभूतानामक्लेशजननंहियत्॥अहिंसाकथितासद्भिर्योगसि
द्धिप्रदायिनी॥यथार्थकथनंयत्तुधर्माधर्मविवेकतः॥सत्यंप्राहुर्मुनिश्रेष्ठाअस्तेयंशृणुसाधना
॥चौर्येणवाबलेनापिपरस्वहरणंहियत्॥स्तेयमित्युच्यतेसद्भिरस्तेयंतद्विपर्ययः॥सर्वत्रमैथुनंत्यागो
ब्रह्मचर्यंप्रकीर्त्तितं॥ब्रह्मचर्यपरित्यागीज्ञानवानपिपातकी॥सर्वसंगपरित्यागीमैथुनेयस्तु
वर्त्तते॥सचांडालसमोज्ञेयोवर्णाश्रमबहिःकृतः॥यस्तुयोगपरोविप्रविषयेषुस्पृहान्वितः॥तस्यसंभा
षणमात्रेणब्रह्महत्याभवेन्नृणां॥सर्वसंगपरित्यागीपुनर्भोगीभवेद्यदि॥तत्संगसंगिनांसं १७२
गान्महापातकदोषभाक्॥अनादानंहिद्रव्याणामापद्यपिमुनीश्वरा॥अपरिग्रहइत्युक्तोयोगसं नं
सिद्धिसाधनं॥आत्मानंतुसमुत्कर्षंकुर्यान्निष्ठुरभाषणं॥क्रोधमाहुर्धर्मविदस्त्वक्रोधस्तद्वि

वर्जनंधनाद्यैरधिकंदृष्ट्वामनसितापः।असूयाकीर्त्तितासद्भिस्तत्त्यागोह्यनसूयता
एवंसंक्षेपतःप्रोक्तायमाद्विजसत्तमाः॥नियमानपिवक्ष्यामिशृणुष्वसुसमाहितः॥तपःस्वा
ध्यायसंतोषशौचंचहरिपूजनं॥संध्योपासनमुख्याश्चनियमाःपरिकीर्त्तिताः॥चांद्राय
णादिभिर्यस्तुशरीरस्यैवशोषणं॥तपस्तुकथितंसद्भिर्योगसाधनमुत्तमं॥प्रणवंचोप
निषदांद्वादशार्णमेववा॥अष्टार्णंमहावाक्यमित्यादीनांचयोजपःस्वाध्यायश्चसमाख्या
तोयोगसाधनमुत्तमं॥स्वाध्यायंयस्त्यजेन्मूढस्तस्ययोगोनसिध्यति॥योगंविनापिस्वाध्या
येपापनाशोभवेद्ध्रुवं॥स्वाध्यायैस्तुयमानाश्चप्रसीदंतिहिदेवताः॥जपस्तुत्रिविधःप्रो
क्तोवाचिकोपांशुमानसः॥जपेष्वेतेषुविप्रेंद्रपूर्वस्मादुत्तरोवरः॥मंत्रस्योच्चारणंप्रो
क्तंस्फुटाक्षरपदंयथा॥जपस्तुकथितोपांशुःपूर्वस्मात्द्विगुणोधिकः॥धियायदक्षरश्रे
ण्यांतदर्थविचारणं॥मानसस्तुजपःप्रोक्तोयोगसिद्धिप्रदायकः॥जपेनदेवतानि

बृहन्नारद०
१७४

त्मस्वमानामसिरदति।।तस्मात्स्वाध्यायसंपन्नोलभेत्सर्वमनोरथात्।।यदृच्छालाभसंतुष्टी
संतोषइतिकीर्तितः।।संतोषहीनःपुरुषोनलभेच्छर्मसर्वदा।।जनानुकामःकामानामुपभो
गेनशाम्यति।।इतोधिकंकदालप्स्यमितिकामस्तुवर्द्धते।।तस्मात्कामंपरित्यज्यदेहसं
शोषकारणं।।यदृच्छालाभसंतोषीभवेद्धर्मपरायणः।।बाह्याभ्यंतरभेदेनशौचंतु
द्विविधंस्मृतं।।मृज्जलाभ्यांबहिःशुद्धिर्भावशुद्धिस्तथांतरं।।अंतःशुद्धिविहीनायेती
द्विविविनस्वबहिःशुद्धिकरोतियः।।अलंकृतसुराभांडवाप्नोतिद्विजोत्तम।।मनःशुद्धि
विहीनायेतीर्थयात्रांकरोतियः।।नांतःपुनंतितान्सर्वान्सुराभांडमिवापगाः।।वाचा
धर्मान्प्रवदतिमनसापापमिच्छति।।जानीयात्तंमुनिश्रेष्ठमहापातकिनांवरं।।वि राम
शुद्धमनसोयेतुधर्ममात्रमणूपमं।।स्वकुर्वंतिमहत्फलंविंघाद्धृत्यंसुखरूपकंकर्मणा।। १७४
मनसावाचाजातशुद्धोहिपोभवेत्।।हरिभक्तिर्दृढायस्यहरीपूजेतिगीयतेदेवं।।

यमाश्चनियमासत्रपञ्चप्रकीर्तिताः।।एभिर्विशुद्धमनसांमोक्षंहस्तगतंविदुः।।यमैश्च
नियमैश्चैवस्थिरबुद्धिर्जितेंद्रियः।।अभ्यसेदासनंसम्यक्योगसाधनमुत्तमं।।पद्मकं
स्वस्तिकंपीठंसिंहंकौक्कुटंकौंजरं।।कौर्मंवज्रासनंचैववाराहंमृगचैलिकं।।क्रौंचं
चनालिकंचैवसर्वतोभद्रमेवच।।आर्षभंनागमात्स्यंचवैयाघ्रंचार्द्धचंद्रकं।।दंडवाता
सनंशैलंखड्गंमुद्गरमेवच।।माकरंत्रैपथंकाष्ठंस्थाणुंवैहस्तिकर्णिकं।।भौमंवीरासनंचैव
योगसाधनकारणं।।त्रिंशत्संख्यान्यासनानिमुनींद्रैःकथितानिहि।।एषामेकतमंबद्ध्वा
गुरुभक्तिपरायणः।।अभ्यासेनजयेत्प्राणंद्वंद्वातीतोविमत्सरः।।प्राङ्मुखोदङ्मुखोवा
पिनत्वाप्रत्यङ्मुखोपिवा।।अभ्यासेनजयेत्प्राणंनिःशब्देजनवर्जिते।।प्राणोवायुःशरीर
स्थः।।आयामस्तस्यनिग्रहः।।प्राणायामइतिप्रोक्तोद्विविधःकथितोहिसः।।अगर्भ
श्चसगर्भश्चद्वितीयस्तुतयोर्वरः।।जपध्यानंविनागर्भःसगर्भस्तत्समन्वितः।।रेच

हृ॰नार॰ १७५ कः पूरकश्चैव कुंभकस्सुमकस्तथा ॥ एवं चतुर्विधः प्रोक्तः ॥ प्राणायामो मनिषीभिः
जंतुनां दक्षिणा नाडी पिंगला परिकीर्तिता ॥ सूर्यदैवतका चैव पितृयोनिरिति श्रुता
॥ देवयोनिरिति ख्याता इडा नाडीत्व दक्षिणा ॥ तत्रापि दैवतं चन्द्रमसं गदतो मम ॥
एतयोरुभयोर्मध्ये सुषुम्ना नाडिका स्मृता ॥ अतिसूक्ष्मा गुह्यतमा ज्ञेया सा ब्रह्मदैव
ता ॥ वामेन रेचयेद्वायुं रेचनाड्येन कस्मृतः ॥ पूरयेद्दक्षिणेनेव पूरणात्पूरकः स्मृत
ः ॥ स्वदेहे पूरितं वायुं निगृह्य न विमुंचति ॥ संपूर्णकुंभवत्तिष्ठेत्कुंभकः परिविश्रुतः ॥ न
गृह्णाति न त्यजति वायुमंतर्बहिःस्थितं ॥ तच्छून्यकुंभकं नाम प्राणायामं यथास्थितं
॥ शनैः शनैर्विजेतव्यः प्राणो मत्तगजेंद्रवत् ॥ अन्यथा खलु जायंते महारोगा भयंकराः ॥ राम॰
क्रमेणैवं योजयेद्युक्तं योगी विगतकल्मषः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्मणः पदमश्नुते ॥ विष १७५
येषु प्रमसक्तानि इंद्रियाणि मुनीश्वराः ॥ समाहृत्य निगृह्णाति प्रत्याहारस्तु स स्मृतः ॥ जी

तेंद्रिया महात्मानो ध्यानशून्या अपि द्विजाः ॥ प्रयांति परमं स्थानं पुनरावृत्तिदुर्लभं ॥ अवि
जित्येंद्रियग्रामं सम्यक्तु ध्यानपरो भवेत् ॥ मूढात्मानं च न विघात्तु ध्यानं चास्य न सिध्यति
यद्यद्दृश्यति तत्सर्वं पश्येदात्मवदात्मनि ॥ प्रत्याहृतानींद्रियाणि धारयेत्सा तु धारणा ॥
योगी जितेंद्रियग्रामस्तानि धृत्वा हृदंबुजे ॥ आत्मानं परमं ध्यायेत्सर्वधातारमच्युतं
॥ ध्यायेद्विश्वात्मकं विष्णुं सर्वलोकैककारणं ॥ विकसत्पद्मपत्राक्षं चारुकुंडलभू
षितं ॥ दीर्घबाहुं मुदाराङ्गं सर्वालंकारभूषितं ॥ पीतांबरधरं देवं हेमयज्ञो
पवीतिनं ॥ बिभ्रंतं तुलसीमालां कौस्तुभेन विराजितं ॥ श्रीवत्सवक्षसं देवं सुरा
सुरनमस्कृतं ॥ अष्टारे हृत्सरोजे तं द्वादशांगुलविस्तृते ॥ ध्यायेदात्मानमव्य
क्तं परात्परतरं विभुं ॥ ध्यानं समाधिना गदितं प्रत्ययस्यैकतानता ॥ ध्यानं कृ
त्वा परे पारे सम्यक् यातो भवेन्नरः ॥ ध्यानात्पापानि नश्यंति ध्यानान्मो॰

वृहन्नारद॰ १७६ क्षांतिविंदति॥ध्यानात्प्रसीदतीहरिध्यानात्सर्वार्थसाधनं॥यद्यद्रुपंमहाविष्णो
स्तत्तद्ध्यायेन्महात्मनः॥तेनध्यानेनतुष्टात्माहरिर्मोक्षंददातिवै॥अवलंबनंकु
र्यात्ध्येयवस्तुनिसत्तमाः॥नैवच्छिरंतरंध्यानाद्दन्नेदप्रतिपादन॥सुषुप्ति
वत्परानंदः॥युक्तश्चोपरतेंद्रियः॥निवातदीपवत्स्थः समाधीरभिधीयते॥स
र्वोपाधिविनिर्मुक्तो योगीनांनक्कचेचलः॥निर्गुणोपिपरोदेवोह्यज्ञानात्सगु
णवानिव॥विभात्यज्ञाननाशेपियथापूर्वंव्यवस्थितं॥परज्योतिःसमेआत्मामाया
वानिवमथिनां॥तन्नाशेसैशेनिर्मलंब्रह्मप्रकाशयतिपंडिताः॥एकमेवाद्वितीयंव
तूपरंज्योतिनिरंजनं॥सर्वेषामेवभूतानांमंतर्यामितयास्थितं॥आणोरणीया राम १७६
न्महतोमहीयान्सनातनात्माखिलविश्वहेतुपश्यंतियज्ञानविदंवरिष्ठाःप
रात्परस्मात्परमंपवित्रं॥अकारादिक्षकारांतवर्णैर्दव्यवस्थितः॥पुराणपुरुषो

नादिःशब्दब्रह्मेतिगीयते॥पंचभूतात्मकंदेहेतुपर्यंतकरणसंज्ञितः॥पुराणपुरुषोदेवोव्य
परात्मेतिगीयते॥विष्णुमक्षरंनित्यंपूर्णमाकाशमध्यमं॥आनंदनिर्मलं
शांतंपरंब्रह्मेतिगीयते॥यतोवाचोनिवर्तंतेअप्राप्यमनसासह॥परंज्यो
तिपरंधामपरंब्रह्मेतिगीयते॥योगिनांहृदिपश्यंतिपरात्मानंसनातनं॥
निर्विकारमजंशुद्धंपरंब्रह्मेतिगीयते॥ध्यानमन्यत्प्रवक्ष्यामिश्रृणुष्वमु
निसत्तमाः॥संसारतापतप्तानांसुखावृष्टिसमन्वितं॥नारायणंपरानंदंस्मरे
त्प्रणवपूर्वकं॥जपतः॥प्रवर्तंनित्यमुच्यतेसर्वपातकैः॥तदभ्यासेनसं
युक्तःपरंमोक्षंलभंतिनः॥जपश्चप्रणवंमंत्रंब्रह्मविष्णुशिवात्मकं॥अकारं
ब्रह्मणोरूपंउकारंविष्णुरूपवत्॥मकारंविष्णुरूपंस्यादोंकारंत्रिदैव
तं॥कोटिसूर्यसमंतेजोध्यायेदात्मनिनिर्मलं॥शालिग्रामशिलारूपं

२१ तीमाहुः पमेश्वरा ॥ षड्गुणैश्वर्ययतरं च स्तुतनन्तुनाखिलं तयेतहृदि ॥ युते ॥ हिंस
वंश्यनंकघिर्तवासुनीश्वराः ॥ रावध्विदित्याग्योगीड्गो त्वमेन्मोहमनुत्त
मा ॥ यस्त्वतकूरगुयानित्यंयज्ञासुसमन्तेहितः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तोहरि
सालोकामस्नुतेव ॥ ॥ इति बृहन्नारदीये एकत्रिंशोध्यायः ॥ ॥ ३१ ॥ ॥ ३ ॥ ॥
ऋषय ऊचुः ॥ ॥ समाख्याता त्वयाविद्वन् पितोगंगा निमहामुने ॥ इदा
नीमपि सर्वाश्रियतां त्वत्रवानस्तदुच्यतां ॥ योगोभक्तिसमाभेदसिद्धति
तिनयोदितं ॥ यस्मात्तुष्यंति सर्वेश्यः तस्माद्भक्तिं सुरागाश्रुती ॥ यथा तुष्य
ति सर्वेशो देवदेवो जनार्दनः ॥ तन्नोवदस्व सर्वज्ञ सूत काहृपयाधुरिवं ॥
॥ सूत उवाच ॥ ॥ पुरासनत्कुमारेण पृष्ठश्च स्वनारदः ॥ यद्वाचस्तु मि २१
वेगादिवितं तत्कथामृतं ॥ नारायणं परं देवं सच्चिदानंदविग्रहं ॥ नयबुध

षपः सर्वे विमुक्तियज्ञादि सुधा ॥ केपापास्तं नश्यंति नवाधंते गतामृतं ॥ राघ
सामन्नसाश्वतिनरं विष्णुपरायणं ॥ भक्तिरिदमवेद्यस्य देवदेवेजनार्द
नेः ॥ श्रेयां सितस्य सिद्ध्यंति सर्वेल्लोकाहि हितेषणाः ॥ तो पद्मीस फलोय
मां विष्णुपायतन्नमनमि ॥ लोकरौभाग्यानित्येषोहरिकृपापरायणो ॥ ते च ते
ते महाभाग्याद्द्रष्टव्येते यजनार्दनैः ॥ सार्तिकूरशेच्यनेसञ्जिहर्निामपरागस्तां ॥
स्मृतिमसंपन्नः समत्सुधृत्यमुक्तच्युते ॥ ततं परं समं नास्तिनदेवः के
शवात्परः ॥ सत्यं विप्रा हितं वच्मि सारं गात्मि पुनःपुनः ॥ असारे दग्ध
संसारे सानहेतुःरंयहद्गि मुपूर्जनं ॥ संसारपाशं सुदृढं महामोहप्रदायकं ॥
हरिभक्तिकुठारेण छित्तोत्यंतेसुखीभवेत् ॥ तम्मनः संयुतं विष्णोः सा
वाण्यात्परायणं ॥ ते श्रोत्रे तत्कथासारपूरिते लोकवंदिते ॥ आनंद

रा

७८ मन्त्रमंत्रस्य पूज्यो च त्रिदशैरपि॥ आकाशमध्यगं देवं यजन्मृषिसत्तमाः॥
स्थानं वा शक्रतो यस्य स्वरूपं वा कदाचन॥ निर्दिष्टुमुनीशार्दूलदृष्ट्वा
पद्मतात्मभिः॥ समस्तकरणैर्युक्तो वर्त्तते सोयदा तदा॥ नाम्नभिर्गिपुण्य
तेसद्भिः अनंतर्यामिसनातनः॥ यदा तु करणैर्युक्तः सच्चिदाविचरत्य
सौ॥ सत्य इत्युच्यते ह्यात्मा सर्वस्य परिवर्जितः॥ बाह्यकरणैर्युक्तो
नचांतःकरणैस्तथा॥ सस्वरूपो यदात्मास्त पुण्यापुण्यविवर्जितिः॥
सर्वोपाधिविनिर्मुक्तस्त्वात्मा निर्गुणो विभुः॥ परब्रह्ममयो देवः सुषु
प्त इति गीयते॥ भावनापगमे वद्वैतगच्छावस्तेगमं॥ विद्युद्दिग्धोवं
विधैंद्रायजहुर्गैजानार्दनं॥ अहिंसासत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यापिरिग्रहे॥
वर्त्ततेयस्य तस्यैव तुष्यते जगतांपतिः॥ सर्वभूतदयायुक्तो विप्रपूजा ७८

परायणः॥ मातापित्रोश्च शुश्रूषुस्तस्य तुष्टो जनार्दनः॥ सत्कथायोश्च रमते सत्कथा च करोति यः॥
सत्संगाग्निरहंकारः तस्य प्रीतो रमापतिः॥ नामसंकीर्तने विष्णोर्हर्षप्रस्ववलनादिषु॥ करोति
सततं विष्णोस्तस्य प्रीतो मधुहाजः॥ या तु नारी पतीप्राणा पतिपूजापरायणा॥ तस्यास्तुष्टेज
गन्नाथो मधुकैटभमर्दनः॥ नीरसापापरा ये तु अहंकारविवर्जिता॥ देवपूजापरा ये वै तेषां तु
ष्यति केशवः॥ तस्माच्छृणु धर्मपयो ये जर्ध्र सततं हरिं॥ माकुरुध्वमहंकारं विपुलो नः प्रिया
हृया॥ शरीरं मृत्युसंयुक्तं जीवितं चातिचंचलं॥ राजादिभिर्धनं बाध्यं संपदः क्षणभंगुराः॥ हे
जना किं न पश्यध्वं आयुषो र्द्धिं निद्रया॥ कृतं च भोजनाद्यैश्च किं यदायोसमाहृतं॥ किं यदापु
बालिनावात वृद्धत्वीच किं यद्धृतं॥ किं यद्विषयभोगेश्च कदाधर्मान् करिष्यथ॥ बालभावे च
वार्धक्ये न यदेताच्युतार्चनं॥ वयसेव च धर्मान्वै कुरुध्वमनहंकृताः॥ मा विनष्टा यथ संसारार्णवे
मग्ना दृष्टयाननाः॥ वपुर्विनाशनिलयमापदां परमं पदं॥ शरीरे रोगनिलयं मत्वाधेः परिरूपि

बृ.ना.
२३९

नं॥ किमर्थं ब्राह्मणस्त्वं नधीयापापं कुरुषसर्वशः॥ असारभूतसंसारे नानादुःखसमन्विते॥ किमर्थं ब्राह्म
विश्वासो नात्र कर्तव्यो निश्चितं नाशमेष्यति॥ शृणुध्वं मम यः सर्वे सत्यमेतन्मयोच्यते॥ कायः संनि
हितापायः धनानि चपलानि च॥ कोटिजन्मसहस्रेषु स्थावरादिषु सत्तमाः॥ संभ्रांतस्य तु मानुष्यं
कथंचित्परिलभ्यते॥ मानुष्यं दुर्लभं प्राप्य यो हरिं नार्चयेन्नरः॥ मूर्खस्ततः परः कस्मात् का म
स्तस्माद्विजनः॥ आराधितो जगन्नाथो ददात्यभिमतं फलं॥ कथं न पूजयेद्विप्रा संसाराग्निप्र
दीपितः॥ चांडालोपि मुनिश्रेष्ठा विष्णुभक्तो द्विजाधिकः॥ विष्णुभक्तिविहीनस्तु द्विजोपि श्वपचा
धमः॥ रागद्वेषपरित्यक्तश्चांडालोपि द्विजाधिकः॥ रागद्वेषसमायुक्तो द्विजोपि श्वपचाधमः॥
तस्मात्कामादिकं त्यक्त्वा पूजयध्वं सनातनं हरिं॥ तस्मिंस्तुष्टेखिलं तुष्टं यतः सर्वगतो हरिः॥ यथा हस्ति
पदे सर्वपदमात्रं प्रलीयते॥ तथा चराचरं सर्वं विष्णावेव प्रलीयते॥ जन्मनेमरणं मरणे जन्म राम:
साधनं॥ उभे ते निकृष्टे कृष्णं तन्नाशो हरिसेवया॥ ध्यानः स्मृतः पूजितो नमितो वा जनार्द १३९

नं॥ उभेते निकृष्टे कृष्णा तन्नाशो हरिसेवया॥ ध्यानः स्मृतः पूजितो वानमितो वा जनार्दनः॥ संसा
रपाशविच्छेदी कस्मान्न प्रतिपूजयेत्॥ यन्नामोच्चारणाद्रेव महापातकनाशनं॥ संयमस्त्वर्चि
प्रेत्यापरमान्तं लभेध्रुवं॥ अहो चित्रमहो चित्रमहो चित्रमिदं द्विजाः॥ हरिनाम्नि स्थिते लोकाः सं
सारे वर्त्तते पुनः॥ नृयोनयोपि वस्तामि सततं मे तत्रपोधनाः॥ नीपमानो नियतं तेरसक्तो
धर्मसाधने॥ यावन्नेंद्रियवैकल्यं यावद्व्याधिना बाध्यते॥ तावदेवार्चयेद्विष्णुं यतो हि मु
क्तो नरः॥ मातुर्गर्भाद्विनिष्क्रांतो यदा जंतुस्तदैव हि॥ मृत्युर्व्यवस्थितो वाव तस्माद्धर्म
परोभवेत्॥ सत्यं सत्यं पुनः सत्यमुद्धृत्य भुजमुच्यते॥ दंभाचारं परित्यज्य यजध्वं चक्रपाणि
नं॥ नृयोन्यां हितं वच्मि भुजमुद्धृत्य पंडिताः॥ विष्णुः सर्वात्मना विष्णुस्तस्मात्संपूजया सदानु
मिः॥ क्रोधमूलो मनस्तापः क्रोधः संसारसाधनं॥ धर्मक्षयकरः क्रोधः तस्मात्तं परिवर्ज
येत्॥ समस्तदुःखजालानां मात्सर्यं कारणं स्मृतं॥ नरकाणां कारणानां कारणं तन्मात्सर्यं प
रिवर्जयेत्॥ मनसैव मनुष्याणां कारणं बंधमोक्षयोः॥ तस्मात्तदेव संयोज्य परमात्मा

बृहन्ना० निसुखी भवन्ति ॥ अहो धैर्यमहो धैर्यमहो धैर्यमिदं नृणां ॥ विलोक्य हि जगन्नाथं येन भजन्ते मदो-
१८० धताः ॥ अनाराध्य जगन्नाथं सर्वधातारमच्युतं ॥ संसारसागरे मग्नाः कथं पारं गमिष्यथ ॥ अ-
च्युतानंतगोविंदनामोच्चारणभेषजं ॥ संसाररोगशमनं तथ्यं ये विदन्ति न ते महामुने ॥ नारायण जगन्ना-
थ वासुदेव जनार्दन ॥ इति ब्रुवंति ये नित्यं ते वै सर्वत्र वंदिताः ॥ अद्यापि तु मुनिश्रेष्ठ ब्रह्माद्या अ-
पि देवताः ॥ यत्प्रभावं न जानन्ति विष्णुभक्तिरतात्मने ॥ अहो मौर्ख्यमहो मौर्ख्यमहो मौर्ख्यमिदं
नृणां ॥ हृत्पद्मसंस्थितं विष्णुं न विजानन्ति सर्वदा ॥ शृणुध्वं मुनयः सर्वे भूयो वदाम्यहं ॥ हरि-
भावतां तुष्टेन धनेनैव च बाधते ॥ मधुमज्जधनाद्यस्य पुत्रन्नहितं सन्नमः ॥ सुलभं सर्वजन्मे-
षु हरिभक्तिः सुदुर्लभा ॥ अहो मनुष्यफलं प्रभु ॥ हजमेस्ननहरिं ॥ अहो मत्तसुखप्रेप्सुः परनि-
न्दा विवर्जयेत् ॥ धिग्जन्म भक्तिहीनानां देवदेवे जनार्दने ॥ यन्नाग्रदानशून्यं च तदनेन धिक्कृतुं न तु
न नमेद्धि स्म वै यस्य शरीरकमहं हरिं ॥ पापानामाकरं तद्वै तेऽपि विबुधसत्तमाः ॥ समाचरा- राम
नरहितं मनुष्यं येन रक्षितं ॥ सर्पेणि रहितमिव इति त्यक्तानि निश्चितं ॥ स हि शुद्धिविधान्नो १८०

न्नारेकासुरविभेदनः ॥ हरिभक्तिरतो देवी नंदिनाम्न्या सुरीमता ॥ तस्मात्कृष्णे नविंश हरिभक्तिपरायणा
ः श्रेष्ठा सर्वत्र विख्याता यतो भक्तिः सुदुर्लभा ॥ असुयारहितानां सेवा विप्रत्राणपरायणाः ॥ कामा-
दिरहितानां च तेषां तुष्यति केशवः ॥ सम्माजनादि नित्यं तु हरिपुरुषोत्तमा ॥ समाचरन्ति नीरता
ः ॥ प्रयाति परमुत्तमं ॥ तस्मात्संसारतप्तानां हरिरेव परागतिः ॥ यन्नामश्रवणादेव प्रयाति
ने परं पदं ॥ ॥ इति श्री बृहन्नारदीये त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ मुनयस्त्वामिमा-
हात्म्यं देवदेवस्य चक्रिणः ॥ पठतां शृण्वतां सद्यः पापराशिः प्रणश्यति ॥ शान्ताजितारिषड्वर्गा
योगेनापनहंकृताः ॥ यजन्ति ज्ञानयज्ञेन ज्ञानरूपिणमव्ययं ॥ निर्मलाने विशुद्धापैत्र-
नदाननपोमुखैः यजन्ति कर्मयोगेन सर्वधातारमच्युतं ॥ तडिल्लोलश्रियामत्ता हन्ताहंकारदू-
षिताः ॥ न यजन्ति जगन्नाथं ते यास्यन्ति नरकान्ध्रुवं ॥ हरिधर्मपराः शान्ता हरिपादाब्जसेवकाः ॥
देवा के पि हि नायंते लोकानुग्रहतत्पराः ॥ कर्मणा मनसा वाचा यो न यन्ति केतो हरिं ॥ स याति
परमं स्थानं सर्वलोकोत्तमोत्तमं ॥ अत्रैवोदाहरंतीम मितिहासं पुरातनं ॥ पठतां शृण्वतां वा

द ह म॰ भिसर्वपापप्रणाशनं॥ विप्राःश्रृणुध्वं चरितं यज्ञमालीसुमालिनो॥ यस्य श्रवणमात्रे
१८१ णयाति मेधफलं नरः॥ कश्चिदासीत्पुराविप्रो ब्राह्मणो रैवते तटे॥ वेदमालिरितिख्या
तो वेदवेदांगपारगः॥ सर्वभूतदयायुक्तो हरिपूजापरायणः॥ पुत्रमित्रकलत्रार्थं ध
नार्जनपरोऽभवत्॥ तपसां विक्रयं चक्रे व्रतानां विक्रयं तथा॥ परार्थं तीर्थगमनं कल
त्रार्थमकारयत्॥ काले नागच्छता विप्रा जातौ तस्य सुतावुभे॥ यज्ञमाली सुमाली
च यमजावतिशोभनौ॥ ततः पिता कुमारौ तौ वत्सौ स्नेहसमन्वितः पोषयामास वा
त्सल्यात् बहुभिः साधनैस्तथा वेदमालिबहूपायैर्धनं संपाद्य यत्नतः॥ स्वधनं ग
णयामास कियत्तस्यास्तीति वित्तं॥ निष्ककोटिसहस्राणां कोटिकोटिगुणान्वितं वि
स्मितश्चाप्यचिंतयत्॥ असत्प्रतिग्रहैश्चैव अपण्यानां च विक्रयैः मयातपः विक्र
यात्यैरेतद्धनमुपार्जितं॥ अद्यापि क्षामितो नान्या मम तृष्णातिदुःसहा॥ मेरुतुल्यसुव रामः
र्णानि असंख्यातानि वांछति॥ अहो महो महाकष्टं समस्तक्लेशसाधनं॥ सर्वान्कामा १८१

नवाप्यपि पुनरन्यच्च कांक्षति॥ जीर्यंति जीर्यतः केशा दंता जीर्यंति जीर्यतः॥ चक्षुःश्रोत्रे च
जीर्येते तृष्णैका तरुणायते॥ समेंद्रियाणि सर्वाणि मंदतां च व्रजंति च॥ बलं हतं च जरसा
तृष्णा तरुणतां गता॥ कष्टाशा वर्तते यस्य स विद्वानप्यपंडितः॥ तस्मादाशां त्यजेत्प्राज्ञो यदीच्छे
च्छेत्सुखं॥ वजनेजोयत्राश्चैव वियामानेव दृता॥ नष्टैव सकुलं जन्म ग्राशा हत निवेगिता॥ न
प्नामाशापि नवतानामाश्चर्यमिदमुच्यते॥ किं जिरतापि वाडाजः स्वस्मादधिकतां गतः॥ त्र
ष्णाभिभूता येमन्ना महामोहासवोद्वृताः॥ अवमानादिकं दुःखं न जानंति षट्प्यहो॥ मयाप्ये
वं बहुक्लेशैरेतद्धनमुपार्जितं शरीरमपि जीर्णं च जरसापैवेहतं बलं॥ इतः परं यतिष्या
मि परलोकार्थसाधने॥ एवं निश्चित्य विप्रोऽसौ धर्ममार्गरतोऽभवत्॥ तदैव तद्धनं सर्वं चतु
र्धा व्यभजत्स्वयं स्वयं तु भोगमर्हति यमकं कितार पाहरत्॥ शेषं च भागद्वितयं पुत्रयोरुभयो
रुभयोर्ददौ॥ स्वनार्जितानां पापानां नाशं कर्तुं मनास्तदा॥ प्रपां तडाकारामांश्च तथा देवगृ

बृहन्ना० हानन्तब्रह्मन्॥ अन्नादीनां च दानानि गंगातीरे सकारसः॥ एवं धनमशेषं च विश्राण्य हरिभक्तितत्॥
१८२ नरनारायणस्थानं जगाम तपसे वनं॥ तत्रापत्रपान्नमहारम्यमाश्रमं मुनिसेवितं॥ पुष्पितैः फलि
तैश्चैव वृक्षैर्नानाविहंगसंकुलैः॥ गृणद्भिः परमं ब्रह्म लोकज्ञा स्वचिंतापरैस्तथा परैश्चर्यायिरैर्वृक्षैः मुनि
भिः सेवितं तेषु नःशिष्ययरिव्रतैर्वैमुनिं जानंतिसंज्ञितं॥ गृणंतं परमं ब्रह्म तेजोराशीर्दृश्यं
सः॥ ज्ञानादिगुणसंयुक्तं रागादिरहितं मुनिं॥ शीर्णपर्णाशिनं दृष्ट्वा देवमाजिर्ननाम तं॥ तस्म
जानंतिरागंतो कल्पयामास चार्हणं॥ कंदमूलफलाद्यैस्तु नारायणधिपा तदा॥ कृतांति
थ्याकृयस्तेन वेदमालिकृतांजली॥ विनयावनतो भूत्वा शोवाच वदतां वरं॥ भगवन्कृतकृ
त्योस्मि विगतकल्मषो मम॥ मामुद्धर महाभाग ज्ञानदानेन पंडित॥ जानंतिरुवाच॥ शृणुष्व
विप्रशार्दूल संसारच्छेदकारणं॥ प्रवक्ष्यामि समासेन दुर्लभं नेतकृतात्मनां॥ भजविष्णुपरं नि रामः
त्यं स्मर नारायणं प्रभुं॥ परापवादं पैशून्यं करानिर — मातृथा॥ पकारनिरतः सर्वसदा भव १८२

महामते॥ हरिह्यापरस्यैव वन्यजनस्य समागमं॥ कामक्रोधं तथा लोभं मोहं च मदमत्सरौ॥
॥परित्यज्यात्मवद्दोकं द्रष्टाद्यां निगमिष्यसि॥ असूयां परनिंदां चिद्वपि मा कुरुथा॥ दंभाहंकारम
हें कानिष्ठुरं च परित्यज॥ दयां कुरुष्व भूतेषु शुश्रूषां च तथा सतां॥ त्वया ज्ञातो स्वधर्मास्त्वेव
या यथैव दृष्टता तां॥ अनाचारपरान्दृष्ट्वा नो मोस्तां कुरु मत्त्रमा॥ पूजयस्वातिथिं नित्यं स्व
कुटुंबाविरोधतः॥ पत्रैः पुष्पैः फलैर्वापि दुर्वाभिः पल्लवैरथा॥ पूजयस्व जगन्नाथो नारायण
मकामतः॥ देवान्ऋषीन्पितृश्चापि तर्पयस्व यथाविधि॥ देवालयवने नित्यं सन्मार्जनपरो भ
व॥ तथोपलेपनं चैव कुरुष्व सुसमाहितः॥ जीर्णपस्फुटितसंधानं कुरु देवगृहे सदा॥ मार्गशो
नं च दीपं च विष्णोरायतने कुरु॥ कंदमूलफलैर्वापि सदा पूजय माधवं॥ प्रदक्षिणनमस्का
रैस्तोत्राणां पठनैस्तथा॥ पुराणश्रवणैश्चैव पुराणपठनैस्तथा॥ वेदांतपठनं चैव कुरु
मम्न हं द्विजः॥ एवं स्थितेन तव ज्ञानं तत्वविष्णुसुन्नमोत्नमां॥ ज्ञानात्समस्तपापानां मोक्षमाप्स्य

बृहन्ना० यश्विन॥एवंप्रबोधितस्तेनवेदमालीमहामतिः॥नराज्ञापायवोमिनिर्मुमानमेवम
१८३ वान्॥एवंविचारयामासत्वहमेकोपथावरः॥अनिश्चितमतिसद्योवेदमालीद्विजोत्तमः॥पुन
जनितिमागाम्यप्रणम्यचसुवाचह॥॥वेदमालीरुवाच॥॥ममचित्रमतिर्जातागुरोब्रह्मविदां
वर॥कोहंमयक्रियाकावमजन्मकदेवदं॥जानंतिरुवाच॥ ॥सत्यमेतन्महाभागचित्रंज्ञातं
मुनेश्चितं॥अविद्यानिजयंचित्रंकथंसमावमेष्यति॥नमेतिगदितंयत्तुतदपिनानिरिष्य
॥ते॥अहंकारसमोधमस्त्रात्मनोनहिपंडता॥पुनश्चकोहमित्युक्तंवेदमालेत्वयासुने॥ना
मजात्यादिशून्यस्यकथंनामकरोम्यहं॥अनोपमस्वनावस्यनिर्गुणस्यपरात्मनः॥अ
रूपस्याप्रमेयस्यकथंरूपादिकथ्यते॥परंज्योतिस्वरूपस्यपरिपूर्णाव्ययात्मनः॥अ
परिछिन्नावस्यकथ्यतेतत्कथंक्रिया॥स्वप्रकाशात्मनोविश्वनित्यस्यपरमात्मनः॥ राम
अनंगस्यक्रियाचयकथंजन्मचकथ्यते॥ज्ञानेकवेदमजरंपरब्रह्मसनातनपरिपू १८३

र्णपरानंदंतस्मात्मान्यदिहद्विज॥मत्रुमस्यादिवाक्योत्थज्ञानंमोक्षस्यसाधनं॥ज्ञानेत्वनाह
तेमिदंसर्वंब्रह्ममयंजगत्॥एवंप्रबोधितस्तेनवेदमालिमुनिश्वरः॥सुमोदपरमप्रज्ञात्म
वासुनेयद्युतु॥उपाधिरहितंब्रह्मस्वप्रकाशंनिरंजनं॥अहमेवेतिनिश्चित्यपरांशांति
मवाप्तवान्॥नपश्यपश्यवहारार्थवेदमालीमुनीश्वरः॥गुरुप्रणम्यजानंतिसद्भानप
रोभवेत्॥गतेवकुंनीपकालेवेदमालीमहामुनिः॥वाराणसीपुरींप्राप्यपरंमोक्षम
वाप्तवान्॥यइमंपठतेध्यायंशृणुयाद्वासमाहितः॥सकर्मपाशाविछेदंसंप्राप्यसु
खमश्नुते॥॥इतिबृहन्नारदीयेत्रयस्त्रिंशोध्यायः॥॥३३॥॥सूतउवाच॥॥वेदमाली
स्तुतौपुत्रौख्यातौयावुभौमुसत्तमाः॥यज्ञमालीसुमालीतितयोःकर्माधुनोच्यते॥तयोर्ज्येष्ठो
यज्ञमालीविभेदपितृसंचितं॥धनंद्विधाकनिष्ठस्यभागमेकंददौतदा॥सुमालीतद्धनं
सर्वंव्यसनाभिरतस्तदा॥असद्दानादिभिश्चैवनाशयामासभोद्विजाः॥गीतवाद्यरतो

नित्यं मद्यपानान्मत्तो ऽभवत्॥ वेश्याबिल्लमलुब्धो सौ परदाररतो ऽभवत्॥ नष्टं वैनाशमाया
ते हिरण्ये पितृसंचिते॥ अपहृत्य परद्रव्यं चौरस्त्रीनरतो ऽभवेत्॥ दृष्ट्वा सुमालिनं शीलं य
ज्ञमाली महामतिः॥ बभिवदुःखितो गाढं अनुजं चेदमब्रवीत्॥ अलमत्यंतकष्टं नष्टं नै
नानुज मत्कुले॥ त्वमेक एव दुःशीलात्मा महापापपरो ऽभव॥ एवं निवारयंतं तं बहुशो ऽन्या
नरततः॥ हानिष्पामृतिनिश्चित्य खड्गं लेकनेयहीन्॥ ततो हाहारवो जज्ञे नगरे मु
नीसत्तमा॥ बबंधुर्नागराश्चैनं कुपितोस्ते सुमालिनं॥ यज्ञमालिरमेयात्मा पोराननु
संज्ञाप्य दुःखितः॥ बंधनान्मोचयामास भ्रातस्नेहमोहितः॥ यज्ञमाली पुनश्चापि वि
भेदे स्वधनं द्विधा॥ आर्द्रदेस्वयमर्द्धं च ददावर्द्धं यवीयसः॥ सुमाली स्वतिमूढात्मा त
द्धनेनापि सत्तमा॥ म्लेच्छैः पाखंडचंडालैः बुभुजे च महोद्धतैः॥ शार्करासहितं दुग्धं पिब रामः
मानपुनःपुनः॥ सुमाली स्वतिमूढात्मा चंडालानुपागतः॥ मद्यपानप्रमदस्य गो १८५

मांसदिनसयत्॥ त्यक्तो भुभुजे नेसवैश्यं डालजनसमन्वितः॥ राज्ञापि बाधितश्चापि निर्ज
नेवनमाययौ॥ यज्ञमालिः सुधीर्विप्रः सदा धर्मपरतो ऽभवत्॥ अवारितं ददावन्नमेनम
त्सुगतकल्मषः॥ पित्रार्जितानि सर्वाणि॥ तयकार्दि सत्तमाः॥ अपाल्तयद्यज्ञमालिः स
दा धर्मपरायणः॥ विश्राणितं धनं सर्वं यज्ञमालेर्महात्मना॥ सन्मार्गदानं निःशेषं धर्म
मर्यप्रवर्तिनः॥ अहो मनुष्पतोगाय मकृतानां विज्ञतयः॥ कालेन हृतफलं सर्वं श्रमैरे
रमेव नश्यते॥ धनं विश्राण्य धर्मार्थं यज्ञमाली महामति॥ नित्यं विष्णुगृहे सम्यक्परि
चर्यापरो ऽभवत्॥ कालेन गच्छता तेनानुहृदनावसुपागतौ॥ यज्ञमाली सुमाली च एकका
लेमृतौ द्विजाः॥ हरिस्तदा रतस्यास्य यज्ञमाली महात्मनः॥ हरिः संप्रेषयामास विमानं श
तसुत्तमं॥ दिव्यविमानमारुह्य यज्ञमाली महामतिः॥ स्तूयमानः सुरगणैस्तूयमानो मु
नीश्वरैः॥ गंधर्वैर्गीयमानश्च अप्सरोभिश्च सेवितः॥ कामधेन्वा पुष्यमाणश्छिन्नामरया

ह०उ० नृषितः॥ सर्वत्र तु लक्ष्मीमाल्यैर्भूषितस्तेजसां निधिः॥ गच्छन्वीक्ष्य पुरे रम्यमनुजं पथि दृष्टवान्
१८५ ॥नाडमात्रेन यमपटैः कृशं तत्परिपीडितं॥ येन कृतं दिवस्त्रं च दृष्टवान् बंधितं॥ तमस्य न
वस्थावंतं विजयं तं स्वकर्मचि॥ कोऽसौ तं च रुदंतं च नाधुना कोऽपि रक्षिता॥ यज्ञमाली यथा
युक्तो हरिदूतान् समीपगान्॥ कोऽयं नरः स्तात्र मानस दृष्टकुतोऽजजि॥ अथ ते हरिदूता
स्ते यज्ञमाली महौजसं॥ त्वैसौ सुमाजोच्या तातेपापात्मा इत्यवोचयत्॥ यज्ञमाली समा
कर्ण्य श्रुत्वा तं विमुक्तिकरैः॥ मनसा दुःखमावेपन् पुनः पप्रच्छ वेगतः॥ कथमस्य न
वेन्मोक्षस्तु अर्जितेः पापसंचयैः॥ तदुपायं वदध्वं मे श्रीमत्पुंपहिवांधवाः॥ सत्त्वंसात्सपदीनं
स्यादिसाऊधर्मकोविदा॥ तस्मान्मबांधवायुयं हरेदूताः नसंशयः॥ यज्ञमालेर्वचःश्रु
त्वा हरिदूतास्तपापराः॥ पुनः स्मितमुखाः प्राह यज्ञमालीहरेःप्रियं॥ विष्णुदूता ऊ राम:
चु॥ यज्ञमाली महाभाग नारायणः॥ उपायं तस्य वक्षामि शृणुष्वागदतो मम॥ कृतं तु १८५

सुमहाकर्मत्वया प्राक्तन जन्मनि॥ प्रवक्षामि समासेन शृणुष्व सुसमाहितः॥ पुरा त्वं
वैश्यजातीयो नाम्ना विष्णुं नरस्म्हतः॥ त्वया कृतानि पापानि महांत्यगणितानि वै॥ एकदा
बंधुभिस्त्यक्तो शोकसंतापपीडितः॥ तत्र दृष्टिसमुत्तुनकं दृमंस्थानं मिष्टुयानिवारि
तस्त्वयासापि उपलेपनतो गतः॥ त्वयोषितं तु तत्रात्रौ तस्मिन्देवालये द्विजः॥ सर्पे
णदंशितस्तत्र प्रातःपंचत्वमागतः॥ तेन पुण्यप्रभावेन उपलेपनजेन ते कल्पको
टिशतं स्मायं निविश्य हरिसन्निधौ॥ तत्रैवज्ञानमासाद्य परं मोक्षं गमिष्यसि॥ स्थानुजं
पातकी श्रेष्टयायदत्तुत्वमिछसि॥ उपायं न वक्ष्यामि शृणुष्व प्रयतातना॥ गोचर्ममा
त्र भूमेस्तु उपलेपनजं फलं॥ दत्वास्य रमहाभाग तस्मान्मुक्तो भविष्यति॥ एवमुक्तस्त त
स्तेन यज्ञमाली महामतिः॥ दैवद्दोक्रमात्रं तु ददौ तस्मै फलं तदा॥ विनष्टमनघन्नस
पापजातं मुनीश्वरः॥ यमाज्ञाकारिणः सर्वे तं विमुच्यु प्रदुद्रुवुः॥ विमानमानेगतं सद्यः

बृहन्ना०
१८८ सर्वतो गमनमन्वितं ॥ नमस्कृत्य सुमालीच मुमुदे वचनं तदा ॥ तावुभौ ध्यानरौ विभासुर
हंसतनमुक्तुतौ ॥ अथ पश्चात्तु महाप्रीति समाजिंप्य परस्परं ॥ यज्ञमाली सुमाली च स्तूयमा
नौ महर्षिभिः ॥ गीयमानौ च गंधर्वैर्विष्णुलोकमुपागतौ ॥ अथाप हरिसालोक्यं सुमाली
द्विजसत्तमाः ॥ यज्ञमाली धर्मात्मा हरिसारूप्यतामगात् ॥ भुक्त्वा भोगाश्चिरं तत्र यज्ञ
माली महामतिः ॥ तत्रैव ज्ञानसंपन्नः परमोक्षमुपागतः ॥ अतिशुद्धकुले जातो गुणवा
न्वेदपारगः ॥ सर्वसंपन्नमोपेतो हरिभक्तिपरायणः ॥ व्याहरन्हरिनामानि प्रपेदे आ
कवीनर्देष्टं ॥ तत्रस्नात्वा च गंगयां दृष्ट्वा विश्वेश्वरं विभुं ॥ अथाप परमं स्थानं योगिनामपि दु
र्जनं ॥ उपलेपनमाहात्म्यं कथितं वा मुनीश्वराः ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पूजयेधंजनार्दनं ॥ त
स्मात्सर्वप्रयत्नेन पूजास्माज्जगतांपतिः ॥ अकामादपि विप्रेन्द्राः सुकृतपूजा प्रकुर्वते ॥ तत्ते रामः
षां नवबंधुस्तु कदाचिदपि जायते ॥ हरिभक्तिरतान्यस्तु हरिबुध्या प्रपूजयेत् ॥ तस्य तु १८८

ष्यंति विप्रेन्द्रा ब्रजन्ति विष्णुमहेश्वराः ॥ हरिभक्तिप्रणामीतु संगिनो स्वर्गमाप्नुतः ॥ मुच्यते सर्व
पापेभ्यो महापातककारणि ॥ हरिपूजापराणां च हरिनामरतात्मनां ॥ शुश्रूषाभिरता
यो तिपापिनोपि परांगतिं ॥ इति श्रीबृहन्नारदीये चतुर्विंशोध्यायः ॥ २४ ॥ सूत उवाच ॥
भूयः शृणुत विप्रेन्द्रा माहात्म्यं कमलापतेः ॥ कस्य नो जायते प्रीतिः श्रोतुं हरिकथामृतं ॥
नराणां विषयांधानां ममताकुलचेतसां ॥ एकमेवहरेर्नाम सर्वपापप्रणाशनं ॥ भक्ति
ध्यानमयस्तु विष्णुर्वेक महारिणे ॥ नावोपमं तेजानियात् कदापि नालपेनालपेत् ॥ हरि
दत्ताविदिनं तु यस्य वेश्म द्विजोत्तमा ॥ श्मशानसदृशं विद्यात्तन्न कदापि विशेषेन्नतु ॥
हरिपूजाविहीनाश्च वेदविद्वेषिणस्तथा ॥ द्विजगोद्वेषिणश्चापि राक्षसाः परिकीर्ति
ताः ॥ यो वा यो वापि विप्रेन्द्रा विप्रद्वेषपरायणः ॥ यदर्चयति गोविंदं सा पूजा विफला भवेत् ॥
अन्यश्च यो विनार्घार्थं येर्चयंति जनार्दनं ॥ सा पूजैव महानागा पूजकानां तु हंतिवै ॥ ह

ह ह ना० रिष्टजाकरोयस्तु यदि पापं करोति चेत्॥ तमेव विष्णुपादाद्रुत्स्नातार्थां किं विदः॥ ये विष्णुनिर
१८७ ताश्शांता लोकानुग्रहतत्पराः॥ सर्वभूतदयायुक्ता विष्णुलोकाय कीर्तिताः॥ कोटिसन्मार्जि
तैः पुष्पैर्विष्णुभक्तिः प्रजायते॥ दृढभक्तिमुनीनां विष्णोपापवेबुद्धिकर्पणैर्वे॥ जन्मकोट्य
र्जितं पापं हरिपूजारतात्मनां॥ क्षिणं याति क्षणाद्देव न तु भक्तिर्न जायते॥ विष्णुभक्ति
विहीना ये चंडाला परिकीर्तिताः॥ चंडाला अपि वैश्यश्रेष्ठा हरिभक्तिपरायणाः॥ भसाणां
विषयं धाने सर्वडःखविनाशिनी॥ हरिमेव निविष्टा तां तुष्टिं मुक्तिं प्रदायिनी संगा
स्नेहाद्भूताज्ञाना तृष्णाज्ञानात्प्रियो नरः॥ विष्णोरूपासनं कुर्यात्स्वाध्यायसुखमश्नु
ते॥ हरिपादोदकं यस्तु द्विजपादोदकं तथा॥ धारयेत्क्षणमात्रं यो सिद्धैः प्रियतरो भ
वेत्॥ अकालमृत्युहरणं सर्वव्याधिविनाशनं॥ सर्वदुःखोपशमनं हरिपादोदकं राम:
शुभं॥ नारायणं परं धाम ज्योतिषां ज्योतिरुत्तमं॥ ये त्वनन्यां महात्मानं तेषां मुक्ति १८

शाश्वति॥ ॥सूत उवाच॥ ॥अत्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरातनं॥ शृण्वतो पठतो
चैव सर्वपापप्रणाशनं॥ आसीत्तु राजकली युगे॥ गुलिको नाम लुब्धकः॥ परदारपरद्र
व्यहरणे सततोद्यतः॥ परनिंदापरो नित्यं जंतुपीडारतस्तथा॥ हतवान्ब्राह्मणानां
श्च गोनां यश्च सहस्रशः॥ देवस्वहरणे नित्यं परस्वहरणे तथा॥ उद्युक्तः सर्वदा विप्रा
कोन्यस्तस्मात्सुदुर्मतिः॥ तेन पापान्यनेकानि कृतानि सुमहांति च॥ न तेषां शक्यते व
क्तुं संख्या वत्सरकोटिभिः॥ स कदाचिन्महापापो जंतूनां मंत्रकोपमः॥ सौवीरनगरे
प्राप्य सर्वैश्वर्यसमन्वितः॥ योषिद्भिर्भूषिताभिश्च सरोभिर्निर्मलोदकैः॥ अलंकृतं
विपणिभिर्ययौ देवपुरोपमं॥ तस्योपवनमध्यस्थं रम्यं केशवमंदिरं॥ छादितं हेमक
लशैर्दृष्ट्वा व्याधोऽभ्युद्यता॥ हराम्यत्र सुवर्णानि बहूनीति विनिश्चितः॥ जगाम विष्णु
भवनं कीनाशश्चौर्यलोलुपः॥ तत्रापश्यद्विजवरं शांतं तत्त्वार्थकोविदं॥ परिचर्या

इ०रा०
१९८

परेविस्मोरुदंकं नपरांनिधिं॥ एकाकिनंरपार्जोचनिस्टहंध्यानलोलुपं॥ दृष्ट्वासौलुध
कोमोनेमचौर्यस्यांनरापिनं॥ देवसद्व्यलातंतुसमादातुमनारिश्चि॥ उदंकंहंतु
मारेनेविरतांशिमरोद्भतः॥ पादेनाक्रम्यतद्वक्षोगाजवंगृह्यपाणिना॥ हंतुकृतम
तिव्याधमुदंकप्रेक्ष्यचाब्रवीत्॥ भोभोसाधोवृथामांत्वंहनिष्यसिनिरागसं॥ ह
याकिमपराधंतेकृतंतद्वदलुब्धक॥ विरोधिष्वपिमूर्खेषुनिरीक्ष्यावस्थितान्गुणान्
गुणान्॥ विरोधंनाधिगच्छंतिसज्जनाः शीतचेतसः॥ बहुधाबाध्यमानोपियोनर
शमयान्वितः॥ तमुत्तमंनरंप्राहुःविष्णोरथरतंरतथा॥ सुसुतन्नोमपानिवैरंपरहि
नबुद्धिविनाशकालेपि॥ छेदादिपिचंदनतरुःसुरनयतिमुखंकुठारस्य॥ अहोविधि
वैबलंवान्बाधतेबहुधाजनान्॥ सर्वसंगविहीनापिबाध्यतेकुरात्मभिः॥ मृग रामः
मीनसज्जनानातृणजलसंतोषविहिः॥ अहोबलवतीमायामोहयस्यामखिलं १९८

जगत्॥ पुत्रमित्रकलत्राद्युयत्मिर्थदुःखवेयोस्मिनि॥ परद्रव्यापहारेणकलत्रंयोबि
भर्तितथा॥ अंतेतत्सर्वमुत्सृज्यएकएवप्रयातिवै॥ ममभ्राताममपितामममार्यामया
त्मजः॥ ममेदमितिजंतूनाममताबाधतेवृथा॥ यावदर्जयतेद्रव्यंबाधवास्तावदेवहि॥ ध
र्माधर्मौरहैवास्तांइहामुत्रचनापरा॥ धर्माधर्मार्जितंद्रव्यंपापितापेनयेनराः॥ मनम
ग्निमुखेहुत्वाघृतमन्नंभुंजते॥ गच्छंतपरलोकंचनरंत्वमनुतिष्ठतः॥ धर्माधर्मौ
चनधनंनपुत्रानचबांधवा॥ कामसमृद्धिमायातिनराणांपापकर्मिणां॥ कामःसंव्रय
मायातिनराणांपुण्यकर्म्मणां॥ तृष्णायाव्याकुलोलोकोधनादिनासदान्वितैः॥ सन्नावि
तप्रवत्स्वयमात्यंनतम्बवत्॥ इतिनिश्चितबुधिनांनचिंताबाधतेक्वचित्॥ दैवाधिन
मिदंसर्वजगत्स्थावरजंगमं॥ यत्रकुत्रस्थितस्यापियत्प्राप्तंतत्स्वैवकर्मणा॥ लोकस्तु
स्तनेनविज्ञायरथायासममाकुलः॥ अहोदुःखंयन्पुण्याणांममताकुलचेतन

बृहन्ना० सो॥ महापापानि निरतान्यपि पन्त्रीम मनुष्यं नियन्नत॥ अर्जितं च धनं सर्वं भुंजते बांध
१७९ वाः सदा॥ स्वयमेकतमामूढः तत्पापफलमश्नुते॥ इति ब्रुवाणं तमृषिविस्म
मयविक्लवः॥ गुलिकः प्रांजलिः प्राह दमस्वेति पुनः पुनः॥ सत्संगस्य प्रभावेन हरिसं
निधिमात्रतः॥ गतपापो लुब्धकश्चानुतापी दमब्रवीत॥ मया कृतानि पापानि
महांति सुबहूनि च॥ तानि सर्वाणि नष्टानि विप्रेंद्र तव दर्शनात॥ अहो हं पापधी
क्षिप्तं पापं समाचरं॥ कथं मे निःकृतिर्भूयात कं यामि शरणं विभो॥ पूर्वजन्मा
र्जितैः पापैर्लुब्धकत्वमवाप्तवान॥ अथापि पापजालानि कृत्वा कां गतिमाप्नुयाम॥ अ
हो ममायुः क्षयमेति शीघ्रं पापान्यनेकानि समार्जितानि॥ प्रतिक्रिया नैव कृता म
येषां गतिश्च का स्यान्मम जन्म किं वा॥ अहो विधिः पापरतात्कुलं मा॥ किं सृष्टवान् रामः
सारतरं च महाघाः॥ कथं च तत्पापफलं च भोक्ष्ये किं यस्तु जन्मत्वहमुग्रकर्मा॥ १७९

एवं विनिंदन्नात्मानमात्मना लुब्धकस्तदा॥ अंतस्तापाग्निसंतप्तः सद्यः पंचत्वमागतः
उत्तंकश्च पतितं वीक्ष्य लुब्धकं तं दयापरः॥ विष्णुपादोदकेनैव समभ्यषिंचन्महामुनिः॥ हरि
पादोदकस्पर्शात्लुब्धको वीतकल्मषः॥ दिव्यं विमानमारुह्य मुनीमेनमथाब्रवीत॥
॥गुलीक उवाच॥ उत्तंक मुनिशार्दूल गुरुस्त्वं मम सुव्रतः॥ विमुक्तस्त्वत्प्रसादेन म
हापातककंचुकात्॥ जातस्तदुपदेशात्मे संतापो मुनिपुंगव॥ तेन मे पापजालानि वि
नष्टान्यति वेगतः॥ हरिपादोदकं यस्मात्मयि त्वं सिक्तवान्मुने॥ प्रापितोस्मि त्वया तस्मा
त्तद्विष्णोः परमं पदं॥ त्वयाहं तारितोस्मि गुरुस्त्वं मम सुव्रत॥ तस्मान्नतोस्मि ते विद्वान्
यत्कृतं तत्क्षमस्व मे॥ इत्युक्त्वा देवकुसुमैर्मुनिश्रेष्ठमवाकीरत॥ प्रदक्षिणत्रयं कृत्वा न
मस्कारं चकार सः॥ ततो विमानमारुह्य सर्वकामसमन्वितं॥ अप्सरोगणसंकीर्णं प्रा
पे देहहरि मंदिरं॥ एतद्दृष्ट्वा विस्मितो सावुत्तंकस्तपसां निधिः॥ शिरस्यंजलिमाधाय तत्र

स्तोषांस्त्वं प्रजापतिः॥ तेन स्तुतो महाविष्णुर्दत्तवान्वरमुत्तमं॥ वरेणानेनोरं कोपि प्रपेदे
परमंपदं॥ ॥इति श्रीबृहन्नारदीये पंचत्रिंशोऽध्यायः॥ ॥३५॥ ॥ऋषय ऊचुः॥ ॥कीर्तनं
स्तोत्रं महात्मा यत्कथं तुष्टो जनार्दनः॥ उतंकः पुण्यपुरुषः कीदृशो लब्धवान्वरं॥ ॥सू
त उवाच॥ ॥उतंको नाम विप्रर्षिर्हरिध्यानपरायणः॥ हरिपादोदसामर्थ्याद्दृष्टवान्पु
विमुक्तितः॥ ॥उतंक उवाच॥ ॥नतोस्मि नारायणवासुदेवं जगन्निवासं जगदेकबंधुं॥
चक्राब्जहस्तं॥ क्ष्मादिधरं महांतं स्मृतार्तिविच्छेदकरं प्रसन्नं॥ यन्नाभिजाब्जप्रभवो विधा
ता सृजत्यमुं लोकसमुच्चयं यः॥ यत्क्रोधजो रुद्र इमं समत्ति तमादिनाथं प्रणतोस्मि वि
ष्णुं॥ पद्मापतिं पद्मदलायताक्षं विचित्रवीर्यं निखिलैकहेतुं॥ वेदांतवेद्यं पुरुषं पुराणं
तेजोनिधिं विष्णुमहं प्रपन्नः॥ आत्माक्षरः सर्वगतोऽच्युताख्यो ज्ञानात्मको ज्ञानविदां
प्रसन्नः॥ ज्ञानैकवेद्यो भगवाननादिः प्रसीदतां व्यष्टिसमष्टिरूपः॥ अनंतवीर्यो गुण

जातिहीनो गुणात्मको ज्ञानपथैकगम्यः॥ निरंप्रपन्नार्तिहरः परात्मा दयांबुधिर्मे वर
दः सनातनः॥ यः स्थूलसूक्ष्मादिविशेषभेदैर्जगत्सविस्तारितहेवमर्शं॥ त्वमेव नस्सर्व
मनंतसारस्ततः परं नास्ति परात्परात्मन्॥ अगोचरं यत्र च सत्स्वरूपं मया विहीनं
गुणजातिहीनं॥ निरंजनं निर्मलमप्रमेयं पश्यंति संतः परमार्थसंज्ञं॥ एकेन हे
मैव विलक्षणा विजानानि भिन्नत्वमुपाधिभेदात्॥ तथैव सर्वेश्वर एक एव प्रदृश्यते
भिन्न एवाखिलात्मा॥ यन्मायया मोहितचेतसो न मायैव पश्यंति नात्मानमप्रसिद्धं॥ तथाव
मायाविगतास्तथैव पश्यंति सर्वात्मनमात्मरूपं निर्गुणं परमानंदममेयमक्षरं प्रभुं॥
परंज्योतिरवोपवपन्नविष्णुसंज्ञं नमाम्यहं॥ समस्तमेतदुद्भूतं यतो यत्र प्रतिष्ठितं॥ य
त्रैतल्लयमायाति यद्रूपं तं नमस्येव नमः॥ अप्रमेयमनाधारमाधारं जगतामपि॥ परमा
नंदचिन्मात्रं वासुदेवं नमाम्यहं॥ हृद्गुहानिलयं देवं योगिभिः परिसेवितं॥ योगानामा

दृ.स्तं० १९२

रिमनंतं तं नमामि प्रणवस्थितं ॥ अक्षरं जगतसाक्षी मवाङ्मनसगोचरं ॥ निरंजनमनं
तारं च विश्वरूपं नमाम्यहं ॥ इंद्रियाणि मनो बुधि सत्वं तेजो बलं धृतिः ॥ वासुदेवात्मका
न्याहुः क्षेत्रं क्षेत्रज्ञमेव च ॥ विद्याविद्यात्मकं प्राहुर्यमित्राजमनादिनं ॥ परात्परात्मकं वि
श्वं प्रणतोस्मि सनातनं ॥ यस्मादतोयं नवरोगवैद्यं यस्मादयं शुद्धविमलात्मसिद्धं ॥ पल्ला
मदुःकर्मनिवारणाय नमप्रमेयं पुरुषं भजामि ॥ सद्रूपं तमसद्रूपं सदसद्रूपमव्ययं
॥ तत्रद्विलक्षणं श्रेष्ठं श्रेष्ठतरमनंतं ॥ निरंजनं निराकारं पूर्णमाकाशमध्यगं ॥ परस्व
विद्यास्याहृदबुजनिवासिनं ॥ स्वप्रकाशमनिर्देश्यं महतां च महत्तरं ॥ अणोरणीयां
समजं सर्वोपाधिविवर्जितं ॥ यं न जानंति द्विक्रियानच्छायपरश्यंतियोगिनः ॥ ध्यात्वा स्ता
नरं हंस तगतोस्मि शरणं प्रभुं ॥ यं न पश्यंति विद्वांसो एतन्नघ्यापालिष्टंतं ॥ सर्वस्मादधि
कं विश्वं नतोस्मि विभुमव्ययं ॥ अंतःशरणया गन्जीवद्दसुचानपक्ष ॥ अविद्याकार्य राम: १९२

रहितः परमात्मनि गीयते ॥ सर्वात्मकं सर्वहेतुं सर्वकर्मफलप्रदं ॥ वरं वरेण्यमजरं प्रण
तोस्मि परात्परं ॥ सर्वज्ञं सर्वगं शांतं सर्वान्तर्यामिणं हरिं ॥ ज्ञानात्मकं ज्ञानज्ञेनिधिं स्थानमं
स्थविमनंजं ॥ नमाम्यहं वेदविधिमुरारिवेदान्तविज्ञानसुनिश्चितार्थं ॥ नवाङ्मनोचिंत्यमचि
त्यशक्तिं ज्ञानैकवेद्यं पुरुषं भजामि ॥ इंद्राग्निकालासुरपाशिवायुसोमेशमार्तंडपुरंदरा
द्यैः ॥ यत्पातिलोकान्परिपूर्णभावो नमाम्यमेयं शरणं प्रपद्ये ॥ सहस्रशीर्षं च सहस्रपादं स
हस्रबाहुं च सहस्रनेत्रं ॥ समस्तमस्तयज्ञैः परितुष्टमाद्यं नतोस्मि तुष्टं प्रदमुग्रवीर्यं ॥
कालात्मकं कालविभागहेतुं गुणत्रयातीतमहंगुणेशं ॥ गुणप्रियं प्राणमयं भजामि वि
ज्ञानभेदप्रतिपन्नकल्पं ॥ न यस्य रूपं न बलप्रतापो न यस्य कर्माणि न यस्य भावं ॥ जाने
निदेशीमकलोरुवाग्यास्तोष्याम्यहे तं कथमुग्रवीर्यं ॥ संसारसिंधोपतितं तनरं मोमो
हावशाकामवशेन बाधं ॥ विज्ञानतेदभ्रमिनात्मबुद्धित्रायस्व तुभ्यमनंतं नमस्तु

ह॰ह॰ना॰ ॥जन्माविहिनेचरयावीहीनेत्रुछंपरंद्व्यपरायणंमां॥ममनत्वंघायुनबंधितंमांत्रायस
१९९ विष्णोसमनंतेनमस्ते॥अजातिर्नाजेपिशुनेत्तनग्रसद्राशुचिपापरतेप्रमत्तं॥हर्योबुधपा
हिमयाकुलंमांपुनःपनस्तोत्रारणंप्रपद्ये॥इतिप्रसादितस्तेनदयाजुःकमलापतिः॥प्र
त्यक्तामगमन्नस्यनगवांस्तेजसांनिधिः॥अतसिपुष्पसंकाशःफुल्लपंकजलोचनः॥कि
रीटिनकुंडलीनहारकेयूरनूपुरैः॥श्रीवत्सकौस्तुभधरोहेमयज्ञोपवितिनं॥पीतांबर
धरंदेवंवनमालाविभूषितं॥तुलसीकोमलदलैरर्चितांघ्रिंमहाद्युतिं॥किंकिणीनूपु
राद्यैश्चशोभितंगरुडध्वजं॥दृष्ट्वानतामविदैत्रोदंडवत्क्षितिमंडले॥पुनरेवरक्षेति
व्याहरिनामधीमास्तथा॥तमुद्धाप्यमहाविष्णुराजिजिंगेदयापरः॥ब्रह्मणीयध्वजेतिभो
वाचमुनिपुंगवः॥असाध्यंनास्तिकिंचित्तेप्रसन्नेमयिसत्तम॥इतिनिरितंसमाकर्ण्यउ रामः
दकस्वककपालिना॥पुनःप्रणम्यतंतंप्राहेरवेजनार्दनं॥किंमामाहयसिवत्तकिमन्ये १९९

रैवमेवरे॥त्वयिभक्तिर्दृढामेस्तुजन्मंजनार्दनं॥किंमांमोहयसिवत्सछिन्नोनेरव्यपि॥कोटश्शु
पद्मिपुत्रमेषुसरीसपेषुयतःपिशाचमनजेष्ठपियत्रतत्र॥आनत्यमेनवृत्तकेशावतेप्रसादा
त्वत्वयेवनभक्तिरचलाव्यभिचारिणिति॥एवमस्तितिलोकेशःशङ्खप्राणेनसंस्पृशन्॥दि
व्यज्ञानंददौतस्मैयोगिनामपिदुर्लभं॥पुनस्तुष्टंतंविष्णुंदंडैवद्वोजनार्दनः॥इदमाहस्मि
तमुखोहस्तेनच्छिरसिस्तिपन्॥आराधयभक्तियोगेमामसदाविप्रसत्तम॥नरनारायणा
स्थानेवजमोत्तममवाप्स्यसि॥त्वयात्तनमिदंस्तोत्रंमपठेत्सततंनरः॥सवांच्छामानवा
प्नोतिततोमोक्षमवाप्नुयात्॥इत्युक्त्वामाधयोरंकेन्तत्रैवानरधेतदा॥नरनारायणस्था
नमुद्दिकोपिममायायो॥तस्माद्भक्तिःसदायाकार्यादेवदेवेजनार्दन॥हरिभक्तिपराभोक्ता
सर्वकामफलप्रदा॥इत्ययध्वसदादेवंविश्वेदागरुडध्वजे॥इजितोनस्थितोवापिसंस्मृतो
वापिमाहतः॥तस्मान्नारायणंदेवमनंतमपराजितं॥इहामुत्रसवेप्रभुःइत्ययन

वृ॰ना॰
१८३

क्तिसंयुतं॥ यः पठेदिदमध्यायं शृणुयाद्वा समाहितः॥ तस्य विष्णुः प्रसन्नः स्याद्भुक्तिमुक्ति
ईहानिच॥ ॥इति श्रीबृहन्नारदीये षट्त्रिंशोऽध्यायः॥ ॥३६॥ ॥सूत उवाच॥ ॥नृपशृणुत
विप्रेंद्रा माहात्म्यं परमेष्ठिनः॥ सर्वपापहरं पुण्यं नारदेन प्रभाषितं॥ अहो हरिकथालो
कपापघ्नि पुण्यदायिनी॥ शृण्वतां वदतां चैव तद्भक्तानां विशेषतः॥ हरिभक्तिरसास्वा
दमुदिता ये नरोत्तमाः॥ नमस्कारो महत्तेषां तत्संगान्मुक्तिमाप्नुयात्॥ हरिभक्तिपरा येतु
हरिनामपरायणाः॥ वर्णावा वर्णवाह्यावा तेषां नित्यं नमो नमः॥ संसारसागरं तेर्थे
दुच्छैस्तु निर्गुणम॥ समर्जेद्धरि भक्तानां भक्तास्ते पापहारिणः॥ दृष्टः स्मृतस्तु संपूजितो वध्या
तो वा नमितोऽपि वा॥ समुद्धरति गोविंदो दुस्तराद्भवसागरात्॥ स्वपन्भुंजन्व्रजंस्ति
ष्ठन्नुत्तिष्ठंश्च वदंस्तथा॥ ये वदंति हरेर्नाम तेषां नित्यं नमो नमः॥ अहो हानाप्यमहो राम:
नामपं विष्णुभक्तिरतात्मनां॥ यस्मान्मुक्तिकरस्त्वेव योगिनामपि दुर्लभा॥ अत्रैवोदा १८३

हरंतिममितिहासं पुरातनं॥ शृण्वतां वदतां चैव सर्वपापप्रणाशनं॥ आसीत्पुरा मही
पालः सोमवंशसमुद्भवः॥ जयध्वज इति ख्यातो नारायणपरायणः॥ विष्णोर्देवालये नि
त्यं संमार्जनपरायणः॥ दीपदानरतश्चैव सर्वदन्ते दयापरः॥ स कदाचिन्महीपालो
रेवतीसरितस्तटे॥ वीतिहोत्र इति ख्यातो ह्यासीत्तस्य पुरोहितः॥ जयध्वजस्य चरितं
दृष्ट्वा विस्मयमागतः॥ कदाचिदुपविष्टं तं राजानं विष्णुतत्परं॥ अपृच्छद्वीतिहोत्रस्तं
वेदांगपारगः॥ राजन्नृपरधर्मज्ञ हरिभक्तिपरायणः॥ विष्णुभक्तिमतां पुंसां असि
पुरुषर्षभ॥ संमार्जनपरो नित्यं दीपदानरतस्तथा॥ तन्ममेवद महाभाग त्वया किं विदि
तं फलं॥ सपादनेष्ववर्णानां तेजसपदने तथा॥ त्वयुक्तोसि महाभाग सदा संमार्जने
रतः॥ कर्माण्यन्यानि सन्त्येव विष्णोः प्रियतराणि वै॥ तथापि त्वं महाभाग एतयोः सततो
द्यतः॥ सर्वात्मना महापुण्य जनचादिद्विनतवा॥ स ब्रूहि यद्गुह्यं चेमितिमयतवाप्रिते

त॥ पुरा यमेव मुक्तस्तु ग्रहसम्प्रजात्मजा॥ विनयावनतो भूत्वा प्रोवाचेदं कनाजकः॥
शृणुष्व विप्र वक्ष्यामि मम मेवाचरितं पुरा॥ जातिस्मरश्चाऽकनाम श्रोतॄणां विस्मयं परं॥ आसी
नुराम नयेगे ब्राह्मणः स्वरोविश्रोतरो॥ रेवतोनाम विप्रेंद्रो वेद वेदांगपारगः॥ आम्रा नस्या नू
काश्चैव स देवग्राम याजकः॥ पिशुनो निष्ठुरश्चैव अपुण्यानां च विक्रये॥ निषिद्धानां कर्मा
चरणात्परित्यक्तः स बंधुभिः॥ दरिद्रो दुःखितश्चैव चनी रोगी व्याधितो भवत्॥ सत्तदृचिह्ना
र्थं तु पृथिव्यां पर्यटन्द्विजः॥ ममार नर्मदातीरे कासश्वास प्रपीडितः॥ मोहापापरतोऽनि
त्ये ब्रह्मदेव रतस्तथा॥ परदाररपरद्रव्यालुपो जंतुहिंसकः॥ गावश्चापि श्वावहेवानि हता
मृगपक्षिणः॥ मेहा स्नुत्वसुवर्णानि बहू नहतानि च मयपा नरतो नित्यं बहून्नो मार्गरो
धकृत॥ पशुपक्षी मृगादीनां जंतुनाम मको पमः॥ मकरश्चिका मत्तारांस्तु कामः परस्त्रि
यो॥ शुन्येह दृजादि निर्विशो मंदिरे श्रासानिष्ठ॥ नत्राणमायनो गार्थश्राथिन्तु ते न कामिना

॥स्ववस्त्रं भ्रमंतो ब्रह्मन्कियद्देशात्समागतः॥ यावंतः पांशुकणिकास्तेन संस्मात्तिर्नास्त वा
॥नावकन्यमत्तेन पापं न देवहत्यमागतं॥ पंचदशं न विष्णुगृहे मया नागोछया द्विज॥ तदेवदि
यकं दृष्ट्वा आगताः पुरपालिकाः॥ चौरेय — — हृतो यमिन्मुक्ता मामपानयन्॥ खड्गेनती
क्ष्णधारेण शिरः छित्वानु नेगताः॥ दिव्यं विमानमारुह्य सर्वभोगसमन्वितं॥ मयैरा चनया
सार्द्धं विष्णुलोकमुपागतः॥ न चस्थितो ब्रह्मकल्पं शतं सार्द्धं द्विजोत्तमा॥ दिव्यभोगसमा
युक्तो वक्ताऽलर्हविष्ठितः॥ ततश्च भूमि नागेषु देवयोग्येषु वैक्रमात्॥ मेनपुण्यप्रभावेन
यहलोवंशसंभव॥ तेनैव मे स्मृता संपत्तथा राज्यमकंटकं॥ ब्रह्मन्कृतापि रमार्थ्ये मे वश्य
यः सवासवान्॥ तस्मात्तन्नरतीपुर्संकिं न वेद्धिनि॥ वेस्मिमिन॥ तस्मात्संमार्जने नित्यं हरी
पदाने वसत्तम॥ मतिष्ठेपरस्यान क्यायंह जातिस्मरोयतः॥ यः रजये कृगन्नाथमे काकि
विगतस्पृहः॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः॥ प्रयाति परमं पदं॥ अवत्नोपियकन्मसिवेमाधि

ह०ना० १८५ यमागतः॥ भक्तिमद्भिः प्रयुक्तं तैः किं पुनः सम्यगर्चनात्॥ इति नृपवचः श्रुत्वा विनिहितोर्द्धमात्र
मा॥ अनंतवृष्टिमापन्नो हरिरूपपरो भवत्॥ तस्माच्छृणुत विप्रेन्द्रा दोषो नारायणोऽव्ययः॥
क्लिन्निसं सन्निहितो मृत्युः कर्त्तव्यो धर्मसंग्रहः॥ अनित्या बांधवाः सर्वे संपदस्तत्र चंचलाः॥ शरीरा
णां क्षयं मत्वा कुरुस्व तस्माद्यजनं केशवं॥ हे जनाः किं वृथा गर्वं करिष्यथ महोद्धताः॥ कालः सन्नि
हितो पापो विनेदा ना च का कथा॥ जन्मकोटिसहस्रेषु पुण्यं यः समुपार्जितं॥ तेषां भक्ति
र्भवेद्विष्णौ देवदेवे जनार्दने॥ सुलभं जान्हवीस्नानं तथा चातिथिपूजनं॥ सुलभाः सर्वयज्ञा
श्च विष्णुभक्तिः सुदुर्लभा॥ दुर्लभा नवनीसेवा दुर्लभा सत्संगतिः सतां॥ दुर्लभा हरिभक्तिश्च
संसारार्णवतारिणी॥ सर्वविद्याद्यवाप्य सुलभा यस्य कस्यचित्॥ सत्संगतुलसीसेवा
हरिभक्तिश्च दुर्लभा॥ दुर्लभं तेन प्राप्य मानुष्यमाप्य नामेष्यश्च चपलं च जगन्नाथ
नृपो नयो परात्मा हा॥ न जह्यां मास्तुगोविंदं दिनं दिनं एकेकिक करिष्यथ॥ आसन्नमवनगरंकु रामः १८५

नोंतस्य च रक्षणे॥ नारायणं जगद्योनिं सर्वकारणकारणं॥ समर्चयध्वं विप्रेन्द्रा यदि मुक्तिमभी
प्सथ॥ सर्वधारं सर्वयोनिं सर्वांतर्यामिणं विभुं॥ ये प्रपन्ना महात्मानस्ते कृतार्था न संशयः॥ ते
वंद्यास्ते प्रपूज्याश्च नमस्कार्याश्च विशेषतः॥ ये चर्चयंति महाविष्णुं प्रणतार्तिप्रणाशनं॥ यो
विष्णुभक्तान्निःकामान्नयेत्त्रयाविज्ञितः॥ त्रिःसप्तकुलसंयुक्तं स याति हरिमंदिरं॥ वि
ष्णुभक्ताय यो दद्यान्निःकामाय महात्मने॥ पानीयं वा फलं वापि स याति हरिमंदिरं॥ विष्णु
रूपापराणां तु शुश्रूषां कुर्वन्ति ये॥ तेषांतिविष्णुभवनं त्रिःसप्तपुरुषान्विताः॥ ये यजं
ति स्पृहाशून्या हरिं च हरमेव वा॥ त एवं भुवनं सर्वं पुनंति सुधार्मिका॥ हरमानपि
तुलसी यस्य वेश्मनि तिष्ठति॥ तस्यैव सर्वश्रेयांसि वर्द्धन्तेऽहरहर्द्विजाः॥ शालीग्रामशि
लारूपी यत्र तिष्ठति केशवः॥ न बाधंते ग्रहास्तत्र भूतवेतालकादयः॥ शालीग्रामशि
ला यत्र तत्तीर्थं तत्तपोवनं॥ यतः संनिहितस्तत्र भगवान्मधुसूदनः॥ यद्गृहे नास्ति तुल

बृहन्ना० सीक्ष्माजिह्यामद्याजार्चितं॥ स्मरणान्मधुवांतिंघात्वतद्धेमुनवर्जितं॥ दशाणमायमीमांसा
१७९ धर्मशास्त्राणि चद्विजाः॥ सामवेदस्य सर्वं च विलोरूपे प्रकीर्तितं॥ नकाकुर्वंतियेविलोप्तर
सौपयचतुष्टयं॥ धर्मादियस्तुसिध्यंति तस्य विघ्न संशयः॥ अत्रैवनारदेनोक्तमिति
हासंपुरातनं॥ वदतां शृण्वतां सद्यः सर्वपापहरं द्विजाः॥ वैवस्वतेंतरे पूर्वं शक्रस्य
हस्पते॥ संवादस्तु महानासीत्तद्वक्ष्ये शृणुतो द्विजाः॥ एकदा सर्वभोगाढ्यो विबुधैः परिवा
रितः॥ देवैर्दारैदेवसंकीर्णो बृहस्पतिसमान्वितः॥ बृहस्पतेमहानागसहितेतार्थकोवि
दः॥ आतितन्मनणःकर्मैण्येसर्गकृत्विधःस्मृतः॥ इंद्रस्तु कोहयःशोभो विबुधाकी
दृत्तास्मृताः॥ ते पात्रक्रीदृशोकर्मयियावक्तुमर्हसि॥ बृहस्पतिरुवाच॥ अहमप्यत
नःशक्रनाहंजानामिकिंचन॥ एवं पुरुतकर्माणिअपियक्तुनृपासते॥ वर्त्तमानेदि राम:
नेनाएवविबुधापरमेष्ठिनः॥ मनवःषटनीताश्चनदक्षमपिनद्यमः॥ सुधर्मश्लतिदि १७९

व्यातःकश्चिद्दासैपुरैरनव॥ सएनदेविजानंपतिनदृष्ठामोयथाकृतं॥ इतिनिश्चिमन्न
कोपिबृहस्पतिपुरोगमाः॥ देवतागणसंकीर्णः सुधर्मप्रासवास्तत॥ समागतेदेवपति
बृहस्पतिसमन्विते॥ यथार्हमर्चयामास साधनैर्वहुनिस्तदा॥ सुधर्मणार्चितौ नाःशक्रोबृ
हातप्स्तियमुत्तमं॥ मनसा विस्मयाविष्टो वाचवनयाचितः॥ इंद्रउवाच॥ सुधर्मस
र्वधर्मज्ञ सर्वसंपत्समन्वितं॥ यथार्हमर्चयामासस्साधनैर्वहुनिस्तदा॥ सुधर्मणार्चि
ताशक्रो दृष्ट्वातच्छ्रियमुत्तमं॥ समुद्यन्नासतेजसाक्रांतमनोप्यधिगतोगत॥ दानेनवात
पोभिर्वायज्ञैर्धर्मार्थसेवनैः॥ साधकेनप्रभावेन इंद्रश्रीश्चास्तवानश्रियं॥ त्वतीवअल्पक
ल्पस्य त्वतंविस्तितंकीत॥ गतानिद्विशस्मितत्तज्ञाकेन जानामितद्वद॥ इत्युक्तोदेवराजेन
नसुधर्मग्रहसंस्तथा॥ शेवाचविनयाविष्टःपूर्ववृत्तेयथाविधि॥ चतुर्युगसहस्राणिब्रह्म
णोदिनमुच्यते॥ तस्मिन्नेवदिनेशक्र ममवश्यचरद्रिजा॥ इदामञ्चतुर्दृशोकोदेवाश्चविदि

ह०न० धा एयक॥ इन्द्राणां चैव सर्वेषां संपदाद्याच हर्ववित्॥ तेषां नामानि वक्ष्यामि मन्वादिना
१८७ शृणुष्व मे॥ तत्र स्वायंभुवे नरेन्द्राक नत्रन्मेतुसुतान्नृपास्वायंभुवो मनुः पूर्वं ततः स्वारोचिष
स्तथा॥ उत्तमस्तामसश्चैव रैवतश्चाक्षुषस्तथा॥ वैवस्वतो मनुश्चैव सूर्यसावर्णिरष्ट
मः॥ नवमो दक्षसावर्णिः सर्ववर्णरतः॥ दशमो ब्रह्मसावर्णिर्धर्मसावर्णिकस्तथा॥ च
तुर्दश रुद्रसावर्णिरिश्च मानस्ततः परः॥ सौम्यश्चतुर्दशः प्रोक्तो एते च मनवस्मृताः॥ देवा
निन्द्राश्च वक्ष्यामि शृणुष्व विबुधर्षभ॥ यामा इति समाख्याता देवास्वायंभुवेऽन्तरे॥ नापि
पतिसमाख्यातास्तेषामिन्द्रो महामतिः॥ पारावतास्तुषिता देवा स्वारोचिषान्तरे॥ वि
पश्चिन्नाम देवेन्द्रः सर्वक्षेपसमन्वितः॥ सुधामानस्तथा सत्याः शिवाः सात प्रतर्दना
॥ तेषामिन्द्रः सुशान्तिश्च तृतीये परिकीर्त्तितः॥ सुपारा हरयश्चैव सत्याश्च सुधियस्त राम:
था॥ तेषामिन्द्रः शिविः प्रोक्तः चतुर्थे परिकीर्त्तितः॥ विभुर्नाम देवपतिः पंचमः परिकी १८७

र्त्तितः॥ अमिताभारयो देवाश्च षष्ठमान्तरे मे शृणु॥ आप्याद्या विबुधाः प्रोक्ता तेषामिन्द्रो मनो
जवः॥ आदित्यवसुरुद्राद्या देवा वैवस्वतेऽन्तरे॥ इन्द्रः पुरंदरः प्रोक्तः सर्वकामसमन्वितः
॥ अष्टमे वापि विबुधाः सुतपाद्याः प्रकीर्त्तिताः॥ विष्णुर्दक्षप्रतापश्च तेषामिन्द्रो बलिस्म
तः॥ परापा विबुधाज्ञातिनाम चनन्नेद्रं सर्वतोगसमन्वितः॥ विहंगमाद्या देवाश्च ते
षामिन्द्रोऽद्भुतः स्मृतः॥ एकादशान्तमाः प्रोक्ता शृणु द्वादशमांस्तथा॥ ऋतुधामा च देवेन्द्रा
हरिताद्यास्तथासुराः सुत्रामाणास्त्रयो देवास्त्रयोदशान्तमाः स्मृताः॥ दिवस्पतिर्महा
वियतेषामिन्द्रः प्रकीर्त्तितः॥ चतुर्दशान्ते चाक्षुषाद्या देवा इन्द्रः शुचिः स्मृतः॥ एवं ते मनवः प्रो
क्ता देवता इन्द्राश्च नन्ततः॥ एकस्मिन्ब्रह्मदिवसे स्वाधिकारान्प्रभुंजते॥ लोकेषु सर्वेषु म
र्त्येषु स्थितिरेकविधा स्मृता॥ कर्तारो बहवः संति तत्संख्याते न्निकोटिभिः॥ मयि स्थिते विष्णु
लोके ब्रह्माणो बहवो गताः॥ तेषां संख्यानसंख्यातुं शक्नोम्यहिमि जोत्तम॥ सर्गलोकम

वृहन्ना० पिन्नाप्ययावज्ञातं शृणुष्व मे॥ मयाकृतं च सुजनं वेश्यामित्र च पंडित॥ वदता श्रुत्वेनां चैवैस
१९८ र्वपापप्रणाशनं॥ अहमासं पुरा ब्रह्मन् गृध्रः पापावृतो वने॥ स्थितश्च दक्षिमिनागे वैत्रे मेध्या
मिषमांसभोजने॥ एकदाहं विष्णुगृहप्राकारे संस्थित प्रभो॥ पतितो व्याधबाणेन सायं विष्णु
गृहाग्रतः॥ मयि कंठगतप्राणे तत्र कोमांसलोलुपः॥ नरहे मां स वक्रेण श्वनिरन्यैरनु
द्रुतः॥ वहन्मां समुखेनैव नीतेन्यैः नपकैस्तदा॥ गतः प्रदक्षिणाकारं विष्णोस्तन्मंदिरं प्र
भो॥ तेनैव तु स्पृष्टमापन्नं त्वेन राज्ञा जगन्मय॥ मम चापि पुनस्तापि दत्त्वा वासरं परं॥ प्र
दक्षिणाकारतयागतु स्मापि दृश्यफलं॥ संप्राप्त विबुधश्रेष्ठ किं पुनः सम्यगर्चनात्॥
॥सूत उवाच॥ इत्युक्तो देवराजस्तु सुधर्मेण मनिपुंगव॥ समर्चयंति विबुधा नाराय
णमनामयं॥ येयजंति सदा भक्त्या नारायणमनामयं॥ तावर्चयंति सततं तन्मात्राधारेदेव रामः
तागणाः॥ नारायणानुस्मरणोद्यतानां महात्मनामसकृत्परिग्रहाणां॥ कथं नवंतु ये १९८

नवस्य वंधस्त्वस्तेषु पलुभ्यास्त्वपि भक्तिभाजः॥ येमानवा नतिपरा नर्थिनस्मा नारायणंगुरु
रुं च नमर्चयंति॥ ते सर्वपापनिचयैः परिमोचितास्तु विष्णोः परं प्रतिदिनं प्रतिरूरुताः पिना
नवाविगतरागपरापरज्ञा नारायणं सुरगुरुं सततं स्मरंति॥ ध्यानेन तेन हतकिल्बिष
चेतनास्ते मातुः पयोधररसं न पुनः पिबंति॥ ये मानवा हरिकथाश्रवणास्तदोषा यस्ता
दृपसतिनिवेशितमानसाश्च॥ ते वै पुनंति जननान्स्वकृताङ्गसंगात् संतापणादपित
तो हरिहत्तापरापचमहांतः श्रुद्रबुधयः॥ तत्रैव सकलं जंतद्ययानि नानलं द्विजाः॥ ह
रिरेव परो बंधुर्हरिरेव परा गतिः॥ हरिरेव परः पूज्यो यतस्त्वं न नमस्कारणं॥ स्वर्गापव
र्गफलदं सदानंदं निरामयं॥ पूजयध्वं द्विजश्रेष्ठाः परं श्रेयो न विप्स्यति॥ पुनयंति हरिं देवं तु
निकामा शुद्धमानसाः॥ तेषां विष्णुः प्रसन्नात्मा सर्वान्कामान्प्रयच्छति॥ यस्त्वेतच्छृणुया
द्वापि पठेद्वा सुसमाहितः॥ संप्राप्नोत्यश्वमेधस्य फलं विबुधसत्तमाः॥ इत्येतद्वः समाख्यातं

बृहन्ना०
१९९

हरिपूजापरा द्विजाः॥ संक्षेपाच्च विस्तारान्मोक्तं किमन्यत्कथयामि वा॥ ॥इति बृहन्नारदीये
सप्तत्रिंशोऽध्यायः॥ ॥३७॥ ॥ऋषय ऊचुः॥ ॥आख्यातं नवतां सर्वं सूत तत्त्वार्थकोविद॥ इदा
नीं श्रोतुमिच्छामो युगानां स्थितिलक्षणं॥ ॥सूत उवाच॥ ॥साधु साधु महाप्राज्ञा युष्मल्लोकोपकार
णः॥ युगधर्मान्प्रवक्ष्यामि सर्वलोकोपकारयन्॥ धर्मादिवृद्धिमायाति कालेकस्मिंश्च दुर्गमा
॥ तथा विनाशमायाति धर्मेरावमहीतले॥ कृतं त्रेता द्वापरं च कलिश्चेति चतुर्युगं॥ दिव्यैर्द्वा
दशभिर्ज्ञेयवर्षैरेतत्समन्वमाः॥ सध्यासंध्यांशयुक्तानि युगानि सदृशानि वै॥ कालतत्त्वावे
दितत्प्यानि इत्याकृ स्त तदर्शिनः॥ आद्यं कृतयुगं प्राहुस्त्रेतां त्रेतानिधायिनं॥ ततस्तु द्वा
परं प्राहुः कलिमन्त्यं विदुः क्रमात्॥ देवदानवगंधर्वयक्षराक्षसपन्नगाः॥ आसन्कृतयुगे वि
प्राः सर्वे देवसमाः स्मृताः॥ सर्वे हृष्टाश्च धर्मिष्ठा नित्यं क्रयविक्रये॥ वेदान्तानां च विनाभेगंध रामः
न युगे कृतसंज्ञिते॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राः स्वाचाररतत्पराः॥ सदा नारायणपरास्तप १९९

ध्यानपरायणाः॥ कामादिदोषनिर्मुक्ताः शमादिगुणतत्पराः॥ स्वाश्रमाचारनिरताए
वासूयाश्च दांभिकाः॥ सत्यवाक्ये रताः सर्वे चातुराश्रमधर्मिणः॥ वेदाध्ययनसंपन्नाः स
र्वशास्त्रविचक्षणाः॥ चातुराश्रमयुक्तेन कर्मणा कालयोगिना॥ अकामकर्मसंयोगा
प्राप्तानि परमां गतिं॥ नारायणः कृतयुगे शुक्लवर्णः स्तुनिर्मलः॥ त्रेताधर्मान्प्रवक्ष्यामि
शृणुध्वं सुसमाहिताः॥ धर्मः पादद्वतो याति त्रेतायां विबुधर्षभाः॥ हरिस्तु रक्ततां याति
किंचित्क्लेशान्विता जनाः॥ क्रियायोगरताः सर्वे यज्ञकर्मस्तुनिष्ठिताः॥ सत्याहूतनाध्या
नपरादानपरायणाः॥ द्विपादोनस्थिते धर्मे द्वापरे च मुनीश्वराः॥ हरिस्तु पीततां ध्यान
परादानपरायणाः॥ द्विपादोनस्थिते धर्मे द्वापरे च मुनीश्वराः॥ हरिस्तु पीततां याति
निवेदश्चापि विभज्यते॥ असत्यनिरताश्चापि यकेश्चिदपि वर्तते॥ ब्राह्मणाद्याश्च वर्णा
श्च किंचिद्रागादिनिर्युताः॥ केचित्स्वर्गापिनो गाय्यविप्रा यज्ञान्प्रकुर्वते केचिद्धनार्थिका

शु.र.मा.
२०० माश्च केचित्कमेन्मखचेनमः॥ धर्माधर्मौ समौ स्यातां द्वापरे विप्रसत्तमाः॥ अधर्मस्य प्र
भावेन ह्रीयन्ते च प्रजास्तथा॥ अल्पायुषो भविष्यन्ति केचिद्वापि तु नीश्वराः॥ केचित्तु पुण्य
परान्नं दृष्ट्वा सुयं च प्रवर्त्तते॥ कामं स्थितिप्रवहामिश्र तु सुसमाहिताः॥ धर्मः॥ क
लियुगे प्राप्ते त्रिपादनः प्रवर्त्तते॥ नाम संयुग मासाद्य हरिः कृष्णत्वमेति च॥ यः कश्चित्
पि धर्माय यज्ञानासान् करोति च॥ स कश्चिद्धि पुण्यात्मा क्रियायोगसमन्वितः॥ नरं
धर्मपरं दृष्ट्वा सर्वे स्त्रियो प्रकुर्वते॥ व्रताचारप्रणष्टे पतिहाने यज्ञादयस्तथा॥ उपद्रवा भ
विष्यन्ति अधर्मस्य प्रवर्त्तनात्॥ असत्या निरताः सर्वे दुराचारपरायणाः॥ प्रजाश्चाल्पा
युषः सर्वा भविष्यन्ति कलौ युगे॥॥ ऋषय ऊचुः॥॥ युगधर्माः समाख्यातास्त्वया संक्षेपतो
मुने॥ कलिं विस्तरतो ब्रूहि त्वं हि सर्वविदां वर॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्च मुनिसत्त रामः
म॥ किमाहाराः किमाचारा भविष्यन्ति कलौ युगे॥॥ सूत उवाच॥ ॥शृणुध्वमृषयः सर्वे ना २००

रदेन महात्मना॥ सनत्कुमारमुनये कथितं तद्वदामि वः॥ सर्वे धर्मा विनश्यन्ति क्षिते कृतस्त
त्वमागते॥ तस्मात्कलिर्महाघोरः सर्वपापस्य साधकः॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा धर्म
पराङ्मुखाः॥ घोरे कलौ युगे प्राप्ते द्विजा वेदपराङ्मुखाः॥ व्याजधर्मरताः सर्वे दुराचारपराय
णाः॥ असत्यनिरताः सर्वे वृथाहंकारदूषिताः॥ सर्वे संक्षिप्यन्ते सर्वे नरैः पण्डितमानिभिः॥ अहमे
वाधिक इति सर्व एव वदन्ति वै॥ अधर्मलोलुपाः सर्वे तथा वैतण्डिका नराः॥ अतः स्वल्पायु
षः सर्वे भविष्यन्ति कलौ युगे॥ अधर्मलोलुपा ल्पायुत्वान्मनुष्याणां न विद्याग्रहणं द्विजाः॥ विद्या
ग्रहणशून्यत्वादधर्मो वर्त्तते पुनः॥ व्युत्क्रमेण प्रजाः सर्वाः म्रियन्ते पापतत्पराः॥ ब्राह्मणा
द्यास्तथा वर्णाः संकीर्यन्ते परस्परम्॥ कामक्रोधपरा मूढा वृथा संतापपीडिताः॥ बद्धवै
रा भविष्यन्ति परस्परवधेप्सवः॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः सर्वे धर्मपराङ्मुखाः॥ शूद्रतु
ल्या भविष्यन्ति तपःसत्यविवर्जिताः॥ उत्तमा नीचतां यान्ति नीचाश्चोत्तमतां तथा॥ राजानो

वृहन्ना० २०१ द्व्यनिरतास्तथा लोभपरायणाः ॥ धर्मकंचुकसंवीता धर्मविध्वंसकारिणः ॥ घोरे कलियुगे प्राप्ते
सर्वाधर्मसमन्विते ॥ योयोऽश्वरथनागाढ्यः स स राजा भविष्यति ॥ किंकराश्च भविष्यंति शूद्राणां
च द्विजातयः ॥ धर्मस्त्रिषु विगच्छंति पतयो जारलक्षणं ॥ द्विषंति पितरं पुत्रा गुरुं शिष्या द्विषं
ति च ॥ पतिं च वनिता द्वेष्टि कलौ काले समागते ॥ लोभाभिभूतमनसः सर्वे दुःकर्मशीलि
नः ॥ परान्नलोलुपा नित्यं भविष्यंति द्विजातयः ॥ परस्त्रीनिरताः सर्वे परद्रव्यपरायणाः ॥ मत्स्या
मिषेण जीवंतो दुहंतश्चापि जाविकां ॥ घोरे कलियुगे प्राप्ते नरे धर्मपरायणे ॥ असूयानिर
ताः सर्वे उपहासं प्रकुर्वते ॥ सरित्तीरेषु कुद्दालैर्वापयिष्यंति चौषधीः ॥ तासां फलका
स्तेषां न भविष्यंति कलौ युगे ॥ वेश्यालावण्यशीलेषु स्पृहां कुर्वंति याचित ॥ धर्मविक्रयिनो विप्रा
विक्रियस्त्वगुरुमेषु वा ॥ मायाविनः कृपणानां नाचवंधूनां च ते पादिजाः ॥ साधूनां रामः
विधवानां च वित्तानि न पहरंति वै ॥ न व्रतानि चरिष्यंति ब्राह्मणा वेदनिंदकाः ॥ न पठंति २०१

न होष्यंति हेतुवादैर्विकुत्सिताः ॥ द्विजाः कुर्वंति दंभार्थं पितृयज्ञादिकाः क्रियाः ॥ व पा
त्रेष्वेव दानानि कुर्वंति च तथा नराः ॥ क्षीरोपाधिनिमित्तेन गोषु प्रीतिं च कुर्वते ॥ नकु
र्वंति तदा विप्रा स्नानाद्याचारिकाः क्रियाः ॥ अकाले कामनिरता कूटयुक्तिविशारदाः ॥ दे
वनिंदापराश्चैव विप्रनिंदापरास्तथा ॥ न कस्यचिदपि मनो विष्णुभक्तिपरं तथा ॥ देव
द्विजापरद्रव्याच्च पहासं च कुर्वते बध्नंति च द्विजानेवधनार्थं राजकिंकराः ॥ ताडयं
ति च विप्रेंद्रान्कलौ काले समागते ॥ दानयज्ञजपादीनां विक्रीणंतः फलं द्विजाः ॥ प्रति
गृह्णं प्रकुर्वंति शिरस्ता जायेरपि द्विजाः ॥ कालेऽप्यथ सपादेपि विनिंदंति हरिं नराः ॥ युगांते
[illegible]पिनस्त्रैव संक[illegible]न स्मरिष्यंति ॥ शूद्रस्त्रीसंगनिरता विधवासंगलोलुपाः ॥ शूद्रान्न
[illegible]कहके स्वजनेस्तत्र हेतुवादविशारदैः ॥ पाषंडिनो भवि
नि[illegible]ह्य शा[illegible] ॥ धर्मकंचुकैः शुश्रूषां न स्वधर्मप्रवर्तिनां ॥ करिष्यंति तदा शूद्रा

काषायपरि

हरन्त० द्व्यनिरतास्तथान्यानामपरायणाः ॥ धर्मकं ॥ श्वजटिना नरस्य धूजिना ॥ शूद्रा धर्मं प्रवक्ष्यन्ति कलौ बु
२०२ सर्वाधर्मैः समन्विते ॥ येये [illegible] रत्यं परपाकान्नभोजिनः ॥ न विष्यंति दुरात्मानः शूद्राः वृत्तिना
च द्विजातयः ॥ धर्म[illegible] हवः पाखंडावित्रमा ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्या न विष्यंति कलौ युगे ॥ गीतवा
द्यनरता विप्रा [illegible] वर्णि[illegible] दपरात्मुखा ॥ न विष्यंति कलौ प्राप्ते शूद्रमार्गप्रवर्त्तिनः ॥ अवद्यावद्यालि
गी वृथाहंकारदूषिताः ॥ हर्तारो न वदातारो न विष्यंति कलौ युगे ॥ प्रतिग्रहपरा नित्यं ज
गदुन्मार्गशीलिनः ॥ आत्मस्तुतिः पराः सर्वे परनिंदापरास्तथा ॥ विश्वासहीना पुरुषाः दे
वदेवद्विजातिषु ॥ असंस्कृतोक्तवक्तारो वद्वदेषरतास्तथा ॥ परमायुश्च नविता नदा वर्षा
णि षोडशाः ॥ नराः प्राणा नृपहा संति हेन रुद्रनमागते ॥ पंचमे वाथ षष्ठे वा वर्षे कन्या
प्रसूयते ॥ स्वकर्मत्यागिनः सर्वे कृतघ्ना भिन्नहृदयाः ॥ याचकाः पिशुनाश्चैव न विष्यन्ति क रामः
लौ युगे ॥ परापवादनिरताः आत्मस्तुतिपरायणाः ॥ परस्वहरणोपायचिंतकाः सर्वदा जनाः २०२

॥ अन्याक्रांतपरास्तत्र तु जने परमे न नित्य ॥ तस्मिन्नैव निंदा नेविघ्ने देवनाचनिर्मितनरा ॥ यद
मंत्रणमायांति अन्याक्रांतपरायणाः ॥ नरैर्वनिंदानिरता तुष्का चैकत्र संस्थिताः ॥ वदंति वाचा
धर्ममिश्रैः नत्यापापजोलुपाः ॥ धनविद्यावयोमत्ताः सर्वे दुःखपरायणाः ॥ व्याधितस्करदुर्भि
क्षैः पीडिता अतिमायिनः ॥ सद्धिषंति न थैवान्ना न विचार्य च दुःकृतं ॥ छादयंति प्रयत्नेन स्वा
षां पापकर्मणाः ॥ अमेध्यं दुःकृतं सम्यक् विहृत्वेति नराधमाः ॥ धर्माधर्मविशिणितां रविरक्तं
निपापिनः ॥ धर्मकार्यरते चैव राजा नोत्सेल्लधु जातयः ॥ न विष्यति कलौ प्राप्ते दुःखदानात्सं
शयः ॥ शूद्राने ईश्वरता चैव तेषां सुश्रूषवा द्विजाद्विजाश्च क्षत्रिया वैश्या शूद्राश्चान्येरजाययः ॥ अ
संख्यता कृमिनश्चैव संकार्यंते परस्परा ॥ न शिष्या न गुरुः कश्चित् न पुत्रो न पिता न माता न भाय
न ॥ समस्त[illegible]रिराधारपर[illegible] ॥ गलोगते न विष्यति धना आत्मपियाचकाः ॥ रसविक्रयि
तीर्थ[illegible] ॥ धर्मकंचुकः संविना मुनी वेशधरा द्विजाः ॥ अपण्यविक्रयरता
नि[illegible] हिंशाः स्वे[illegible]

[illegible]द्भ्यं च

बृ० ना० दम्भनिरतास्तथान्ये मदपरास्तथा परांश्चैव वधमिच्छन्ति निंदकाः॥ शूद्रवन्मैव वर्त्तन्ते द्विजा नरकभो
२०३ सर्वाधर्मेषु हृद्विजाः॥ ये पापेषु गताना मत्कारिष्यः॥ न विष्यन्ति नरा सर्वे जनाः क्षुद्भयकातराः॥ कं
दपृष्ठिफलाहारास्तापसा इव मानवाः॥ आत्मानं रक्षयिष्यन्ति अनावृष्ट्यातिदुःखिताः॥ कामार्त्ता
ह्रस्वदेहा क्षुद्रहा लुब्धा अस्वत्रतनराः॥ पुरुषान्नं तनु ह्निण्यादेहसंस्कारवर्जिताः॥ वाचाजास्तु भ
विष्यन्ति काले प्राप्ते तु सोषिताः॥ ग्राम्यमेषुनगाश्चैव भ्राकारादाजिका तथा॥ चौरादिभयभीतास्त्रा
काष्ठयन्त्राणि कुर्वते॥ दुर्भिक्षकरपीडाभिः अतिसोपद्रुता जनाः॥ गोधूमान्नयवान्नाद्ये देशाय
स्यन्ति दुःखिताः॥ निषिद्धसत्कर्माणि इष्यन्ति वचःसु ना॥ स्वकार्यविधिपर्यंतं बंधुत्वं कुर्वते नरा
॥ अन्योपाधिनिमित्तेन शिष्यान्तं गच्छन्ति निष्ठुरवचोनां मामपि पाति स्माशिरः कंडूयनं स्त्रि
यः॥ कुर्वन्तो गुरुभर्तृणामाज्ञां भेदं स्यन्ति तद्विजाः॥ पाषंडलापनिरताः पाषंडजनसंगि
नः॥ यदा द्विजा महाविष्णन्ति तदा वृद्धिं गतः कलिः॥ यदा न यज्ञाः सन्ति न होष्यन्ति द्विजा नयः॥ रामः २०३

नदा न दाकले वृद्धिरस्तु मे याविचरोंणेः॥ सावधि मेषुन श्रेषु याति निन्दीकरितो जगन॥ एवं कलेस्व
पंवः कथितं विप्रसत्तमा॥ हरिभक्तिपरानेवं न कलिर्बाधते द्विजाः॥ तपः परं कृतयुगे त्रेतायां
ध्यानमेवहि॥ द्वापरे यज्ञमेवाहुर्दानमेव कलौ युगे॥ यः कृते दशभिर्वर्षैस्त्रेतायां हायनेन तत्॥
द्वापरे तच्च मासेन ह्यहोरात्रेण तत्कलौ॥ ध्यायन् कृते यजन् यज्ञैस्त्रेतायां द्वापरेऽर्चयन्॥ यदाप्नो
ति तदाप्नोति कलौ संकीर्त्य केशवं॥ अहोरात्रं हरेर्नाम कीर्त्तयन्ति च ये नराः॥ निःकामा वा सका
मा वा न कलिर्बाधते हितान्॥ हरिनामपरा ये तु घोरे कलियुगे द्विजाः॥ त एव कृतकृत्याश्च न कलि
र्बाधते हितान्॥ शिवपूजापरा ये च शिवनामपरायणाः॥ त एव कृतकृत्याश्च न कलिर्बाधते हिता
न्॥ समस्तजगदाधारपरमार्थस्वरूपिणं॥ घोरे कलियुगे प्राप्ते विष्णुं ध्यायन्न सीदति॥ अहो
ती[illegible]न्ता वाञ्छिकाः॥ घोरे कलियुगे प्राप्ते सर्वधर्मबहिष्कृते॥ स्नानादिरहि
नि[illegible]हि सुधाः स्वे[illegible]गा॥ हरिस्मरणमेवात्र सत्फलफलदायकं॥ हरि केशव गो

बृहन्ना० [illegible] रयेन्नित्यं निरतं नहि नाबाधते कलिः॥ शिवशंकर रुद्रेशानी लकं
२०४ [illegible]निरतास्तेषां [illegible]मध्य निरतं नहि नाबाधते कलेः॥ महादेव विरूपाक्ष गंगाधर मृडाव्य
य०इत्यादि॥ जनार्दन जगन्नाथ पीतांबरधराच्युत॥ इति ये चिंतयेत्तेन०॥ संसारममता जन्मा
पुत्रदाराधनादयः॥ घोरे कलियुगे प्राप्ते हरिभक्तिः सुदुर्लभा॥ ॥सनत्कुमार उवाच॥ ॥सम
मुक्तं महाभाग मुने कारुण्यवारिधे॥ त्वयैव मुनिशार्दूल पापं अवेद निरुक्ताः॥ ॥कर्मभ्रष्टा विहि
ताश्च इति सर्वं त्वयादितं॥ श्रमनिरतास्तैर्याताननाः परिकीर्तिताः॥ घोरे कलियुगे प्राप्ते वेदमार्ग
बहिःकृते॥ पाखंडत्वं प्रसिद्धं वै सर्वेषां परिकीर्तितं॥ घोरे कलियुगे ब्रह्मन् जनानां पापकर्मणां
॥मनःशुद्धिविहीनानां निष्कृतिश्च कथं भवेत्॥ मनःशुद्धिविहीनत्वात् विप्रादीनां च सत्तम॥
सत्कर्माणि न सिध्यंति तेषां हा कष्टमुत्तम॥ ॥श्रीनारद उवाच॥ ॥साधु साधु महाभाग लोकानु रामः
ग्रहतत्पर॥ उपायं नव वक्ष्यामि शृणुष्व सुसमाहितः॥ प्रवक्ष्यामि समासेन सर्वशास्त्र २०४

सुनिश्चितं॥ गुह्याद्गुह्यतमं चैव सर्वलोकोपकारकं॥ दैवाधीनमिदं सर्वं जगत्स्थावरजंगमं॥
यथैव प्रेरितं तेन तथैव प्रेरितं तेन तथैव कुरुते जगत्॥ शक्तितः सर्वकर्माणि वेदोक्तानि
माचरेत्॥ सात्म्यपर्यंत महाविष्णो नारायणपरायणः॥ संपूर्णतां प्रयान्त्येव हरेस्मरण
मात्रतः॥ घोरे कलियुगे प्राप्ते हरिरेव परा गतिः॥ हरेस्मरणमात्रेण सर्वपापं प्रणश्यति॥
नारायणं परंधाम ये स्मरंति कलौ युगे न ते पापपबाधोस्ति पुनश्चापि न कर्मणां॥ अहो
हरिरायेतु कलौ सर्वभयंकरे॥ ते सनातनमहात्मानः तत्संगतिरता अपि हरिनामपराय
च हरिकीर्तनतत्पराः॥ हरिहज्जापरापे च ते तन्नाथी न संशयः॥ हरिस्मरणनिष्ठानां हितमे
वमयोच्यते॥ हरिनामपरान्मर्त्यान् कलिर्बाधितुं न क्षमते॥ ॥सूत उवाच॥ ॥एवं सनत्कुमारस्तु
नारदेन [illegible] सम्यक् प्रबोधितः सुधीः परां निर्वृतिमापह॥ तस्माच्छृणुध्वं विप्रेन्द्रा हरि
नि[illegible]या वापि श्रोतव्ये परमेष्ठा तपुनेरावृत्ति उज्वलं॥ हरिहृतापराणां च शिवकृता
[illegible]हृष्टाः ह

बृहन्ना० रतात्मानो नरनात्तथा लोम...नस्मात्सर्वकर्मसु धर्मपापहरं पुण्यं सर्वदुःखविनिपातिनाः॥ इत्येतद्धर्म
२०५ दुःखविनिवारणं॥ नमस्तत्पुण्यफलदं सर्वयज्ञफलप्रदं॥ ये पठन्ति मानवा ख्यानं नारदेन प्रभा
षितं॥ सनत्कुमारसुनय बृहन्नारदसंज्ञितं सर्वपापहरं पुण्यं स त्रिविधा धाशोकं शोकदमे
वनेहा॥ न तेषां पापबंधस्तु कदाचिदपि जायते॥ ये चात्र ध्यानपठनं कुर्वन्ति मनुजास्तु ते॥ तेषां
ति विबुधश्रेष्ठा ज्योतिष्टोमफलं महत्॥ विश्वापि नमिदं सर्वं पुराणं सर्वकामदं॥ नमामि चवद
न्नामेनत शृण्वतो च फलं शृणु॥ ज्ञातमात्मार्जितैः पापैः सद्य एव विमोचिताः॥ सहस्रकुलसं
युक्ता यान्ति परमं पदं॥ किं तीर्थैर्गोप्रदानैर्वा तपोभिर्वा किमध्वरैः॥ अहन्यहनि गोवि
न्दं मत्परत्वेन शृण्वतां॥ एतत्पवित्रमारोग्यं धन्यं दुःस्वप्ननाशनं॥ येषां हे मुनिश्रेष्ठास्तेष्व
ते तत्फलं शृणु॥ न बाध्यते ग्रहास्तस्य भूतवेतालजा कादयः॥ तत्रैव सर्वश्रेयांसि वर्द्धन्ते हरितो राम: २०५
॥ गावो कोटिसहस्रेस्तु यो ददाति कुरुक्षेत्रे॥ तत्फलं समवाप्नोति ध्यानदत्ताध्यायपरायणात्॥ ग

गास्नात्वा तु कृत्वा यत्फलं समवाप्नोति द्वादशाध्यायपारणात्॥ य एतन्मैसवते श्राद्धं शृणु
याद्वा समाहितः॥ तस्य पुण्यफलं वक्ष्ये शृणुध्वं सुसमाहितः॥ ज्ञातमात्मार्जितैः पापैः सद्य एव
विमुच्यते॥ ज्ञानतंत्रामेतन्तु देहान्ते मामकं माप्नुयात्॥ यः पठेत्प्रातरुत्थाय दश श्लोकवि
ज्ञानि॥ ज्योतिष्टोमफलं सम्यक् गंगास्नाने दिने॥ एकत्वा चैतत्पुराणं तु वाचयं यस्तु पूजये
त्॥ तस्य विष्णुप्रसन्नस्यात् प्रियासहद्विजोत्तमाः॥ वाचके प्रीतिपापन्ने ब्रह्मविष्णुमहेश्व
रः॥ प्रीता नवन्ति विप्रेन्द्र नात्र कार्या विचारणा॥ एतत्पुराणश्रेश्रवणमीहा सुखप्रदं॥ वर
तो शृण्वतां सद्यः सर्वपापहरं मीयश्रणात्ज्ञाने॥ सत्संगाद्युरिद्राम्हात्येये शृण्वविरमुत्तमं
॥ ते सर्वे पापनिर्मुक्ता यान्ति परमां गतिं॥ वकुनारदकी मुक्तेनरत्यो मुनीश्वराः॥
श्रद्धया श्रद्धया वापि श्रोतव्यमिदमुत्तमं॥ अयं तेरुतकुत्यो ... नकारयमावा
दे॥ इज[illegible] ...हृच्छोः स्त्याश्रमंश्रमवर्जितः॥ ॥इति श्री बृहन्नारदीयपु

इहल्नं॰ राधेस्मृत [illegible] संवादे अष्टत्रिंशोध्यायः॥ ॥३८॥ ॥रामायनमः॥ ॥

२०६

रामः

२०६